

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๕ เรื่อง

การเสริมสร้างสัมมาชีพของคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์

Supporthelt of Right Livelihood of The Mahout Way of Life in Surin Province

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

สัมมาชีพ : แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบ ในการ

ประกอบอาชีพของประชาชนในจังหวัดสุรินทร์

The Concept and Good Conduct Strengthening Process and Responsibility of

Occupational undertaking in Surin Pvince

โดย

พระอธิการเวียง กิตตวณฺโณ

พระครูปริยัติวิสุทฺธิคุณ

นายธีรทิพย์ พวงจันทร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760203

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๕ เรื่อง

การเสริมสร้างสัมมาชีพของคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์

Supporthelt of Right Livelihood of The Mahout Way of Life in Surin Province

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

สัมมาชีพ : แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบ ในการ
ประกอบอาชีพของประชาชนในจังหวัดสุรินทร์

The Concept and Good Conduct Strengthening Process and Responsibility of
Occupational undertaking in Surin Prvince

โดย

พระอธิการเวียง กิตติวัฒนโธ

พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ

นายธีรทิพย์ พวงจันทร์

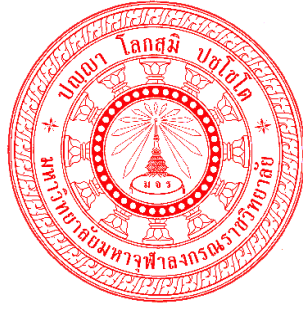
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760203

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub-Research Report 5

Support of Right Livelihood of The Mahout Way of Life in Surin Province

Under Research Program

The Concept and Good Conduct Strengthening Process and Responsibility of
Occupational undertaking in Surin Province

BY

Phra Athikarn Weang Kittiwanno

Phrakhrupariyattivisuttikun

Mr.theerathip Phuangchantra

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus

B.E. 2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760203

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การเสริมสร้างสัมมาชีพของคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์
ผู้วิจัย:	พระอธิการเวียง กิตติวัฒน์, พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, นายธีรทิพย์ พวงจันทร์
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างสัมมาชีพของคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์” มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาหลักสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ ๒) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ ๓) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างสัมมาชีพและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์

ผลการวิจัยพบว่า

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) ศึกษาหลักสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ ๒) ศึกษารูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ ๓) วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้แนวคิด ๑) หลักสัมมาชีพชุมชน ๒) รูปแบบและกระบวนการสร้างสัมมาชีพชุมชน ๓) ความรับผิดชอบต่อชุมชนเป็นกรอบการวิจัย พื้นที่วิจัย คือชุมชนคนเลี้ยงช้างในตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ กลุ่มคนเลี้ยงช้าง ข้าราชการ ผู้นำท้องถิ่น ในตำบลกระโพรวม ๑๕ คน โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี ๒ ชนิด คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสังเกต วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาแล้วเขียนพรรณนาเชิงบรรยาย ผลการวิจัยพบว่า

๑.หลักสัมมาชีพคือการประกอบอาชีพอย่างสุจริตหรือที่เรียกว่าสัมมาชีวะในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นองค์ธรรมหนึ่งในมรรค ๘ เป็นหนทางแห่งความพ้นทุกข์ การประกอบอาชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่คิดเบียดเบียนหรือคดโกงคนอื่นเป็นหนทางแห่งความพ้นทุกข์ของสังคม อาชีพคนเลี้ยงช้างของกลุ่มชาติพันธุ์กูยในจังหวัดสุรินทร์ เป็นอาชีพที่ต้องปฏิบัติตามความเชื่อและกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้คือหลักความเชื่อใน “ปะกำ” และหลักที่ต้องปฏิบัติคือ “คะลำ” สองหลักนี้ทำให้อาชีพคนเลี้ยงช้างเป็นสัมมาอาชีพ

๒.รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์เริ่มตั้งแต่การไปคล้องช้างในป่า (ปัจจุบันไม่มีการไปคล้องช้างแล้ว) การนำช้างมาเลี้ยงไว้ในบ้านของตนเองการฝึกช้างให้ช่วยงานในด้านต่างๆ เช่นการแสดงของช้าง การใช้ช้างขนส่งสินค้าและผู้คน เป็นต้น กระบวนการที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นต้องทำไปตามหลักความเชื่อในปะกำและ คะลำทั้งสิ้น คนเลี้ยงช้างต้องประกอบด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและความเคารพในคูปาใหญ่ เวลาออกไปคล้องช้างต้องไม่พูดโกหก ไม่คล้องช้างที่มีลูกหรือไม่คล้องลูกช้างตัวเล็กที่ติดแม่ มีความเคารพเชื่อฟังผู้

อาวุธตามลำดับชั้นต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในเรื่องของปะกำ ถ้าฝ่าฝืนถือว่าผิดปะกำอาจมีอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ แม้แต่ภรรยาหรือลูกที่อยู่บ้านขณะที่สามีออกไปคล้องช้างก็ต้องปฏิบัติตามหลักหรือกฎเกณฑ์ของปะกำเช่นเดียวกัน

๓. จากการวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเลี้ยงช้างเพื่อเสริมสร้างความสุจริตแล้วเห็นว่าชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ใช้กระบวนการความเชื่อในปะกำและคะลำเป็นกฎเกณฑ์ในการเลี้ยงช้าง เมื่อจะ做事情ใดที่เกี่ยวกับช้างเช่นออกไปคล้องช้าง นำช้างมาเลี้ยงฯลฯต้องมีการเซ่นไหว้ปะกำก่อน ต้องมีคะลำเช่นห้ามพูดคำหยาบ ต่ำพ่อแม่และผิดลูกเมียคนอื่นเป็นต้น สิ่งเหล่านี้เรียกว่าคะลำ ถ้าไม่ปฏิบัติตามก็มีโทษทั้งแก่ตนเองและครอบครัว ทำให้ไม่เจริญในการประกอบอาชีพ

คำสำคัญ: กระบวนการ, สัมมาชีพ, ความสุจริต

Research Title: Support of Right Livelihood of The Mahout Way of Life in Surin Province

Researchers: Phra Athikarn Weang Kittiwanno, Phrakhrupariyattivuttikun
Mr.theerathip Phuangchantra

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Surin Campus

Fiscal Year: 2560 / 2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of this research are: 1) to study the principles of the elephant community in Surin province 2) to study the form and process to enhance the integrity and responsibility of the elephant community in Surin Province 3) analyze the form and process to strengthen the integrity And the responsibility of the elephant raising community in Surin Province The research model is a qualitative research using concept 1) the principle of life of elephants, 2) the form and process of creating the elephant community, 3) the responsibility of the community of elephants in Surin province as a research area, which is a community. Elephants in Krapo Sub-district, Tha Tum District, Surin Province The group of elephants, civil servants, local leaders In Krapho Subdistrict, a total of 15 people using specific methods The tools used in the research are 2 types: in-depth interview and observation form. Analyze data using content analysis and describe descriptive The research found that

1. The main principle of life is to work in good faith or called Samma Chiva in Buddhism. Which is one of the Dharma is the path of suffering Career with integrity Not thinking of hurting or cheating others is the way of suffering from society The elephants' occupation of the Kui ethnic group in Surin province Is a profession that must comply with the beliefs and rules set forth in the belief that "Pagam" and the principle that must be treated is "Ka Lam". These two principles make the elephants' occupation a career

2. The pattern of elephants raising in the elephant community in Surin province, starting with the elephant in the forest (At present, there are no elephants to go to.) Bring elephants to feed in their homes. Training elephants to assist in various fields Such as the elephant show Using elephants to transport goods and people etc. All of the above mentioned processes must be done in accordance with the belief in the plum and the whole body. The elephant raising style of the community of elephants is therefore different from raising pets in general

3. From the analysis of the pattern and process of elephants to strengthen honesty and see that The community of elephants in Surin province uses the belief process in plum and ka Lam as rules for raising elephants. When doing anything related to elephants, such as going out to hang an elephant Bring elephants to feed, etc. Must have a sacrifice to pay before. Must have a kale such as do not speak rough words Insulting parents and other children These things are called ka lam. If not followed, there is a penalty for both himself and his family. Cause not to grow in career

Keywords: Process, honest livelihood,Honesty

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยการได้รับการอนุเคราะห์จากหลายฝ่ายด้วยกัน ขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้สนับสนุนงบประมาณในการวิจัย ตลอดถึงผู้อำนวยการสถาบันวิจัย เจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้องให้การเอาใจใส่ ช่วยเหลือให้คำแนะนำในทุกด้าน ขอขอบคุณคณาจารย์เจ้าหน้าที่เพื่อนร่วมงานในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ที่ได้อำนวยความสะดวกและคำแนะนำอันเป็นประโยชน์ในการทำวิจัยครั้งนี้ ขอขอบคุณหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเลี้ยงช้าง การประกอบอาชีพเกี่ยวกับช้างทุกคนทุกท่านที่ได้ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัย

คณะที่มิวิจัยหวังว่าข้อมูลในการทำวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อสถาบัน หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนตลอดถึงผู้ที่สนใจทั่วไป ที่จะได้นำข้อมูลไปใช้ในการศึกษา ในการพัฒนาอาชีพเกี่ยวกับการเลี้ยงช้างและนำข้อมูลไปต่อยอดในด้านต่างๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อสังคม ประเทศชาติต่อไป

พระอธิการเวียง กิตติวัฒนโณ,และคณะ

๒๐ มกราคม ๒๕๖๓

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ฉ
สารบัญแผนภูมิ.....	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ด
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๗
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๗
๑.๔ ขอบเขตของโครงการวิจัย.....	๗
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๘
๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย.....	๙
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๐
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย.....	๑๐
๒.๑.๑ ทฤษฎีพัฒนาการอาชีพ.....	๑๐
๒.๑.๒ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....	๑๓
๒.๑.๓ แนวคิดวิสาหกิจชุมชน.....	๑๘
๒.๑.๔ แนวคิดเกี่ยวกับสัมมาชีพ.....	๒๐
๒.๑.๕ แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน.....	๒๕
๒.๑.๖ แนวคิดเกี่ยวกับช้าง.....	๒๗
๒.๒ เอกสารที่เกี่ยวข้อง.....	๓๖
๒.๒.๑ กฎหมายเกี่ยวกับช้าง.....	๓๖
๒.๓ พื้นที่ในการวิจัย.....	๓๘
๒.๓.๑ ชุมชนคนเลี้ยงช้างบ้านตากกลาง.....	๓๘
๒.๓.๒ ชุมชนคนเลี้ยงช้างบ้านหนองบัว.....	๔๒
๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๔๓

๒.๔.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวกับสัมมาชีพ.....๔๓

๒.๔.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์.....๔๖

บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย.....๕๐

๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....๕๐

๓.๒ พื้นที่ในการวิจัย และประชากร.....๕๐

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย.....๕๐

๓.๔ ขั้นตอนและวิธีการวิจัย.....๕๒

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....๕๒

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล.....๕๓

บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....๕๔

๔.๑ ผลการวิจัยหลักสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างสุรินทร์.....๕๔

๔.๑.๑ ความเป็นมาของหลักสัมมาชีพ.....๕๔

๔.๑.๒ กระบวนการขั้นตอนสร้างสัมมาชีพ.....๖๔

๔.๑.๓ ความสำคัญของการสร้างสัมมาชีพ.....๖๘

๔.๑.๔ หลักสัมมาชีพกับเศรษฐกิจพอเพียง.....๖๙

๔.๑.๕ สัมมาชีพของชุมชนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์.....๖๙

**๔.๒ ผลการวิจัยรูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความ
รับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์.....๘๙**

๔.๒.๑ ความหมายของสุจริต.....๘๙

๔.๒.๒ ความหมายของสุจริตตามพุทธพจน์.....๙๐

๔.๒.๓ ความหมายของสุจริตในทางตะวันตก.....๙๒

๔.๒.๔ ลักษณะของหลักสุจริต.....๙๔

๔.๒.๕ ประเภทของความสุจริตในพุทธศาสนา.....๙๔

๔.๒.๖ ความสำคัญของสุจริต.....๙๖

๔.๒.๗ พระสูตรที่กล่าวถึงสุจริต.....๙๖

๔.๒.๘ การพัฒนาความสุจริตในพุทธศาสนา.....๑๐๓

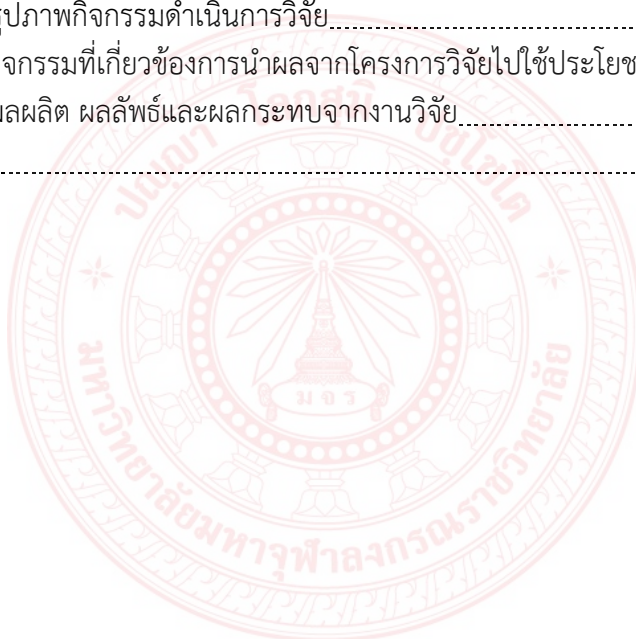
๔.๒.๙ รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตของชุมชนคนเลี้ยงช้าง.....๑๐๖

**๔.๓ ผลการวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความ
รับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์.....๑๓๓**

๔.๓.๑ วิเคราะห์สัมมาชีพคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์.....๑๓๓

๔.๓.๒ วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อ
ชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์..... ๑๓๘

๔.๔ องค์ความรู้.....	๑๔๐
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๑๔๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๔๓
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๔๘
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๕๑
บรรณานุกรม.....	๑๕๒
ภาคผนวก	๑๕๕
ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย.....	๑๕๖
ภาคผนวก ข หนังสือเชิญ/บันทึกข้อความ/รายชื่อผู้ให้ข้อมูล.....	๑๖๐
ภาคผนวก ค รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย.....	๑๖๓
ภาคผนวก ง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๖๖
ภาคผนวก จ ผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบจากงานวิจัย.....	๑๖๙
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๗๒

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่

ภาพที่ ๔.๑ อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีฯอดีตเจ้าเมืองสุรินทร์.....	๗๑
ภาพที่ ๔.๒ พระครูปะกำ คุนย์คชอาณาจักร.....	๗๔
ภาพที่ ๔.๓ สัมภาษณ์กุยอจิง บ้านตากกลาง จังหวัดสุรินทร์.....	๗๘
ภาพที่ ๔.๔ สัมภาษณ์พระสมุห์หาญ ปัญญาธโร.....	๑๑๐
ภาพที่ ๔.๕ สิ้นค้าเกี่ยวกับช้างสุรินทร์.....	๑๓๐
ภาพที่ ๔.๖ ตะขอช้างสุรินทร์.....	๑๓๐
ภาพที่ ๔.๗ สิ้นค้าเกี่ยวกับช้าง.....	๑๓๒

สารบัญแผนภูมิ

หน้า

แผนภูมิที่

แผนภูมิที่ ๑.๑ กรอบแนวความคิดในการวิจัย.....	๘
แผนภูมิที่ ๔.๑ รูปแบบกระบวนการสร้างความสุจริตในอาชีพคนเลี้ยงช้าง.....	๑๐๗
แผนภูมิที่ ๔.๓ แผนที่วิจัยกลุ่มคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์.....	๑๔๑
แผนภูมิที่ ๔.๔ แผนที่ชุมชนเลี้ยงช้างบ้านกระโพ จังหวัดสุรินทร์.....	๑๔๒

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

งานวิจัยเล่มนี้ อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยระบุชื่อย่อคัมภีร์ดังต่อไปนี้ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑ หมายถึง ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๑ ข้อ ๒๖๕ หน้า ๒๑๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย ๒๕๓๙

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค(ภาษาไทย)	

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
สุต.ที. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณาสก	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปถก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฎฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
สั.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขย่ออ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย จะระบุชื่อคัมภีร์ลำดับเล่ม/ข้อ/หน้า เช่น
ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๑/๑๗๘. = ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๑๔๑ หน้า ๑๗๘
ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การดำรงชีวิตอยู่ของคนในยุคโบราณแม้จะมีปัญหาอยู่บ้าง แต่ก็พอจะจัดการกับปัญหาได้ง่าย เพราะความเป็นอยู่ของคนสมัยก่อนนั้น โครงสร้างทางสังคมไม่มีความซับซ้อนดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ในโลกยุคหลังสมัยใหม่ (postmodern) มนุษย์กำลังเผชิญปัญหาใหม่ที่มีความสลับซับซ้อนหลากหลาย โดยเฉพาะปัญหาการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ อะไรที่ทำให้มนุษย์อยู่ด้วยกันอย่างไรสันติแบบตัวใครตัวมัน เห็นแก่ตัว ไม่เอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน คงปฏิเสธไม่ได้ว่ากระบวนการทัศน์แบบวัตถุนิยมฐานความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ที่เน้นความรู้แบบแยกส่วนมากกว่าองค์รวม ระบบการเมือง และระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม มีส่วนสำคัญต่อปัญหาดังกล่าว โดยเฉพาะสาเหตุประการหลังนี้เป็นต้นตอทำให้เกิดวิกฤตโลกหลายประการ ดังนายแพทย์ประเวศ วะสี ให้ทัศนะว่า “ระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน แม้จะกล่าวว่ามีข้อดีอย่างไร แต่ข้อเสียชัดเจนที่ปฏิเสธไม่ได้ คือ ทำให้ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย และระหว่างประเทศจนกับประเทศรวย ห่างมากขึ้น...นำไปสู่การบริโภคนิยม...เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมขนาดใหญ่”^๑ ทุนนิยมสร้างโอกาสในการเข้าถึงสิ่งที่ตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานได้ไม่เท่าเทียมกัน ทำให้ความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน มนุษย์จึงแบ่งแยกกัน เอาเปรียบกัน เกียดชังกัน ทำลายกัน เกิดวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ขึ้น ดังทัศนะว่า “ขณะนี้วิกฤตการณ์ทั่วโลก ทั้งวิกฤตเศรษฐกิจ วิกฤตสังคม วิกฤตสิ่งแวดล้อม ทั้งหมดคือวิกฤตการณ์ของการอยู่ร่วมกัน วิกฤตการณ์การอยู่ร่วมกัน เกิดจากความขัดแย้งระหว่างกายกับใจ...”^๒ วิกฤตของโลกปัจจุบัน แม้จะทราบเงื่อนไขปัจจัยหลักของปัญหา แต่ก็ไม่ง่ายนักที่จะแก้ไขวิกฤตให้ผ่านพ้นโดยง่าย จะมีแนวทางใดบ้างที่พอนำมนุษย์ออกจากวิกฤตดังกล่าวได้

ความเป็นอยู่ของคนในโลกปัจจุบันส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากผลงานของคนในอดีต เริ่มต้นตั้งแต่ภูมิปัญญาแบบวิทยาศาสตร์ที่มีชัยต่อศาสนา ที่เข้าใจกันว่า “ยุคแสงสว่างแห่งปัญญา”

^๑ประเวศ วะสี, ชุดปฏิรูปประเทศไทย แนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศ สร้างสัมมาชีพเต็มพื้นที่ การมีสัมมาชีพเต็มพื้นที่คือรากฐานของความร่มเย็นเป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที คิว พี จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๘.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

(Age of Enlightenment) วิทยาศาสตร์นำพาโลกเข้าสู่ยุคใหม่ วิทยาการต่าง ๆ เฟื่องฟูขึ้น พร้อม ๆ กับความเจริญก้าวหน้าของวัฒนธรรม ช่วงเวลาดังกล่าวนี้นักมนุษยศาสตร์มีความมั่นใจในเครื่องมือที่ชื่อว่า วิทยาศาสตร์ที่จะสามารถเปิดเผยความลับและจัดการกับทุกสิ่งอย่างได้ รวมถึงการจัดการความเป็นอยู่ของมวลมนุษยชาติทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเมือง การศึกษา เศรษฐกิจ และก็น่าจะจริงเช่นนั้น เพราะวิทยาศาสตร์สามารถนำพามนุษย์ผ่านความยุ่งยากทางกายภาพได้อย่างน่าทึ่ง มนุษย์ไม่ต้องเผชิญกับความยากลำบากในการแสวงหาอาหาร การเดินทางไกล การติดต่อสื่อสาร ฯลฯ แต่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ได้พรากรมมนุษย์ออกจากรากฐานวัฒนธรรมดั้งเดิม ความดิ้นรนที่มีพื้นฐานมาจากศาสนาถูกตัดทอนออกจากวิถีชีวิตออกไปเรื่อย ๆ อย่างน่าใจหาย กล่าวจำเพาะความเป็นอยู่ทางด้าน เศรษฐกิจ เรย์มอนด์ บาร์ร ได้ให้นิยามไว้ว่า "เศรษฐศาสตร์ คือ ศาสตร์แห่งการจัดการทรัพยากรอันมีจำกัด ... เพื่อตอบสนองความต้องการมากมายและไม่จำกัด"^๓ ระบบเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่เริ่มต้นตั้งแต่ “อดัม สมิท (Adam Smith) นักปรัชญาศีลธรรม และนักเศรษฐศาสตร์การเมืองผู้บุกเบิกชาวสกอตแลนด์ ผู้มีส่วนสำคัญในการกำหนดแนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวตลาดเสรี” ในปี พ.ศ. ๒๓๑๙ เขาได้ผลิตหนังสือที่ถือเป็นแม่บททางเศรษฐศาสตร์ คือ “ความมั่งคั่งของประชาชาติ” (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nation)^๔ หนังสือเล่มนี้สร้างความมั่นใจอย่างมาก หากดำเนินตามกฎเกณฑ์ที่หนังสือเสนอไว้ก็จะสามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้ ในเวลาต่อมาปรากฏว่า ระบบเศรษฐศาสตร์ที่สร้างขึ้นนั้นไม่ได้เป็นดังที่คาดหวัง นอกจากนี้ไม่ได้ประหยัดทรัพยากรทางธรรมชาติแล้ว กลับเป็นการสนับสนุนให้มีการทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติมากขึ้น การกระจายผลผลิตก็จำกัดอยู่เพียงชนบางกลุ่มเท่านั้น หาได้เสมอภาคกันไม่ อี.เอฟ. ชุมักเกอร์ นักคิดชาวเยอรมันสะท้อนให้เห็นความคับแคบของเศรษฐกิจทุนนิยมว่า “ความคิดเกี่ยวกับธุรกิจเอกชนเสนอว่าชีวิตทั้งชีวิตสามารถตัดทอนลงเหลือเพียงความสำคัญด้านเดียวคือ “กำไร” นั่นเอง”^๕ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมซึ่งมีอิทธิพลต่อมนุษย์ในปัจจุบัน ได้สร้างความแปลกแยกระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ ทำลายศักดิ์ศรีของมนุษย์ อยู่บนพื้นฐานของความละโมภ เห็นแก่ตัว สนับสนุนการแข่งขันแย่งชิง และสร้างปัญหาอื่น ๆ อีกมากมายจนมีคำถามว่า ทุนนิยมสร้างโลกให้น่าอยู่เพียงใดสังคมไทยในอุดมคติแบบพุทธสมัยโบราณ สงบร่มเย็น แ่งแย่งแข่งขันน้อย ช่วยเหลือ เอื้อเพื่อเกื้อกูล ไม่แปลกแยก ต รางชีวิตในระบบเครือญาติ มีความเป็นภราดรภาพ และมิตรภาพสูง ถึงจะไม่ได้รับความสะดวกสบายเหมือนคนปัจจุบันแต่ยังมีความสุข มีรอยยิ้ม มีความสนุกสนานเบิกบาน เพลิดเพลินใจ ในทางกลับกันคนในปัจจุบันถึงแม้ได้รับความสะดวกสบายเกือบจะทุกอย่างแต่กลับมีความทุกข์ใจ ถูกกดดันรอบด้าน ชุมชนไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สมัยโบราณมักจะมีแอ่งน้ำตมตั้งไว้หน้าบ้านทุกหลังคาเรือน

^๓เศรษฐศาสตร์, จากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี <<https://th.wikipedia.org/wiki/>> กันยายน ๒๕๕๙.

^๔ สมบูรณ์ ศุภศิลป์, *จิตแต่แจ้ว*, (กรุงเทพมหานคร : ม.ธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๓๗๔. (แปลจากหนังสือ E.F.Schumacher 'Small is Beautiful' (1973))

เพื่อให้คนเดินทางผ่านมาได้เต็ม โดยปกติในตอนเย็นเมื่อทำกับข้าวแล้วก็จะนำไปส่งให้ครัวเรือนของญาติพี่น้องได้กินด้วยกัน ความดีงามเหล่านี้พึงหายไปเมื่อไม่กี่สิบปีมานี้เอง หลังจากกระแสเศรษฐกิจแบบทุนนิยมแพร่สะพัดเข้าไปในชุมชน ประเด็นสำคัญ การหาเลี้ยงชีพเป็นกิจกรรมพื้นฐานในการดำรงอยู่ของทุกชีวิต และถือว่ามีสำคัญอย่างมาก เพราะนอกจากจะตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิตแล้ว ยังเป็นฐานสำหรับการพัฒนาจิตใจและปัญญาให้สูงส่งยิ่งขึ้น หากฐานของชีวิตไม่มั่นคงเข้มแข็ง การสร้างสรรค์สิ่งดีงามกว่านั้นย่อมเป็นไปได้ยาก ดังนั้นการเข้าไปศึกษาวิจัยในปัญหาขั้นพื้นฐานความเป็นอยู่ของชุมชนจึงมีความจำเป็น เพื่อหาทางออกและสร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้กับชุมชนและขยายวงกว้างออกถึงระดับประเทศ ตลอดถึงโลกทั้งโลก งานวิจัยนี้กำลังเสาะแสวงหาช่องทางคลี่คลายออกจากวิกฤตนี้ท่ามกลางกระแสทุนนิยมที่ยังปกคลุมอยู่ทั่วไป โดยเสนอแนวทางเศรษฐกิจแนวพุทธ ตามหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และแนวทางของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่กรุยทางไว้บ้างแล้ว เช่น อี เอฟ ชุมักเกอร์ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต) นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นต้น โดยมีข้อสรุปเป็นกรอบแนวคิดในเบื้องต้นว่า การประกอบอาชีพธุรกิจแบบทุนนิยมก่อให้เกิดปัญหาในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ เศรษฐกิจพุทธจะนำมาช่วยมนุษยชาติออกจากปัญหาดังกล่าวได้หรือไม่ โดยมุ่งมองไปที่หลักสัมมาชีพที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มุมมองของปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา ตลอดถึง “แนวทางการสร้างสัมมาชีพชุมชน”^๕ เป็นกรอบในการศึกษาวิจัย

หลักของสัมมาอาชีพะ ในพระไตรปิฎก จะแยกเป็น ระดับโลกียะ และระดับโลกุตตระ ในระดับโลกียะ คืออริยะสาวก ละมิจฉาอาชีพะ^๖เสีย หาเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีพะ และสัมมาอาชีพะที่เป็นโลกุตตระ ได้แก่ ความมงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนาการงดเว้นจากมิจฉาอาชีพะของท่านผู้มีจิตเป็นอริยะ^๗ นั่นคือการประกอบสัมมาชีพ ทั้งของพระภิกษุและฆราวาสผู้ครองเรือน นอกจากจะเป็นการทำมาหาเลี้ยงชีพที่ไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อสิ่งมีชีวิตและต่อสิ่งแวดล้อม และต้องเป็นการประกอบอาชีพที่เอื้ออำนวยให้เกิดความสุข ความสำเร็จตามอรรถภาพของบุคคลแต่ละคนด้วย สัมมาชีพ เป็นเรื่องของเศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวันโดยตรง ซึ่งเป็นเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ลักษณะสำคัญของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธก็คือ ทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา เนื่องมีระบบชีวิตหรือวิถีชีวิตในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่ามรรคนั้นก็มีชัดๆแล้วว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือความเป็นกลางๆ เป็นความพอดีนั่นเอง ความพอดีเป็นจุดที่คุณภาพชีวิตกับความพึงพอใจมาบรรจบกัน หมายความว่า เป็นการ

^๕กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, *แนวทางการสร้างสัมมาชีพชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท บีทีเอส เพรส จำกัด, ๒๕๖๑), หน้า ๒.

^๖ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๗๕/๑๘๖.

^๗พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พุทธธรรม (ฉบับเดิม)*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, (นนทบุรี : พิมพ์พยากกรการพิมพ์ , ๒๕๕๓), หน้า ๒๘๘.

ได้รับความพึงพอใจด้วยการตอบสนองความต้องการคุณภาพชีวิต^๘ คำนิยามว่า “สัมมาชีพ” สัมมาชีพ คือ การประกอบอาชีพ ภายใต้กรอบจริยบรรทัดที่มีสัมมาทิวฐิเป็นตัวนำ หากกล่าวให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น จะหมายความถึงการทำมาหากินโดยไม่ได้เอากำไรสูงสุดเป็นตัวตั้ง หรือเป็นเป้าหมายสุดท้าย และต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคม กล่าวคือความสุขของตน และคนทำงาน รวมถึงประโยชน์ของผู้บริโภค และผู้รับบริการเป็นหลัก โดยไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม และไม่มุ่งไปกระตุ้นค้นหาอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ สัมมาชีพชุมชน สร้างเศรษฐกิจฐานล่างมั่นคงและยั่งยืน

สัมมาชีพชุมชน เมื่อพูดถึงเรื่องสัมมาชีพชุมชน หลายคนอาจนึกไม่ออกว่า หมายถึงอะไรกันแน่ บ้างก็คิดว่าเป็นเรื่องการประกอบอาชีพที่สุจริต บ้างก็คิดว่าเป็นเรื่องการทำงานที่ไม่โกงไม่กิน ไม่ทุจริต แท้จริงความหมายของคำว่า “สัมมาชีพ” นั้น อาจเทียบได้กับความหมายของคำว่า “สัมมาอาชีวะ”^๑ ในมรรค ๘ เมื่อพูดถึงคำว่า “มรรค ๘” ทุกท่านที่นับถือพุทธศาสนาย่อมเข้าใจว่าหมายถึง หนทางถึงความดับทุกข์ เป็นส่วนหนึ่งของอริยสัจ หรือการลงมือปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์ และนับเป็นหลักธรรมสำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยกรอบการปฏิบัติ ๘ ประการด้วยกัน เรียกว่า “มรรคมืองค์แปด” หรือ “มรรคแปด” คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิ^๙

สัมมาชีพ หรือสัมมาอาชีวะนั้น มีหลักการอยู่ว่าไม่หาเลี้ยงชีพในทางที่จะเบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น รวมถึงประเทศชาติบ้านเมือง ซึ่งในโลกของเรา มนุษย์ทุกคนเมื่อเติบโตมาเป็นผู้ใหญ่ก็ล้วนต้องมีงาน มีหน้าที่ต่าง ๆ ให้ต้องรับผิดชอบ โดยที่แต่ละคนต่างก็มีงานที่ต้องทำเพื่อหาเลี้ยงชีพตนเอง และครอบครัว ซึ่งจะแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับกรอบธรรม เลี้ยงดู การเรียนมาในวิชาชีพต่างๆ ตามความชอบของแต่ละบุคคล^{๑๐} สัมมาชีพ นอกจากเป็นอาชีพที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมแล้ว ยังเป็นประโยชน์ในด้านการศึกษาพัฒนาชีวิตของตนด้วย เป็นการประกอบอาชีพที่ทำให้เกิดที่ถูกต้องตามกฎหมาย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เลี้ยงชีพโดยชอบธรรม ทำด้วยความสุจริต และถูกต้องตามหลักศีลธรรม ดังนั้นไม่ว่าจะอยู่ในส่วนใดของสังคม การหาเลี้ยงชีพที่ทำให้เกิดความสงบสุข จะต้องคำนึงถึงหลักสัมมาชีพ ไว้เป็นหลักในการทำงาน

โดยคำว่า “สัมมาอาชีวะ” หมายถึง “การประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมายเลี้ยงชีพโดยชอบธรรม ทำด้วยความสุจริต และถูกต้องตามหลักศีลธรรม” ฉะนั้น คำว่า “สัมมาชีพ” จึงยึดแนวความหมายของคำว่า “สัมมาอาชีวะ” ข้างต้น โดยมีความหมายว่า “การทำมาหากินโดยไม่ได้เอากำไร

^๘พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๗๗๙.

^๙นายกรัฐมนตรี, สำนัก. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจเพียง. กรุงเทพมหานคร: คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

^{๑๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **สู่การศึกษาแนวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖๓.

สูงสุดเป็นตัวตั้งหรือเป็นเป้าหมายสุดท้าย และต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคม กล่าวคือ ความสุขของตนและคนทำงานรวมถึงประโยชน์ของผู้บริโภคและผู้รับบริการเป็นหลัก โดยไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อมและไม่มุ่งไปกระตุ้นค้นหาอันเป็นเหตุแห่งทุกข์” ซึ่ง นพ.ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายที่สั้นกระชับว่าหมายถึง “อาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และมีรายจ่ายน้อยกว่ารายได้” และหากนำมารวมกับคำว่า “ชุมชน” เป็น “สัมมาชีพชุมชน” จึงหมายถึง ^{๑๑}“ชุมชนที่มีการประกอบอาชีพโดยชอบ ซึ่งมีรายได้มากกว่ารายจ่าย โดยลดการเบียดเบียนตนเองผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ต้องมีความสอดคล้องกับวิถีของชุมชนเพื่อความมุ่งหมายในการสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชน”

การศึกษาเพื่อสัมมาชีพหมายถึงการประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และมีรายจ่ายน้อยกว่ารายได้ การมีสัมมาชีพเต็มพื้นที่จึงเป็นบ่อเกิดของความร่มเย็นเป็นสุข ดังนั้น การพัฒนาเด็กและเยาวชนจะสำเร็จได้จึงต้องคำนึงถึงเรื่องนี้ด้วย “หากมีกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นเช่นเดียวกับกระบวนการเรียนรู้เช่นนี้ ครอบคลุมตำบลทั้ง ๘,๐๐๐ แห่ง จะเกิดสัมมาชีพเต็มพื้นที่ ก็เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง จะเห็นได้ว่าจากการศึกษาครั้งนี้ มีกระบวนการเรียนรู้ที่น่าสนใจ ทั้งการทำบัญชีครัวเรือน ทำให้รู้ข้อมูลของตัวเอง และวิเคราะห์ตลาด ทำให้รู้ว่าอะไรขายได้ และมีกระบวนการผลิตโดยดูว่าทรัพยากรอะไรที่มีในท้องถิ่น และมีศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เอากระบวนการทั้งหมดมาเรียนรู้กับคนในพื้นที่”^{๑๒}

กลุ่มสัมมาชีพ การขับเคลื่อนแนวคิดสัมมาชีพชุมชน ถูกนำสู่การปฏิบัติผ่านโครงการ “๑ ตำบลสัมมาชีพ ๑ บริษัท CSR” เป็นการต่อยอดงานพัฒนาเดิมหรือศักยภาพของชุมชนให้เกิดรูปธรรมและพร้อมที่จะขยายสู่ “สัมมาชีพเต็มพื้นที่” คือ ชุมชนมีรายได้มากกว่ารายจ่าย ลดการเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม โดยให้ภาคธุรกิจเข้าไปสนับสนุนชุมชนในเรื่องที่ชุมชนยังขาดอยู่ เช่น ด้านการตลาด การบริหารจัดการ เป็นต้น โดยมีพื้นที่นำร่อง ๕ ตำบล ได้แก่ (๑) ตำบลโพนทอง จังหวัดชัยภูมิ (๒) ตำบลเขาถ่าน จังหวัดสุราษฎร์ธานี (๓) ตำบลบางสน จังหวัดชุมพร (๔) ตำบลบัวใหญ่ จังหวัดน่าน และ (๕) ตำบลแจรงาม จังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งแต่ปี ๒๕๕๖ โดยมีภาคธุรกิจที่สนใจและเข้าร่วม ๓ บริษัท ได้แก่ (๑) บริษัท ไทยเบฟเวอเรจ จำกัด (มหาชน) (๒) บริษัท ไทยยูเนี่ยน โฟร เช่น โปรดัคส์ จำกัด (มหาชน) (TUF) และ (๓) บริษัท น้ำตาลมิตรผล จำกัด โดยมีมูลนิธิสัมมาชีพทำหน้าที่ในการจับคู่ (Matching) หรือเป็นพ่อสื่อแม่ชักกระหว่างบริษัทดังกล่าวกับ พื้นที่ที่มีความพร้อมประกอบด้วย (๑) ผู้นำร่วมมือกันได้ดี (จุดพลังในการขับเคลื่อนชุมชนท้องถิ่น) (๒) มีแผนชุมชน/แผนแม่บทชุมชน (๓) มีความสัมพันธ์ของคนในชุมชน (หัวบ้าน-ท้ายบ้านถึงกัน) และ (๔) ภาคธุรกิจที่มีความสามารถในการผลิตและการตลาดที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่น^{๑๓}

^{๑๑} <http://www.right-livelihoods.org> ออนไลน์ April ๑๑, ๒๐๑๖

^{๑๒} นายกรัฐมนตรี, สำนัก. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. นานาคำถามเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจเพียง. กรุงเทพมหานคร: คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

^{๑๓} <http://www.thaihealth.or.th/Content/๑๖๗๕๕-> ออนไลน์ เมื่อ April ๑๒, ๒๐๑๖

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงสาระสำคัญของเศรษฐกิจพุทธ คือเป็นเครื่องช่วยหนุนให้มีความสะดวกมากขึ้นและพร้อมมากขึ้นในการที่จะดำเนินชีวิตที่ดีงาม ตามนัยนี้ เศรษฐกิจจึงมีฐานะเป็นมรรค (Means) มีใจจุดหมาย (End) ลักษณะของพุทธเศรษฐศาสตร์เป็นแบบสายกลางหรือมีขั้วมาปฏิบัติ คือ มุ่งความพอดี หรือความสมดุล หลักของความพอดีทางพุทธศาสนามีปัญญาและฉันทะเป็นเครื่องวัด จุดแห่งความพอดีพิจารณาได้ ๒ ลักษณะ คือ “(๑) การบริโภคแล้วให้คุณภาพชีวิต เกิดความพอใจในจุดนี้ (๒) หลักการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น คือ ไม่ทำลายคุณภาพชีวิตของตนเอง ไม่เบียดเบียนสังคมและสิ่งแวดล้อม การไม่เบียดเบียนกันเป็นความสมดุล เป็นคนเกื้อกูลกันระหว่างองค์ประกอบทั้งหลาย ในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์”^{๑๔} นอกจากนี้ ท่านได้ให้แนวทาง หลักคิด และการประยุกต์หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า “(๑) พุทธศาสนามองเป้าหมายของอาชีพ โดยมุ่งเน้นเกณฑ์อย่างต่ำที่วัดด้วยความต้องการแห่งชีวิตของคน คือ มุ่งให้ทุกคนมีปัจจัย ๔ พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็นการถือเอาคนเป็นหลัก มีใจตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมีวิัตถุพรั่งพร้อมบริบูรณ์ ซึ่งถือเอาวิัตถุเป็นหลัก...(๒) ความมีปัจจัย ๔ พอแก่ความต้องการของชีวิต หรือแม้มีวิัตถุพรั่งพร้อมบริบูรณ์ก็ดี มีใจเป็นจุดหมายในตัวของมันเอง เพราะเป็นเพียงขั้นศีล เป็นเพียงวิธีการขั้นตอนหนึ่งสำหรับช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่า คือเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและพัฒนาปัญญา เพื่อความมีชีวิตดีงามและการประสพสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป...(๓) คำว่า “สัมมาชีพ” ในทางธรรมมีใจหมายเพียงการใช้แรงงานให้เกิดผลผลิต แล้วได้รับปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเป็นผลตอบแทนมาโดยชอบธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงการทำหน้าที่ ความประพฤติ หรือการดำรงตนอย่างถูกต้องอย่างหนึ่งอย่างใด ที่ทำให้เป็นผู้สมควรแก่การได้ปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีวิตด้วย”^{๑๕}

วิถีชีวิตของคนเลี้ยงช้างในอำเภอท่าตูมจังหวัดสุรินทร์ เป็นวิถีชีวิตของคนไทยที่ใช้หลักของการบูรณาการของสัตว์เลี้ยงที่ใหญ่ที่สุดในโลกนำมาบูรณาการในเชิงคุณค่าทางด้านพระพุทธศาสนา ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว คนเลี้ยงช้างเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ชาวกูยนับถือพระพุทธศาสนา มีหลักความเชื่อในการนำหลักพุทธธรรมในการประกอบสัมมาชีพ ในด้านของความกตัญญู ความมีเมตตา การปกครอง และด้านการอยู่ในสังคมอย่างสันติสุข ในหนังสือช้างราชพาหนะ^{๑๖} ได้กล่าวไว้ว่า ผู้ควบคุมช้างต้องจักอุปนิสัยใจคอของช้างที่ต้อง และมีความรู้ลึกซึ้งที่จะควบคุมช้างนั้น ๆ ได้ โดยเฉพาะช้างที่คนเลี้ยงช้างเลือกมาใช้ในงานนั้น ต้องมีความรู้ในการควบคุมช้างได้อย่างชำนาญการและถือได้ว่า คนเลี้ยงช้างนั้นเป็นผู้ทรงความรู้ในวิทยายุทธ์ และสามารถที่จะประกอบวิถีชีวิตของตนให้มีความสอดคล้องกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา

ดังนั้น ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสัมมาอาชีพจึงไม่น่าจะเพียงพอ แต่ที่จริงน่าจะมีการวิจัยว่า กรอบความคิดเกี่ยวกับหลักสัมมาอาชีพในพระพุทธศาสนาแบ่งเป็นประเภทไว้อย่างไร มีความสัมพันธ์กับหลักธรรมอื่นในการปฏิบัติอย่างไร มีหลักการสำคัญอย่างไร และมีคุณค่าทางจริยธรรมต่อบุคคล สังคม และประเทศอย่างไร ควรนำหลักสัมมาอาชีพมาศึกษาให้เกิดความชัดเจน

^{๑๔}พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต), *ทางออกจากเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย*, หน้า ๖๗ - ๘๘

^{๑๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับขยายความ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๗๓๓.

^{๑๖}มรดกไทย โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย, *ช้างราชพาหนะ*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสตาร์ปริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๓.

เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องชอบธรรม และเป็นหลักประกันชีวิตให้ปลอดภัยและเป็นสุขสำหรับคนในสังคมทั้งในส่วนของบุคคลสังคม และสามารถเข้าถึงเป้าหมายของการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุขได้

๑.๒.วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

- หลักสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างเป็นอย่างไร
- รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์เป็นอย่างไร
- การวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ได้อย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของโครงการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการวิจัยไว้ ๔ ส่วน ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา : ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ความหมาย ประเภท ความสำคัญเกี่ยวกับสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้าง รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา หนังสือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างหลักสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่ : ชุมชนคนเลี้ยงช้างในเขตจังหวัดสุรินทร์ ๓ ชุมชน ดังนี้

- ๑) ชุมชนบ้านหนองบัว ตำบลกระโพ อำเภอนาทม จังหวัดสุรินทร์
- ๒) ชุมชนบ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอนาทม จังหวัดสุรินทร์
- ๓) ชุมชนบ้านกระโพ ตำบลกระโพ อำเภอนาทม จังหวัดสุรินทร์

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง : ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน/กลุ่มข้าราชการ/กลุ่มผู้นำท้องถิ่น/กลุ่มชาวบ้านทั่วไปและกลุ่มเยาวชน ในเขต อำเภอนาทม จังหวัดสุรินทร์ รวม ๑๕ คน

๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย

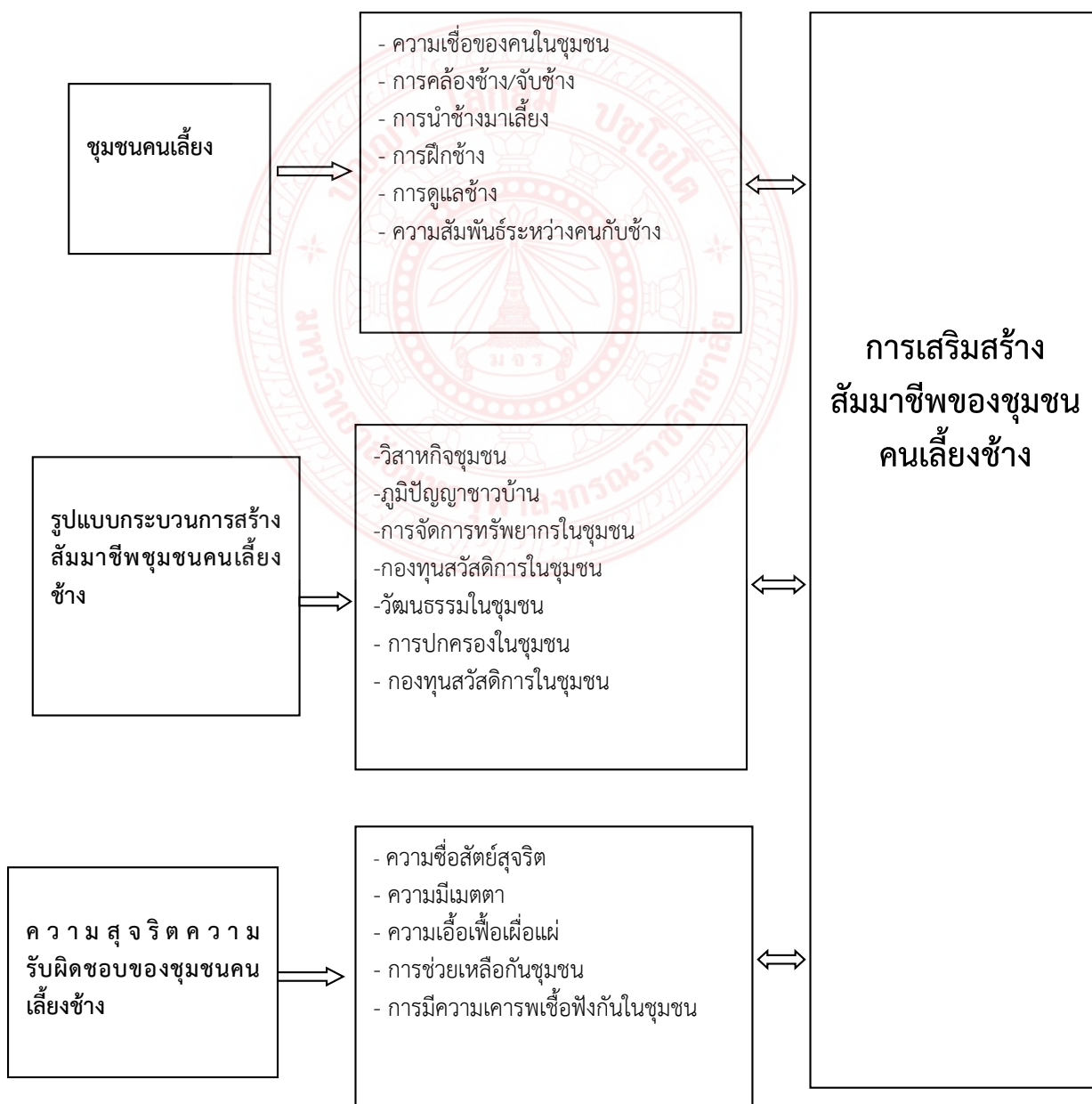
สัมมาชีพ หมายถึง อาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นอาชีพที่สุจริต
คนเลี้ยงช้าง หมายถึง ผู้ที่เป็นเจ้าของช้างมีกรรมสิทธิ์ในช้างเชือกนั้นๆ โดยเป็นความอยู่ข้าง
 ด้วยหรือไม่ก็ได้

ความสุจริต หมายถึง ความประพฤติที่เที่ยงม ด้วยกาย วาจาและใจ

๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีกรอบแนวคิดที่สำคัญ ๓ กรอบแนวคิดคือ ๑)หลัก
 สัมมาชีพชุมชนคนเลี้ยงช้าง ๒) รูปแบบและกระบวนการสร้างสัมมาชีพชุมชนคนเลี้ยงช้าง ๓) ความ
 รับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ ดังนี้

ภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ เช่น ด้านวิชาการ ด้านนโยบาย ด้านเศรษฐกิจ/พาณิชย์ ด้านสังคม และชุมชน รวมถึงการเผยแพร่ในวารสาร จดสิทธิบัตร ฯลฯ และหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑.๗.๑ ได้ทราบหลักสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์

๑.๗.๒ ได้ทราบรูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริต ความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์

๑.๗.๓ ได้ความชัดเจนในรูปแบบกระบวนการเสริมสร้างความสุจริต ความรับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้จัดข้อมูลออกเป็น ๓ หัวข้อดังนี้ ๑)แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ๒)เอกสารที่เกี่ยวข้อง ๓)งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

สำหรับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสัมมาชีพชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ มีดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ทฤษฎีพัฒนาการทางอาชีพ

การประกอบอาชีพมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะอาชีพไม่ใช่จะสนองตอบความต้องการของมนุษย์เพียงด้านเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังสนองความต้องการด้านอื่น เช่น ด้านสังคม และจิตใจ เป็นต้น การเลือกอาชีพจึงมีความสำคัญต่อชีวิตของบุคคล ถ้าเราเลือกอาชีพได้เหมาะสม เราก็มีแนวโน้มที่จะประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพที่มีความเจริญก้าวหน้าเป็นอันมาก ในทางตรงกันข้าม ถ้าเราเลือกอาชีพได้ไม่เหมาะสมโอกาสที่จะประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพก็จะมีอยู่ไม่มากนัก

ทฤษฎีพัฒนาการทางอาชีพที่สำคัญมี ๓ ทฤษฎีคือ^๑ ทฤษฎีพัฒนาการทางอาชีพของซูเปอร ทฤษฎีพัฒนาการทางอาชีพของกินชเบอร์ก และทฤษฎีพัฒนาการทางอาชีพของไทด์แมนและ โอฮารา

ซูเปอรได้ศึกษาการเลือกอาชีพและสรุปรวบรวมตั้งเป็นทฤษฎีการเลือกอาชีพขึ้น โดยใช้ชื่อทฤษฎีว่า “ทฤษฎีการพัฒนาอาชีพ” (theory of vocational development) ซูเปอรใช้คำว่า “การพัฒนา” กินความหมายกว้าง ซึ่งรวมถึงความชอบ การเลือก การพิจารณาตัดสินใจ และการเข้าประกอบอาชีพ หลักการเกี่ยวกับทฤษฎีพัฒนาการทางอาชีพของซูเปอรประกอบด้วย ๑) การพัฒนาทางอาชีพ เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มสนใจเลือกอาชีพไปจนถึงประกอบอาชีพได้อย่างมั่นคง เป็นระยะเวลาสั้น ๒) การพัฒนาทางอาชีพ เป็นขั้นตอน และมีระเบียบแบบแผน ๓) บุคคลจะมองเห็นความจริงเกี่ยวกับการเลือกอาชีพมากขึ้น เมื่อมีอายุเพิ่มขึ้นนับตั้งแต่วัยรุ่นจนถึงวัยผู้ใหญ่ ๔) ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับตนเอง เริ่มตั้งแต่ก่อนวัยรุ่น และ เข้าใจชัดเจนเมื่อเข้าสู่วัยรุ่น ๕) วิธีและอัตราการเคลื่อนไหวของแต่ละบุคคลจากระดับหนึ่งไปยังอีกระดับหนึ่ง มีความสัมพันธ์กับสติปัญญา สถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของบิดามารดาความต้องการค่านิยม ความสนใจ ทักษะ การสร้าง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ๖) แขนงอาชีพที่แต่ละบุคคลเลือกเกี่ยวกับความสนใจ ค่านิยม และความ

^๑สำเนา ขจรศิลป์,การแนะแนวอาชีพในสถาบันอุดมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช ,๒๕๒๙),หน้า ๙๕.

ต้องการเลียนแบบบิดามารดา หรือสังคมที่อาศัยอยู่ ระดับคุณภาพของการศึกษา ๗) ความพอใจในงานและชีวิตขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของความสามารถความสนใจ ค่านิยม และบุคลิกภาพในงานอาชีพ ๘) บุคคลจะเลียนแบบจากบิดามารดาโดยทางอ้อม ซึ่งมีบทบาทต่อการเลือกอาชีพด้วย ๙) การพัฒนาทางอาชีพดำเนินไปตลอดเวลา ๑๐) คุณสมบัติของบุคคลหนึ่งอาจจะเหมาะสมกับอาชีพอย่างไรอย่างหนึ่ง

กินซ์เบอร์ก แบ่งช่วงการเลือกอาชีพของบุคคลออกเป็น ๓ ระยะ คือ

๑) ระยะเพ้อฝัน (fantasy period) คือระยะที่เด็กมีอายุ ๐ - ๑๐ ปี เป็นช่วงวัยเด็กตอนต้นถึง ๑๐ ปี เป็นระยะที่เด็กคิดฝันเอาเองว่า โตขึ้นจะประกอบอาชีพอะไร โดยความคิดนี้อาจได้รับอิทธิพลมาจากโทรทัศน์ ผู้ปกครอง และสื่อต่าง ๆ เช่น เด็กอาจเพ้อฝันจะเป็นทหาร ตำรวจ แพทย์ พยาบาล วิศวกร โดยที่มิได้คำนึงถึงข้อเท็จจริงว่าจะเป็นไปได้หรือไม่ แต่เป็นสิ่งที่ฝัน เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็กเอง

๒) ระยะการเปลี่ยนแปลง (tentative period) คือระยะที่เด็กมีอายุระหว่าง ๑๑-๑๗ ปี เป็นระยะเวลาการเลือกอาชีพแต่ก็ยังไม่ตกลงใจแน่นอน เริ่มจากการที่เด็กสังเกตพบว่า มีกิจกรรมบางชนิดที่เขาสนใจ และชอบมากกว่ากิจกรรมอื่น ต่อมาก็เริ่มรู้สึกว่าเขาทำกิจกรรมที่สนใจได้ดีกว่ากิจกรรมชนิดอื่น การเลือกอาชีพในระยะนี้ การตัดสินใจเกี่ยวกับการเลือกที่ยึดต้องค้ประกอบเกี่ยวกับตนเองเช่นคำนึงถึงความสนใจ ความสามารถความถนัด ค่านิยมของตนเอง ช่วงนี้แบ่งระยะการเปลี่ยนแปลงออกเป็น ๔ ขั้นตอนคือ (๑) ขั้นความสนใจ (interest stage) เป็นช่วงของเด็กวัยระหว่างอายุ ๑๑-๑๒ ปี เด็กจะเลือกอาชีพตามความสนใจ ซึ่งส่วนมากจะสัมพันธ์กับความปรารถนาในระยะเพ้อฝัน อาจตั้งคำถามว่า สนใจอาชีพอะไร หรืออยากทำงานอะไร (๒) ขั้นคำนึงถึงความสามารถ (capacity stage) เป็นช่วงของเด็กอายุระหว่าง ๑๓-๑๔ ปี จะเลือกอาชีพโดยคำนึงถึงความสามารถ โดยการประเมินความสามารถตนเองว่าสามารถทำอะไรได้ดีกว่าผู้อื่นบ้าง เพราะเริ่มเรียนรู้ว่าการเลือกที่อาศัยความสนใจอย่างเดียวอาจผิดพลาดได้ (๓) ขั้นคำนึงถึงค่านิยม (value stage) เป็นช่วงของเด็ก อายุระหว่าง ๑๕-๑๖ ปี ซึ่งจะเริ่มรู้ถึงค่านิยม และสังเกตว่าอะไรเป็นสิ่งสำคัญสำหรับเขา สิ่งที่เขาต้องการคือเงิน เกียรติยศ โอกาสในการแสดงความคิดสร้างสรรค์ ค่านิยมเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กับการเลือกอาชีพของเขา (๔) ขั้นหัวเลี้ยวหัวต่อ (transition stage) เด็กอายุ ๑๗ ปี จะเริ่มรู้จักพิจารณาจากข้อเท็จจริง มีการนำเอาความสนใจ ความสามารถและค่านิยมของตนเองมาพิจารณาเลือกอาชีพ มีการวางแผนบ้าง แต่ยังไม่เป็นการตัดสินใจที่แน่นอน

๓) ระยะพิจารณาตามสภาพความเป็นจริง (realistic period) เป็นระยะของเด็กที่มีอายุระหว่าง ๑๗ - ๒๐ ปี ซึ่งเป็นระยะที่เด็กพิจารณาตนเองและอาชีพประกอบกัน เพื่อใช้ในการตัดสินใจเลือกอาชีพจะเป็นการพิจารณาตามสภาพความเป็นจริง ระยะนี้เป็นระยะแสวงหาข้อเท็จจริงจากอาชีพต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจเลือกอาชีพให้เป็นไปอย่างถูกต้อง โดยคำนึงถึงโอกาส ข้อจำกัดและข้อเท็จจริงต่าง ๆ ระยะนี้แบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ (๑) ขั้นสำรวจอาชีพ (exploration) เป็นขั้นที่บุคคลจะสำรวจว่าอาชีพใดจะเหมาะกับเขาบ้าง เด็กจะมีการประเมินตนเองในพฤติกรรมทางอาชีพของเขาอย่างใกล้ชิดเคียงกับความเป็นจริงมากขึ้น (๒) ขั้นรวมตัวของความคิดที่จะเลือกอาชีพ (specification) เด็กจะตัดสินใจเลือกอาชีพที่เฉพาะเจาะจงยิ่งขึ้น ไม่ใช่เป็นการคิดกว้าง

ๆ ลอย ๆ เท่านั้นว่าจะประกอบอาชีพใด เช่น ไม่ใช่บอกเพียงแค่ว่าจะเรียนวิชาทางการศึกษา แต่จะเน้นชัดไปว่าเป็นสาขาอะไร เช่น สาขาเกษตรกรรม เป็นต้น

ไทด์แมน และโอฮารา^๒ ได้รับอิทธิพลทฤษฎีพัฒนาการอาชีพโดยตรงจากทฤษฎีของซูเปเปอร์ และกินซ์เบอร์ก เขาทั้งสองได้แบ่งขั้นตอนต่าง ๆ ตามทฤษฎีเช่นเดียวกับ ๒ ทฤษฎีแรก เพียงแต่ได้เพิ่มเติมให้ละเอียด ให้ชัดเจน และเน้นเรื่องของการตัดสินใจ ว่าสิ่งสำคัญสำหรับพัฒนาการด้านอาชีพ ทำให้บางครั้งทฤษฎีนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า A decision making and adjustment theory of vocational development ไทด์แมน และโอฮารา มองเรื่องของพัฒนาการอาชีพว่าเป็นกระบวนการที่บุคคลใช้การทำงานเป็นวิธีการแสดงออกทางบุคลิกภาพ และเป็นการปรับตัวทางสังคม การแสดงออกทางบุคลิกภาพนี้ หมายถึง การที่บุคคลแต่ละคนได้แสดงออกซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง (ที่ทำให้เขาแตกต่างออกไปจากผู้อื่น) ส่วนการปรับตัวทางสังคม เป็นการที่บุคคลพยายามปรับตัวเองเข้ากับผู้อื่น เพื่อเขาจะได้เป็นที่ยอมรับในสังคม ไทด์แมน ได้ย้ำถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพและอาชีพ ที่จะได้เห็นได้ชัดเจนจากการที่บุคคลต้องผ่านกระบวนการตัดสินใจ เขาได้ย้ำเรื่องของการตัดสินใจว่าเป็นหัวใจของพัฒนาการทางอาชีพ การตัดสินใจไม่ว่าจะเป็นในด้านของการเรียน การทำงานหรือกิจกรรมประจำวัน ล้วนมีส่วนเสริมสร้างที่จะทำให้เป็นรูปแบบของพัฒนาอาชีพของบุคคลผู้นั้น เขาได้แบ่งขั้นตอนการตัดสินใจออกเป็น ๒ ระยะ

๑) ระยะคาดการณ์ล่วงหน้า (period of anticipation) แบ่งเป็นชั้นย่อย ๆ ๔ ชั้น คือ (๑) ชั้นการสำรวจ (exploration) เกิดเมื่อบุคคลพิจารณามองเห็นทางเลือกหลายทาง จึงเริ่มสำรวจทางเลือกเหล่านั้น (๒) ชั้นเห็นรูปแบบทางเลือกเด่นชัดขึ้น (crystallization) บุคคลเริ่มมองเห็นว่าทางเลือกใดที่เป็นไปได้ และตัดทางเลือกที่เป็นไปไม่ได้ทิ้งไป (๓) ชั้นการเลือก (choice) เลือกอาชีพที่ชอบมากกว่าอาชีพอื่น และจัดอันดับอาชีพที่ต้องการ (๔) ชั้นเจาะจงตัวเลือก (specification) เมื่อเลือกอาชีพที่สนใจแล้ว ก็จะไปหาข้อมูลรายละเอียดของอาชีพนั้น ๆ เช่น ลักษณะงาน การฝึกอบรม การหาแหล่งงาน เป็นต้น

๒) ระยะการดำเนินงานตามแผนการปรับตัว (period of implementation and adjustment) มี ๓ ชั้นย่อย คือ (๑) ชั้นอุปमान (induction stage) บุคคลก้าวเข้าสู่งานอาชีพที่ได้วางเป้าหมายเลือกไว้ และอาจต้องปรับตัวโดยปฏิบัติตามกลุ่มอาชีพที่เขาปฏิบัติกัน (๒) ชั้นหัวเลี้ยวหัวต่อ (transition) เป็นขั้นที่บุคคลพยายามปรับ หรือผสมผสานเป้าหมายของกลุ่มเข้ากับเป้าหมายของตนเอง อาจเป็นการประนีประนอม หรือคล้อยตามเพื่อกลายเป็นสมาชิกของกลุ่มไปในที่สุด (๓) ชั้นการอนุรักษ์ (maintenance) เป็นขั้นที่บุคคลหาความสมดุล มั่นคงในงานเกิดความพึงพอใจว่างานนั้นเหมาะกับเขา

ในกรณีที่บุคคลไม่สามารถผสมผสานเป้าหมายของกลุ่ม เข้ากับเป้าหมายส่วนตัวหรือเขาอาจไม่พอใจกับการเลือกอาชีพของเขา เขาอาจแสวงหาอาชีพใหม่ และเริ่มกระบวนการตัดสินใจใหม่อีกครั้งก็ได้ ซึ่งการตัดสินใจครั้งที่สองก็อาจนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ให้เป็นประโยชน์ได้เช่นกัน

^๒สมคิด พรหมจ้อย และคณะ, การศึกษาการส่งเสริมอาชีพอิสระเพื่อการมีรายได้ระหว่างเรียน, รายงานการวิจัย, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐-๑๒.

ไทด์แมน และโอฮารา เชื่อว่ากระบวนการพัฒนาในแต่ละขั้นเป็นสิ่งที่ย้อนกลับใหม่ได้ เช่น บุคคลซึ่งที่อยู่ในขั้นเจาะจงตัวเลือก อาจย้อนกลับไปอยู่ในขั้นการเลือกใหม่ ก็ได้เท่า ๆ กับที่จะไปอยู่ในขั้นอุปมาน ได้เช่นกัน ทั้งนี้เพราะเขาเชื่อว่าในเรื่องของการตัดสินใจนั้น คนเราสามารถเปลี่ยนแปลงได้เสมอ สิ่งเดิมที่เคยตัดสินใจไปแล้วอาจนำมาพิจารณาใหม่ ถ้ามีตัวแปรใหม่เกิดขึ้นแต่โดยทั่ว ๆ ไป แล้วบุคคลมักจะดำเนินตามขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มตัดสินใจไม่ถูก ไปจนกระทั่งถึงตัดสินใจได้ และดำเนินการตามแผนที่วางไว้ในที่สุด

จากทฤษฎีของไทด์แมน และโอฮารา ทำให้มองเห็นว่า พัฒนาการทางอาชีพนั้นเป็นกระบวนการตัดสินใจที่สลับซับซ้อน เกิดในช่วงเวลายาวนานตลอดชีวิตของบุคคลก็ได้ และการตัดสินใจแต่ละครั้งก็มีผลต่อเนื่องไปถึงการตัดสินใจอื่น ๆ ที่ตามมา ในบางครั้งการตัดสินใจก็อาจจะไม่ได้เกิดตามขั้นตอนลงมาทีละเรื่อง ในชีวิตจริงของเรา บ่อยครั้งจะพบว่ามิหลายสิ่งที่เราจำเป็นต้องเลือกตัดสินใจในเวลาเดียวกัน ซึ่งอาจทำให้ยากสำหรับบุคคลหลายคนที่จะต้องเลือกตัดสินใจในตัวเลือกที่ดีที่สุดสำหรับเขา เพราะการเลือกแต่ละครั้งนั้น ผลที่ตามมาจะมีอิทธิพลต่ออนาคตของบุคคลเสมอ หน้าที่ของผู้ให้บริการแนะแนวจึงควรตระหนักในความสำคัญของการตัดสินใจโดยเฉพาะเมื่อเกี่ยวข้องกับอาชีพที่เด็กต้องการประกอบในอนาคต และพยายามช่วยบุคคลให้มีอิสรภาพในการตัดสินใจให้มากที่สุด เพื่อผลประโยชน์และความพึงพอใจและเพื่อชีวิตในอนาคตที่สมบูรณ์ของบุคคลผู้นั้นเอง

๒.๑.๒ แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy) เป็นปรัชญาชี้แนวทางการดำเนินชีวิตของประชาชน บุคคล ในทุกระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐองค์การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยและสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้น้อมนาแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวทางการพัฒนาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔) เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันและพระราชทานคำอธิบายเพื่อความเข้าใจให้ถูกต้องอย่างต่อเนื่อง

จากพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานเนื่องในวโรกาสต่าง ๆ และมีการบันทึกกันไว้ในหลายแห่งเกี่ยวกับความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง เช่น พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๘กรกฎาคม ๒๕๑๗, พระราชทานว่า^๓ ...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคงพร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจขั้นสูงโดยลำดับ

^๓ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงานกปร. ๒๕๔๗), หน้า ๑๐.

ต่อไป...พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๗ พระราชทานว่า^๔...คนอื่นจะว่าก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัยเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่ทันสมัยใหม่ แต่เราพอมีพอกินและขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพออยู่พอกินมีความสุขและทางงานตั้งจิตอธิษฐานตั้งปณิธานในทางนี้ที่จะให้คนเมืองไทยอยู่แบบพออยู่พอกินไม่ใช่ว่าจะรุ่งเรื่องอย่างยอด แต่เรามีความพออยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินได้เราก็จะยอดเยี่ยมยวดได้

ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๐ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.), ๒๕๔๒ พระราชทานว่า...เศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกิน หมายความว่า อุ่มชูตัวเองได้ให้มีพอเพียงกับตัวเอง อันนี้ก็เคยบอกว่าความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เองอย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก^๕ และพระราชทานขยายความเพิ่มเติมอีก เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัยสวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑...เมื่อปีที่แล้วตอนพูด พอเพียง แปลในใจแล้วก็ได้พูดออกมาด้วยว่า จะแปลเป็น self-sufficiency(พึ่งตนเอง) ถึงได้บอกว่าพอเพียงแก่ตนเอง แต่ความจริงเศรษฐกิจพอเพียงนี้กว้างขวางกว่า self-sufficiency นั้นหมายความว่า ผลิตอะไรที่มีพอที่จะใช้ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง (พึ่งตนเอง) แต่พอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือคำว่า พอ ก็เพียงพอ เพียงนี้ก็พอ ดังนั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการก็มีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิดอันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจมีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้ อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้แต่ต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณตามอัตภาพ พูดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง ถ้า (หากต้องการเบียดเบียน) อย่างนั้นต้องเดือดร้อนกันแน่เพราะว่าอึดอัด ทำให้ทะเลาะกัน เมื่อมีการทะเลาะกันก็ไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย จากการทะเลาะด้วยวาจาก็กลายเป็นการทะเลาะด้วยกาย ซึ่งในที่สุดก็นำมาสู่ความเสียหาย เสียหายแก่ผู้เป็นตัวละครทั้งสองคน ถ้าเป็นหมู่ก็เลยเป็นการตีกันอย่างรุนแรงได้ ซึ่งจะทำให้คนอื่นอีกมากเดือดร้อน ฉะนั้น ความพอเพียง นี้ก็แปลว่าความพอประมาณ และความมีเหตุผล

^๔อ้างแล้ว (สำนักงาน กปร., ๒๕๔๗), หน้า ๘.

^๕ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๐ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.), ๒๕๔๒.

พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๒ พระราชทานว่า^๖ ...เศรษฐกิจพอเพียงนั้นเขาตีความว่าเป็นเศรษฐกิจชุมชน หมายความว่าให้พอเพียงในหมู่บ้านหรือในท้องถิ่นให้สามารถที่จะมีพอกิน เริ่มด้วยพอมีพอกิน พอมีพอกินได้พูดมานานหลายปี ๑๐ กว่าปีแล้วให้พอมีพอกินแต่ว่าพอมีพอกินนี้เป็นเพียงเริ่มต้นของเศรษฐกิจ เมื่อปีที่แล้วบอกว่า ถ้าพอมีพอกิน คือพอมีพอกินของตัวเองนั้นไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจสมัยหิน สมัยหินนั้นเป็นเศรษฐกิจพอเพียง...พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๓ พระราชทานว่า...เศรษฐกิจพอเพียงที่ได้ย่ำแล้วย่ำอีก แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า sufficiency economy ภาษาไทยก็ต่อว่า ว่าไม่มี sufficiency economy แต่ว่าเป็นคำใหม่ของเราก็ได้ หมายความว่า ประหยัดแต่ไม่ใช่ขี้เหนียว ทำอะไรด้วยความอะลุ่มอล่วยกัน ทำด้วยเหตุและผล จะเป็นเศรษฐกิจพอเพียง แล้วทุกคนจะมีความสุข แต่พอเพียง เศรษฐกิจพอเพียงนี้เป็นสิ่งที่ปฏิบัติยากที่สุด^๗...พระราชดำรัสอธิบายเพิ่มเติม พระราชทาน ณ พระตำหนักเปี่ยมสุข เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๔๔ (สำนักงาน กปร., ๒๕๔๗ : ๑๔) พระราชทานว่า...ฉันพูดเศรษฐกิจพอเพียง ความหมาย คือทำอะไรให้เหมาะสมกับฐานะของตัวเอง คือ ทำจากรายได้ ๒๐๐-๓๐๐บาท ขึ้นไป เป็น ๒ หมื่น ๓ หมื่น บาท คนชอบเอาคำพูดของฉันเศรษฐกิจพอเพียงไปพูดกันเลอะเทอะเศรษฐกิจพอเพียง คือ ทำเป็น self-sufficiency of economy เช่น ถ้าเขาต้องการดู TV ก็ควรให้เขามีดูไม่ใช่ไปจำกัดเขาไม่ให้ซื้อ TV ดู เขาต้องการดูเพื่อสนุกสนานในหมู่บ้านไกล ๆ ที่ฉันไป เขามี TV ดูแต่ใช้แบตเตอรี่ เขาไม่มีไฟฟ้า แต่ถ้า sufficiency นั้น มี TV เขาฟุ่มเฟือย เปรียบเสมือนคนไม่มีสตางค์ไปตัด suit และยังใส่ necktie Versace อันนี้ก็เกินไป...พระราชดำรัสดังกล่าว ได้มีผู้สรุปความหมายขยายความเพื่อนำไปใช้ในทางวิชาการและการปฏิบัติในงานต่าง ๆ ดังนี้

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชน เมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิด เพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่ตนไม่ได้เป็นเจ้าของ เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความпенอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญคือ ไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่มีพันธนาการอยู่กับสิ่งใด โดยสรุปคือหันกลับมายึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต เศรษฐกิจพอเพียง คือการวางรากฐานอันมั่นคงและยั่งยืนของชีวิต^๘ เศรษฐกิจพอเพียง มิได้จำกัดเฉพาะแต่ในสวนของเกษตรกรหรือชาวไร่ ชาวนาเพียงเท่านั้น แต่เป็นเศรษฐกิจ

^๖ อ่างแล้ว (สำนักงาน กปร. ๒๕๔๗), หน้า ๑๒.

^๗ อ่างแล้ว (สำนักงาน กปร., ๒๕๔๗), หน้า ๑๒.

^๘ สุเมธ ตันติเวชกุล, ดร., **เบื้องพระยุคลบาท**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘๕.

ของทุกคนทุกอาชีพ ทั้งที่อยู่ในเมืองและชนบท เช่นผู้ที่เป้นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม และบริษัท ในระบบเศรษฐกิจพอเพียง ถ้าจะต้องขยายกิจการเพราะความเจริญเติบโตของงาน ต้องขยายตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไป หรือหากจะกู้ยืมก็ต้องกระทำตามความเหมาะสม ไม่ลงทุนจนเกินตัวโดยไม่เหลือที่มันไหยืนอยู่ได้ ต้องรู้จักใช้จ่ายไม่ฟุ่มเฟือยเกินตัวเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวใหม่มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความสำเร็จ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไป^๙ การพัฒนา เศรษฐกิจพอเพียง สำหรับเกษตรกร นั้น มีการปฏิบัติตามขั้นตอน ทฤษฎีใหม่ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งประกอบด้วย ๓ ขั้น คือ

ขั้น ๑ ผลิตเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน ในระดับชีวิตที่ประหยัด ทั้งนี้ต้องมีความสามัคคี ในท้องถิ่น

ขั้น ๒ รวมกลุ่มเพื่อการผลิต การตลาด ความปลอดภัย สวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา

ขั้น ๓ รวมมือกับองค์กรภายนอกในการทำธุรกิจ และพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งนี้ ทุกฝ่ายจะต้องได้รับประโยชน์^{๑๐}

เศรษฐกิจพอเพียงอาจมองได้เป็น ๒ ด้าน คือมองด้านวัตถุประสงค์ (objective) กับมองด้านจิตวิสัย (subjective) มองด้านวัตถุประสงค์เป็นการมองภายนอก คือต้องมีกินมีใช้ มีปัจจัยสี่เพียงพอแก่อัตภาพ ใกล้เคียงกับคำว่าพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ส่วนการมองในด้านจิตวิสัยเป็นการมองจิตใจภายใน คือ คนจะมีความรู้สึกเพียงพอไม่เท่ากัน บางคนมีเป็นล้านก็ไม่พอ บางคนมีนิดเดียวก็พอ เป็นการเพียงพอทางจิตใจ^{๑๑}...เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ให้มีความพอเพียงกับตัวเองอยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวใหม่มีความพอกินพอใช้ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความสำเร็จ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้...^{๑๒}...ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล... มีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อัน

^๙สุเมธ ตันติเวชกุล, ดร, ๒๐๙ คำสอนพอเศรษฐกิจพอเพียง หนังสือเฉลิมพระเกียรติเฉลิมฉลองพระชนมายุ ๘๑ พรรษา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔๙.

^{๑๐}สุเมธ ตันติเวชกุล, ดร, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๐.

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุต.โต) การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๘. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลดคิมทอง ๒๕๕๔). หน้า ๗๙-๘๐

^{๑๒}อ้างแล้ว (สำนักงาน กปร. ๒๕๕๗) หน้า ๑.

เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนาวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดาเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีความสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี...^{๑๓}

เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ได้แปลว่าไม่ได้ไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขายไม่ส่งออก ไม่ผลิตเพื่อคนอื่น ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค สิ่งเหล่านี้หลายคนคิดเอาเองพูดเอาเองและกลัวไปเองทั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีวิสัยทัศน์กว้างไกลในเรื่องนี้เศรษฐกิจพอเพียง จึงหมายถึงพอเพียงในอย่างน้อย ๗ ประการด้วยกัน กล่าว คือ (๑) พอเพียง สำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน (๒) จิตใจพอเพียงทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นและทำลายมาก (๓) สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสานซึ่งได้ทั้งอาหาร ได้ทั้งสิ่งแวดล้อมและได้ทั้งเงิน (๔) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนเข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม (๕) ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง (๖) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้น เศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานของวัฒนธรรมจึงจะมั่นคง และ (๗) มีความมั่นคงพอเพียงไม่ใช่วูบวาบ เดียวจนเดียวรวบแบบกะทันหัน เดียวตงงานไม่มีกินไม่มีใช้ ถ้าแบบนั้นประสาทมนุษย์คงทนไม่ไหวต่อความผันผวนที่เร็วเกินไปจึงสุขภาพจิตเสีย เครียด เศรษฐกิจ พอเพียงที่มั่นคงจึงให้สุขภาพจิตดี เมื่อทุกอย่างพอเพียงจึงเกิดความสมดุล ความสมดุล คือ ความเป็นปกติและยั่งยืน^{๑๔}ในพันธบัตรใบละ ๑,๐๐๐ บาท บันทึกไว้ว่าเศรษฐกิจพอเพียง “เศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้น หมายความว่า อุ่มชูตัวเองได้ให้มีพอเพียงกับตัวเอง”ที่น้อมนาพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยในวโรกาสต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องมาไว้ โดยเฉพาะภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจของไทยเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๐ ซึ่งชาวไทยแทบทุกหมู่เหล่าต่างรับใส่เกล้าใส่กระหม่อม น้อมนาไปเป็นหลักการดำเนินชีวิตและการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชาติ แต่มีบางประเด็นที่บางคนยังไม่

^{๑๓}อ้างแล้ว (สำนักงาน กปร. ๒๕๔๗) หน้า ๕.

^{๑๔}ประเวศ วะสี. เศรษฐพอเพียงและประชาสังคม แนวทางการพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิหมอชาวบ้าน ๒๕๔๔) หน้า ๔-๕.

เข้าใจหรือเข้าใจผิดเป็นอย่างอื่น จึงมีพระราชดำรัสอธิบายอย่างต่อเนื่อง การนำมาลงไว้จะทำให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจถูกต้องครบถ้วนในแง่มุมและประเด็นต่าง ๆ และยังเป็นฐานคิดที่ดีที่จะนำไปสู่แก่นแท้ของชีวิตมากขึ้น และเป็นแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืนนอกจากนี้ ยังมีข้อสรุปข้อขยายความของปราชญ์อาวุโสตลอดจนองค์กรหน่วยงานที่ใกล้ชิดที่สนองพระราชดำริมาประกอบ ช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนกว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดเพื่อปรับทิศทางการพัฒนาประเทศไทย^{๑๕} เศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นความพอประมาณเน้นความสมควรนั้น มีรากฐานความคิดจากคำสอนของพระพุทธเจ้าในข้อที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง^{๑๖} เศรษฐกิจพอเพียง เป็นเศรษฐกิจที่ไม่เน้นอรรถประโยชน์สูงสุด (Maximize Utility) อันเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาเศรษฐกิจในโลกปัจจุบัน แต่เน้นความพอประมาณหรือทางสายกลาง เศรษฐกิจพอเพียง เน้นการไม่โลภเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับระบบเศรษฐกิจของประเทศได้ดีที่สุด เศรษฐกิจพอเพียงมีพื้นฐานอยู่บนพุทธธรรมของการละกิเลส คือความไม่รื้ออันเรียกว่าอวิชชา และดำรงชีวิตอยู่อย่างพอประมาณด้วยความไม่โลภและไม่ประมาท^{๑๗} นอกจากนี้ ดร.อภิชัย พันธเสน ยังได้แสดงทัศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า เศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น โดยเนื้อแท้แล้วก็คือ “พุทธเศรษฐศาสตร์” นั่นเอง และเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ถ่ายทอดการอธิบายให้ประชาชนชาวไทยเข้าใจได้ เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่มีพื้นฐานวัฒนธรรมที่มีรากเหง้ามาจากพระพุทธศาสนา พระองค์จึงทรงเลือกแนวคิดดังกล่าวเพื่อถ่ายทอดการสื่อสารกับพสกนิกรของพระองค์ แต่ที่ไม่เน้นว่าเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ก็เพราะพระองค์เป็นองค์ศาสนูปถัมภก จะต้องให้การสนับสนุนบำรุงศาสนาในชาติทุกศาสนา ดังนั้นการใช้คำว่า เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นคำกลางที่สามารถเข้าใจและยอมรับได้สำหรับศาสนิกชนในทุกศาสนา^{๑๘}

๒.๑.๓ แนวคิดวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนไว้ว่าหมายถึง กิจการของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตสินค้า การให้บริการ หรือการอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะบุคคลที่มีความผูกพัน มีวิถีชีวิตร่วมกันและรวมตัวกันประกอบกิจการดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นนิตบุคคลในรูปแบบใดหรือไม่เป็นนิตบุคคลเพื่อสร้างรายได้และเพื่อการพึ่งพาตนเองของครอบครัว ชุมชนและระหว่างชุมชน^{๑๙}

^{๑๕} อภิชัย พันธเสน, ดร, **พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕๔.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖๓.

^{๑๗} อางแลว

^{๑๘} อางแลว

^{๑๙} สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, **พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. ๒๕๔๘**, (กรุงเทพมหานคร:กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (อัสสำเนา)

โดยหลักการของวิสาหกิจชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง และจำนวนหนึ่งอยู่ในระดับที่ไม่พร้อมจะเข้ามาแข่งขันทางการค้าให้ได้รับการส่งเสริมด้านความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างรายได้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพัฒนาความสามารถในการจัดการและพัฒนารูปแบบของวิสาหกิจชุมชนให้กลายเป็นระบบเศรษฐกิจชุมชนที่มีความเข้มแข็ง สามารถพัฒนาไปสู่การเป็นผู้ประกอบการของหน่วยธุรกิจที่สูงขึ้นต่อไป เสรี พงศ์พิศ^{๒๐} ได้อธิบายว่า วิสาหกิจชุมชนจะต้องมีลักษณะสำคัญ ๗ ประการคือ

- ๑) ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ดำเนินการ
- ๒) ผลผลิตมาจากกระบวนการในชุมชน
- ๓) ริเริ่มสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมของชุมชน
- ๔) มีฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานภูมิปัญญาสากล
- ๕) ดำเนินการแบบบูรณาการ เชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ ให้เป็นระบบ
- ๖) มีกระบวนการเรียนรู้เป็นหัวใจ
- ๗) มีการพึ่งตนเองของครอบครัวและชุมชนเป้าหมาย

และทั้งนี้กฎหมายได้กำหนดให้มีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนอย่างครบวงจรไว้ ๓ ระดับได้แก่ ๑) ระดับปฐมภูมิ ส่งเสริมการจัดตั้ง การให้ความรู้ การศึกษาวิจัยในการนำทุนชุมชนมาใช้เหมาะสม การร่วมมือกันในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ๒) ระดับสูงขึ้นส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การรักษาคุณภาพ การศึกษาวิจัยเทคโนโลยีและการตลาด การสร้างความเชื่อถือทางธุรกิจ และความปลอดภัยแก่ผู้บริโภค การประสานงานแหล่งเงินทุน เพื่อให้สามารถเป็นผู้ประกอบการหรือพัฒนาไปสู่การประกอบธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต่อไปในอนาคต และ ๓) การส่งเสริมเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน รัฐจะให้การสนับสนุนการจัดตั้งการประกอบการ การตลาดความสัมพันธ์และความร่วมมือกันระหว่างเครือข่าย หรือภาคธุรกิจหรืออุตสาหกรรมอื่น เพื่อขยายและสร้างความมั่นคงให้แก่กิจการวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนต้องประกอบการในลักษณะที่มีภูมิปัญญาขององค์กรชุมชนหรือเครือข่ายขององค์กรชุมชน โดยมีสมาชิกในชุมชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตทั้งด้านการผลิต การค้า และการเงิน รวมทั้งต้องใช้ปัจจัยการผลิตและทรัพยากรทุกขั้นตอนเพื่อการเรียนรู้ของชุมชนให้เกิดดอกผลทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม มิได้มีเป้าหมายเพียงเพื่อการสร้างกำไรทางการเงินเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงกำไรทางสังคม ได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชนและความสงบสุขของสังคมด้วย นอกจากนี้ยังกล่าวได้ว่าวิสาหกิจชุมชนเกิดจากคนกลุ่มหนึ่งในชุมชนร่วมมือกันผลิตหรือแปรรูป จัดการทรัพยากรจัดการทุน จัดการตลาดโดยซื้อขายในลักษณะสหกรณ์ แต่แตกต่างกันที่ระเบียบและกฎเกณฑ์ซึ่งเน้น

^{๒๐} เสรี พงศ์พิศ, ฐานคิด จากแผนแม่บทสู่วิสาหกิจชุมชน, (กรุงเทพมหานคร:เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๐.

การแข่งขันและการช่วยเหลือกันมากกว่าการแข่งขัน วิสาหกิจชุมชนจึงเป็นหน่วยที่ทำให้เกิดความ
ร่วมแรงร่วมใจ ไม่แตกแยก ไม่แบ่งพวก และไม่ต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของตนและพวกพ้อง

๒.๑.๔ แนวคิดเกี่ยวกับสัมมาชีพ

ในการประชุมสภาปฏิรูปแห่งชาติ^{๒๑} เมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ ที่ประชุมได้ให้ความ
เห็นชอบข้อเสนอการปฏิรูประบบการสร้างเสริมชุมชนเข้มแข็ง ที่เสนอโดยคณะกรรมการการปฏิรูป
ด้านสังคม ชุมชน เด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ ผู้พิการ และผู้ด้อยโอกาส โดยจำแนกเป็น ๔ ผลสัมฤทธิ์
ประกอบด้วย ผลสัมฤทธิ์ที่ ๑ การพัฒนากระบวนการประชาธิปไตยทางตรง และประชาธิปไตยชุมชน
ทำให้ชุมชนมีสิทธิชุมชน ความเป็นเจ้าของและสามารถจัดการตนเองร่วมกับภาครัฐและทุกภาคส่วน
ในสังคมได้ ผลสัมฤทธิ์ที่ ๒ การทำให้ชุมชนสามารถจัดการทุนชุมชนโดยชุมชน ในเรื่อง ทรัพยากร
วัฒนธรรม ทุนทางปัญญาผลสัมฤทธิ์ที่ ๓ การสร้างหลักประกันทางสังคมที่เท่าเทียมให้กับชุมชนใน
ด้านสวัสดิการชุมชน และชุมชนมีส่วนร่วมจัดบริการสาธารณะ และผลสัมฤทธิ์ที่ ๔ การพัฒนาระบบ
เศรษฐกิจชุมชน การทำให้เศรษฐกิจฐานรากเข้มแข็งและยั่งยืน

โดยในผลสัมฤทธิ์ที่ ๔ ที่ว่าด้วยการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชน การทำให้เศรษฐกิจฐานราก
เข้มแข็งและยั่งยืนนั้นมีข้อเสนอเชิงหลักการ รวม ๔ ประการ คือ (๑) ผลักดันให้เกิดระบบสัมมาชีพ
ชุมชน โดยการจัดตั้งสถาบันส่งเสริมสนับสนุนสัมมาชีพชุมชน ให้เป็นองค์กรของรัฐในลักษณะองค์การ
มหาชน เพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงสนับสนุนส่งเสริมให้ข้อคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมความเข้มแข็ง
เศรษฐกิจฐานล่าง ให้มีการประสานงานและบูรณาการพลังของภาครัฐกิจและชุมชน อย่างมีเป้าหมาย
ร่วมกันโดยใช้ชุมชนเป็นตัวตั้ง (๒) ร่วมผลักดันพ.ร.บ.วิสาหกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) เพื่อ
พัฒนาระบบและพัฒนาประสิทธิภาพของวิสาหกิจเพื่อสังคม (๓) ศึกษาทบทวนการดำเนินการตาม
พ.ร.บ.วิสาหกิจชุมชน พ.ศ. ๒๕๔๘ รวมทั้งสร้างแนวทางการปฏิรูปการเงินระดับฐานราก และ
สหกรณ์ และ (๔) สร้างกลไกหนุนสร้างศักยภาพทางธุรกิจ CBA (Community Business
Administration) โดยกรอบแนวคิดสำคัญในการพัฒนาระบบสัมมาชีพชุมชน รวม ๕ ฐานคิด คือ

ฐานคิดที่ ๑ การพัฒนาร่วมกันโดยยึดพื้นที่เป็นตัวตั้ง (Area Based Collaborative
Development) มุ่งเน้นให้เกิดการร่วมกลุ่มกันของคน องค์กร เครือข่ายที่มีเป้าหมายในการหนุนเสริม
การทำงานของชุมชน โดยยึดทุนและการตัดสินใจในพื้นที่เป็นหลัก

ฐานคิดที่ ๒ ประกอบธุรกิจที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Respon-
sibility : CSR) ที่หมายถึงการดำเนินธุรกิจที่มีได้แสวงกำไรเพียงอย่างเดียว แต่มีความรับผิดชอบต่อ
สังคมของธุรกิจ (CSR) คือการทำให้ธุรกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (Economic-Social-Environment
: ESE) มีสมดุล อยู่รวมกันได้อย่างยั่งยืน มีความรับผิดชอบต่อผู้ถือหุ้น ในการบริหารกิจการให้มีผล
กำไร เป็นที่ยอมรับของสาธารณชนรวมถึงสามารถขยายกิจการให้เจริญเติบโตในสังคมและชุมชนที่
ธุรกิจดำเนินอยู่ในระยะยาว มุ่งไปสู่ “ความยั่งยืนในการประกอบธุรกิจสู่ความยั่งยืนของการพัฒนา”
(Sustainable Business in Sustainable Development) ในที่สุด

^{๒๑}สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สภาปฏิรูปแห่งชาติวาระปฏิรูปที่ ๒๘ : การปฏิรูประบบ
เพื่อสร้างเสริมชุมชนเข้มแข็ง : แผนปฏิรูปสัมมาชีพชุมชน, (สำนักการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร :
กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๘), หน้า ๓-๔.

ฐานคิดที่ ๓ ร่วมทำงานแบบภาคียุทธศาสตร์ (Strategic Partner) ที่มีการทำงานบนหลักการ“ความร่วมมือ” ของกลุ่มที่มีใจและให้การสนับสนุน เป็นกลุ่มที่มีส่วนช่วยคิด ช่วยฝัน ร่วมกันวางยุทธศาสตร์การทำงาน เป็นคน กลุ่มคนหรือองค์กรที่อยากมีฝันหรือวิสัยทัศน์เดียวกัน เป็นภาคีที่มีใจและให้การสนับสนุนงบประมาณ แนวคิด นโยบายหรือเป็นที่ปรึกษาในบางครั้ง คอยช่วยเหลืออยู่ห่าง ๆ เป็นภาคีที่ช่วยคิด ช่วยฝันร่วมกันวางกลยุทธ์ เพื่อที่จะส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนเป้าหมายให้บรรลุพันธกิจ หรือวิสัยทัศน์

ฐานคิดที่ ๔ การใช้กระบวนการการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ (Interactive learning through action) มุ่งเน้นการพัฒนาที่ใช้กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงในชุมชน มีการถอดบทเรียนและยกระดับผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

ฐานคิดที่ ๕ มุ่งเน้นสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่มีคุณภาพทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เกื้อกูลและไม่เกิดความขัดแย้งซึ่งกันและกันมีการพัฒนาเศรษฐกิจให้ขยายตัวอย่างมีคุณภาพและแข่งขันได้โดยคำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สามารถสงวนรักษาไว้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยาวนาน ใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยไม่ส่งผลกระทบต่อความต้องการของคนทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

จากที่ผ่านมามีพอที่จะบอกถึงความจำเป็นในการมีสถาบันส่งเสริมสมาชิกชุมชน ได้รวม ๔ ประการคือ^{๒๒}

๑) เป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่ายว่า ชุมชนเป็นฐานการผลิตภาคครัวเรือนที่สำคัญต่อระบบเศรษฐกิจมหภาคของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมการทางเศรษฐกิจภาคการเกษตร วิชาหกิจชุมชน และภาคบริการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนมาช้านานในรูปแบบของการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อประกอบสมาชิก ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากชุมชนมีความพร้อมมูล ทั้งทรัพยากรธรรมชาติทรัพยากรบุคคล ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น อันเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับประชาชนและชุมชนให้สามารถจัดการตนเองภายในชุมชนได้อย่างสมดุลและยั่งยืนแต่เนื่องจากปัจจุบันเกิดความเหลื่อมล้ำในทางเศรษฐกิจและสังคม จึงทำให้ประชาชนที่ประกอบสมาชิกในชุมชนพึ่งพิงระบบเศรษฐกิจจากภาคแรงงานและภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก เนื่องจากขาดการส่งเสริม สนับสนุนและให้การช่วยเหลือในด้านประกอบอาชีพที่เป็นระบบ จึงเป็นเหตุให้เกิดการย้ายถิ่นฐาน เพื่อมาประกอบอาชีพในเมืองหลวง จนสุ่มเสี่ยงกับสภาพการณ์ล่มสลายของชุมชนและระบบเศรษฐกิจของชุมชน ดังนั้น จึงถือเป็นการเร่งด่วนที่จะต้องมุ่งเน้นการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนโดยเฉพาะมิติด้านเศรษฐกิจ เพื่อให้ชุมชนสามารถเป็นฐานในการสร้างอาชีพและรายได้เลี้ยงดูประชาชนในชุมชนบนแนวทางสมาชิก ซึ่งเป็นการดำเนินการที่สอดคล้องกับแนวคิดในร่างรัฐธรรมนูญ มาตรา ๒๙๕ (๑) ที่ให้มีการปฏิรูปด้านสังคมประการหนึ่งโดยให้มีการ “ปฏิรูปกฎหมาย กฎ และกติกาต่าง ๆ ที่จะช่วยเสริมสร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีสิทธิที่จะดูแลและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและทุนชุมชนต่าง ๆ จัดทำบริการ

^{๒๒}สถาปนาปฏิรูปแห่งชาติ, สถาปนาปฏิรูปแห่งชาติวาระปฏิรูปที่ ๒๘ : การปฏิรูประบบเพื่อสร้างเสริมชุมชนเข้มแข็ง : แผนปฏิรูปสมาชิกชุมชน,(กรุงเทพมหานคร : สำนักการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร,พ.ศ. ๒๕๕๘),หน้า ๑๒.

สาธารณะและจัดสวัสดิการให้แก่คนในชุมชนโดยประสานความร่วมมือกับองค์กรบริหารท้องถิ่น องค์กรภาคเอกชน และองค์กรเอกชน”

๒) ในการพัฒนาระบบสัมมาชีพชุมชน จำเป็นที่จะต้องมิกลไกหนึ่งที่ทำหน้าที่ในการสานพลัง (Synergy) องค์กรภาคีต่าง ๆ ให้เข้ามาทำงานร่วมกันแบบภาคียุทธศาสตร์ (Strategic Partner) โดยเฉพาะกับองค์กรภาคธุรกิจ ที่ปัจจุบันมีการดำเนินการบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility : CSR) เข้ามาทำงานร่วมกันโดยยึดพื้นที่เป็นตัวตั้ง (Area Based Collaborative Development) และใช้กระบวนการการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ (Interactive learning through action) เป็นเครื่องมือซึ่งกระบวนการพัฒนาตามแนวทางนี้จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งเป็นการพัฒนาที่มีดุลยภาพทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เกื้อกูลและไม่เกิดความขัดแย้งซึ่งกันและกัน อันเป็นภาพที่พึงประสงค์ของทุกฝ่ายนั้น กลไกดังกล่าวนี้ในปัจจุบันยังไม่มีองค์กรรัฐใดที่ทำหน้าที่ดังกล่าว จึงเห็นสมควรจัดตั้งสถาบันส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน (องค์กรมหาชน) ให้เป็นกลไกที่ทำหน้าที่ดังกล่าว

๓) หากวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของกลไกส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน ตามเหตุผลข้อ (๒) จะเห็นว่าเป็นกลไกที่จะต้องใช้บุคลากรในการทำงานที่มีความสามารถที่หลากหลาย (Multi Skills) เพราะมีบทบาทหน้าที่ที่หลากหลาย (Multi Tasks) โดยเฉพาะความสามารถในการเชื่อมโยงกับองค์กรภาคธุรกิจทุกระดับให้เข้ามารวมเป็นองค์กรภาคียุทธศาสตร์เพื่อร่วมมือกันลงไปหนุนเสริมการทำงานในชุมชน จึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ต้องมีกลไกนี้เป็นกลไกในการทำงาน

๔) อย่างไรก็ตาม การทำงานในลักษณะนี้ มิใช่เป็นการทำงานที่ต้องไปเริ่มใหม่ แต่สามารถดำเนินการในลักษณะการต่อยอดฐานทุนที่องค์กรอื่น ๆ ทำงานอยู่เดิมแล้ว อาทิ การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ของกรมส่งเสริมการเกษตร และสหกรณ์ เป็นต้น โดยกลไกส่งเสริมสัมมาชีพชุมชน (องค์กรมหาชน) จะต่อยอดโดยการทำหน้าที่สานพลังองค์กรภาคธุรกิจที่มีความประสงค์ในการหนุนเสริมชุมชนดังกล่าวให้ลงไปทำงานด้วยกัน เป็นต้น

ศ.นพ.ประเวศ วะสี^{๒๓} ปราชญ์คนสำคัญของสังคมไทย ผู้มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนการสัมมาชีพชุมชนกล่าวในที่ประชุมในวาระต่างๆกันหลายครั้งว่า “การสร้างสัมมาชีพเต็มแผ่นดินจะนำไปสู่ความสันติสุขของสังคมไทย” ซึ่งสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.) ได้นำหลักคิดดังกล่าวมาแปลงสู่ปฏิบัติ โดยระดมสมองนักปฏิบัติการการเรียนรู้ทางสังคม มาร่วมกันคิดออกแบบเพื่อแปลงแนวคิด “การสร้างสัมมาชีพให้เต็มแผ่นดิน” สู่ปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรม ในที่สุดก็ได้ออกมาในรูปของ “โครงการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ชุมชนเพื่อสัมมาชีพ” และได้เริ่มดำเนินงานมาตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๔

รศ.ดร.สุธีระ ประเสริฐสรรพ^{๒๔} นักวิชาการจากคณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์หาดใหญ่ ได้ให้แนวทางการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อก้าวไปสู่ชุมชนสัมมาชีพไว้เมื่อปลายปี พ.ศ.๒๕๕๔ ว่า “การสร้างสัมมาชีพให้เต็มพื้นที่ได้นั้น ต้องเริ่มจากการสร้าง

^{๒๓} กฤษณพงศ์ กีรติกร, พัฒนาการความรู้สู่สัมมาชีพ, เอกสารสัมมนาวิชาการ, สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค)

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

กระบวนการเรียนรู้ให้กับครัวเรือนและชุมชน ผ่านการทำบัญชีครัวเรือนหรือบัญชีฟาร์ม เพื่อให้เห็นโอกาส เห็นตลาดภายในพื้นที่ชุมชน จากนั้นให้เรียนรู้บัญชีทุนทรัพยากร บัญชีทุนทางสังคม บัญชีทุนเศรษฐกิจ บัญชีทุนวัฒนธรรม และเรียนรู้วิธีการบริหารจัดการทุนที่มีอยู่ในพื้นที่โดยองค์กรชุมชนเป็นแกนกลาง ภายใต้ความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันวิชาการ และภาคเอกชนด้วยการคิดและทำให้เป็นระบบ โดยใช้หลักการห่วงโซ่เศรษฐกิจ ทำให้ครบวงจร” ช่วงระยะเวลา ๑๔ เดือนที่โครงการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ชุมชนเพื่อสัมมาชีพ (เรียกโดยย่อว่า โครงการสัมมาชีพชุมชน) ภายใต้การดำเนินงานของสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.) นำหลักการและแนวทางดังกล่าวของ รศ.ดร.สุธีระ ประเสริฐสรรพมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่เป้าหมาย ๙๒ ตำบล นั้น มีข้อค้นพบที่สำคัญหลายประการ ได้แก่

ประการที่ ๑: การเรียนรู้จากข้อมูลบัญชีครัวเรือน สร้างรายละเอียดเพื่อนำไปจัดการทุนทุกมิติ ครัวเรือนที่มีการบันทึกบัญชีครัวเรือน ในพื้นที่ ๖๕ ตำบล (จากตำบลเป้าหมาย ๙๒ ตำบล) จำนวนครัวเรือนที่บันทึกบัญชีจำนวน ๑,๕๐๐ ราย นั้น แม้ว่าจะไม่เป็นสัดส่วนที่สูงมากในเชิงปริมาณ แต่การให้ความสำคัญในเชิงคุณภาพของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดในระดับครัวเรือนที่ทำบัญชีนั้น เป็นตัวชี้วัดสำคัญของการนำไปสู่การสร้างรายได้ของครัวเรือน ของชุมชน ให้มากกว่ารายจ่ายซึ่งจะแปรสู่ “รายละเอียด” กลายเป็นทุนเศรษฐกิจของชุมชนในที่สุด ซึ่ง “ทุนเงิน” ที่เหลือสามารถนำไปบูรณาการบริหารจัดการทุนในมิติต่างๆ สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจในภาพรวมของชุมชนให้เพิ่มขึ้นโดยตั้งอยู่บนฐาน “การมีศักยภาพในการบริหารจัดการทุนทุกมิติต่างในชุมชน ให้เกิดคุณค่าและมูลค่าใหม่” ให้ได้ ซึ่งหมายความว่า “คนในชุมชนนั้นต้องมีศักยภาพในการรวมตัวกันเป็นผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนหรือองค์กรในรูปแบบขบวนการสหกรณ์ เพื่อดำเนินกระบวนการทางธุรกิจของชุมชนประเภทต่างๆ ทั้งอาชีพการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การประมง การบริการ ให้ครบห่วงโซ่เศรษฐกิจ”

ประการที่ ๒: การสร้างความรู้ด้านการคิดเชิงระบบและการพัฒนาอาชีพแบบครบห่วงโซ่เศรษฐกิจ ให้กับคณะทำงานจังหวัดและตำบล โครงการสัมมาชีพชุมชน ได้จัดการกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มเป้าหมายทั้ง ๒ ระดับ คือ กลุ่มผู้ประสานงานและผู้ติดตามสนับสนุนระดับจังหวัดและคณะทำงานตำบล โดยการฝึกอบรมทักษะการคิดอย่างเป็นระบบ (System Thinking) การพัฒนาอาชีพชุมชนประเภทต่าง ๆ แบบคิดและทำให้ครบห่วงโซ่เศรษฐกิจ ในช่วงการพัฒนาโครงการนั้น มีคณะผู้ทรงคุณวุฒิสาขาต่าง ๆ ร่วมกันขัดเกลาโครงการจนได้ที่ ก่อนที่จะเริ่มปฏิบัติการจริงโดยมีทีมที่เลี้ยงระดับจังหวัดคอยกำกับชี้แนะไม่ให้ “หลงทาง” ออกไปจากกรอบคิดและหลักการที่ร่วมกันกำหนดไว้ แม้ว่าจะมีอุปสรรคด้านการบริหารจัดการโครงการด้านการปิดงวดงาน การเบิกจ่ายงบประมาณล่าช้า การเปลี่ยนแปลงชุดผู้บริหารและเจ้าหน้าที่รับผิดชอบของ อปท.ในตำบลพื้นที่เป้าหมาย บ้าง แต่ ทิศทางการปฏิบัติการบนฐานการเรียนรู้การพัฒนาแบบครบห่วงโซ่เศรษฐกิจ ยังคงดำเนินการอย่างเข้มข้นต่อเนื่อง ในพื้นที่ร้อยละ ๓๐ ของพื้นที่ทั้งหมด (ประมาณ ๒๕ ตำบลจาก ๙๒ ตำบล)

ประการที่ ๓ : การพัฒนาองค์กรชุมชนสัมมาชีพบนฐานความรู้พื้นที่เป้าหมายการสร้างสัมมาชีพ ของโครงการสัมมาชีพชุมชน คือ “ชุมชน” ไม่ใช่ปัจเจก แม้ว่าพื้นฐานของชุมชนจะมาจาก “ครัวเรือนปัจเจกชน” แต่กระบวนการเคลื่อนงานสัมมาชีพชุมชน ที่จะสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นเต็มแผ่นดินได้ ควรตั้งอยู่บนฐานคิดของการก้าวไปสู่สัมมาชีพของ “องค์กรชุมชน” หรือ “ชุมชนท้องถิ่น”

ถึงจะเกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างได้อย่างยั่งยืนและมั่นคง การเคลื่อนขบวนสัมมาชีพชุมชนจึง ออกแบบให้ทำงานบนฐาน “ความร่วมมือ” ระหว่างองค์กรชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภายใต้ “กระบวนการใช้ความรู้ มาพัฒนาการประกอบการอาชีพต่างๆ” โดยทุนสนับสนุนส่วนใหญ่ จาก สสค. ถูกใช้ไปในกระบวนการเรียนรู้ สู่การสร้างความรู้ ทั้งด้านการผลิต การแปรรูป และการ สร้างความพร้อมของผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพเพื่อการตลาด ทั้งในตลาดระดับชุมชนท้องถิ่นและตลาด ภายนอกชุมชนท้องถิ่น โดยมีการจัดตั้งองค์กรชุมชนสัมมาชีพขึ้นมารองรับปฏิบัติการของโครงการ สัมมาชีพชุมชน บางพื้นที่เกิดองค์กรชุมชนสัมมาชีพที่เข้มแข็ง เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ร่วมมือกับ สถาบันวิชาการอย่างใกล้ชิด เพื่อนำความรู้จากสถาบันวิชาการมาประยุกต์ใช้เพื่อการลดต้นทุนการผลิต และการยกระดับคุณภาพของผลิตภัณฑ์ชุมชนให้พร้อมที่จะนำไปใช้เองในระดับครัวเรือนและ ชุมชนหรือส่งตลาดในทุกกระดับ

ประการที่ ๔ : การตลาดตรง - คนปลูกถึงคนกิน: แนวทางการสร้างรายได้ให้มากกว่า รายจ่าย การสร้างระบบเศรษฐกิจให้เกิด “รายเหลือ” เพื่อการสะสมทุนของครัวเรือนและชุมชนนั้นมี พื้นฐานความคิดที่ไม่ซับซ้อนกล่าวคือ “ครัวเรือนในสังคมไทยต้องคิดใหม่ว่า ตนเองเป็นผู้ประกอบการ คนหนึ่งในพื้นที่ของระบบเศรษฐกิจใหญ่ กำลังทำธุรกิจอยู่เช่นเดียวกับผู้ประกอบการในเชิงธุรกิจ เอกชนอื่นๆ การสร้างรายเหลือหรือกำไรสุทธิให้มากขึ้นนั้น ทำได้ ๒ ทาง คือ ทางที่ ๑ มุ่งสู่การลด รายจ่าย ลดต้นทุนในการผลิต ลดรายจ่ายครัวเรือน ไม่ก่อหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ ทางที่ ๒ การเพิ่ม มูลค่าในการจำหน่ายผลผลิตของครัวเรือนของชุมชน ให้มีส่วนต่างจากต้นทุนมากขึ้นรายเหลือก็จะ มากขึ้นตาม” ซึ่งกระบวนการดำเนินงานของโครงการสัมมาชีพชุมชนในตำบลเป้าหมายต้อง “เข้าใจ และเข้าถึง” ทั้ง ๒ ทางควบคู่กันไป โดยการนำหลักการการจัดการอาชีพแบบครบวงจรเชิงเศรษฐกิจมา ประยุกต์ใช้ และการนำทุนทุกมิติในชุมชนมาบูรณาการปรับใช้ให้เกิดคุณค่าและมูลค่าที่เหมาะสมต่อ การประกอบการสัมมาชีพ บนหลักการ “ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และมีรายได้มากกว่ารายจ่าย (มีรายเหลือมากขึ้น)” ซึ่งจากผลการทดลองปฏิบัติการ การนำผลิตภัณฑ์ ที่เหลือจากการบริโภคไปขาย และการผลิตผลิตภัณฑ์เพื่อการตลาดโดยตรงนั้น หากกลไกการตลาด ของกลุ่มสัมมาชีพชุมชน ต้องเข้าไปอยู่ในวิถึจักรเดิมของตลาดกระแสหลัก กล่าวคือ ขายผลผลิต แบบสดๆเป็นวัตถุดิบให้โรงงานแปรรูป ขายผลผลิตสดๆ พวกผักผลไม้ ปลา ไก่ สุกร โค กระบือ เป็นต้น ให้ผู้รวบรวมในพื้นที่และส่งขายต่อไปอีกหลายช่วงชั้นขายผลผลิตที่เต็มไปด้วยการปนเปื้อนสารพิษ ทางการเกษตรตอบสนองตลาดที่ต้องการผลผลิตที่สวยงาม ขายผลิตภัณฑ์แปรรูปที่มีคุณภาพต่ำและ คุณภาพไม่ได้มาตรฐาน (ผู้ผลิตเองก็ไม่กล้าใช้) เช่น ไม่มั่นใจในคุณภาพปุ๋ยอินทรีย์ที่ตนเองผลิต เพราะ ไม่มั่นใจในคุณภาพ เกรงว่าจะไม่ได้ผล ลงทุนปัจจัยการผลิตอื่นๆ ไปมากแล้ว กลัวขาดทุน เป็นต้น โดย ราคาที่กลุ่มผู้ผลิตสัมมาชีพชุมชนจำหน่ายออกไปนั้น ถูกกำหนดโดย “พ่อค้าคนกลาง ไม่สามารถ กำหนดราคาขาย (ที่จะคาดคะเนรายเหลือได้)” ต้องขายออกไป แม้ว่าจะไม่มีรายเหลือ ก็ตาม เส้นทาง แบบนี้จะนำไปสู่ “การสร้างหนี้สินในทุกกระดับเกิดการเรียกร้องต่อสู้ เกิดความไม่เป็นธรรมในสังคม “เกิดคนร่ำรวยกระจุกเดียว ขณะที่คนจนกระจายทั่วแผ่นดิน” ช่วงเวลา ๑๔ เดือน ที่ดำเนินงานมา โครงการสัมมาชีพชุมชน ได้เรียนรู้กลไกการผลิตและตลาดในพื้นที่กลุ่มเป้าหมาย พบว่า “พื้นที่ เป้าหมายส่วนหนึ่งของโครงการสัมมาชีพชุมชน ยังต้องเรียนรู้กระบวนการผลิต เพื่อสร้างและยกระดับ คุณภาพของผลิตภัณฑ์และบริการให้ได้ กล้ากินกล้าใช้ ทุกอย่างปลูกและผลิตกันเองในกลุ่ม มี

ประมาณร้อยละ ๓๐ ของพื้นที่เป้าหมาย ยังต้องการ“ความรู้” เข้าไปพัฒนาผลิตภัณฑ์และการบริหารจัดการองค์กรชุมชนสัมมาชีพ ส่วนพื้นที่อีกร้อยละ ๓๐ หรือประมาณ ๒๕ ตำบลนั้น มีผลิตภัณฑ์สัมมาชีพชุมชนที่พร้อมจะจำหน่ายในตลาดท้องถิ่นและตลาดนอกพื้นที่ชุมชนท้องถิ่น แต่ก็พบอุปสรรคการตลาดและราคาที่ยังไม่สามารถจำหน่ายผลิตภัณฑ์ในราคาที่ก่อให้เกิดรายเหลือเพียงพอที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชนได้ กลุ่มนี้ต้องการ “ตลาด” รูปแบบใหม่ ที่ต้องลด “คนกลาง” ลงให้มากที่สุด ต้องทำการตลาดตรงถึงมือผู้บริโภค เพื่อให้ส่วนต่างที่ตกในมือ “คนกลาง” กลับมาเป็นของผู้ผลิต

ประการที่ ๕ : การสร้างตัวตน การค้นหา และการนำเสนอ เรื่องราวชุมชนอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์สัมมาชีพ ทั้งในรูปผลิตภัณฑ์และบริการจุดแข็งและโอกาสของผลิตภัณฑ์และบริการจากองค์กรชุมชนสัมมาชีพ ทางด้านการตลาด คือ “การสร้างความเป็นตัวตน สร้างความเป็นชุมชนที่มีทุนทางวัฒนธรรมเฉพาะ สร้างความเป็นธรรมชาติ สร้างความปลอดภัยเพื่อสุขภาพสร้างความเป็นธรรมทางการค้า สร้างความเป็นองค์กรชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น ให้เป็น “เอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์และบริการสัมมาชีพ” แต่จุดอ่อนและอุปสรรค คือ “การขาดทักษะบริหารจัดการในเชิงการเป็นผู้ประกอบการขององค์กรชุมชน ขาดความรู้ในการบูรณาการทุนทุกมิติที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น ขาดความไว้วางใจกันและกันในภาคประชาชนด้วยกัน ขาดความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการ ขาดกลไกกลางในการบริหารจัดการด้านการตลาดและขาดการศึกษาวิจัยและพัฒนาช่องทางการตลาดรูปแบบใหม่ เป็นต้น” ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์และสินค้าของสัมมาชีพ แข่งขันกับภาคธุรกิจเอกชนไม่ได้ ดังนั้น แนวทาง “การสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนธุรกิจเอกชนที่มีประสบการณ์ทางด้านการบริหารธุรกิจและภาคสถาบันการศึกษาที่มี “ใจ” ให้กับ “สัมมาชีพชุมชน” ควรเพิ่มระดับความเข้มข้นให้มากขึ้น โดยเฉพาะกับ “มูลนิธิสัมมาชีพ” ซึ่งเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวของนักธุรกิจที่มี “ใจให้กับสังคม วาดหวังที่จะสร้างองค์กรธุรกิจเพื่อสังคม” มีทักษะประสบการณ์ทางการดำเนินธุรกิจและมีช่องทางทางการตลาดที่จะร่วมเป็นเครือข่ายกับขบวนสัมมาชีพชุมชนอย่างเสมอภาคได้

ประการที่ ๖ : องค์กรสัมมาชีพชุมชนต้องเป็นแกนกลางในการสร้างความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถาบันวิชาการ จากประสบการณ์ ๘๒ ตำบล หากพื้นที่ใดที่องค์กรชุมชนสัมมาชีพไม่สามารถก่อตัวขึ้นได้ ภาระงานส่วนใหญ่ต้องตกอยู่กับเจ้าหน้าที่ อปท. ขาดกระบวนการจัดตั้งกลุ่มองค์กรชุมชนสัมมาชีพ ให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมพื้นที่นั้นก็จะมิมีข้อขัดข้องด้านความต่อเนื่อง และความยั่งยืนของการดำเนินกิจกรรมภายใต้โครงการสัมมาชีพชุมชนและปัญหาจะทวีมากขึ้น หากความสัมพันธ์ในเชิงการเมืองท้องถิ่นเข้ามาแทรก อย่างไรก็ตามอปท.ที่มีฝ่ายบริหารและเจ้าหน้าที่ “เข้าใจ เข้าถึง” แนวคิดทิศทางการพัฒนาสัมมาชีพแบบครบวงจรเศรษฐกิจ การเข้ามา “ร่วมพัฒนา” องค์กรชุมชนสัมมาชีพก็จะดำเนินการอย่างเข้มข้น อย่างเป็นผล เสริมพลังให้ภาคองค์กรชุมชนสัมมาชีพประสบความสำเร็จได้รวดเร็ว และมีความยั่งยืนมากขึ้นเพราะมีทุนทางสังคมอื่นๆ ที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของอปท. มาสนับสนุนองค์กรชุมชนสัมมาชีพได้อย่างต่อเนื่องและมั่นคง

๒.๑.๕ แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน

เศรษฐกิจ หมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต (Production) การบริโภค (Consumption) และการกระจายผลผลิตหรือการซื้อขายแลกเปลี่ยนผลผลิต (Distribution) ดังนั้นเศรษฐกิจชุมชน จึงหมายถึง กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การบริโภค และการ

กระจายผลผลิต ของครอบครัวต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันซึ่ง จะเป็นเรื่องของ การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน การจับจ่ายใช้สอย และการซื้อขายข้าวของ เครื่องใช้ต่างๆ ของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันนั่นเอง

การดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชน หมายถึง การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ทั้งทางด้านการเกษตร อุตสาหกรรม บริการ และด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิต โดยให้คนในชุมชน ได้เข้ามามีส่วนรวมในการแก้ปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชนด้วยตนเองโดยปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจของชุมชน เหมือนกับปัญหาทางเศรษฐกิจของสังคมโดยทั่วไป ประกอบด้วย ปัญหา ๓ ด้าน คือ (๑) จะผลิตอะไร (What) คือ ให้ชุมชนรวมคิด ว่าควรจะผลิตสินค้าอะไร และผลิตเป็นจำนวนเท่าไร ปัญหานี้เกิดจาก ทรัพยากรการผลิตของชุมชนมีจำกัด จึงต้องเลือกผลิตเฉพาะสินค้าที่จำเป็นก่อน นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงจำนวนการผลิตที่เหมาะสมกับการบริโภค และการซื้อขายแลกเปลี่ยนผลผลิตของชุมชน เพื่อให้ ทรัพยากรที่เหลือสามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นที่จำเป็นต่อไป (๒) จะผลิตอย่างไร (How) คือ ให้ชุมชนรวมทำโดยพิจารณาว่า ควรจะผลิตสินค้าอย่างไร และผลิตแบบไหน เป็นการพิจารณาว่า สมควรจะผลิตด้วยเทคนิคการผลิตแบบไหน และใช้ปัจจัยการผลิตอะไรบ้าง จะเลือกใช้ปัจจัยแต่ละชนิดในสัดส่วนเท่าไร จึงจะมีประสิทธิภาพสูงสุด คือ ให้ได้ผลผลิตสูงสุด หรือเสียต้นทุนต่ำสุด ปัญหานี้เกิดขึ้นจากการผลิตสินค้าแต่ละชนิดมีวิธีการผลิตได้หลายวิธี จึงต้องเลือกวิธีที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด และ (๓) จะผลิตเพื่อใคร (For Whom) คือ ให้ชุมชนรวมรับประโยชน์ โดยตัดสินใจว่า ควรจะผลิตสินค้าเพื่อใครในชุมชน และผลิตเป็นจำนวนเท่าไร คือ ชุมชนต้องพิจารณาว่า เมื่อผลิตสินค้าได้แล้วจะกระจายผลผลิต หรือแจกจ่ายสินค้าออกไปอย่างไร ควรกำหนดให้ใครได้รับประโยชน์จากสินค้าและบริการนั้นๆ (Target Group) และได้รับในปริมาณเท่าไรจึงจะเหมาะสม เช่น ระหว่างคนมีฐานะดี กับคนที่มีฐานะยากจนในชุมชนนั้น

เศรษฐกิจชุมชน จะเป็นการจัดการทุนของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อการพึ่งตนเอง ซึ่งจะแตกต่างจากธุรกิจชุมชน ที่จะเน้นการจัดการเงิน เพื่อเป้าหมายให้ได้กำไรในเชิงธุรกิจเป็นสำคัญ ทำให้บางคนมีความรู้สึกว่าการใช้คำว่า ธุรกิจ จะสื่อความหมายไปถึงการลงทุนที่ต้องการผลตอบแทนเป็นกำไรสูงสุด ซึ่งกำไรอาจไม่ใช่เป้าหมายสำคัญของการประกอบการของชุมชน บางคนจึงเห็นว่าน่าจะใช้คำว่าวิสาหกิจชุมชนจะเหมาะสมกว่า ทั้งนี้เพราะทุนของชุมชน จะรวมทุกอย่างที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งบางอย่างอาจจะยังไม่พัฒนาเต็มศักยภาพก็ตาม เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทรัพยากร ทุนที่เป็นผลผลิต ทุนที่มีการสะสม ทุนความรู้ภูมิปัญญา ทุนทางสังคม หรือความไว้วางใจ ความเป็นญาติพี่น้องของผู้คนในชุมชน การจัดการทุนเหล่านี้ จะต้องจัดการโดยชุมชน ในทุกขั้นตอนการผลิตโดยเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน มาผสมผสานกับความรู้หรือเทคโนโลยีสมัยใหม่ การจัดการต้องเป็นไปอย่างสร้างสรรค์ มีความแตกต่าง และมีนวัตกรรมที่เหมาะสม ไม่ใช่การเลียนแบบ ซึ่งเป้าหมายของการจัดการนั้น เพื่อพึ่งพาตนเองของชุมชน เพื่อปรับปรุงชีวิตใหม่มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นไม่ใช่เพื่อกำไรและถ้ามีผลผลิตส่วนเกินอาจจะส่งไปจำหน่ายได้ แต่จะไม่ใช่เป้าหมายสำคัญในการผลิต ซึ่งที่ผ่านมาชุมชนอาจจะไม่ได้เข้ามาจัดการทั้งหมดทุกขั้นตอน แต่จัดการตามวงจรธุรกิจของคนนอกที่เป็น พ่อค้า ข้าราชการ นักวิชาการ แต่โดยสรุปแล้ว การดำเนินการโดยทั่วไป อาจจะใช้คำว่า เศรษฐกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชน หรือ ธุรกิจชุมชน แทนกันได้

ในการสร้างเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นให้ประสบความสำเร็จนั้น จะต้องมิกลไกสำคัญ ดังนี้ (๑) ต้องทำความเข้าใจรวมกัน เพื่อสร้างความเข้าใจรวมกัน สื่อความหมายโดยตรงกัน จึงจะนำไปสู่แนวปฏิบัติที่เป็นเอกภาพและมีประสิทธิภาพ (๒) ความหมายและวิธีดำเนินการต้องชัดเจน ทั้งในลักษณะการประกอบการ การเป็นเจ้าของ และเป้าหมายในการดำเนินการ ต้องเป็นของชุมชนและเพื่อชุมชน (๓) นโยบายต้องชัดเจน โดยจะต้องสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เป็นกลไกการสร้างฐานรากของระบบเศรษฐกิจ และต้องกำหนดให้เป็นนโยบายระดับชาติ (๔) ต้องสร้างมาตรการและกฎเกณฑ์ต่างๆ เมื่อเป็นนโยบายแห่งรัฐแล้วจะต้องมีมาตรการ กฎเกณฑ์ แผนงาน และวิธีปฏิบัติการให้บรรลุนโยบายนั้น และ (๕) ต้องมีงบประมาณสนับสนุน เพื่อจะทำให้เกิดการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ จึงต้องมีงบประมาณสนับสนุน รวมทั้งต้องมีองค์กรที่ต้องปฏิบัติงาน ตลอดจนมีกลไกในการบริหารจัดการให้เกิดประสิทธิผล

๒.๑.๖ แนวคิดเกี่ยวกับช้าง

ช้างเป็นสัตว์บกที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเลี้ยงลูกด้วยนม^{๒๕} เป็นสัตว์แข็งแรงมีกำลังมาก มีขา ใหญ่ ๔ ขา ใช้เวลาการตั้งครรภ์นานถึง ๒๒ เดือน นับว่านานที่สุดในบรรดาสัตว์บกทุกชนิด ช้างแรกเกิด มีน้ำหนักเฉลี่ย ๑๒๐ กิโลกรัมซึ่งช้างแบ่งออกได้ ๒ ชนิด คือ ช้างเอเชีย และช้างแอฟริกา ช้างเอเชีย เป็นช้างที่อยู่ในทวีปเอเชีย เช่น ประเทศไทย พม่า อินเดีย ศรีลังกา เขมร ลาว ญวน มาเลเซีย อินโดนีเซีย ส่วนช้างแอฟริกามีอยู่ในทวีปแอฟริกา แม้ว่าช้างสองชนิดนี้จะมีรูปร่างลักษณะภายนอกคล้าย ๆ กันก็ ตาม แต่อยู่คนละสกุลกัน เช่นเดียวกับวัว ซึ่งอยู่คนละสกุลกับควาย

๑)วิวัฒนาการของช้าง

ก่อนที่จะมีอารยธรรมของมนุษย์^{๒๖} บรรพบุรุษรุ่นแรกของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมได้ก้าวเข้ามา เป็นใหญ่ หนึ่งในจำนวนนั้นก็คือ ช้าง ตามหลักฐานด้านโบราณคดีและสัตววิทยาระบุว่าช้างได้ผ่านวิวัฒนาการมาหลายสิบล้านปี โมริเธอริยม (Moeritherium) ถือเป็นต้นตระกูลของช้าง ทั้งเกิดในยุคอีโอซีนเมื่อ ๕๕ ล้านปี สูงราว ๑ เมตร ๖๐ เซนติเมตร ไม่มีงา พบในประเทศอียิปต์ จากนั้นค่อยๆแตกสายพันธุ์ออกไปเริ่มมีเขี้ยวล่างเขี้ยวบนและเริ่มยาวเป็นงาเล็กสั้นจนไปยาวใหญ่ บางพันธุ์อย่างเช่น เซอร์เด็นตินัส (Serdentinas) มีอายุอยู่ราว ๒๘ ล้านปี ก่อน ถือเป็นช้าง ๔ ขาในยุคแรกๆ จนมาถึง สเตโกดอน (Stegodon) มีรูปร่างคล้ายช้างปัจจุบัน เป็นช้างเอเชียโบราณเมื่อ ๗ ล้านปีก่อน นอกจากนี้ยังมีช้างแคระหรือช้างค่อม ซึ่งเคยมีอยู่ทางภาคใต้ของไทย แต่ปัจจุบันได้สูญพันธุ์ไปแล้วแท้จริงประการใดไม่กล้ายืนยัน กล่าวกันว่าสาเหตุที่สูญพันธุ์เนื่องจากถูกล่าเอาทำเนื้อเค็มขายกินกัน

จากข้อมูลด้านโบราณคดีและสัตววิทยายังได้ระบุอีกว่า บรรพบุรุษของช้างนี้ชอบอาศัยอยู่บริเวณที่ลุ่มริมน้ำเสียเป็นส่วนใหญ่ ยังมีความเชื่ออีกว่าช้างในยุคแรกๆ มีถิ่นอาศัยอยู่ในทวีปแอฟริกา เนื่องจากมีการขุดพบซากของช้างโบราณในทวีปนี้มากที่สุดจนกระทั่งต้นสมัย 'ไมโอซีน' (Miocene) หรือเมื่อ ๒๖ ล้านปี มาแล้ว ช้างทั้งหลายเริ่มมีการอพยพโยกย้ายหาแหล่งอาหารที่อยู่กันใหม่ (เนื่องจากประชากรช้างมากและถูกล่าจากสัตว์ชนิดอื่น) ยังส่วนอื่นๆของโลก ด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่การปรับตัวแยกสายพันธุ์ไปตามสภาพแวดล้อมของช้างแต่ละกลุ่มและนักวิชาการด้าน Elephantologist

^{๒๕}บุญชู ธงนำชัยมา, สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง, (ปทุมธานี:สยามทองกิจ, ๒๕๔๐), หน้า ๕๐.

^{๒๖}บุญชู ธงนำชัยมา, สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง, หน้า ๗๘ - ๘๐.

เชื่อว่าช้างเมื่อหลายสิบล้านปี นั้นมีอยู่ด้วยกันถึง ๓๕๒ ตระกูลการอพยพของช้างได้เดินทางไปยังที่ต่าง ๆ เช่น ทวีปยุโรปและอเมริกาเหนือ บางส่วนก็มายังทวีปเอเชีย ครั้นเมื่อแผ่นดินแยกออกจากกันเป็นทวีป การเดินทางของช้างโบราณได้สิ้นสุดลง จากยุคไมโอซีน ช้างโบราณคงขยายพันธุ์อย่างต่อเนื่องและบางพันธุ์ได้สูญพันธุ์ไปตามกาลเวลาจนถึงยุค “โมโลซีน” (Molocene) หรือเมื่อประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปี ที่ผ่านมา ช้างเหล่านี้กลับเหลือเพียง ๒ สายพันธุ์ คือช้างแอฟริกากับช้างเอเชีย ช้างทั้งสองสายพันธุ์นี้นักวิทยาศาสตร์เชื่อกันว่าสืบพันธุ์มาจาก “สเตโกดอน” อันมีความหมายว่า “ฟันหลังคา” เนื่องจากฟันช้างสกุลนี้มีลักษณะหน้าตาคล้ายกระเบื้องมุงหลังคา มีสิ่งที่น่าสนใจควรต้องกล่าวถึงสายพันธุ์สเตโกดอนก็คือ มันยังมีทายาทอีกกลุ่มหนึ่งชื่อ “แมมมอธ”(Mammoth) ที่หลายคนรู้จักดีเป็นช้างโบราณอีกชนิดหนึ่งแยกออกจากช้างแอฟริกาและช้างเอเชียซึ่งมีอยู่หลายสปีชีส์ด้วยกัน แต่ที่โด่งดังคงหนีไม่พ้น “แมมมอธขนยาว” ที่ขุดพบในไซบีเรีย ทำให้ทราบว่าขนที่ยาวของมันมีสีออกปาทาลแดง รูปร่างไม่ค่อยใหญ่โตอะไรมากนัก นอกจากแมมมอธจะมีจุดเด่นอยู่ที่ขนยาวแล้ว มันยังมีงาที่ยาวมากถึงกับตัวโตโค้งมาล้อมวงเอาไว้ และบางตัวมีงายาวถึง ๑๖ ฟุต สำหรับเหตุการณ์สูญพันธุ์ของช้างแมมมอธ นักวิทยาศาสตร์ไม่สามารถระบุได้ว่ามาจากเรื่องอะไร แต่คาดว่ามันยืนยงอยู่มาจนถึงยุคแรกของมนุษย์ดึกดำบรรพ์

๒) ลักษณะช้างแอฟริกาและช้างเอเชีย

ขณะที่ช้างสกุลต่างๆทยอยสูญพันธุ์ไปจนหมดระหว่างหนึ่งหมื่นปีที่ผ่านมา ลูกหลานของกลุ่มสเตโกดอนได้หลงเหลือสายพันธุ์วิวัฒนาการไว้ให้กับโลกอยู่ ๒ สายคือ ช้างแอฟริกาและช้างเอเชียซึ่งมีความแตกต่างดังนี้

ช้างแอฟริกา^{๒๗} (Loxodonta Africa) มีถิ่นอาศัยอยู่ที่ทวีปแอฟริกาตอนใต้ของทะเลทรายซาฮารา แถบประเทศซิมบับเว เคนยา แทนซาเนีย แอฟริกาใต้และอูกานดา พวกมันมักอาศัยอยู่ในกลางแจ้งที่เป็นทะเลทราย มีต้นไม้ไม่เยอะนัก ช้างแอฟริกาจะทนต่ออากาศร้อนจัดในกลางวันและหนาวจัดในเวลากลางคืนและจะทนต่ออากาศร้อนแล้งได้ดีรูปร่างและขนาดของมันสูงใหญ่ปราดเปรียวตัวผู้สูงถึง ๑๐ ฟุต ตัวเมียประมาณ ๙ ฟุต แต่ละตัวมีน้ำหนักโดยเฉลี่ยประมาณ ๔,๐๐๐-๕,๐๐๐ กิโลกรัม หลังจะแอ่นกว่าช้างเอเชีย หัวไหล่จะเป็นจุดสูงสุด หัวเล็กมีลอนเดียว ใบหูใหญ่และขอบใบหูสูงพ้นระดับหัว มีจะงอยปลายวง ๑ จะงอย มีงาทั้งเพศผู้และเพศเมีย ความยาววงประมาณ ๒-๒.๕ เมตร ฟันกรามเป็นลวดลายข้าวหลามตัดหรือสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน สันร่องของฟันกรามในวัยโตเต็มที่มีมากถึง ๑๔ ร่อง กระดูกซี่โครง ๒๑ คู่จำนวนข้อกระดูกหาง ๒๖ ข้อ เท้าหน้าแต่ละตัวมีไม่เท่ากันมี ๔-๕ เล็บ ส่วนเท้าหลังมี ๓ เล็บ

ช้างเอเชีย (Elephans Maximus) มีถิ่นที่อยู่ในทวีปเอเชีย อาศัยอยู่ในประเทศอินเดีย ปากีสถาน เนปาล ภูฐาน บังกลาเทศ ศรีลังกา พม่า ไทย ลาว กัมพูชา มาเลเซีย เวียดนาม ช้างเอเชียชอบอากาศร่มเย็น มันจึงอาศัยอยู่ในป่าที่ไมชอบอากาศร้อนลักษณะทั่วไปของช้างเอเชียจะมีลำตัวอ้วนป้อม ตัวสูงประมาณ ๙ ฟุต ตัวเมีย ๘ ฟุต มีน้ำหนักโดยเฉลี่ยต่อตัวประมาณ ๓,๕๐๐-๔,๐๐๐ กิโลกรัม หลังจะโค้งนูน จึงเป็นส่วนสูงที่สุดของช้างเอเชีย หัวกว้างมีสองลอน ใบหูเล็กขอบใบหูสูงไม่เกินระดับหัว มีงายาวโดยเฉลี่ย ๑.๒-๑.๖ เมตร ฟันกรามเป็นลวดลายวงรีเรียงกัน สันร่องโตเต็มวัยมี

^{๒๗}จเร โสระฐี,ตำนานช้างไทย,(กรุงเทพมหานคร:วันชนะ,๒๕๔๔),หน้า ๗๕.

มากถึง ๒๗ ร่อง กระดุกซี่โครง ๑๙ คู่ ข้อกระดูกหาง ๓๓ คู่ เล็บเท้าหน้ามี ๕ เล็บ ส่วนเท้าหลังบางตัวมีไม่เท่ากันคือมี ๔-๕ เล็บ

๓) ลักษณะทางกายภาพของช้าง

งวง งวงเป็นลักษณะร่วมกันของจุมูกและริมฝีปากบน ซึ่งยืดยาวออกไปและเกิดจากวิวัฒนาการเพื่อทำหน้าที่เฉพาะอย่าง งวงเป็นรอยางค์ที่สำคัญและมีประโยชน์ที่สุดของช้าง ช้างแอฟริกาเป็นสิ่งคล้ายนิ้วไผ่ล่อออกมาสองอันที่ปลายงวง ขณะที่ช้างเอเชียไผ่ล่อออกมาแค่อันเดียว งวงช้างมีความละเอียดพอที่จะหยิบหญ้าขึ้นมาเพียงยอดเดียว แต่ก็แข็งแรงพอที่จะหักกิ่งไม้จากต้นได้ สามารถยกของหนักได้ถึง ๒๕๐ กิโลกรัม และเป็นเนื้อเยื่อที่ละเอียดอ่อนที่สุดเท่าที่เคยศึกษามาสัตว์กินพืชส่วนใหญ่มีฟันที่ออกแบบมาเพื่อตัดและฉีกส่วนต่าง ๆ ของพืช อย่างไรก็ตามงวงช้างวัยอ่อนมาก ช้างมักจะใช้งวงฉีกอาหารแล้วจึงนำมาวางไว้ที่ปาก พวกมันจะกินหญ้าหรือเอื้องม่วงขึ้นไปบนต้นไม้เพื่อฉีกเอาใบไม้ ผลไม้หรือกิ่งไม้ทั้งกิ่ง หากอาหารที่ต้องการนั้นอยู่สูงเกินเอื้อง ช้างจะพันงวงของตัวเข้ากับต้นไม้หรือกิ่งไม้และเขย่าเอาอาหารลงมาหรืออาจล้มต้นไม้ทั้งต้นลงเลยที่เดียวงวงยังสามารถใช้สำหรับการดื่มได้ด้วย ช้างจะดูดน้ำเข้าไปในงวง ซึ่งสามารถดูดเข้าไปได้มากที่สุดถึง ๑๔ ลิตรในคราวหนึ่ง จากนั้นจึงพ่นน้ำเข้าไปในปาก ช้างยังสามารถดูดน้ำมาเพื่อพ่นใส่ร่างกายของตัวระหว่างการอาบน้ำได้ด้วย นอกเหนือไปจากการดูดน้ำแล้ว ช้างยังอาจพ่นดินและโคลน ซึ่งจะแห้งตัวและทำหน้าที่เหมือนกับสารกันแดด ขณะว่ายน้ำ งวงเป็นท่อช่วยหายใจที่ยืดเยื้อ

งวงยังมีบทบาทสำคัญในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมหลายอย่าง ช้างที่คุ้นเคยกันจะทักทายกันโดยการพันงวงรอบงวงของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งคล้ายกับการจับมือของมนุษย์มาก นอกจากนี้ ช้างยังสามารถใช้งวงในการเล่นมวยปล้ำ โดยการสัมผัสระหว่างการเกี้ยวพาราสีและปฏิสัมพันธ์ระหว่างแม่-ลูก และสำหรับการแสดงความเหนือกว่า การชูงวงขึ้นสามารถเป็นได้ทั้งการเตือนหรือการคุกคาม ขณะที่งวงที่ลดลงสามารถเป็นสัญลักษณ์ของการจำยอม ช้างยังสามารถป้องกันตนเองได้เป็นอย่างดีโดยการเคลื่อนไหวงวงไปมาที่ผู้รุกรานหรือโดยการจับและขว้างออกไป

ช้างมีจุมูกใหญ่ที่สุดในโลก และสามารถรับกลิ่นได้เป็นอย่างดี ซึ่งอาจดีที่สุดเหนือกว่าสัตว์อื่นใดในโลกการแกว่งงวงไปมาของช้างเป็นการทดสอบกลิ่นในอากาศจากทุกทิศทาง ช้างป่าสามารถรับกลิ่นได้ไกลหลายไมล์ซึ่งสามารถรับรู้ถึงอันตรายล่วงหน้าได้ นอกจากนี้ งวงช้างยังสามารถใช้แปลงเสียงได้อีกด้วย

งา งาของช้างเป็นฟันตัดขากรรไกรบนคู่ที่สอง งาจะโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง งาของช้างเพศผู้เติบโตในอัตรา ๑๗ เซนติเมตรต่อปี งาใช้ในการขุดหาน้ำ เกลือหรือรากไม้ เพื่อขุดเปลือกไม้เพื่อที่จะกินเปลือกไม้ เพื่อขุดเข้าไปในต้นบัลบับเพื่อเอาผลไม้ที่อยู่ข้างใน เพื่อย้ายต้นไม้และกิ่งในการเปิดเส้นทาง นอกเหนือจากนี้ ช้างยังใช้ทำสัญลักษณ์บนต้นไม้เพื่อสร้างอาณาเขต และในบางครั้งใช้เป็นอาวุธด้วย มนุษย์มีความถนัดมือซ้ายหรือมือขวาข้างใดข้างหนึ่งอย่างชัดเจน ช้างเองก็ถนัดใช้ข้างใดข้างหนึ่งเช่นเดียวกัน งาข้างที่ถนัดมักจะสั้นกว่าและมีรูปร่างกลมกว่าที่ปลายจากการสึกหรือช้างแอฟริกาทั้งเพศผู้และเพศเมียมีงาขนาดใหญ่ที่ยาวได้ถึง ๓ เมตร และหนักมากกว่า ๙๐ กิโลกรัม

ในช้างเอเชีย มีเพียงเพศผู้เท่านั้นที่มีงาขนาดใหญ่ ส่วนเพศเมียจะมีงาขนาดเล็กหรือไม่มีเลย ช้างเพศผู้สามารถมีงาที่ใหญ่กว่าของช้างแอฟริกามาก แต่งาของช้างเอเชียมักจะมีรูปร่างเรียวกว่าและเบากว่า งาที่ยาวที่สุดที่เคยบันทึกไว้ยาว ๓.๒๗ เมตร และงาที่หนักที่สุดที่เคยบันทึกไว้หนัก ๑๐๒.๗

กิโลกรัม สถิติในหลายทศวรรษหลังสุดได้ชี้ให้เห็นว่าน้ำหนักของงาช้างโดยเฉลี่ยลดลงอย่างน่าตกใจเฉลี่ยถึง ๐.๕ ถึง ๑ กิโลกรัมต่อปี งาของช้างเอเชียและช้างแอฟริกาส่วนใหญ่มีแคลเซียมฟอสเฟตเป็นองค์ประกอบในรูปอะพาไทต์ งาเป็นชิ้นส่วนของเนื้อเยื่อที่มีชีวิต มันจึงค่อนข้างอ่อนเมื่อเทียบกับแร่อื่น เช่น หิน ศิลปินทั้งหลายระบุว่างาเป็นวัสดุที่แกะสลักได้ง่าย ความต้องการเอางาช้างเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญของการลดจำนวนลงของประชากรช้างทั่วโลก

ฟัน ฟันของช้างแตกต่างไปจากฟันของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยน้ำนมอื่นส่วนใหญ่ โดยปกติช้างจะมีฟันอยู่ ๒๘ ซี่ ซึ่งประกอบด้วยฟันตัดคู่ที่สองขากรรไกรบน เป็นงา ฟันน้ำนมที่ขึ้นก่อนงา ฟันกรามน้อย ๑๒ ซี่ โดยมี ๓ ซี่อยู่ในขากรรไกรแต่ละข้าง และฟันกราม ๑๒ ซี่ โดยมี ๓ ซี่อยู่ในขากรรไกรแต่ละข้าง เช่นเดียวกันขณะที่สัตว์เลี้ยงลูกด้วยน้ำนมส่วนใหญ่เมื่อโตขึ้น ฟันน้ำนมจะถูกแทนที่ด้วยชุดฟันแท้ถาวร แต่ช้างกลับมีวัฏจักรสับเปลี่ยนหมุนเวียนฟันเกิดขึ้นตลอดชั่วชีวิต ช้างมีฟันน้ำนม ซึ่งจะหลุดไปและงาจะเข้ามาแทนที่เมื่ออายุได้หนึ่งปี แต่ฟันเคี้ยวอาจสามารถมีได้ถึงห้า หรือที่พบได้น้อยครั้งมากหกครั้ง ตลอดช่วงชีวิตของช้าง ช้างใช้ฟันกรามและฟันกรามน้อยเพียงสี่ซี่ หรือหนึ่งซี่ในขากรรไกรแต่ละข้างเท่านั้นเป็นหลักในช่วงชีวิตหนึ่ง ๆ ของมันฟันแท้จะไม่แทนที่ฟันน้ำนมโดยการเกิดจากขากรรไกรในแนวตรงอย่างฟันของมนุษย์แต่ฟันใหม่นั้นจะเติบโตขึ้นด้านในที่หลังปาก แล้วจะผลัดดันฟันเก่าออกมาด้านหน้า ขณะที่ฟันเก่าจะแตกออกเป็นชิ้น ๆ จนกว่าฟันเหล่านี้จะหลุดหายไป ในช้างแอฟริกา ฟันกรามน้อยสองชุดแรกจะเข้าที่เมื่อช้างเกิด ฟันเคี้ยวชุดแรกที่อยู่ในแต่ละข้างของขากรรไกรนั้นจะหลุดออกมาเมื่อช้างอายุได้สองปี ฟันเคี้ยวชุดที่สองจะหลุดออกเมื่อช้างมีอายุได้ประมาณหกปี ฟันชุดที่สามจะหลุดออกไปเมื่ออายุได้ ๑๓ ถึง ๑๕ ปี ฟันชุดที่สี่จะหลุดออกเมื่อช้างมีอายุได้อย่างน้อย ๒๘ ปี ฟันชุดที่ห้าจะหลุดออกเมื่อช้างมีอายุได้ในช่วง ๔๐ ปี และฟันชุดที่หก (มักเป็นชุดสุดท้าย) จะอยู่กับช้างไปจนกระทั่งตาย หากช้างตัวหนึ่งมีอายุมากกว่า ๖๐ ปี และฟันกรามชุดสุดท้ายไม่สามารถใช้การได้อีก มันก็จะไม่สามารถหาอาหารกินได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ฝีบฟันเคี้ยว เช่นเดียวกับที่งาและขากรรไกร เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นบ่อยในช้าง และอาจทำให้ช้างตายก่อนกำหนดได้

ผิวหนัง ช้างอาจถูกเรียกว่า สัตว์หนังหนา (pachyderms) ซึ่งมาจากการจำแนกชั้นทางวิทยาศาสตร์ดั้งเดิม หนังของช้างนั้นมีความหนาจนปกคลุมส่วนใหญ่ของร่างกาย และวัดความหนาได้ประมาณ ๒.๕-๓ เซนติเมตรอย่างไรก็ตาม หนังรอบปากและด้านในหูนั้นค่อนข้างบาง ผิวหนังของช้างมีขนขึ้นอยู่บ้างเล็กน้อย โดยจะสามารถเห็นได้ชัดเจนมากในช้างอายุน้อย แต่เมื่อช้างมีอายุมากขึ้นขนนี้มีจำนวนลดลงและบางลง แต่ขนจะยังคงปกคลุมอยู่ที่หัวและหางของพวกมัน ผิวหนังของมันถึงแม้จะหนาแต่ก็มีความละเอียดอ่อนมาก โดยสามารถสัมผัสได้ถึงแมลงและความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมได้ช้างทุกชนิดแท้จริงแล้วจะมีผิวหนังสีเทา แต่มักพบว่ามันมีสีน้ำตาลหรือแดงตามดินแถบนั้น เพราะแช่ตัวอยู่ในปลักโคลน โคลนทำหน้าที่เสมือนครีมกันแดด ซึ่งปกป้องผิวหนังของมันจากรังสีอัลตราไวโอเล็ตที่รุนแรง นอกจากนี้ การแช่ตัวในโคลนยังช่วยให้ผิวหนังสามารถรักษาอุณหภูมิของร่างกายไว้ได้และป้องกันแมลงกัดต่อย ทั้งนี้ ช้างเป็นสัตว์ที่ไม่มีต่อมเหงื่อ ผิวหนังของช้างมีรอยย่นเพื่อเพิ่มพื้นที่ผิวสัมผัส ซึ่งจะช่วยให้ความเย็นและเก็บกักความชื้นไว้ได้

ขาและเท้า ขาของช้างมีรูปร่างค่อนข้างคล้ายกับเสา เนื่องจากขาของมันต้องรองรับร่างกายอันใหญ่โต ช้างใช้พลังงานกล้ามเนื้อในการยืนน้อยเนื่องจากขาของมันตั้งตรงและฝ่าเท้ามีขนาดใหญ่

ด้วยเหตุผลนี้เอง ช้างจึงสามารถยืนได้เป็นเวลานานโดยไม่รู้สึกเหนื่อย อันที่จริงแล้ว ช้างแอฟริกาจะนอนลงกับพื้นบ่อยครั้งมาก เฉพาะตอนที่มันป่วยหรือได้รับบาดเจ็บเท่านั้น ตรงกันข้ามกับช้างอินเดียที่นอนลงกับพื้นบ่อยครั้งกว่า

เท้าของช้างมีรูปร่างเกือบกลม เท้าหลังแต่ละข้างของช้างแอฟริกามี ๓ เล็บ และเท้าหน้าแต่ละข้างมี ๔ เล็บ ส่วนเท้าหลังแต่ละข้างของช้างอินเดียมี ๔ เล็บ และเท้าหน้าแต่ละข้างมี ๕ เล็บได้ กระดูกของเท้าเป็นวัสดุแข็งคล้ายปูนซึ่งทำหน้าที่เป็นเครื่องกันกระแทก ช้างสามารถว่ายน้ำได้ แต่ไม่สามารถวิ่งเหยาะ ๆ กระโดด หรือวิ่งห้อยได้ ช้างมีท่าเดินอยู่สองท่า คือ ท่าเดินและท่าที่เร็วกว่าซึ่งคล้ายกับการวิ่งในการเดิน ขาของช้างจะทำหน้าที่เหมือนกับค้ำน้ำหนัก โดยมีสะโพกและไหล่ยกขึ้นลงขณะที่วางเท้าบนพื้น ท่าเดินเร็วของช้างนั้นไม่ได้เข้าช่วยการวิ่งทั้งหมด เพราะช้างจะไว้เท้าข้างหนึ่งไว้บนพื้นเสมอ อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนที่อย่างรวดเร็วของช้างนั้นใช้ขาคล้ายกับสัตว์อื่นที่กำลังวิ่งมากกว่า โดยใช้สะโพกและไหล่ยกขึ้นและลงขณะที่เท้าวางอยู่บนพื้น ในการเดินท่านี้ ช้างจะยกเท้าสามข้างขึ้นจากพื้นในเวลาเดียวกัน และเมื่อเท้าหลังทั้งสองข้างและเท้าหน้าทั้งสองข้างอยู่เหนือพื้นดินในขณะเดียวกันแล้ว ท่าเดินนี้จะมีลักษณะคล้ายกับที่เท้าหน้าและเท้าหลังผลัดกันวิ่งการทดสอบที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยมีรายงานว่า การเคลื่อนที่ไวของช้างนั้นจะ "วิ่ง" โดยใช้เท้าหน้า และจะ "เดิน" โดยใช้เท้าหลังแม้ว่าช้างจะเริ่ม "วิ่ง" ด้วยท่าเดินนี้ด้วยอัตราเร็ว 8 กิโลเมตรต่อชั่วโมงแต่มีรายงานว่าช้างสามารถเพิ่มความเร็วจนแตะระดับ ๔๐ กิโลเมตรต่อชั่วโมงได้ โดยไม่เปลี่ยนท่าในการเดิน จากการทดสอบที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย ช้างที่เดินเร็วที่สุดนั้นทำความเร็วสูงสุดได้ที่ ๑๘ กิโลเมตรต่อชั่วโมงที่ความเร็วระดับนี้ สัตว์สี่เท้าอื่นส่วนใหญ่แล้วจะเปลี่ยนท่าเป็นท่าวิ่งห้อยแล้ว แม้ว่าจะคิดความยาวของขาแล้วก็ตาม การเคลื่อนที่ไวคล้ายสปริงสามารถอธิบายความแตกต่างระหว่างการเคลื่อนที่ไวของช้างกับสัตว์อื่น ๆ ได้

หู หูที่สามารถกระพือได้ขนาดใหญ่ของช้างนั้นยังมีความสำคัญต่อการรักษาสมดุลอุณหภูมิร่างกายช้างด้วย หูช้างเป็นหนังชั้นบางมากซึ่งถูกขึงอยู่เหนือกระดูกอ่อนและเครือข่ายหลอดเลือดจำนวนมาก ในวันที่มีอากาศร้อน ช้างจะกระพือหูอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะสร้างลมอ่อน ๆ ขึ้น ลมนี้ช่วยลดอุณหภูมิหลอดเลือดพื้นผิว และจากนั้น เลือดที่ถูกทำให้เย็นลงนั้นจะหมุนเวียนไปทั่วส่วนที่เหลือของร่างกายช้าง เลือดที่เข้าสู่หูนั้นสามารถลดอุณหภูมิลงได้ถึง ๖ องศาเซลเซียสก่อนที่จะหมุนเวียนไปยังส่วนอื่นของร่างกาย ช้างแอฟริกาและช้างเอเชียมีขนาดใบหูแตกต่างกันซึ่งบางส่วนสามารถอธิบายได้ด้วยการกระจายพันธุ์ทางภูมิศาสตร์ ช้างแอฟริกามีถิ่นที่อยู่ใกล้กับเส้นศูนย์สูตร ที่ซึ่งมีอากาศร้อนกว่า ดังนั้นจึงต้องมีหูที่มีขนาดใหญ่กว่าตามไปด้วย ส่วนช้างเอเชียซึ่งอยู่ไกลขึ้นไปทางเหนือ อยู่ในอากาศที่เย็นกว่าเล็กน้อย จึงมีหูขนาดเล็กกว่าเช่นกันช้างยังใช้หูในการแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวและระหว่างช่วงเวลาหาคู่ของเพศผู้ หากช้างต้องการข่มขู่ฉุนเฉียวหรือศัตรู มันจะกางหูออกกว้างเพื่อทำให้ดูเหมือนกับว่าตัวมันมีขนาดใหญ่และสง่าขึ้น ระหว่างฤดูผสมพันธุ์ เพศผู้จะปล่อยกลิ่นออกทางต่อมใต้ขมับซึ่งอยู่ห่างใบหูของมัน

ชนิดของช้าง

ช้างพังคือ ช้างตัวเมีย ไม่มีงา แต่บางที่มีงาเล็ก ๆ ออกมา เรียกว่า “ชนาย”

ช้างพลายคือ ช้างตัวผู้ที่มีงา

ช่างสืตหรือช่างนรการคือช่างพลายหรือช่างเพศผู้แต่มีงาที่มีขนาดสั้นโผล่ออกมาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ไม่ยาวเหมือนช่างงาตามปกติทั่วไป แต่มีขนาดของงาค้ำยขนายของตัวเมีย ปกติจะมีรูปร่างใหญ่โตกว่าช่างงาและมักมีกำลังมากกว่าช่างงาทั่วไป จึงมักจะเป็นจำฝูง

ช่างเผือก คือช่างที่มีลักษณะหนึ่งซึ่งจะไม่ถูกนำมาใช้งานใดๆทั้งสิ้น มีผิวหนังเป็นสีชมพูแกมเทา อันเป็นสีที่ผิดแปลกไปจากช่างธรรมดา (ช่างธรรมดามีผิวหนังสีเทาแกมดำ) นอกจากนั้นยังมีลักษณะพิเศษอื่นๆอีกได้แก่ สีของเล็บ สีขน สีตา และสีหาง ด้วยเหตุที่ช่างเผือกมีลักษณะพิเศษและหาได้ยาก คนสมัยโบราณจึงถือว่าเป็นช่างคู่บารมีของพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์องค์ใดมีช่างเผือกมาสู่บารมีเป็นจำนวนมาก จะมีเกียรติเป็นที่ยำเกรงต่อประเทศอื่นๆและเป็นที่ยกย่องของพสกนิกรในประเทศนั้น

ก่อนที่จะใช้ธงไตรรงค์ ประเทศไทยเคยใช้ธงแดงมีรูปช่างสีขาวอยู่ตรงกลางเป็นธงชาติมาก่อน ปัจจุบันนี้ราชนาวิไทยก็ยังใช้ธงไตรรงค์มีรูปช่างอยู่กลางผืนธงเป็นสัญลักษณ์ ความเป็นมาของการใช้รูปช่างเผือกเป็นสัญลักษณ์ของประเทศยุคต้นรัตนโกสินทร์ มีดังนี้

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ได้มีช่างเผือกมาสู่บารมี ๓ เชือก และในระยะเวลาอันรัฐบไทยได้ส่งเรือสินค้าออกค้าขายยังต่างประเทศ แต่ยังไม่มีการแสดงสัญชาติไทย จึงโปรดเกล้าฯให้ทำรูปช่างสีขาวอยู่ในวงจักรสีขาว ติดไว้กลางผืนธงสีแดงสำหรับชักขึ้นบนเรือของรัฐบาลไทย ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ มีชาวต่างประเทศเข้ามาติดต่อทางการเมือง การค้า และการศึกษามากขึ้น ชาวต่างประเทศเหล่านั้นมีธรรมเนียมต้องชักธงชาติตามสถานที่ราชการ จึงมีการสร้างธงชาติไทยขึ้นเป็นครั้งแรก โดยดัดแปลงเป็นธงรูปช่างสีขาว คือรูปช่างเผือกอยู่ตรงกลางผืนธงสีแดง และได้ใช้ธงช่างเผือกเป็นธงชาติไทยมาเกือบ ๑๐๐ ปี ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พระองค์ทรงสถาปนาธงไตรรงค์เป็นธงชาติไทย ไทยจึงเลิกใช้ธงช่างเผือกนับแต่นั้น

พฤติกรรมทางสังคม

ช่างอยู่ในสังคมที่มีลำดับโครงสร้าง^{๒๘} การใช้ชีวิตในสังคมของช่างเพศผู้และเพศเมียมีความแตกต่างกันมาก โดยเพศเมียจะใช้เวลาทั้งชีวิตในกลุ่มครอบครัวหรือโหลง ที่มีความสัมพันธ์แน่นหนา ซึ่งประกอบด้วยแม่ ลูก พี่น้อง ป้าและน้า กลุ่มเหล่านี้จะถูกนำโดยเพศเมียตัวที่มีอายุมากที่สุดซึ่งเรียกว่า แม่แปรง (matriarch) ในขณะที่เพศผู้ตัวเต็มวัยใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่อย่างสันโดษวงสังคมของช่างเพศเมียมิได้สิ้นสุดลงด้วยหน่วยครอบครัวขนาดเล็ก นอกเหนือไปจากการพบปะกับช่างเพศผู้ท้องถิ่นซึ่งอยู่ตามริมโหลงตั้งแต่หนึ่งโหลงขึ้นไป ชีวิตของช่างเพศเมียยังมีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัว เผ่าหรือกลุ่มประชากรย่อย กลุ่มครอบครัวใกล้ชิดขนาดใหญ่จะมีช่างตัวเต็มวัยระหว่างห้าถึงสิบห้าตัว เช่นเดียวกับช่างเพศผู้และเพศเมียที่ยังไม่โตเต็มวัยอีกจำนวนหนึ่งเมื่อกลุ่มเริ่มมีขนาดใหญ่เกินไป ช่างเพศเมียที่มีอายุมากจำนวนหนึ่งจะแยกตัวออกไปและตั้งกลุ่มขนาดเล็กของตนเอง อย่างไรก็ตาม พวกมันยังคงรู้ว่าโหลงใดที่เป็นหมู่ญาติและโหลงใดที่ไม่ใช่ชีวิตของช่างเพศผู้ตัวเต็มวัยนั้นแตกต่างจากช่างเพศเมียอย่างมาก โดยเมื่อมันมีอายุมากขึ้นมันจะใช้เวลาที่ชอบของโหลงนานขึ้น โดยจะค่อย ๆ ปลีกตัวไปอยู่สันโดษคราวละหลายชั่วโมงหรือหลายวัน จนกระทั่งเมื่อช่างมีอายุได้ประมาณสิบสี่ปี ช่างเพศ

^{๒๘} ศรีณีย์ ทองปาน, **ช่าง กับ ค คน**, (กรุงเทพมหานคร:สารคดี, ๒๕๕๐), หน้า ๙๕.

ผู้ก็จะแยกตัวออกจากโหลงที่ตนกำเนิดขึ้นอย่างถาวร แต่แม้ว่าข้างเพศผู้จะใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่อย่างสันโดษ แต่พวกมันยังคงมีสายสัมพันธ์หลวม ๆ กับข้างเพศผู้ตัวอื่นด้วยเป็นบางครั้ง ข้างเพศผู้จะใช้เวลาไปกับการต่อสู้แย่งชิงความเป็นใหญ่มากกว่าเพศเมีย มีเพียงข้างเพศผู้ที่แข็งแกร่งที่สุดเท่านั้นที่จะสามารถผสมพันธุ์กับตัวเมียได้ ส่วนข้างเพศผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่าจะต้องรอคอยจนกว่าจะถึงรอบของมัน ข้างเพศผู้ที่สืบพันธุ์มักจะมีอายุมากถึงสี่สิบห้าสิบปีแล้ว

การต่อสู้เพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่กันระหว่างเพศผู้นี้อาจดูดุร้ายมาก แต่ที่จริงแล้วต่างฝ่ายต่างได้รับบาดเจ็บเพียงเล็กน้อยเท่านั้น การต่อสู้กันส่วนใหญ่นี้เป็นรูปแบบของการแสดงท่าทางที่ก้าวร้าวและการข่มขู่กัน โดยปกติแล้ว ข้างที่ตัวเล็กกว่า มีอายุน้อยกว่า และมีความมั่นใจน้อยกว่าจะหลีกเลี่ยงการต่อสู้กันก่อนที่จะเริ่มสู้กันจริง ๆ อย่างไรก็ตาม ในช่วงฤดูผสมพันธุ์ การต่อสู้กันนี้อาจมีความก้าวร้าวอย่างมาก และในบางครั้งอาจมีข้างตัวใดตัวหนึ่งได้รับบาดเจ็บ ในช่วงฤดูนี้ ซึ่งรู้จักกันว่าฤดูตกมัน ข้างเพศผู้ตัวเต็มวัยจะสู้กับข้างเพศผู้ตัวอื่นเกือบทุกตัวที่มันพบ และมันจะใช้เวลาส่วนใหญ่ในช่วงนี้เตร็ดเตร่อยู่รอบโหลงเพศเมีย โดยพยายามหาคู่ที่อาจเข้ากันได้

การตั้งท้อง

ข้างเพศเมีย จะตั้งท้องนาน เฉลี่ยประมาณ ๒๒ เดือน ขึ้นอยู่กับว่า ลูกในท้อง เป็นเพศผู้ หรือเพศเมีย ถ้าเป็นเพศผู้ แม่ข้างจะตั้งท้อง นานประมาณ ๒๑ เดือนครึ่ง (๒๑ - ๒๔ เดือน) ส่วนลูกเพศเมียแม่ข้างจะตั้งท้อง ประมาณ ๑๗ เดือนในระยะ ๓ เดือนแรก Foetus จะมีการเจริญเร็วมาก จะมีการปรากฏของ หู งวง หาง ให้เห็น ข้างสามารถตั้งท้องได้จนกระทั่งอายุประมาณ ๕๐ ปี แต่ก็มีโอกาสน้อยมาก เนื่องจาก สภาพความสมบูรณ์ ของแม่ ไม่สามารถ ผลิตน้ำนม พอเลี้ยงลูก ลูกข้างดูดน้ำนมจากแม่ด้วยปาก จะดูดหลายครั้งใน ๑ ชั่วโมง แต่ครั้งหนึ่งนาน ๒-๓ นาที ลูกข้างเพศผู้ จะโตเร็วกว่าเพศเมีย จากการสำรวจพบว่า แม่ข้าง ที่ให้กำเนิดลูกเพศผู้ จะทำให้ Oestrus cycle ช้ากว่ากำหนดเดิมไปอีก ๖ เดือน ระยะในการตั้งท้อง แม่ข้างจะไม่แสดงอาการ ผิดปกติ จะผิตสังเกต เมื่อใกล้คลอดประมาณ ๔-๖ เดือนก่อนคลอด ซึ่งจะเห็นว่าเต้านมแม่ข้างเต่ง และใหญ่ขึ้น อ้วนอ้วน และไม่สูงลิ้ง กับข้างเชือกอื่น แต่จะแยกตัว ไปกับแม่รับ "แม่รับ" คือข้างพัง ซึ่งทำหน้าที่ เลี้ยงลูกข้างแม่รับนี้จะรักและหวงแหนลูกข้างยิ่งกว่าแม่ข้าง

การตกลูก

แม่ข้างที่ท้องแก่จะหาเพื่อนข้างพังที่สนิท ไว้ช่วยเหลือในเวลาตกลูก ข้างพังที่คอยช่วยเหลือนี้เรียกกันว่า "แม่รับ" จะคอยช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา เมื่อข้างแม่ถึงกำหนดใกล้จะคลอดลูก มักจะไปหาที่ ซึ่งมีหญ้าอ่อน หรือพื้นดินนุ่ม เพื่อมิให้เป็นอันตรายแก่ลูกที่จะคลอดออกมาเพราะข้างแม่ส่วนมากจะยืนคลอดลูก โดยย่อขาหลังต่ำลงมา ลูกอาจจะตกลงพื้นดินในระยะสูงพอควร ลูกซึ่งคลอดออกมาจะมีถุงใสๆ เป็นเยื่อบางๆ หุ้มอยู่ แม่รับจะเข้าไปช่วยฉีกถุงเยื่อที่หุ้มออกจากตัวลูกข้าง ถ้าไม่มีแม่รับแม่ข้างจะฉีกถุงเยื่อนั้นเอง เมื่อฉีกถุงเยื่อออกแล้ว ตัวลูกข้างยังเปียกน้ำเมือกที่หล่อเลี้ยงอยู่ หลังจากนั้นลูกข้างจะนอนตะแคงนิ่งๆ มีการเคลื่อนไหวเฉพาะส่วนงวงและหู หรือขาบ้างเล็กน้อย ประมาณ ๑-๒ ชั่วโมง พอตัวแห้งก็ค่อยๆ พยุงตัวยืนขึ้นเอง และเดินไปมาได้ช้าๆ ในระยะนี้แม่รับจะคอยประคับประคองลูกข้างอยู่ตลอดเวลา ต่อมาอีกประมาณ ๑ ชั่วโมง ลูกข้างก็จะเข้าไปหาแม่ เพื่อกินนม ลูกข้างบางตัวที่แข็งแรง พอคลอดออกจากท้องแม่ได้เพียงครู่เดียว ก็สามารถเดินเข้าไปหาแม่ได้ การเข้าไปหาแม่ในเวลารวดเร็วเช่นนี้ เคยมีลูกข้างได้รับอันตรายจากแม่ของมันเอง โดยกีดขวางของลูกข้าง

จนขาด และถึงแก่ความตายมาแล้ว เพราะในระยะเพิ่งคลอดลูกใหม่ๆ เช่นนั้น ยังปรับตัวไม่ทัน เนื่องจากยังอยู่ในระหว่างเจ็บปวดจากการคลอดและยังไม่มีสัญชาตญาณแห่งการรักลูก จึงอาจทำร้ายลูกได้ การที่ธรรมชาติบังคับให้ลูกซ้างนอนนิ่งอยู่ ประมาณ ๑-๒ ชั่วโมง จึงเดินเข้าไปหาแม่ได้นั้น เป็นการทอดระยะเวลาให้แม่ซ้างบรรเทาความเจ็บปวด และเกิดสัญชาตญาณในการรักลูกขึ้นมา อย่างไรก็ตามก็ดี ถ้ามีแม่รับอยู่ในระยะนี้ แม่รับจะคอยกันลูกซ้างไม่ให้เข้าไปใกล้แม่ จนกว่าจะเห็นว่าปลอดภัยแล้ว จึงยอมให้ลูกซ้างเข้าไปใกล้แม่ได้ลูกซ้างเมื่อคลอดใหม่ๆ จะมีขนยาว หัวเล็ก งวงสั้น มีความสูงประมาณ ๗๕ เซนติเมตร มีวงยาวประมาณ ๓๐ เซนติเมตร และมีน้ำหนักประมาณ ๑๐๐ กิโลกรัม แม่ซ้างมีนมสองเต้า เช่นเดียวกับสัตว์ ๔ เท้า ที่ออกลูกครั้งละ ๑ ตัวทั้งหลาย การกินนมของลูกซ้างนั้น ใช้ปากดูดหัวนมโดยตรง โดยยกงวงให้สูงขึ้น เพื่อให้ปากซึ่งอยู่ตอนล่างของงวงสัมผัสกับหัวนมได้ ไม่ใช่วิธีเอางวงดูดนมแล้วฟันใส่ปาก อย่างที่หลายคนเข้าใจกัน ลูกซ้างจะหย่านมแม่ เมื่ออายุประมาณ ๓ ขวบ ในระยะที่ยังกินนมอยู่นี้ ลูกซ้างจะติดตามแม่อยู่ตลอดเวลา ในขณะที่ลูกซ้างมีอายุได้ประมาณ ๑ ขวบ แม่ซ้างหรือแม่รับจะพาลูกซ้างไปหัดกินหญ้าอ่อนๆ และคอยช่วยเลี้ยงดูอยู่เสมอ บางทีจะเอาใจใส่ดูแลมากกว่าแม่แท้ๆ เสียด้วยซ้ำ ลูกซ้างในระหว่างที่ยังไม่หย่านมนี้ มีนิสัยซุกซนมาก ดังนั้น จึงมักจะได้รับอันตรายจากไม้ก้ำกั๊บ ในขณะที่แม่กำลังทำงาน หรือได้รับอันตรายจากงูพิษกัด เพราะไปเล่นกับงูโดยไม่ทราบว่าเป็นอันตรายแก่ตัวของมัน แม่ซ้างเชือกหนึ่งอาจจะมีลูกได้ ๓-๔ ตัว ตลอดชีวิตของมัน โดยปกติแล้ว แม่ซ้างจะตกลูกเพียงครั้งละ ๑ ตัว และจะมีลูกห่างกันประมาณ ๓ ปี ทั้งนี้แล้วแต่สภาพแวดล้อม เช่น ซ้างป่าที่มีชีวิตเป็นอิสระ ย่อมมีลูกได้สม่มาเสมอกว่าซ้างบ้าน ที่ถูกจองจำและต้องทำงานหนักอยู่ตลอดเวลา

การกินการนอน

การนอนหลับโดยปกติของซ้าง มีระยะเวลาสั้น ประมาณ ๓-๔ ชั่วโมง เวลานอนของมันอยู่ในระหว่าง ๒๓.๐๐-๐๓.๐๐ น. ของวันรุ่งขึ้น ลักษณะการนอน ของซ้างเมื่อหลับสนิท จะนอนตะแคง ลำตัวซ้างใดซ้างหนึ่งลงกับพื้น ซ้างมีอาการหาวนอน และนอนกรน เช่นเดียวกับมนุษย์ ถ้าหากพบซ้างนอนหลับในเวลากลางวัน ควรสันนิษฐานไว้ก่อนว่า ซ้างเชือกนั้นคงไม่สบาย หรือมีอาการผิดปกติเกิดขึ้น เนื่องจากซ้างมีเวลานอนน้อย มันจึงใช้เวลาที่เหลืออยู่ในการกินอาหาร และเดินท่องเที่ยวไปในป่า เวลาเดินไปก็กินหญ้าไปตลอดทางซ้างเชือกหนึ่งจะกินอาหารและหญ้า คิดเป็นน้ำหนักประมาณ ๒๕๐ กิโลกรัมใน ๑ วันเนื่องจากซ้างไม่มีกระเพาะพิเศษ สำหรับเก็บอาหารไว้สำรอง แล้วสำรองออกมาเคี้ยวเอื้องในยามว่าง เหมือนดังเช่นวัวควาย แต่ซ้างก็มีวิธีเก็บสำรองอาหารไว้กินในระหว่างเดินทาง หรือระหว่างทำงาน เช่น เอางวงกำหญ้าไว้ในขณะเดินทาง หรือเอาหญ้าและอาหาร เหน็บไว้ที่ซอกงาของมัน นอกจากนั้น มันยังมีวิธีทำความสะอาดหญ้า ด้วยการใช้งวงจับหญ้าพาด ให้ดินหลุดหมดเสียก่อนที่มันจะกินด้วย ตามที่กล่าวมาแล้วว่า ซ้างเป็นสัตว์ที่กินอาหารมาก ดังนั้น ขณะที่ทำงานหรือเดินทาง มันจึงถ่ายมูลออกมาอยู่ตลอดเวลา และมูลของมันนี่เองที่เจ้าของ หรือควาญ ใช้เป็นวิธีหนึ่ง ในการนำทางไปตามจับซ้างของตน สำหรับน้ำที่ซ้างใช้ดื่มมัน โดยปกติซ้างชอบดื่มน้ำสะอาด การดื่มน้ำใช้งวงดูดน้ำ แล้วฟันเข้าปาก กล่าวกันว่า ซ้างที่ทำงานตัวหนึ่งๆ จะดื่มน้ำประมาณ ๖๐ แกลลอนหรือประมาณ ๑๕ ปีบ/วัน ดังนั้น การที่เราจะนำซ้างจำนวนมากๆ มารวมอยู่ที่เดียวกัน ปัญหาเรื่องอาหารและน้ำ สำหรับซ้างจึงเป็นเรื่อง ที่จะต้องพิจารณาก่อนอื่น ตามปกติซ้างเลี้ยง หรือซ้างบ้าน เจ้าของมักจะปล่อยให้มันออกไปหากินเอง แต่เพื่อมิให้ซ้างเดินไปหาอาหารไกลๆ ทำให้ยากแก่การ

ตามจับมาทำงานอีก เจ้าของจึงมักจะใส่ปลอกที่ขาหน้าของมันไว้ ปลอกนี้อาจจะทำด้วยเหล็กหรือหวาย และเรียกกันในวงการทำไม้ว่า "จะแคะ" ข้างที่ใส่ปลอกขาหน้าจะเดินได้ช้า และหากินได้ไม่ไถลนัก

ข้างเป็นสัตว์ที่ไม่กินเนื้อ (herbivorous) ฉะนั้น อาหารของมันจึงเป็นพวกหญ้า และต้นไม้หรือผลไม้ ซึ่งพอจะแบ่งแยกออกได้เป็น ๕ จำพวก คือ จำพวกหญ้า ได้แก่ พง แขม อ้อ กก หญ้าคา เอื้อง หมายนา หญ้าแพรก หญ้ายอนหู หญ้าปล้อง หญ้า กระต่ายหนู หญ้าปากควาย หญ้ากังกาย ฯลฯ จำพวก ไม้ไผ่ ไม้จำพวกนี้ข้างชอบกินใบยอดอ่อน และหน่อ ได้แก่ ไม้ข้าวหลาม ไม้ป่า ไม้รวก ไม้ซาง ไม้ผาก ไม้ซางนวล ไม้ไผ่หอม ไม้บง ฯลฯ จำพวกเถาวัลย์ ได้แก่ สลอดน้ำ บอระเพ็ดหนามหัน ส้มป่อย เครือสะบ้า กระทงลาย จิงจ้อ เล็บรอก หวายเครือ เขาน้ำ เครือเขา ชื่น เถาวัลย์แดง ฯลฯ จำพวกไม้ยืนต้น ข้างชอบกินทั้ง เปลือก ใบ และผล ได้แก่ ไทร มะเดื่อ กัลย ชนุนางแย้มป่า ตุมกาขาว กุ่ม ส้มเสี้ยว สัก จิ้ว ถ่อน อ้อย ข้าง มะพร้าว มะขาม มะขามป้อม มะเฟืองมะไฟ ปอสา จามจุรี มะยมป่า หว่า มะตุม มะขวิด สมพง โป เต่าร้าง กระพ้อ ค้อ ระกำ เป้ง ฯลฯจำพวก พืชไร่สวน ได้แก่ ข้าว เต๋อ ย ข้าวโพด อ้อย ข้าวฟ่าง สับปะรด ถั่วแระต้น พัก แดงต่างๆ มะพร้าว มะละกอ กัลย ฯลฯ อาหารเหล่านี้ ข้างจะหากินเอง เมื่อมันอยู่ในป่า แต่ถ้านำมาเลี้ยงในหมู่บ้าน หรือนำมาทำงานใกล้บ้าน จำเป็นต้องหาอาหารพิเศษ เช่น ข้าวเปลือก กัลย อ้อยทางมะพร้าว ผลมะละกอดิบ ฯลฯ ให้มันกินด้วย ในเวลาที่ข้างไม่อาจไปหาอาหารในป่ากินเองได้ เจ้าของมักจะผสมเกลือลงไปในการอาหารพิเศษ ที่จะให้มันกิน เพื่อให้มันได้รับธาตุเกลือ แทนดินโป่งซึ่งเป็นดินเค็มที่มันเคยกินในป่า นอกจากนั้น เจ้าของมักจะให้มะขามเปียกปั้นเป็นก้อนใส่เกลือไว้ข้างใน ให้มันกินสัปดาห์ละครั้ง มะขามเปียกเป็นอาหารที่ข้างชอบมาก และเป็นยาระบายอ่อนๆ เวลาจะให้ข้างกินยา มักจะนำยาใส่ในก้อนมะขามเปียกให้มันกิน จะทำให้มันกินง่ายขึ้น

การตกมันของข้าง

โดยปกติข้างที่มีร่างกายสมบูรณ์^{๒๙} และมีอายุอยู่ในเกณฑ์ผสมพันธุ์ได้ สามารถตกมันได้ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นข้างตัวผู้ หรือตัวเมีย ดังนั้น อายุของข้างที่อยู่ในเกณฑ์ตกมันอยู่ระหว่าง ๒๐-๔๐ ปี ข้างเชือกใดมีอาการตกมัน แสดงว่าข้างเชือกนั้น กำลังมีความสมบูรณ์ที่สุด และกำลังมีความต้องการทางเพศอย่างเต็มที่ โดยต่อมที่ขมับทั้ง ๒ ข้าง จะบวมขึ้นขนาดเท่าไข่ไก่จนเห็นได้ ชัด เมื่อต่อมที่ขมับบวมขึ้นแล้ว รูของต่อมซึ่งมีขนาดโตประมาณ ๐.๕ เซนติเมตร ก็จะเปิดกว้างออก มีน้ำเมือกสีขาวข้นไหลออกมา เราเรียกอาการนี้ว่า "ตกมัน" น้ำเมือกหรือมันที่ไหลออกมานี้ มีกลิ่นเหม็นสาบรุนแรงมาก นอกจากอาการต่อมที่ขมับบวม และมีน้ำมันไหลออกมาแล้ว ถ้าข้างที่ตกมันนั้นเป็นข้างตัวผู้ อวัยวะสืบพันธุ์ของมันจะแข็ง มีน้ำปัสสาวะไหลออกมาอย่างกะปริบกะปรอยหรืออาจจะมีน้ำอสุจิไหลออกมาเป็นบางครั้งบางคราวด้วย ในขณะที่ข้างกำลังตกมันนั้น มันจะแสดงอาการดุร้าย และทำร้ายสิ่งที่ขวางหน้าทุกสิ่งทุกอย่าง นอกจากนั้นมันยังมีความจำเสื่อม มันจึงอาจทำร้ายควาญหรือเจ้าของของมันเองด้วย อาการตกมันนี้ ถ้าเกิดกับข้างพังหรือข้างตัวเมีย จะมีความรุนแรง หรือแสดงอาการดุร้ายน้อยกว่าข้างตัวผู้ อาการตกมันจะเป็นอยู่ประมาณ ๒-๓ สัปดาห์ จึงค่อยๆ หุเลาหลง ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับข้างมักจะทราบล่วงหน้าว่า ข้างของตนกำลังจะตกมัน โดยสังเกตจากการบวมของต่อมที่ขมับ เมื่อทราบ

^{๒๙}ชนิดา พันเต็ม,จากป่าดงสู่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย,(กรุงเทพมหานคร:คุรุสภาลาดพร้าว,๒๕๕๔),หน้า ๗๘-๘๐.

เช่นนี้ เราจะเปลี่ยนโซ่ล่ามให้ใหญ่ขึ้น แล้วนำข้างไปล่ามไว้ในที่แข็งแรง ต่อจากนั้นก็ก่อไฟไว้รอบๆ ข้าง เพื่อให้ควันไฟช่วยบรรเทา ไม่ให้ข้างตัวอื่นได้กลืนน้ำมันของข้างนั้น เพราะข้างที่ไม่ได้ตักมัน เมื่อได้กลืนน้ำมันของตัวอื่น ก็จะเข้ามาทำร้าย ข้างที่ตักมันจะสู้ไม่ได้ เนื่องจากถูกมัดไว้ ในระยะที่มัดไว้นั้น คนเลี้ยงจะให้กินอาหารแต่น้อย อาหารที่นิยมให้ข้างตักมัน ได้แก่ ฟักเขียว กล่าวกันว่า ทำให้ข้างมี อารมณ์ดีขึ้น และทำให้ระยะการตักมันของข้างสั้นลง เมื่ออาการต่างๆ เป็นปกติแล้ว ก็นำข้างไปใช้ งานได้เช่นเดิม อาการตักมันของข้างนี้ อาจเกิดขึ้นได้ทุกฤดูกาลตลอดปี เท่าที่กล่าวกันว่า ข้างจะตัก มันในฤดูหนาวนั้นอาจเป็นเพราะฤดูหนาวเป็นฤดูที่มีอากาศเย็น ข้างกำลังมีความสมบูรณ์ที่สุด และ งานทำไม้กำลังเบาลง เพราะใกล้จะเสร็จสิ้นฤดูการทำไม้แล้ว ส่วนในฤดูฝนนั้น เป็นฤดูที่ข้างกำลัง ทำงานหนักโอกาสที่จะตักมันจึงมีได้ยาก สำหรับฤดูร้อน เป็นฤดูที่ข้างอ่อนเพลีย ต้องการพักผ่อน จึง ไม่ใคร่มีโอกาสตักมันมากนัก

๒.๒ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เพื่อให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ด้านเนื้อหา มากยิ่งขึ้น ซึ่งเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยมีดังนี้

๒.๒.๑ กฎหมายเกี่ยวกับข้าง

ประเทศไทย เป็นประเทศเดียวที่มีข้างอยู่ ๒ สถานะ คือ ข้างป่า กับ ข้างเลี้ยง ซึ่งข้างป่า มี พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าปี ๒๕๓๕ ดูแลอยู่ ส่วนข้างบ้านหรือข้างเลี้ยง มี พระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ ๒๕๘๒ ดูแล แต่ข้างในความหมายของต่างประเทศถือว่าเป็นสัตว์ป่า ทั้งหมด แต่ประเทศไทยเรามีข้างเลี้ยงด้วย หากย้อนไปร้อยกว่าปี เราใช้ข้างเลี้ยงทำประโยชน์ด้วย ซึ่งข้างจะงอก ๕-๗ เซนติเมตรต่อปี หลังจากงอกแล้ว ความสูงก็จะทำพิธีตัด ตัดมาแล้วบ้างก็นำไป บูชา บ้างก็นำไปทำแหวน กำไล พระ เป็นต้น

สำหรับกฎหมายที่เกี่ยวกับการควบคุมดูแลข้างเลี้ยงของไทยได้มีการตราพระราชบัญญัติสัตว์ พาหนะ ร.ศ. ๑๑๙ และต่อมาได้มีการปรับปรุงแก้ไขเป็นพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พ.ศ. ๒๕๘๒ ซึ่ง มีการบังคับใช้ในวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๘๒ ต่อใน พ.ศ. ๒๕๕๔ คณะรัฐมนตรีได้มีการเสนอให้ แก้ไขพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ ที่ค้างการพิจารณาในสมัยรัฐบาลนายทักษิณ ชินวัตร ในการ ประชุมสภาผู้แทนราษฎรในวาระที่ ๑ ตามที่กระทรวงมหาดไทยได้เสนอและให้ ส่งให้ คณะกรรมการ ประสานงานสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาต่อไป โดยให้กระทรวงมหาดไทยรับข้อสังเกตของ คณะกรรมการกลั่นกรองฯ คณะที่ ๔ ไปพิจารณาด้วย โดยมีเจตนาแก้ไขพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พ.ศ. ๒๕๘๒ ให้มีความแน่นอน ทันต่อสถานการณ์ และมีผลบังคับใช้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

พร้อมกันนี้ยังได้มีการตรากฎหมายหลายฉบับที่เกี่ยวข้องเพื่อรองรับให้มีความเกี่ยวข้องในมิติ ต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับสัตว์พาหนะของไทย และโดยในรัชกาล ปัจจุบันสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ทรงมีความห่วงใยในการนำข้างกลับสู่ป่า รวมทั้ง ต้องใส่ใจดูแลข้าง และต้องเพิ่มประชากรข้างในธรรมชาติด้วย ทั้งนี้สิ่งสำคัญคือเราต้องร่วมกันต่อสู้ การฆ่าข้างที่ผิดกฎหมาย โดยเฉพาะเรื่องการลักลอบการค้าข้าง ซึ่งรัฐบาลไทย มีมาตรการในการ ดำเนินการ คือ

๑) การทำงานร่วมกับหน่วยงานต่างๆ เช่น ในเรื่องของข่าว และการลักลอบการนำเข้า ข้างที่ผิดกฎหมาย

๒) การบังคับใช้กฎหมายการควบคุมการค้าช้างบ้าน และ

๓) พยายามแก้ไขกฎหมายเพื่อไม่ให้มีการค้าช้างแอฟริกาอย่างผิดกฎหมายในประเทศไทย โดยการแก้ไขกฎหมายนี้จะแก้ไขให้สอดคล้องกับการแก้ไขกฎหมายระหว่างประเทศ

จากการศึกษาข้อมูลด้านนิติบัญญัติและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองและอนุรักษ์ช้างในประเทศไทยในเชิงลึก พบว่ามีพระราชบัญญัติและประมวลกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับช้างเลี้ยงในปัจจุบันที่บังคับใช้จริงเพียงฉบับเดียวเท่านั้น คือ พระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พ.ศ. ๒๔๘๒ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีการคุ้มครองสัตว์พาหนะซึ่งถือเป็นสัตว์เลี้ยง และป้องกันการฆ่าสัตว์ การทารุณกรรมสัตว์ รวมถึงการลักลอบการลักสัตว์ โดยมุ่งคุ้มครองสิทธิของสัตว์เลี้ยงและเจ้าของ ซึ่งช้างเลี้ยงถือเป็นสัตว์เลี้ยงตาม กฎหมายนี้ ดังนั้นการคุ้มครองสวัสดิภาพและกรรมสิทธิ์ของช้างเลี้ยง และเจ้าของช้างจึงต้องเป็นไปตามกฎหมายนี้ ส่วนในเรื่องหลักของช้างเลี้ยงที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติฉบับนี้คือ หลักเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับช้าง คือ มาตรา ๘ มาตรา ๑๔ มาตรา ๑๗ มาตรา ๑๙ และมาตรา ๒๙ มีใจความสำคัญดังนี้คือ

๑) การกำหนดให้มีการจดทะเบียนทำตัวรูป ดังนี้

(๑) สัตว์พาหนะ หมายความว่า ช้าง ม้า โค กระบือ ล่อ ลา ซึ่งได้ทำหรือต้องทำตัวรูปพรรณตามพระราชบัญญัตินี้

(๒) ช้างมีอายุย่างเข้าปีที่ ๘ หรือสัตว์ใดได้ใช้ขับขี่ลากเข็นหรือใช้งานแล้ว หรือสัตว์ใดที่มีอายุย่างเข้าปีที่สี่ เมื่อนำออกนอกราชอาณาจักร ให้เจ้าของหรือตัวแทนพร้อมด้วยผู้ใหญ่บ้านหรือพยาน ในกรณีที่ไม่มีผู้ใหญ่หรือผู้ใหญ่บ้านไปด้วยไม่ได้ นำสัตว์นั้นไปขอจดทะเบียนทำตัวรูปพรรณจากนายทะเบียนท้องที่ที่สัตว์นั้นอยู่

(๓) สัตว์พาหนะซึ่งนำจากต่างประเทศเข้ามาในราชอาณาจักรต้องขอจดทะเบียนทำตัวรูปพรรณ

๒) กำหนดให้มีการโอนกรรมสิทธิ์และการจำนองสัตว์พาหนะดังนี้

(๑) การโอนกรรมสิทธิ์ให้ผู้โอนและผู้รับโอนทั้งสองฝ่าย หรือตัวแทน นำสัตว์พาหนะและตัวรูปพรรณไปยังนายทะเบียนเพื่อจดทะเบียนเพื่อจดทะเบียนการโอนกรรมสิทธิ์ กรณีที่เจ้าพนักงานยึดสัตว์พาหนะขายทอดตลาดเพื่อชำระหนี้อากร หรือนายทะเบียนขายทอดตลาดสัตว์พาหนะ หรือการเปลี่ยนเจ้าของ ซึ่งยังมีได้ทำการโอนกรรมสิทธิ์แก่กันต่่อนายทะเบียน เมื่อนายทะเบียนได้ประกาศให้เจ้าของผู้มีนามรายสุดท้ายในตัวรูปพรรณมาทำการโอนภายในกำหนดสามสิบวันแล้วไม่มาให้นายทะเบียนมีอำนาจโอนกรรมสิทธิ์สัตว์พาหนะได้ แม้ผู้รับโอนหรือตัวแทนมาแต่ฝ่ายเดียว

(๒) ผู้ใดได้รับสัตว์พาหนะเป็นมรดก ให้ผู้นั้นหรือตัวแทนนำพยานพร้อมด้วยตัวรูปพรรณไปแจ้งต่่อนายทะเบียนสัตว์นั้น แล้วให้ประกาศมรดกมีกำหนดสามสิบวัน ถ้าไม่มีผู้คัดค้านภายในเวลาที่กำหนด ให้นายทะเบียนแก้ทะเบียนและตัวรูปพรรณสำหรับสัตว์นั้นให้แก่ผู้รับมรดก ถ้ามีผู้ใดคัดค้านให้นายทะเบียนสั่งให้ผู้เห็นว่าไม่มีสิทธิดีกว่าไปฟ้องศาลภายในกำหนดไม่เกิน ๖๐ วัน ถ้าไม่ฟ้องให้นายทะเบียนแก้ทะเบียนและตัวรูปพรรณให้แก่ผู้ควรรับมรดก

(๓) การจำนอง ให้ผู้จำนองและผู้รับจำนองทั้งสองฝ่าย หรือตัวแทนนำตัวรูปพรรณประจำตัวสัตว์ที่จำนองไปยังนายทะเบียนท้องที่ที่มีทะเบียนสัตว์นั้นเพื่อทำการจำนอง

๓) กำหนดให้มีการย้ายและจำหน่ายทะเบียนดังนี้

(๑) การย้ายสัตว์พาหนะไปต่างอำเภอ นอกจากกรณีการเช่า เช่าซื้อ ยืม ผาก
จำนำ รับจ้างเลี้ยงหรือพาไปชั่วคราว เจ้าของหรือตัวแทนต้องนำตัวรูปพรรณสัตว์ไปแจ้ง
ความต่อนายทะเบียนท้องที่ใหม่ภายใน ๓๐ วันนับแต่วันที่สัตว์นั้นๆ ไปถึงที่ๆ ย้ายไป

(๒) ถ้าสัตว์พาหนะตายให้เจ้าของหรือตัวแทนแจ้งความและส่งมอบตัวรูปพรรณ
สัตว์ที่ตายนั้นต่อนายทะเบียนท้องที่หรือกำนันเพื่อจัดส่งต่อนายทะเบียนท้องที่ ภายใน ๑๕
วันนับแต่วันที่ทราบที่สัตว์นั้นตาย กรณีที่ผู้อื่นเป็นผู้ครอบครองสัตว์นั้นชั่วคราว ก็ให้ผู้นั้นแจ้งความต่อ
นายทะเบียนท้องที่หรือกำนันภายใน 15 วันนับแต่วันที่ทราบว่าสัตว์นั้นตาย เว้นแต่เจ้าของหรือ
ตัวแทนจะได้ปฏิบัติแล้ว

(๓) ผู้ใดจะนำสัตว์พาหนะออกไปนอกราชอาณาจักรให้นำสัตว์นั้นพร้อมด้วยตัวรูปพรรณไป
ให้นายทะเบียนตรวจแก้ไขทะเบียนและสลักหลังตัวรูปพรรณว่าจำหน่ายออกนอกราชอาณาจักร การนำ
สัตว์พาหนะกลับเข้ามาในราชอาณาจักรให้แจ้งความต่อนายทะเบียนท้องที่ภายใน ๓๐ วันนับแต่วันที่
สัตว์มาถึง ทั้งนี้โดยมีกฎกระทรวงที่ประกาศอยู่ภายใต้กฎหมายฉบับนี้ ได้แก่

๑. กฎกระทรวงมหาดไทยออกตามความในพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พ.ศ. ๒๔๘๒ อาศัย
อำนาจตามความในมาตรา ๗ แห่งพระราชบัญญัติสัตว์พาหนะ พุทธศักราช ๒๔๘๒ รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงมหาดไทยออกกฎกระทรวงไว้ กฎกระทรวงมหาดไทยออกตามความในพระราชบัญญัติสัตว์
พาหนะ พ.ศ. ๒๔๘๒ นี้มุ่งแก้ไขในเรื่องตัวรูปพรรณสัตว์โดยเฉพาะเรื่องการออกตัวรูปพรรณสัตว์และ
การจดทะเบียน

๒. ประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๓ เรื่องการแต่งตั้ง
ปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้ากิ่งอำเภอนายทะเบียนสัตว์พาหนะ

วัตถุประสงค์ของประกาศฉบับนี้เพื่อเป็นการขยายอำนาจเจ้าพนักงานหน้าที่ ที่ทำหน้าที่ใน
การจดทะเบียนสัตว์พาหนะ และขยายการปฏิบัติการนอกพื้นที่ เพื่อความสะดวกและรวดเร็วในการ
ปฏิบัติงานจะเห็นได้ว่าตามพระราชบัญญัตินี้ไม่ได้ครอบคลุมในทุกเรื่องและไปคาบเกี่ยวกฎหมาย
หลายฉบับเช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในเรื่องการโอน การซื้อขาย หรือจะเป็นประมวล
กฎหมายอาญาในเรื่องการทารุณกรรมสัตว์ ทำให้สับสนและยากต่อการบังคับใช้กฎหมาย

๒.๓ พื้นที่ในการทำวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดสถานที่เพื่อดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับสัมมาชีพของคนเลี้ยงช้างไว้ ๓ แห่งดังนี้

๒.๓.๑ ชุมชนคนเลี้ยงช้างบ้านตากกลาง

๑) ข้อมูลพื้นฐาน

ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขตของจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ตั้งอยู่ทางตอนกลางของภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่างลองติจูด ๑๐๓ และ ๑๐๕ องศา ตะวันออก ละติจูด ๑๕ และ ๑๖ องศา
เหนือ ระยะทางห่างจาก กรุงเทพมหานครประมาณ ๔๒๐ กิโลเมตร

ทางตอนใต้ของจังหวัด เป็นพื้นที่ราบสูง มีภูเขาสลับซับซ้อนหลายลูก มีป่าที่บดสลับป่าเบญจ
พรรณตามบริเวณแนวเขตชายแดน (อำเภอบัวเชด อำเภอสังขะ อำเภอกาบเชิง และอำเภอพนมดงรัก)
ที่ติดต่อกับราชอาณาจักรกัมพูชา ต่อจากบริเวณภูเขาลงมาเป็นที่ราบสูง ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ลาดเท มี
ลักษณะเป็นลูกคลื่น ค่อย ๆ ลาดเทไปทางตอนกลางและตอนเหนือของจังหวัด

ทางตอนกลางของจังหวัด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม แต่มีพื้นที่บางส่วนเป็นที่ดอน สลับที่ลุ่มลอนลาดเช่นเดียวกัน แต่ไม่มากเท่าทางตอนใต้ของจังหวัด (อำเภอเมืองสุรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ อำเภอศรีณรงค์ อำเภอสำโรงทาบ อำเภอลำดวน และอำเภอศรีณรงค์) ทางตอนเหนือของจังหวัด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ (อำเภอจอมพระ อำเภอสนม) และที่ราบลุ่ม (อำเภอชุมพลบุรี อำเภอท่าตูม อำเภอรัตนบุรี และอำเภอโนนนารายณ์) โดยเฉพาะอำเภอชุมพลบุรี และอำเภอท่าตูม อยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลในเขตของทุ่งกุลาร้องไห้ลักษณะของดินในจังหวัดสุรินทร์ เป็นดินร่วนปนทราย มีบางพื้นที่ เช่น อำเภอเขวาสินรินทร์ เป็นดินเหนียวปนทราย ฉะนั้นดินในจังหวัดสุรินทร์จึงอุ้มน้ำได้น้อย

๒) สภาพภูมิประเทศของจังหวัดสุรินทร์

จังหวัดสุรินทร์ตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบสูงมีลักษณะพื้นที่ดังนี้

ทางตอนใต้ของจังหวัด เป็นพื้นที่ราบสูง มีภูเขาสลับซับซ้อนหลายลูก มีป่าทึบสลับป่าเบญจพรรณตามบริเวณแนวเขตชายแดน (อำเภอบัวเชด อำเภอสังขะ อำเภอกาบเชิง และอำเภอพนมดงรัก) ที่ติดต่อกับราชอาณาจักรกัมพูชา ต่อจากบริเวณภูเขาสูงมาเป็นที่ราบสูง ลุ่มๆ ดอนๆ ลาดเทมีลักษณะเป็นลูกคลื่น ค่อยๆ ลาดเทไปทางตอนกลางและตอนเหนือของจังหวัด

ทางตอนกลางของจังหวัด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม แต่มีพื้นที่บางส่วนเป็นที่ดอน สลับที่ลุ่มลอนลาดเช่นเดียวกัน แต่ไม่มากเท่าทางตอนใต้ของจังหวัด (อำเภอเมืองสุรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ อำเภอศรีณรงค์ อำเภอสำโรงทาบ อำเภอลำดวน และอำเภอศรีณรงค์)

ทางตอนเหนือของจังหวัด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ (อำเภอจอมพระ อำเภอสนม) และที่ราบลุ่ม (อำเภอชุมพลบุรี อำเภอท่าตูม อำเภอรัตนบุรี และอำเภอโนนนารายณ์) โดยเฉพาะอำเภอชุมพลบุรี และอำเภอท่าตูม อยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลในเขตของทุ่งกุลาร้องไห้

ลักษณะของดินในจังหวัดสุรินทร์ เป็นดินร่วนปนทราย มีบางพื้นที่เช่นอำเภอเขวาสินรินทร์ เป็นดินเหนียวปนทราย ฉะนั้นดินในจังหวัดสุรินทร์จึงอุ้มน้ำได้น้อย

๓) ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขตของอำเภอท่าตูม

อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดสุรินทร์ ห่างจากจังหวัดสุรินทร์ ประมาณ ๕๒ กิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อ อำเภอเกษตรวิสัย และอำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

ทิศใต้ ติดต่อ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์

ทิศตะวันออก ติดต่อ อำเภอรัตนบุรี และอำเภอสนม จังหวัดสุรินทร์

ทิศตะวันตก ติดต่อ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ และอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

๔) ลักษณะภูมิประเทศของอำเภอท่าตูม

อำเภอท่าตูม มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๗๑๔ ตารางกิโลเมตร มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง และที่ราบลุ่มบางส่วน โดยบริเวณทางตอนเหนือมีสภาพเป็นที่ราบกว้างใหญ่ ที่มีชื่อเรียกขานว่า "ทุ่งกุลาร้องไห้" (ปัจจุบันอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณธัญญาหาร) ซึ่งเป็นที่ราบเรียบในพื้นที่ ๓ ตำบล ได้แก่ ตำบลทุ่งกุลาทำบ ตำบลพรมเทพ และตำบลโพนครก ตอนกลางเป็นที่ราบลุ่ม แม่น้ำมูลไหลผ่านจากทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออก และบริเวณทางทิศใต้ ตะวันตกเฉียงใต้เป็นที่ราบสูง ได้แก่ บริเวณทางทิศใต้ของอำเภอ (ฝั่งซ้ายของแม่น้ำมูล) เป็นที่ราบสูงจากฝั่งของแม่น้ำมูลจนถึงเขาพนมดิน สภาพดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทรายไม่อุ้มน้ำ ทิศเหนือฝั่งแม่น้ำมูลเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง

๕) ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขตของตำบลกระโพ

ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ เนื้อที่ตำบลกระโพทั้งหมดประมาณ ๑๐๘ ตารางกิโลเมตร อยู่ห่างจากอำเภอท่าตูมเป็นระยะทาง ๓๕ กิโลเมตรและห่างจากอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ๕๗ กิโลเมตร

๖) สภาพภูมิประเทศของตำบลกระโพ

สภาพพื้นที่โดยทั่วไปของตำบลกระโพ มีลักษณะเป็นที่ลุ่ม และที่ดอนสลับกันไป สภาพพื้นที่ดิน เป็นดินร่วนปนทรายส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าภูดิน และป่าดงสายทอ พื้นที่ของตำบลกระโพตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอท่าตูมมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลและพื้นที่ติดต่อกับตำบลต่างๆ

๗) ลักษณะที่ตั้งและอาณาเขตของบ้านตากกลาง

บ้านตากกลางตั้งอยู่ ณ ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ อยู่ห่างทิศเหนือจังหวัดสุรินทร์ไปเป็นระยะทาง ๓๖ กิโลเมตร เลี้ยวซ้ายบ้านหนองตาดไปทางทิศตะวันตกลึกเข้าไป ๒๒ กิโลเมตรตามเส้นทางลาดยาง อยู่ห่างจากตัวอำเภอท่าตูมไปทางทิศใต้ ๑๒ กิโลเมตร เลี้ยวขวากลับบ้านหนองตาดลึกเข้าไป ๒๒ กิโลเมตร ไปตามทางเส้นเดียวกับสายแรกและห่างจากสนามบิน อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ๒๐ กิโลเมตร

๘) สภาพภูมิประเทศของบ้านตากกลาง

สภาพโดยทั่วไปของหมู่บ้านตากกลางประกอบด้วย ๒ หมู่คือ หมู่ที่ ๑๓ และหมู่ที่ ๙ โดยหมู่ที่ ๑๓ ถือเป็นหมู่บ้านดั้งเดิมเป็นบริเวณที่เกิดการตั้งบ้านเรือนเป็นที่แรก จะสังเกตได้จากตัวอาคารบ้านเรือนซึ่งจะมีอาคารบ้านเรือนเก่าแก่ปรากฏให้เห็นอยู่บ้าง ส่วนหมู่ที่ ๙ เป็นหมู่บ้านเกิดจากการขยายตัวของชุมชนสภาพบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นสมัยใหม่ ตัวหมู่บ้านจะตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมต่อการทำมาหาเลี้ยงชีพของคนในหมู่บ้าน และยังเอื้อประโยชน์ต่อการเลี้ยงช้างได้เป็นอย่างดี เนื่องจากตั้งอยู่ใกล้กับบริเวณที่ราบริมฝั่งแม่น้ำมูลและแม่น้ำชีไหลมาบรรจบกัน ซึ่งลำน้ำทั้งสองนี้เป็นเสมือนเส้นเลือดหล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนและสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านนี้มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และในบริเวณนี้เรียกว่า ป่าบุงป่าทามซึ่งในฤดูแล้งชาวบ้านสามารถนำช้างมาปล่อยเลี้ยงได้ อีกทั้งชาวบ้านยังสามารถหาของป่าและเก็บฟืนได้อีกด้วยตลอดจนยังมีกุศและหนองน้ำต่างๆอยู่รายรอบหมู่บ้านอีกด้วย

ตั้งอยู่ท่ามกลางระหว่างป่าดงสายทอซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกมีพื้นที่ประมาณ ๑๒,๙๖๘ ไร่ และป่าดงภูดินซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกมีพื้นที่ประมาณ ๖,๓๕๐ ไร่ ในฤดูทำนายนังสามารถนำช้างมาปล่อยเลี้ยงไว้ที่นี้เพื่อป้องกันและหลีกเลี่ยงไม่ให้ช้างเข้าไปเหยียบย่ำและกินพืชผลในไร่นาได้อีกด้วย

ตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นที่ราบลุ่มชายขอบของทุ่งกุลาร้องไห้ซึ่งเสมือนเป็นกันกระของแอ่งโคราชทำให้ในอดีตเคยมีน้ำท่วมที่ทำกินหลายครั้งหลายคราในฤดูฝนจนต้องอพยพไปตั้งถิ่นฐานแห่งใหม่บางส่วน

ทิศเหนือ ติดต่อกับวังทะเล (บริเวณแม่น้ำมูลและแม่น้ำชีบรรจบกัน)

ทิศใต้ ติดต่อกับหมู่บ้านจินดา

ทิศตะวันออก ติดต่อกับป่าสงวนดงสายทอง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับป่าสงวนดงภูดิน

๙) หมู่บ้านข้างบ้านตากกลาง มีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

สนามแสดงช้างแสนรู้ จะมีการแสดงความสามารถอันเฉลียวฉลาดและน่ารักของช้างในศูนย์ฯ อาทิ ช้างเดินรำ ช้างวาดรูป ช้างปาลูกโป่ง ช้างเตะฟุตบอล ฯลฯ โดยจะเปิดการแสดงทุกวัน วันละ ๒ รอบ คือ ๑๐.๓๐ น. และ ๑๔.๓๐ น. ไม่เว้นวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ หรือวันหยุดนักขัตฤกษ์

อาคารพิพิธภัณฑ์ เป็นสถานที่แสดงเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับช้าง อาทิ วิวัฒนาการของช้าง ช้างในยุคต่างๆ โครงกระดูกช้าง โรคที่เกี่ยวข้องกับช้าง เครื่องมือในการคล้องช้าง ภาพวิธีการจับช้าง ในรูปแบบต่างๆ ลักษณะสำคัญของช้าง อาหารและยาสมุนไพรช้าง วิถีความผูกพันระหว่างคนกับช้าง พิธีการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับช้าง ขั้นตอนวิธีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับช้างที่เสียชีวิต วัฒนธรรมการแต่งกายของชาวกายหรือกวย เป็นต้น

ศาลปะกำ ที่เป็นเสมือนทวารลัยสิ่งสถิตของวิญญาณบรรพบุรุษและผีปะกำ ตามความเชื่อของ ชาวกาย หรือ กวย นิยมปลูกสร้างไว้ในชุมชนคุ้มบ้าน นักท่องเที่ยวสามารถไหว้ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์จาก ศาลปะกำ กันได้ ซึ่งเชื่อกันว่า ขอสิ่งได้ ได้สมปรารถนาที่ตั้งใจไว้

วังทะเล ห่างจากหมู่บ้านข้างเพียง ๓ กิโลเมตร ที่นี่เป็นบริเวณที่แม่น้ำมูลไหล และลำน้ำชี มาบรรจบกัน ก่อนไหลลงสู่แม่น้ำโขง ที่จังหวัดอุบลราชธานี “วังทะเล” เป็นสายน้ำที่แวดล้อมไปด้วยป่าที่กว้างใหญ่ไพศาล ก่อให้เกิดเป็นทัศนียภาพที่งดงามซึ่งหาชมได้ยาก ยังมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพ อีกทั้งยังเป็นที่อยู่อาศัยของช้างในหมู่บ้านยามเย็น

ชาวกวย (ส่วย) บ้านตากกลาง เป็นกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีมายาวนาน รักสงบ รักอิสระ มีความสามัคคี เป็นคนมีระเบียบวินัย มีเอกภาพในสังคม มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง ความโดดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน คือความอ่อนน้อมอันน่าอัศจรรย์ ผสมผสานระหว่างคนกับช้าง

ก่อนปีพุทธศักราช ๒๕๐๐ ชาวกวยบ้านตากกลางที่นี่จะมีอาชีพหลักคือ จับช้างป่ามาฝึกหัดไว้ใช้งาน ส่วนการทำงานจะเป็นอาชีพรอง คือทำเพียงแค่อพยพอยู่พอกิน ในอดีตชาวกวยจะออกไปจับช้างปีละ ๒ - ๓ ครั้ง ๆ ละ ๒ - ๓ เดือน ซึ่งส่วนมากมักจะเดินทางไปจับในดินแดนราชอาณาจักรกัมพูชา

หลังจากปีพุทธศักราช ๒๕๐๐ เป็นต้นมา ประเทศกัมพูชาและลาวได้ปิดพรมแดนลง ชาวกวยที่มีอาชีพหลักคือ การจับช้างป่า ไม่สามารถไปจับช้างป่าเหมือนในอดีตได้ ก็หันมาทำการเกษตร ทำไร่ทำนา และเลี้ยงช้างอยู่ในชุมชนอย่างมีความสุข ช้างและคนได้อยู่ด้วยกันฉันพี่น้อง มีความผูกพันกันอย่างเหนียวแน่น การเลี้ยงช้างของชาวบ้านบ้านตากกลางเป็นการเลี้ยงในลักษณะที่ช้างเป็นสมาชิกส่วนหนึ่งของครอบครัว เป็นมรดกตกทอดให้ลูกหลาน คนกับช้างมีความรักใคร่ผูกพันรู้จักใจกันดังญาติสนิท แตกต่างจากการเลี้ยงช้างที่อื่นซึ่งเป็นเพื่อการค้าและการท่องเที่ยว ช้างบ้านตากกลางเป็นช้างบ้านที่เชื่อง นอนร่วมชายคาเรือนเดียวกับคน

ปัจจุบันแม้ชาวบ้านตากกลางจะไม่ไปจับช้างแล้ว แต่ยังมีหมอช้างที่สืบทอดภูมิปัญญาวิชา คชศาสตร์อยู่ ผู้ที่ต้องการศึกษา เรียนรู้ ท่องเที่ยว สามารถพบปะพูดคุยกับหมอช้างที่มีประสบการณ์ ในการจับช้างมาแล้วหลายครั้งได้ตลอดเวลา ชีวิตของหมอช้างเป็นชีวิตที่ต้องมีความกล้าหาญอย่างยิ่ง ชาวบ้านตากกลางเป็นผู้มีความสงบเสงี่ยมสำรวม พุฒน้อย ถ้าได้สนทนาด้วยแล้วจะทราบว่าเขาคือนัก

ต่อผู้ผู้ยิ่งใหญ่ นอกจากนี้ บ้านตากกลางยังเป็นสถานที่ฝึกช่างสำหรับแสดงในงานแสดงช่างของจังหวัดสุรินทร์เป็นประจำทุกปี และบ้านตากกลางยังเป็นที่ตั้งของ “ศูนย์คหศึกษา” พิพิธภัณฑสถานเกี่ยวกับช่าง ภายใต้ศูนย์มีนิทรรศการประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน รวมถึงอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในการคล้องช่าง เช่น ทำจากเชือกประกำ เชือกคล้องช่างที่ทำจากหนังควาย ฯลฯ เปิดให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมได้ และช่วงที่นำไปเยี่ยมหมู่บ้านช่างมากที่สุดคือ ช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนธันวาคมเพราะควายช่างจะกลับมาเก็บเกี่ยวข้าว และนำช่างมาร่วมงานแสดงของจังหวัด ซึ่งจะมีช่างกลับมาอยู่บ้านเป็นจำนวนมาก

แม้ว่าในปัจจุบันสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้เปลี่ยนแปลงไป ป่ารอบๆ หมู่บ้านที่เคยอุดมสมบูรณ์ในอดีต ได้เสื่อมโทรมลงตามกาลเวลา พื้นที่เลี้ยงช่างในอดีต ถูกบุกรุกจากราษฎรในพื้นที่เข้าปลุกยุงคาลิปดัส ทำให้พืชอาหารช่างลดลง จึงเป็นสาเหตุทำให้คนเลี้ยงช่างของจังหวัดสุรินทร์ ต้องนำช่างออกไปรับจ้างอยู่ตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ และเร่ร่อนเลี้ยงชีพอยู่ในสังคมเมือง ซึ่งเป็นที่มาของโครงการพัฒนาหมู่บ้านช่างสุรินทร์ ซึ่งประกอบไปด้วยแผนแม่บทพัฒนาหมู่บ้านช่างเลี้ยงใหญ่ที่สุดในโลก โครงการช่างคืนถิ่นพัฒนาสุรินทร์บ้านเกิด ฯลฯ เพื่อให้ช่างและควายช่างได้กลับมาอยู่ที่หมู่บ้านช่าง บ้านตากกลาง จังหวัดสุรินทร์ตลอดไป

๒.๓.๒ ชุมชนคนเลี้ยงช่างบ้านหนองบัว

บ้านหนองบัวมีหนองน้ำขนาดใหญ่มีเนื้อที่จำนวน ๒๔ ไร่ อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านในหนองน้ำมีบัวหลวงขึ้นเป็นจำนวนมาก จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหนองบัว” สภาพหมู่บ้านถนนเป็นทางเกวียน ถนนดิน เริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ประมาณ ๖๓ กว่าปีมาแล้ว คนกลุ่มแรกที่อพยพมาก่อตั้งหมู่บ้าน โดยมีนายเทียม อินทร์สำราญ นายโพธิ์ ศาลางาม นายดำ ศาลางาม นายแอม ผายสุวรรณ นายลา ศาลางาม และมีสมาชิกติดตามมาด้วยประมาณ ๖๕ ครอบครัว โดยได้แต่งตั้งนายเทียม อินทร์สำราญ เป็นผู้ใหญ่บ้านหนองบัวคนแรก มีนายโพธิ์ ศาลางาม และนายปาน ศาลางาม เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหนองบัว

คนกลุ่มแรกที่มาตั้งหมู่บ้านส่วนใหญ่อพยพมาจากบ้านตากกลาง หมู่ที่ ๙ ตำบลกระโพ และอพยพจากบ้านตาทิตย์ หมู่ที่ ๘ ตำบลกระโพ บางกลุ่ม กลุ่มที่อพยพมาจากบ้านตากกลาง หมู่ที่ ๙ เป็นชุมชนชาวส่วย หรือ กูย ที่เคยอาศัยอยู่ในประเทศลาวตอนใต้แถบจำปาศักดิ์ อุตตปือ และแสนแป ชาวกูยมีภาษาพูดเป็นของตนเอง จัดอยู่กลุ่มภาษาตระกูลมอญ เขมร แต่ภาษากูย ไม่มีภาษาเขียนเป็นของตนเอง จึงสืบทอดวัฒนธรรมโดยการบอกเล่าสืบทอดกันมาจากคนเฒ่าคนแก่ สาเหตุที่อพยพมาจากหมู่บ้านเดิมเพราะมีที่ทำมาหากินน้อย หมู่บ้านเดิมห่างไกลจากที่ทำกิน คมนาคมไม่สะดวก ห่างไกลจากแหล่งน้ำ หมู่บ้านหนองบัวมีสถานที่ตั้งมีความอุดมสมบูรณ์ทุกด้าน ทั้งทางด้านป่าไม้ แหล่งน้ำ และมีทำเลเหมาะในการทำเกษตร

ที่ตั้งของหมู่บ้าน

ทิศเหนือ	จดบ้านยางบ่อภิรมย์ ตำบลอุณาหนองไผ่ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์
ทิศใต้	จดบ้านตระมุง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์
ทิศตะวันออก	จดบ้านตากกลาง หมู่ที่ ๑๓ ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์
ทิศตะวันตก	จดบ้านตาทิตย์ หมู่ที่ ๘ ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์

สภาพทางภูมิศาสตร์

บ้านหนองบัว เป็นป่าดินเนินสูง ทิศใต้ของหมู่บ้านจดป่าสงวนดงภูดิน มีเนื้อที่ประมาณ ๗,๐๐๐ ไร่ พื้นที่หมู่บ้านทั้งหมด ๓,๐๐๐ ไร่ เป็นพื้นที่นา ๑,๙๕๐ ไร่ และพื้นที่สวน ๑๕๐ ไร่ และเป็นพื้นที่ทำเล ๙๐๐ ไร่

อาชีพและรายได้

บ้านหนองบัว ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม มีการทำนาเป็นอาชีพหลัก พื้นที่ทำนาทั้งหมด ๑,๙๕๐ ไร่ อาชีพรอง ได้แก่ อาชีพเลี้ยงสัตว์ อาชีพค้าขาย อาชีพปลูกพืชอาหารช้าง อาชีพแกะสลักจากงาช้าง แกะสลักจากกระดูกสัตว์ แหวนหางช้าง กำไลหางช้าง ตะขอช้าง และอื่นๆ (OTOP ชุมชน) และรับจ้างทั่วไป

บ้านหนองบัว เป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับบ้านตากกลาง ซึ่งเป็นจุดท่องเที่ยวที่สำคัญในตำบลกระโพ อีกทั้งในหมู่บ้านที่มีทรัพยากรชุมชนที่สำคัญที่นักท่องเที่ยวที่สนใจทั่วไป สามารถเข้ามาท่องเที่ยว ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนกับช้าง อีกทั้งยังมีภูมิปัญญา ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับช้างให้เห็นได้อย่างชัดเจน

วัดป่าอาเจียง เป็นสถานที่สำคัญอย่างมาก เพราะนอกเหนือจากการเป็นสถานที่พุทธศาสนิกชนให้ความศรัทธาทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นที่รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับช้าง และแสดงความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตของคนกับช้าง (วิถีชีวิตกวยอาเจียง) อีกทั้งยังเป็นสถานที่ดำเนินกิจกรรมส่งเสริมอาชีพด้านการทอผ้าไหมและการทำกระดาษสาจากมูลช้างด้วย

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๔.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับสัมมาชีพ

สุมาลี พุมภิญโญและคณะ^{๓๐} ศึกษาสถานการณ์ด้านการผลิต การตลาดโอกาสทางการตลาด และกลยุทธ์ทางการตลาดของสินค้าศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านภายใต้โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ กรณีศึกษาดอกไม้ประดิษฐ์ จังหวัดนครราชสีมา และอ่างทอง ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มผู้ผลิตในจังหวัดนครราชสีมาใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น เทคโนโลยีในการผลิตส่วนใหญ่ยังอยู่ในระดับต่ำ แต่โอกาสในการพัฒนาทางเทคโนโลยีมีความเป็นไปได้สำหรับกลุ่มที่สินค้ามีคุณภาพดีและผู้นำที่มีความสามารถ แต่ในกรณีของจังหวัดอ่างทอง กลุ่มผู้ผลิตต้องนำวัตถุดิบมาจากท้องถิ่นเทคโนโลยีในการผลิตอยู่ในระดับกลางและโอกาสพัฒนาเทคโนโลยีมีความเป็นไปได้มาก สำหรับสถานการณ์ด้านการตลาด และกลยุทธ์ทางการตลาดของกลุ่มผู้ผลิตทั้ง ๒ จังหวัดดังกล่าว มีความคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ มีการใช้กลยุทธ์ทางการตลาด ทุกประเภททั้งด้านราคา ช่องทางการจัดจำหน่าย ผลิตภัณฑ์ และการส่งเสริมการตลาด ทางด้านโอกาสทางการตลาดพบว่า จุดแข็งของกลุ่มผู้ผลิตในจังหวัดนครราชสีมา คือความสามารถในการสร้างกำไรได้สูง ในขณะที่จุดอ่อนที่สุด คืออุปสรรคขาดความทันสมัย และความเสี่ยงเปรียบด้านภูมิศาสตร์ แต่ในกรณีของกลุ่มผู้ผลิตในจังหวัดอ่างทอง จุดแข็งที่สุด คือ ความสามารถในการสร้างความต้องการซื้อของลูกค้า จุดอ่อนที่สำคัญที่สุดคือ ขาดความมั่นคงทางการเงิน และ

^{๓๐}สุมาลี พุมภิญโญและคณะ,สถานการณ์ด้านการผลิต การตลาดโอกาสทางการตลาด และกลยุทธ์ทางการตลาดของสินค้าศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านภายใต้โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ กรณีศึกษาดอกไม้ประดิษฐ์ จังหวัดนครราชสีมา และอ่างทอง, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,พ.ศ. ๒๕๔๕).

ต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่าควรมีการส่งเสริมการวิจัย พัฒนาเทคโนโลยีสำหรับการผลิตดอกไม้ประดิษฐ์ โดยเน้นการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น เพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายให้มากขึ้น

สมคิด พรหมจ้อย ศึกษาเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ : ความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง^{๓๑)} การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ศึกษาประวัติและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (๒) ศึกษาปัจจัยที่มีต่อการคงอยู่ของเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ และ (๓) ศึกษาแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ วิธีการศึกษาใช้การศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์ผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์ผู้นำชุมชนและการสังเกต และการศึกษาหมู่บ้านกรณีตัวอย่าง ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่บริเวณอีสานใต้ ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ กูย เขมร ลาว และไทย-โคราช ในอดีตอีสานใต้มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ การผลิตเป็นแบบยังชีพ โดยมีอาชีพหลักคือ การทำนา วิธีการผลิตชุมชนค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของโลกภายนอก สาเหตุสำคัญที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านจากการผลิตเพื่อการยังชีพ เป็นการผลิตเพื่อการค้าเกิดจากอำนาจรัฐการศึกษาและศาสนา การคมนาคมทั้งทางรถไฟและรถยนต์ การใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมการเพิ่มของประชากร ปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่ของเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านมีหลายประการ คือวัฒนธรรมและความเชื่อผู้นำ ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน การสะสมทุนและแหล่งทุนเพื่อการผลิต แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนควรสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนด้วยการสร้างภูมิคุ้มกันให้ตนเองโดยยึดฐานทางวัฒนธรรมและการใช้กระบวนการทางประชาสังคมร่วมกันจัดการทรัพยากรชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพ รวมทั้งปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิตและบริโภคไปในทิศทางที่เน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก

พรเทพ รัตนเรืองศรี^{๓๒)} ศึกษายุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในการแก้ปัญหาความยากจน หมู่บ้านหนองแวง ตำบลโนนสะอาด อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) ศึกษาบริบทหมู่บ้านหนองแวงในด้านกายภาพ สังคม และด้านเศรษฐกิจ (๒) ศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในการแก้ปัญหาความยากจนหมู่บ้านหนองแวง และ (๓) สร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในการแก้ปัญหาความยากจนหมู่บ้านหนองแวง การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้แบบสำรวจ การสัมภาษณ์ การจัดประชุมระดมความคิดเห็น และการประชุมวิเคราะห์ศักยภาพองค์กรและกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนด้วยเทคนิค SWOT ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยตัวแทนของประชาชนจากจำนวน ๑๒๓ คราวเรือนในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านและหัวหน้ากลุ่มเศรษฐกิจชุมชนในหมู่บ้านหนองแวง

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ (๑) หมู่บ้านหนองแวง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๗ ตำบลโนนสะอาด อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น ปัจจุบันมีครัวเรือน ๑๒๓ ครัวเรือนและมีสมาชิกในหมู่บ้าน จำนวน ๖๓๘ คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา และรับจ้างทั่วไป ครอบครัวส่วนใหญ่มีรายได้ ระหว่าง ๓๐,๐๐๐ ถึง ๓๙,๙๙๙ บาท ต่อปี ครัวเรือนส่วนใหญ่มีภาระหนี้สิน คิดเป็นร้อยละ ๙๓.๕ ในหมู่บ้าน

^{๓๑)}สมคิด พรหมจ้อย,เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ : ความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง. มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ๒๐(๓) : ๕๓-๕๘. พ.ศ. ๒๕๕๖)

^{๓๒)}พรเทพ รัตนเรืองศรี,ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในการแก้ปัญหาความยากจนหมู่บ้านหนองแวง ตำบลโนนสะอาด อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น, วิทยานิพนธ์,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย,พ.ศ.๒๕๕๙).

มีการรวมกลุ่มเศรษฐกิจจำนวน ๕ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มร้านค้าชุมชน กลุ่มเลี้ยงวัว กลุ่มทอผ้าฝ้าย กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มเลี้ยงกบ (๒) การพัฒนากลุ่มเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านหนองแวง มีปัญหาเกี่ยวกับการตลาด การขาดแคลนเงินทุน การขาดทักษะและความรู้ในการผลิต และการบริหารจัดการ (๓)การพัฒนา กลุ่มเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านหนองแวง มีความต้องการในการปรับปรุงเทคนิคการผลิตแนวทางการผลิต และการมีผู้เชี่ยวชาญ ในการให้คำปรึกษาเพื่อการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์และการบรรจุหีบห่อ การช่วยเหลือสมาชิกเกี่ยวกับด้านการเงินเพื่อดำเนินกิจกรรมกลุ่ม และการพัฒนาทักษะของสมาชิกและความสามารถของกรรมการในการบริหารจัดการกลุ่ม และ (๔) ผลการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในการแก้ปัญหาความยากจนหมู่บ้านหนองแวง มีวิสัยทัศน์คือร่วมสร้างงานอาชีพเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้มีความยั่งยืนรวมทั้งจัดระบบสวัสดิการให้กับทุกคนในชุมชน และมีพันธกิจ ได้แก่ (๑) ส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานตามแผนพัฒนาหมู่บ้าน (๒) พัฒนากลุ่มเศรษฐกิจชุมชนด้านการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินการให้บรรลุผลตามเป้าหมาย และ (๓) พัฒนาการดำเนินงานของกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนเพื่อแก้ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในการแก้ปัญหาความยากจน คือ ยุทธศาสตร์การลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างศักยภาพกลุ่มเศรษฐกิจชุมชน ยุทธศาสตร์การส่งเสริมอาชีพ และยุทธศาสตร์การบริหารจัดการเศรษฐกิจชุมชน

อูตฺร จินตะเวช^{๓๓} ศึกษาเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มหัตถกรรมทอเสื่อใบเตยบ้านโคกสว่าง ตำบลโคกสว่าง อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา กระบวนการผลิต การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มหัตถกรรมทอเสื่อใบเตยและเพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะในการดำเนินของกลุ่มหัตถกรรมทอเสื่อใบเตยบ้านโคกสว่าง อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี ผลการวิจัยพบว่า (๑) กลุ่มหัตถกรรมทอเสื่อใบเตย บ้านโคกสว่าง หมู่ที่ ๓ ตำบลโคกสว่าง อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี ก่อตั้งครั้งแรก ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นการรวมกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ ผลการดำเนินงานไม่ประสบผลสำเร็จ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้มีการรวมกันจัดตั้งกลุ่มอีกครั้ง มีการดำเนินงานในรูปของคณะกรรมการ มีกฎระเบียบของกลุ่มปัจจุบันมีจำนวนสมาชิกรวมทั้งสิ้น ๓๐ คน (๒) ในการผลิตผลิตภัณฑ์ทอเสื่อใบเตย เริ่มต้นมีการวางแผนการผลิตโดยการจัดหาวัตถุดิบเพื่อให้เพียงพอต่อการจัดส่งผลิตภัณฑ์เขาสู่ตลาด หลังจากมีวัตถุดิบเพียงพอจึงดำเนินการผลิตโดยขั้นตอนการผลิตแบ่งได้ ๖ ขั้นตอน คือ ตัดใบเตยจากต้นเตย นำใบเตยไปตากแห้ง นำใบเตยที่แห้งมารีดเป็นแผ่น เตรียมก๊ทอ นำมาทอเป็นเสื่อและนำเสื่อที่ได้มาแปรรูปเป็นสินค้าผลิตภัณฑ์ (๓) ในการจัดจำหน่าย ราคาต่ำสุดของผลิตภัณฑ์เสื่อใบเตย คือ ราคาประมาณ ๘๐ บาท สูงสุดประมาณ ๒๐๐ บาท แต่ถ้านำมาแปรรูปจะมีราคาสูงสุดประมาณ ๓๐๐ บาทต่อชิ้นงาน โดยรูปแบบในการแปรรูปแบ่งได้ ๒ ชนิด คือ แปรรูปผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในครัวเรือนและผลิตภัณฑ์ที่ใช้เป็นของฝาก และ (๔) ปัญหาอุปสรรค คือ วัตถุดิบต้นเตย ไม่เพียงพอต่อความต้องการการจัดเก็บใบเตยไม่มีมาตรฐาน รูปแบบผลิตภัณฑ์ไม่มีความหลากหลาย ตลาดในการจำหน่ายเพื่อรองรับผลิตภัณฑ์ยังไม่ขยายกว้าง ยังอยู่ในวงแคบๆ ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์

^{๓๓}อูตฺร จินตะเวช,เศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มหัตถกรรมทอเสื่อใบเตยบ้านโคกสว่างตำบลโคกสว่าง อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี,วิทยานิพนธ์,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ,๒๕๔๙).

จිරศักดิ์ ปาลีพงศ์พันธุ์^{๓๔} ศึกษาวิเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ประชากรที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ประชาชนทั่วไป คณะกรรมการบริหาร สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และพนักงานส่วนตำบล ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนานิคม และองค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่นน้อย ผลการศึกษาพบว่าระดับความเข้มแข็งของชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบล พัฒนานิคม และองค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่นน้อยอยู่ในระดับปานกลาง และผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุเชิงซ้อนพบว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านในการประกอบอาชีพ การเป็นสมาชิกองค์กรชุมชนและความพอใจในองค์กรชุมชนมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกับความเข้มแข็งของชุมชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลพัฒนานิคมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ในขณะที่การเป็นสมาชิกองค์กรชุมชน ความพอใจในองค์กรชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชนมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกับความเข้มแข็งของชุมชนในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลขอนแก่นน้อยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นปัจจัยทางดานการเมืองท้องถิ่นที่มีส่วนช่วยในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

เสธา เขียว^{๓๕}ศึกษาแนวทางการจัดการเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนราชธานีอโศกตำบลบุงใหม่ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทด้านกายภาพชุมชนราชธานีอโศก ศึกษาสภาพปัญหาอุปสรรคในการจัดการเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนราชธานีอโศก และเพื่อศึกษาแนวทางการจัดการเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนราชธานีอโศก ผลการวิจัยพบว่าบริบทชุมชนราชธานีอโศกมีแหล่งที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูลของจังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะภูมิกายภาพเป็นที่ต่ำเหมือนแอ่งกระทะ มีคณะกรรมการบริหารชุมชนทำหน้าที่ในการบริหารชุมชนสภาพของเศรษฐกิจชุมชนมีการทำกิจกรรมด้านแปรรูปผลผลิตของหมู่บ้านในรูปของสหกรณ์บุญนิยม มีปรัชญาที่จะแปรรูปผลผลิต ซึ่งไม่ใช่เพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิตแต่เป็นการเพิ่มพูนภูมิปัญญาและพัฒนาเทคโนโลยี รูปแบบการจัดการเศรษฐกิจชุมชนในด้านสภาพเศรษฐกิจ เน้นการผลิตเพื่อบริโภคเองภายในชุมชนมากกว่าการผลิตในรูปของการจำหน่าย ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการเศรษฐกิจชุมชน อยู่ที่จำนวนแรงงานที่มีจำกัด ปัญหาที่เกิดจากกิจกรรมการผลิตและการแปรรูปประกอบด้วยปัญหาทางด้านการผลิต ปัญหาด้านฝีมือของผู้ผลิตที่มีความชำนาญและความอดทนแนวทางในการจัดการเศรษฐกิจชุมชนในชุมชนราชธานีอโศก ควรเน้นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ด้านการผลิตและการแปรรูปแก่ผู้บริหารและสมาชิกชุมชน การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ควรเน้นการพัฒนาด้านการตลาดของกลุ่มอาชีพในชุมชนราชธานีอโศก

๒.๔.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์

วรารณ กอบพันธ์^{๓๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมของควายช้าง” พบว่า อาจารย์ฝึกช้างซึ่งปัจจุบันหายากมากขึ้น ต้องเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในการประกอบพิธีกรรม มีความเมตตากรุณาต่อ

^{๓๔}จිරศักดิ์ ปาลีพงศ์พันธุ์,วิเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน,วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,พ.ศ.๒๕๕๕).

^{๓๕}เสธา เขียว,แนวทางการจัดการเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนราชธานีอโศก ตำบลบุงใหม่อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี,วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี,พ.ศ. ๒๕๕๒).

^{๓๖}วรารณ กอบพันธ์, พฤติกรรมของควายช้าง, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙).

ช่าง มีความรู้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับช่าง และเป็นความรู้ที่สั่งสมมานาน จึงกล่าวได้ว่า ความรู้ช่างมีความสำคัญต่อพิธีกรรม เป็นหัวใจของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับช่างโดยแท้

ประทีป ชุมพลและคณะ^{๓๗} ได้วิจัยถึงศักยภาพและปัจจัยในจังหวัดสุรินทร์เพื่อส่งเสริมโครงการโลกใหม่ของช่างอย่างยั่งยืน พบว่า นโยบายของจังหวัดสุรินทร์ ต้องการบูรณาการหมู่บ้านช่างให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว แต่เฉพาะหมู่บ้านช่างเพียงอย่างเดียวนั้นไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้ เพราะไม่มีศักยภาพและปัจจัยเพียงพอในการชักจูงใจนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวอย่างถาวรได้ ดังนั้นต้องศึกษาบริบทของชุมชนเพื่อที่จะเชื่อมโยงต่อยอดในปัจจุบัน เกื้อหนุนจะโน้มน้าวให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจมาท่องเที่ยวได้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

ชื่น ศรีสวัสดิ์^{๓๘} ได้ทำวิจัยเรื่องการเลี้ยงช้างของชาวไทย-กวย(ส่วย) ใน จังหวัดสุรินทร์ พบว่ามีช่างอยู่ที่บ้านโชค บ้านสามโคก อำเภอเมือง บ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม บ้านท่าลาด บ้านกระเบื้องใหญ่ อำเภอชุมพลบุรีและบ้านโคกไซร์ บ้านซบ อำเภอสังขะ โดยเป็นชาวไทย-กวย(ส่วย) ซึ่งเดิมเป็นกลุ่มชนอิสระที่มีอาณาจักรเป็นของตนเอง ทางตอนใต้ของอาณาจักรสุทนต์ ในช่วงศตวรรษที่ ๑๘-๒๐ และมีความผูกพันกับช่าง ตั้งแต่นั้นมาจนกระทั่งอพยพเข้ามาอยู่ทาง อีสานตอนใต้ของประเทศไทยก็นำช่างเขามาด้วย โดยมีการเลี้ยงดูช้างในฐานะที่เป็นสัตว์เลี้ยง ในบ้านมีความผูกพันต่อช่าง ๓ ลักษณะคือ ๑) มรดกทางวัฒนธรรม ๒) ทรัพย์สินที่มีค่า ๓) สมาชิกในครัวเรือน การประพฤติปฏิบัติต่อช่างจึงต้องระมัดระวังและให้ความสำคัญต่อช่างเสมอ การใช้ประโยชน์จากช่างก็มีตั้งแต่ขายช่างทั้งตัว ขายงา ขายขนหาง ขายผลิตภัณฑ์ต่างๆ ที่ทำจากงาช้าง ขนหางช่าง น้ำมันช่าง นำช่างไปแสดงในงาน และสถานที่ต่างๆ ทั้งในประเทศและ ต่างประเทศ ตลอดจนออกรับจ้างให้คนขี่ และทำให้เจ้าของช่าง มีรายได้ไม่ต่ำกว่า ๖,๐๐๐-๑๒,๐๐๐ บาท แต่ผลการวิจัยที่สำคัญคือพบว่า จำนวนช่างใน จังหวัดสุรินทร์ได้ลดลง อย่างรวดเร็วจาก ๓๖๑ เชือก ในปี ๒๕๒๒ เหลือ ๑๐๑ เชือก ในปี ๒๕๒๙ และสภาพการเลี้ยงช้างปัจจุบัน ก็ประสบกับปัญหาการขาดแคลนที่เลี้ยงดูทำให้เป็นภาระในการเลี้ยงดูมาก จึงมีการขายช่าง ไปในต่างถิ่นปีละหลายเชือก

ทองใบ ศรีสมบัติ^{๓๙} วิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเลี้ยงช้างและการประกอบอาชีพเลี้ยงช้างของหมู่บ้านช่าง จ.สุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า บ้านตากกลางตั้งมาแต่เมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรชัดเจน ทราบจากการสัมภาษณ์ผู้รู้ในหมู่บ้านว่าบรรพบุรุษมาจากเมืองอัตปือ แสนปาง แขวงจำปาศักดิ์ ประเทศลาว บรรพบุรุษมีการเลี้ยงช้างและคล้องช้างป่าเป็นอาชีพ จึงได้ปฏิบัติสืบต่อมาจนปัจจุบัน บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านตากกลางเหมาะแก่การเลี้ยงช้าง เพราะตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำมูลและลำชี ทิศตะวันออกของหมู่บ้านคือป่าดงสายทอ ทิศตะวันตกของคือป่าดงภูดินชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือการทำนา ทำไร่และการเลี้ยงช้าง สภาพทาง

^{๓๗}ประทีป ชุมพลและคณะ, ศักยภาพและปัจจัยในจังหวัดสุรินทร์เพื่อส่งเสริมโครงการโลกใหม่ของช่างอย่างยั่งยืน, รายงานผลการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร :มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙).

^{๓๘}ชื่น ศรีสวัสดิ์, การเลี้ยงช้างของชาวไทย-กวย (ส่วย) ในจังหวัดสุรินทร์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยูทอมสัน, ๒๕๒๙).

^{๓๙}ทองใบ ศรีสมบัติ, การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเลี้ยงช้างและการประกอบอาชีพเลี้ยงช้างของหมู่บ้านช่าง จ.สุรินทร์, (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : สาขาวิชาไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, พ.ศ. ๒๕๓๕).

สังคมมีความเป็นเอกภาพสูง เคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสมีความเคร่งครัดในประเพณีวัฒนธรรมอันเป็นผลมาจากการเลี้ยงช้าง ซึ่งเลี้ยงแบบสมาชิกในครอบครัวของตน วิธีการเลี้ยงช้างในอดีตได้อาศัยป่าไผ่หมู่บ้านปล่อยช้างไปหากินเองตามธรรมชาติ เมื่อต้องการใช้งานจึงไปตามช้างของตนเองกลับมา การที่ช้างได้อาศัยอยู่เป็นโขลงจึงมีการผสมพันธุ์กันตามธรรมชาติทำให้ประชากรช้างเพิ่มขึ้น ในด้านการคล้องช้างนั้นเป็นอาชีพที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว โดยการนำช้างมาฝึกเพื่อขาย

บริษัท ทีม คอนซัลติ้ง เอนจิเนียริง แอนด์ แมเนจเม้นท์ จำกัด ได้ทำการศึกษาความเหมาะสมโครงการสร้างโลกใหม่ให้ช้างไทย^{๔๐} ให้แก่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งเสนอแนะแนวทางการพัฒนาต่างๆ ดังนี้คือ ๑) การพัฒนาโครงสร้างด้านวิชาการและ บริการเพื่ออนุรักษ์ช้างไทยควรมีศูนย์ข้อมูลและสถิติเกี่ยวข้องกับช้าง โรงเรียนช้าง โรงพยาบาลช้าง คลินิกช้างเคลื่อนที่หรือศูนย์บริการช้าง ศูนย์วิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับช้าง พิพิธภัณฑ์ช้าง ๒) การพัฒนาบุคลากรแบ่งออกเป็น ๒ แนวทางคือ แนวทางแรกเป็นการศึกษาและฝึกอบรม เพื่อพัฒนาทักษะ ทักษะคติ เพื่อเพิ่มความตระหนัก ในความรับผิดชอบของคนต่อทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ช้างไทย แนวทางที่สองเป็นการพัฒนาอาชีพ เพื่อเพิ่มรายได้และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของชุมชนและแก้ไขปัญหาช้างเร่ร่อน ๓) การพัฒนาตลาดควรกำหนดกลุ่มเป้าหมาย และจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการศูนย์อนุรักษ์ช้าง จัดทำรายการท่องเที่ยวโดยเน้นทางการท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างศูนย์อนุรักษ์ช้าง กับแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง ๔) การพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่ควรพัฒนาสภาพแวดล้อมในพื้นที่ และจัดวางแผนผังกำหนดพื้นที่สำหรับกิจกรรมต่างๆ ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่โดยคำนึงถึง ความเหมาะสมของผู้ใช้ กิจกรรมแต่ละประเภทและผลกระทบที่เกิดขึ้น อำนวยความสะดวกและ ความปลอดภัยของผู้ใช้พื้นที่ทั้งคนและสัตว์ ตลอดจนควรพัฒนาพื้นที่แต่ละกิจกรรมให้สามารถรองรับผู้ใช้ให้ได้จำนวนสูงสุด โดยมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมน้อยที่สุด ๕)การพัฒนาโครงสร้าง ระบบพื้นฐาน

ศรีไพร พริ่งเพราะ^{๔๑} ทำวิจัยเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชน:บูรณาการการจัดการแสดงของช้างในบ้านตากกลาง ต.กระโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ พบว่าพัฒนาการท่องเที่ยวในหมู่บ้านตากกลางแบ่งออกเป็น ๒ ช่วงเวลาช่วงแรกก่อนปี พ.ศ. ๒๕๓๘ และช่วงที่สองปี พ.ศ. ๒๕๓๘ - ปัจจุบัน เป็นการพัฒนาเพื่อตอบรับกับนโยบายของรัฐที่ต้องการขยายแหล่งท่องเที่ยวและกระจายรายได้ไปสู่ท้องถิ่น อีกทั้งยังสามารถฟื้นฟูวัฒนธรรมให้คงความเป็นเอกลักษณ์ไว้ โดยผู้ที่เกี่ยวข้องในการผลักดันให้มีการจัดแสดงของช้างในหมู่บ้านมีทั้งหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชนและประชาชนท้องถิ่น ที่เห็นว่าหมู่บ้านมีศักยภาพในการจัดแสดงช้างได้ แบบการจัดการท่องเที่ยวมี ๒ แบบคือ ๑) การแสดงของช้างเพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวเอเชีย ๒) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วยการชมวิถีชีวิตของคนในชุมชนสำหรับ

^{๔๐}บริษัท ทีม คอนซัลติ้ง เอนจิเนียริง แอนด์ แมเนจเม้นท์ จำกัด, การศึกษาความเหมาะสมโครงการสร้างโลกใหม่ให้ช้างไทย, รายงานผลการวิจัย,(กรุงเทพมหานคร : บริษัท ทีมคอนซัลติ้ง เอนจิเนียริง แอนด์ แมเนจเม้นท์ จำกัด, เสนอต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย,พ.ศ. ๒๕๔๓).

^{๔๑} ศรีไพร พริ่งเพราะ,การพัฒนาการท่องเที่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้าน สังคมเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชน:บูรณาการการจัดการแสดงของช้างในบ้านตากกลาง ต.กระโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์, วิทยานิพนธ์,(วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต : สาขาวิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,พ.ศ. ๒๕๔๗).

นักท่องเที่ยวชาวตะวันตก การพัฒนาการท่องเที่ยวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมเช่น การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมโดยเฉพาะระหว่างคนในชุมชนและระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในชุมชน การย้ายถิ่นของช่างจำนวนมากเพราะปัญหาเศรษฐกิจและอาหารของช่าง รวมทั้งเกิดปัญหาอาชญากรรมประเภทลักทรัพย์ ด้านเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงรายได้และการกระจายรายได้สูงขึ้น เพิ่มโอกาสและทางเลือกในการประกอบอาชีพ ราคาสินค้าเพิ่มขึ้นและสินค้าที่จำหน่ายหลากหลายขึ้น รวมทั้งมีการบริโภคสินค้าของชุมชนเพิ่มขึ้น ทางด้านวัฒนธรรมทำให้เกิดการนำวัฒนธรรมมาเป็นสินค้า ทำให้สูญเสียรูปแบบที่แท้จริง มีการเลี้ยงช่างแบบทุนนิยมเพิ่มขึ้น มีค่านิยมเปลี่ยนไปจากเดิม รวมทั้งการคลายกฎระเบียบในการปฏิบัติตนและการเคารพผู้นำในการเลี้ยงช่าง

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้สรุปได้ว่า “สัมมาชีพ” มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “สัมมาอาชีพ” โดยมีความหมายว่า “การทำมาหากินโดยไม่ได้เอากำไรสูงสุดเป็นตัวตั้งหรือเป็นเป้าหมายสุดท้าย และต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคม กล่าวคือความสุขของตนและคนทำงานรวมถึงประโยชน์ของผู้บริโภคและผู้รับบริการหลัก โดยไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อมและไม่มุ่งไปกระตุ้นตัดทอนอันเป็นเหตุแห่งทุกข์” ซึ่ง นพ.ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายที่สั้นกระชับว่าหมายถึง “อาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเองไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และมีรายจ่ายน้อยกว่ารายได้” และหากนำมารวมกับคำว่า “ชุมชน” เป็น “สัมมาชีพชุมชน” จึงหมายถึง “ชุมชนที่มีการประกอบอาชีพโดยชอบ ซึ่งมีรายได้มากกว่ารายจ่ายโดยลดการเบียดเบียนตนเองผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ต้องมีความสอดคล้องกับวิถีของชุมชนเพื่อความมุ่งหมายในการสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชน” การขับเคลื่อนแนวคิดสัมมาชีพชุมชน ถูกนำไปสู่การปฏิบัติผ่าน โครงการ “๑ ตำบล สัมมาชีพ ๑ บริษัท CSR” เป็นการต่อยอดงานพัฒนาเดิมหรือศักยภาพของชุมชนให้เกิดรูปธรรม และพร้อมที่จะขยายสู่ “สัมมาชีพเต็มพื้นที่” คือ ชุมชนมีรายได้มากกว่ารายจ่าย ลดการเบียดเบียนตนเองผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมโดยให้ภาคธุรกิจเข้าไปสนับสนุนชุมชนในเรื่องที่ชุมชนยังขาดอยู่ เช่น ด้านการตลาด การบริหารจัดการ เป็นต้นโดยมีพื้นที่นำร่อง ๕ ตำบล ได้แก่ (๑) ตำบลโพหนอง จังหวัดชัยภูมิ (๒) ตำบลเขาถ่าน จังหวัดสุราษฎร์ธานี (๓) ตำบลบางสน จังหวัดชุมพร (๔) ตำบลบัวใหญ่ จังหวัดน่าน และ (๕) ตำบลแจรงาม จังหวัดสุพรรณบุรีตั้งแต่ปี ๒๕๕๖ โดยมีภาคธุรกิจที่สนใจและเข้าร่วม ๓ บริษัท ได้แก่ (๑) บริษัท ไทยเบเวอเรจ จำกัด (มหาชน)(๒) บริษัท ไทยยูเนี่ยน โฟรเซน โพรตักส์ จำกัด (มหาชน) (TUF) และ (๓) บริษัท น้ำตาลมิตรผล จำกัดโดยมีมูลนิธิสัมมาชีพทำหน้าที่ในการจับคู่ (Matching) หรือเป็นพอสื่อแม่ข่ายระหว่างบริษัทดังกล่าวกับพื้นที่ที่มีความพร้อมประกอบด้วย (๑) ผู้นำร่วมมือกันได้ดี (จุดพลังในการขับเคลื่อนชุมชนท้องถิ่น) (๒) มีแผนชุมชน/แผนแม่บทชุมชน (๓) มีความสัมพันธ์ของคนในชุมชน (หัวบ้าน-ท้ายบ้านถึงกัน) และ (๔) ภาคธุรกิจที่มีความสามารถในการผลิตและการตลาดที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่น

บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างสัมมาชีพของคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งมีวัตถุประสงค์การวิจัยประกอบด้วย ๑) เพื่อศึกษาหลักสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ ๒) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีลำดับขั้นตอนวิธีการทำวิจัยดังนี้

๓.๒ พื้นที่การวิจัย ประชากร

ชุมชนคนเลี้ยงช้างในเขตจังหวัดสุรินทร์ ๓ ชุมชน ดังนี้
ชุมชนบ้านตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุรินทร์
ชุมชนบ้านกระโพ ตำบลกระโพ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุรินทร์
ชุมชนบ้านหนองบัว ตำบลกระโพ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุรินทร์

๑) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน/กลุ่มข้าราชการ/กลุ่มผู้นำท้องถิ่น/กลุ่มชาวบ้านทั่วไปและกลุ่มเยาวชน ในเขตอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุรินทร์ รวม ๑๕ คน

๒) ขั้นตอนกำหนดประชากร ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากร ดังนี้ ๑) กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการเลี้ยงช้าง จำนวน ๑๐ คน ๒) กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน ๓ คน ๓) กลุ่มหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ๕ คน ๔) กลุ่มผู้ค้าขายผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับช้าง ๑๐ คน รวมประชากรทั้งหมดจำนวน ๓๐ คน

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

ผู้วิจัยออกแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้มีการแสดงทัศนะเกี่ยวกับหลักสัมมาชีพในรูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างหลักสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย

๑. แบบสัมภาษณ์
๒. กล้องถ่ายรูป
๓. สมุดจดบันทึก
๔. เครื่องบันทึกเสียง

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือในการวิจัยโดยมีลำดับขั้นตอนดังนี้

๓.๓.๑ ขั้นสร้างเครื่องมือการวิจัย โดยการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย จากนั้นสร้างเครื่องมือวิจัยโดยการทำแบบสัมภาษณ์เชิงลึก โดยสัมภาษณ์พระสงฆ์และประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ โดยมีขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือดังนี้

๑) ศึกษาข้อมูลเพื่อสร้างเครื่องมือโดยการสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลายและมีความน่าเชื่อถือที่สุด

๒) นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่สร้างขึ้น ไปให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบสำนวนภาษา ความถูกต้อง ของข้อความและแก้ไขตามที่อาจารย์เสนอแนะ

๓) นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ โดยมีผู้เชี่ยวชาญ ๓ ท่าน ประกอบด้วย

(๑) พระราชวิมลโมลี, ผศ.ดร.อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

(๒) รศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

(๓) ผศ.ดร.ธนู ศรีทอง อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

๓) นำแบบสัมภาษณ์ที่ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแล้ว มาแก้ไขตามที่ผู้เชี่ยวชาญแนะนำ เพื่อนำไปสัมภาษณ์ต่อไป

๓.๓.๒ การหาคุณภาพของข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) ทำการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล เพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ โดยทำการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูล ซึ่งได้แก่ การตรวจสอบจากแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคลดังนี้

๑) แหล่งเวลา เป็นการใช้คำถามสัมภาษณ์ในลักษณะคำถามเดียวกันแต่นำไปใช้ถามกับบุคคลที่ศึกษาต่างเวลากัน เช่น บางกลุ่มใช้คำถามสัมภาษณ์ข้อมูลในช่วงเช้า แต่บางกลุ่มใช้คำถามสัมภาษณ์ข้อมูลในช่วงบ่ายหรือช่วงเย็น เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้มีลักษณะเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ก่อนทำการวิเคราะห์และสรุปผลข้อมูล

๒) แหล่งสถานที่ เป็นการใช้คำถามสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในลักษณะคำถามเดียวกันแต่ใช้สถานที่ในการสัมภาษณ์แตกต่างกัน เช่นการขอสัมภาษณ์ในพื้นที่บริเวณบ้านของคนเลี้ยงช้าง กับสัมภาษณ์ปราชญ์ท้องถิ่นที่มีความรู้เกี่ยวกับช้าง แล้วนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรก่อนทำการวิเคราะห์และสรุปผลข้อมูล

๓) แหล่งบุคคล เป็นการใช้คำถามสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในลักษณะคำถามเดียวกัน แต่ใช้สัมภาษณ์กับบุคคลที่ต่างกัน เช่น ใช้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มหมอช่างที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อ รูปแบบพิธีกรรม การเลี้ยงช้าง กับกลุ่มพระสงฆ์ที่มีความรู้เกี่ยวกับศาสนาความเชื่อเกี่ยวกับ ช้าง แล้วนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร ก่อนทำการวิเคราะห์ และสรุปผลข้อมูล

๓.๔ ขั้นตอนและวิธีการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างสัมมาชีพของคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์” ผู้วิจัย ดำเนินการวิจัยเป็น ๒ ขั้นตอน คือขั้นแรกดำเนินการศึกษาข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสารวิชาการ งานวิทยานิพนธ์ งานวิจัยเพื่อต่อบัณฑิตุประสงค์ข้อที่ ๑ - ๒ ขั้นที่ ๒ เป็นการลงพื้นที่ เพื่อสัมภาษณ์ ศึกษาข้อมูลจากสถานที่จริง แล้วนำมาข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อต่อบัณฑิตุประสงค์ข้อที่ ๓ มีรายละเอียดขั้นตอนและวิธีการดังนี้

ขั้นที่ ๑ เพื่อตอบคำถามในวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ - ๒ ผู้วิจัยทำการศึกษาลักษณะสัมมาชีพ ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และวิธีการดำเนินการเกี่ยวกับการเลี้ยงช้าง ดังนี้

๑) ศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก เอกสารวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ที่มี เนื้อหาเกี่ยวกับสัมมาชีพ ประเพณีวัฒนธรรม พิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อในการเลี้ยงช้าง

๒) ผู้วิจัยทำหนังสือขอความร่วมมือไปยังกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการเลี้ยงช้าง กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง กลุ่มผู้ค้าขายผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับช้าง เพื่อขอความอนุเคราะห์ในการ สัมภาษณ์ สำหรับการวิจัยครั้งนี้

๓) ผู้วิจัยทำการศึกษาริบทพื้นที่ในการทำวิจัยคือ พื้นที่บ้านตากกลาง พื้นที่บ้านกระโพ พื้นที่บ้านหนองบัว นำข้อมูลเกี่ยวกับบริบท ความเชื่อ วิถีชีวิตที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการเพื่อได้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน หมู่บ้าน ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อดำเนินการวิจัย ต่อไป

ขั้นที่ ๒ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ มีวิธีการดำเนินการดังนี้

๑) ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึก เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ รูปแบบวิถีชีวิต พิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงช้าง การประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับช้าง

๒) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต มาวิเคราะห์สรุปเกี่ยวกับสัมมาชีพการเลี้ยง ช้างของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

เช่น เอกสาร ตำรา วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย หนังสือ สื่อออนไลน์ และอื่น ๆ และ ประสานงานติดต่อกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเพื่อการขออนุญาตสัมภาษณ์ เพื่อเก็บ รวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้คือ

๓.๕.๑ ข้อมูลที่เป็นเอกสาร ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการบันทึกข้อมูลดังนี้ คือ ย่อความให้ได้ใจความตรงตามความหมายของข้อความเดิม บันทึกโดยถอดข้อความเป็นข้อความของผู้วิจัยเอง คัดลอกข้อความที่เป็นข้อความที่ผู้วิจัยต้องการอ้างอิงเพื่อสนับสนุนความคิดของผู้วิจัย

๓.๕.๒ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์ด้วยตนเองตามกลุ่มประชากรที่กำหนดไว้ จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาเรียบเรียงประเด็นที่ต้องการและดำเนินการในขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลตามแบบสัมภาษณ์เชิงลึกกับการศึกษาสัมมาชีพการเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ตามประเด็นการสัมภาษณ์โดยวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำเสนอในรูปการบรรยายเป็นความเรียง

๒. การวิเคราะห์ข้อมูลแบบบันทึกข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลโดยวิธีการวิเคราะห์มาทำการลดทอนข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งกระบวนการทั้งสามนี้จะกระทำพร้อมๆกับการเก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละครั้งการตรวจสอบข้อมูลภาคสนาม (Data Audition) เพื่อให้ผลการวิจัยนั้นมีความถูกต้อง (Valid) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาเปรียบเทียบกับว่าเหมือนกันหรือต่างกันในการสัมภาษณ์หัวข้อเดียวกันส่วนในประเด็นที่ยังไม่สมบูรณ์ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเพิ่มเติมทำจนกว่าได้ข้อมูลครบตามประเด็นที่ตั้งไว้แล้วนำมาตรวจสอบความถูกต้องจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นที่ตั้งไว้สรุปผลตามกรอบแนวคิดการวิจัยที่กำหนดโดยผู้วิจัยแยกแยะข้อมูลที่ได้จากการศึกษาให้เป็นหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๓. การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มนำผลการศึกษาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษาความคิดเห็นประสบการณ์และความรู้สึกของผู้เข้าร่วมสนทนาในประเด็นต่างๆที่กำหนดไว้เพื่อหาแนวทางในการการพัฒนา ประเมินความพึงพอใจของโครงการจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น แกนนำตัวแทนหน่วยงานในชุมชนผู้นำชุมชนผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นการสัมภาษณ์ในการดำเนินงานเป็นต้น

บทที่ ๔ ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษารูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของกลุ่มผู้ประกอบการเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ โดยเน้นผู้ประกอบการเลี้ยงช้างในบ้านตากกลาง ศูนย์คชศึกษาและศูนย์คชอาณาจักร บ้านกระโพ บ้านหนองบัว ทั้ง ๓ หมู่บ้านนี้อยู่ในตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ โดยการลงพื้นที่เพื่อศึกษาถึงรูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อผลการลงพื้นที่เพื่อการศึกษา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ ผลการวิจัยหลักสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างสุรินทร์

จากการศึกษาเอกสารและลงพื้นที่เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ มีผลการศึกษาดังนี้

๔.๑.๑ ความเป็นมาของหลักสัมมาชีพ

เมื่อพูดถึงเรื่องสัมมาชีพชุมชน หลายคนอาจนึกไม่ออกว่า หมายถึงอะไรกันแน่ บ้างก็คิดว่าเป็นเรื่องการประกอบอาชีพที่สุจริต บ้างก็คิดว่าเป็นเรื่องการทำงานที่ไม่โกงไม่กิน ไม่ทุจริต แท้จริง ความหมายของคำว่า “สัมมาชีพ” นั้น อาจเทียบได้กับความหมายของคำว่า “สัมมาอาชีพะ” ๑ ใน มรรค ๘ เมื่อพูดถึงคำว่า “มรรค ๘” ทุกท่านที่นับถือพุทธศาสนาย่อมเข้าใจว่าหมายถึง หนทางถึงความดับทุกข์ เป็นส่วนหนึ่งของอริยสัจ หรือการลงมือปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์ และนับเป็นหลักธรรมสำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยกรอบการปฏิบัติ ๘ ประการด้วยกัน เรียกว่า “มรรคมืองค์แปด” หรือ “มรรคแปด” คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิ

หลักสัมมาชีพในพระไตรปิฎก จัดเป็นหลักคำสอนที่สำคัญของพระพุทธศาสนา เพราะธรรมชุดนี้เป็นองค์ประกอบแห่งหลักอริยมรรค ๘ ประการ ดังหลักฐานว่า “สัมมาอาชีวะ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค”^๑ หลักฐานชุดนี้เน้นให้เห็นชัดเจนว่า สัมมาอาชีวะเป็นส่วนประกอบที่แยกขาดจากอริยมรรคองค์อื่น ๆ ไม่ได้ เสมือนเปลือกไม้แยกต่างหากจากต้นไม้ไม่ได้ หรือเส้นประแบ่งเลนถนนแยกต่างหากจากถนนไม่ได้ จากการศึกษาพบว่าสัมมาอาชีวะจะไม่ถูกนำมาอธิบายโดด ๆ แต่จะถูกอธิบายเชื่อมโยงกับหลักอริยมรรคทั้งแปดประการเสมอ โดยเฉพาะจุดเริ่มต้นของสัมมาหรือมีจิตา พระพุทธเจ้าตรัสถึงอริยสัจ (ความไม่รู้แจ้ง) เป็นประธานแห่งการเข้าถึงอริยธรรม...“ผู้มีอริยสัจไม่เห็นแจ้งย่อมมีมีจิตาทิฐิ (เห็นผิด)...ผู้มีจิตาจากาย่อมมีมีจิตากัมมันตะ (กระทำผิด) ผู้มีจิตากัมมัน

^๑อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๙๒/๓๗๔.

ตะย่อมมีมีจฉาอาชีวะ (เลี้ยงชีพผิด) ผู้มีมีจฉาอาชีวะย่อมมีมีจฉาวายามะ (พยายามผิด)...”^๒ ในทางกลับกัน วิชชา(ความรู้แจ้ง) เป็นประธานแห่งการเข้าถึงกุศลธรรมทั้งหลาย ดังหลักฐานว่า “ผู้มีวิชชาเห็นแจ้งย่อมมีสัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ)... ผู้มีสัมมาวาจาย่อมมีสัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) ผู้มีสัมมากัมมันตะย่อมมีสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ผู้มีสัมมาอาชีวะย่อมมีสัมมาวายามะ (พยายามชอบ)...” จะเห็นว่าอริยมรรค เป็นเหตุผลปฏิจจสมุปบาทเชื่อมโยงถึงกันทั้งหมด ข้อมูลทั้งสองชุดนี้ชี้ให้เห็นว่าอริยมรรคหรือวิชชาเป็นเสมือนตัวแปรต้น ธรรมอีก ๘ ประการเสมือนเป็นตัวแปรตาม หรือถูกฟันเฟืองใหญ่คืออริยมรรคหรือวิชชาเกี่ยวโยงให้ฟันเฟืองตัวอื่นอื่น ๆ ทั้ง ๘ ประการเลื่อนไหลไปตามโดยน ำไปสู่ปลายทางที่แตกต่างกัน นั่นคือถ้าเริ่มด้วยอริยมรรคที่จบลงที่มีจฉา ถ้าเริ่มด้วยอริยมรรคที่จบลงด้วยสัมมาและหลักสัมมาอาชีวะเป็นองค์ประกอบสำคัญของอริยมรรค ๘ ประการ สิ่งที่ควรเข้าใจในเบื้องต้นคือในภาคปฏิบัติการสัมมาอาชีวะไม่อาจแยกให้อิสระต่างหากจากหลักอริยมรรคได้ และหลักอริยมรรคก็ไม่อาจทิ้งหลักสัมมาอาชีวะได้เช่นกัน นั่นคือหลักสัมมาชีพเป็นส่วนประกอบสำคัญของหลักอริยมรรค ในอรรถกถาสูตรว่าด้วยมรรคมืองค์ ๘ สัตบุรุษและสัตบุรุษที่ยิ่งกว่าสัตบุรุษ “...บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีสัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) มีสัมมาสังกัปปะ(ดำริชอบ) มีสัมมาวาจา (เจรจาชอบ) มีสัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) มีสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) มีสัมมาวายามะ (พยายามชอบ) มีสัมมาสติ (ระลึกชอบ) มีสัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) บุคคลนี้เรียกว่า สัตบุรุษ”^๓ และบุคคลที่ยิ่งกว่าสัตบุรุษ “...บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีสัมมาทิฏฐิ และชักชวนผู้อื่นให้มีสัมมาทิฏฐิ มีสัมมาอาชีวะ และชักชวนผู้อื่นให้มีสัมมาอาชีวะ...บุคคลนี้เรียกว่า สัตบุรุษที่ยิ่งกว่าสัตบุรุษ”^๔ ข้อมูลชุดนี้แสดงถึงคุณลักษณะของบุคคลที่ดำเนินชีวิตตามแนวทางแห่งอริยมรรค ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือ มีความเป็นผู้นำ คบหาสมาคมด้วยไม่ตกต่ำเป็นมงคลท ำให้มั่นคงเจริญรุ่งเรืองสำหรับชีวิตดังกล่าวแล้วว่า สัมมาอาชีวะมิใช่หัวข้อธรรมโดด ๆ แต่เป็นส่วนประกอบสำคัญในหลักอริยมรรค ๘ ดังนั้น จึงต้องกล่าวให้ครอบคลุม หรืออธิบายให้มีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักอริยมรรค จากหลักฐานพระไตรปิฎกจึงพบว่าเมื่อจะกล่าวหลักสัมมาอาชีวะ ดังเช่น ใน มหาวรรค “บรรดาอริยสัจ ๔ นั้น ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา อริยสัจ เป็นอย่างไร คือ อริยมรรคมืองค์ ๘ นี้ ได้แก่ ๑. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) ๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) ๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) ๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) ๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) ๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) ๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)”^๕ กล่าวถึงสัมมาอาชีวะว่า “บรรดาอริยมรรคมืองค์ ๘ นั้น สัมมาอาชีวะ เป็นอย่างไร คือ ข้อที่พระอริยสาวกใน

^๒ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑/๑.

^๓ อ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๒๐๕/๓๒๕.

^๔ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๕/๓๒๖.

^๕ ช.ป. (ไทย) ๓๑/๓๖/๕๕./อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๘๖/๓๗๑.

ธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาอาชีวะ สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ” ในอภิธรรมปิฎกมีการอธิบายว่า “พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะแล้ว เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ” สัมมาอาชีวะ ในเบื้องต้นข้อความนี้ก็ไม่มีการอธิบายเพิ่มเติมว่าเลี้ยงชีพชอบคืออย่างไร แต่มีการกล่าวถึงสิ่งตรงข้ามกับสัมมาอาชีวะ คือ มิจฉาชีวะ ซึ่งทั้ง ๒ อย่างมีเนื้อหา ดังนี้ มิจฉาอาชีวะเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม สัมมาอาชีวะเป็นสิ่งที่ เป็นธรรม บาป อุกุศลธรรมเป็นอันมากที่เกิดขึ้นเพราะมิจฉาอาชีวะเป็นปัจจัย นี่เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมเป็นอันมากที่ถึงความเจริญเต็มที่ เพราะสัมมาอาชีวะเป็นปัจจัย นี่เป็นสิ่งที่ เป็นประโยชน์” หลักฐานนี้พอจะขยายความหรือตีความเชิงเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างค วามสัมมาอาชีวะกับมิจฉาชีวะ โดยเล็งไปที่ผลของข้อความทั้งสองประการนั้นเป็นสำคัญ มีข้อความเชิงเปรียบเทียบในลักษณะเดียวกันอีกว่า มิจฉาอาชีวะเป็นฝั่งนี้ สัมมาอาชีวะเป็นฝั่งโน้น” พระอรธกถาจารย์ได้ขยายความให้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า “...ฝั่งนี้ ในที่นี้ หมายถึงโลกียธรรม ฝั่งโน้น ในที่นี้หมายถึงโลกุตตรธรรม ฝั่งโน้น ในที่นี้หมายถึงนิพพาน ฝั่งนี้ ในที่นี้หมายถึงสักกายทิฏฐิ”^๖ ข้อมูลชุดสุดท้ายสำหรับประเด็นนี้ ก็สะท้อนให้เห็นผลของมิจฉาชีวะพิจารณาเห็นดังนี้ว่า มิจฉาอาชีวะมีผลชั่วทั้งในภพนี้และภพหน้า ครั้นพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว จึงละมิจฉาอาชีวะ

จากข้อมูลเบื้องต้นพออนุมานได้ว่า หลักสัมมาอาชีวะ มิใช่หัวข้อธรรมโดด ๆ แต่เป็นส่วนประกอบสำคัญในหลักอริยมรรค ๘ ดังหลักฐานที่ว่าสัมมาอาชีวะ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค และมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันชนิดแยกจากกันไม่ได้ดังข้อความที่ว่าผู้มีสัมมาวาจาย่อมมีสัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) ผู้มีสัมมากัมมันตะย่อมมีสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ผู้มีสัมมาอาชีวะย่อมมีสัมมาวายามะ (พยายามชอบ) แต่อย่างไรก็ดีเมื่อจะค้นเอาเฉพาะคำว่า สัมมาอาชีวะในแหล่งข้อมูลปฐมภูมิก็ยังไม่พบคำอธิบายที่กระจ่างชัด นอกจากบอกในลักษณะว่าบรรดาอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น สัมมาอาชีวะ เป็นอย่างไร คือ ข้อที่พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาอาชีวะ สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ ข้อความนี้ไม่มีการอธิบายเพิ่มเติมว่าเลี้ยงชีพชอบคืออย่างไร แต่ก็มีแหล่งข้อมูลที่ ทำให้เข้าใจในประเด็นดังกล่าวชัดเจนยิ่งขึ้น ดังข้อมูลที่ว่า มิจฉาอาชีวะเป็นสิ่งที่ไม่เป็นธรรม สัมมาอาชีวะเป็นสิ่งที่ เป็นธรรม บาป อุกุศลธรรมเป็นอันมากที่เกิดขึ้นเพราะมิจฉาอาชีวะเป็นปัจจัย นี่เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมเป็นอันมากที่ถึงความเจริญเต็มที่ เพราะสัมมาอาชีวะเป็นปัจจัย นี่เป็นสิ่งที่ เป็นประโยชน์ ข้อสรุปสัมมาอาชีวะคือ สิ่งที่เป็นธรรมและเป็นประโยชน์ ซึ่งตรงข้ามกับ มิจฉาชีวะที่เป็นสิ่งที่ เป็นอธรรมและมีโทษ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ได้มีการริเริ่มอาสาสมัครเพื่อดำเนินการพัฒนาที่มุ่งผลานพลังด้านบวกขององค์กรธุรกิจขนาดใหญ่ ๓ บริษัท กับชุมชนเข้มแข็ง ๕ ตำบล ในชื่อ"หนึ่งตำบล หนึ่งบริษัท" โดย

^๖ อ.ทศก.อ. ๓/๑๑๗-๑๑๘/๓๗๕.

มูลนิธิสัมมาชีพเป็นองค์กรประสาน ได้ข้อค้นพบที่สำคัญคือกระบวนการพัฒนาร่วมกันทุกภาคส่วน โดยใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง (Area base collaborative development) เป็นหัวใจของความสำเร็จในพื้นที่ตำบลมีปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้อง ๓ ประการ คือ (๑) ผู้นำทั้ง ๔ ภาคส่วน (จตุพลัง) คือ ผู้นำธรรมชาติ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ และหน่วยราชการในพื้นที่ ร่วมกันคิดเรื่องการพัฒนา (๒) ใช้ข้อมูลที่คนในชุมชนร่วมกันทำ และ แปลงเป็นแผนในการบริหารการพัฒนาของชุมชน (๓) คนในชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ ร่วมเรียนรู้ และร่วมตรวจสอบ กระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ และทำให้การผสมพลัง สร้างเศรษฐกิจฐานล่างที่ยั่งยืนได้จริง คือ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องผ่านการปฏิบัติ (Interactive learning through action) เป็นการผสมพลังของวิถีที่แตกต่างกันของวิถีธุรกิจ เข้าไปเติมเต็มวิถีชุมชน โดยถือหลักปฏิบัติที่สำคัญ คือ "ไปหาชาวบ้าน อยู่กับเขา เรียนรู้จากเขา วางแผนกับเขา ทำงานกับเขา เริ่มจากสิ่งที่เขารู้ สร้างจากสิ่งที่เขามี สอนโดยชี้ให้เห็น เรียนจากการทำ"

กระบวนการนี้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยน Mind set และ skill set ที่เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกแบบมีจุดยืนในภาคชุมชน ขณะเดียวกัน ผู้นำในภาคธุรกิจของทั้งสามบริษัท เกิดการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่เน้นการลดความเหลื่อมล้ำ ไปสู่ "ความยั่งยืนในการประกอบธุรกิจสู่ความยั่งยืนของการพัฒนา" (sustainable business in sustainable development) นั่นคือการริเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีคิด วิถีปฏิบัติ สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนร่วมกันระหว่างธุรกิจและชุมชน จะเห็นได้ว่ามีหน่วยงาน และองค์กรทั้งที่เป็นภาครัฐ ภาควิชาการ ภาคธุรกิจ ภาคประชาชน ประชาสังคมและองค์กรสาธารณะประโยชน์ที่ไม่แสวงหากำไรมากมายที่ลงไปทำงานสนับสนุนชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และสามารถผนึกกำลังกันส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดระบบสัมมาชีพชุมชนได้ หากมีการทำงานแบบบูรณาการและสานพลังเป็นภาคียุทธศาสตร์กันได้

การขับเคลื่อนแนวคิดสัมมาชีพชุมชน ถูกนำสู่การปฏิบัติผ่าน โครงการ "๑ ตำบลสัมมาชีพ ๑ บริษัท CSR" เป็นการต่อยอดงานพัฒนาเดิมหรือศักยภาพของชุมชนให้เกิดรูปธรรม และพร้อมที่จะขยายสู่ "สัมมาชีพเต็มพื้นที่" คือ ชุมชนมีรายได้มากกว่ารายจ่าย ลดการเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม โดยให้ภาคธุรกิจเข้าไปสนับสนุนชุมชนในเรื่องที่ชุมชนยังขาดอยู่ เช่น ด้านการตลาด การบริหารจัดการ เป็นต้น โดยมีพื้นที่นำร่อง ๕ ตำบล ได้แก่ (๑) ตำบลโพหนอง จังหวัดชัยภูมิ (๒) ตำบลเขาถ่าน จังหวัดสุราษฎร์ธานี (๓) ตำบลบางสน จังหวัดชุมพร (๔) ตำบลบัวใหญ่ จังหวัดน่าน และ (๕) ตำบลแจรงาม จังหวัดสุพรรณบุรี ตั้งแต่ปี ๒๕๕๖ โดยมีภาคธุรกิจที่สนใจและเข้าร่วม ๓ บริษัท ได้แก่ (๑) บริษัท ไทยเบเวอเรจ จำกัด (มหาชน) (๒) บริษัท ไทยยูเนี่ยน โฟรเซ่น โปรดักส์ จำกัด (มหาชน) (TUF) และ (๓) บริษัท น้ำตาลมิตรผล จำกัด โดยมีมูลนิธิสัมมาชีพทำหน้าที่ในการจับคู่ (Matching) หรือเป็นพ่อสื่อแม่ชักระหว่างบริษัทดังกล่าวกับ พื้นที่ที่มีความพร้อม ประกอบด้วย (๑) ผู้นำร่วมมือกันได้ดี (จตุพลังในการขับเคลื่อนชุมชนท้องถิ่น) (๒) มีแผนชุมชน/แผนแม่บทชุมชน (๓) มีความสัมพันธ์

ของคนในชุมชน (หัวบ้าน-ท้ายบ้านถึงกัน) และ (๔) ภาคธุรกิจที่มีความสามารถในการผลิตและการตลาดที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่น

ตำบลบางสน อำเภอประเทวี จังหวัดชุมพร แบ่งการปกครองเป็น ๘ หมู่บ้าน คือ บ้านหน้าทับ บ้านดอนตะเคียน บ้านเกาะเสม็ด บ้านบางเสียบ หัวนอน บ้านคอกม้า บ้านบางสน (ตัวเมืองปะเทวี) และบ้านแหลมยาง มีประชากรประมาณ ๓,๑๓๗ คน แยกเป็นชาย ๑,๖๑๕ คน หญิง ๑,๕๒๒ คน ลักษณะพื้นที่โดยทั่วไปมีลักษณะแบบลูกคลื่นลอนลาด มีภูเขาน้อยใหญ่ทางทิศตะวันตกและทางทิศใต้ (ส่วนใหญ่เป็นภูเขาหิน) และถ้ำสวยงาม ๑ แห่ง คือ ถ้ำนางทอง และชุมชนกำลังพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชน ส่วนทางทิศเหนือเป็นที่ราบ และทิศตะวันออกจะเป็นที่ราบติดชายฝั่งทะเล มีชายหาดและอ่าวที่สวยงาม เช่น อ่าวหน้าทับ อ่าวบางสน เป็นต้น โดยมีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเล ๒ หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ ๑ และหมู่ที่ ๘ ส่วนหมู่ที่ ๒ เป็นพื้นที่ที่มีลำคลอง เรียกว่า คลองบางสน - ท่าซันมีพื้นที่เชื่อมต่อกับชายฝั่งทะเลปากคลองบางสนของหมู่ที่ ๑ สภาพพื้นที่ด้านในทางฝั่งทิศตะวันออกและลำคลองยังเป็นที่ยลบลมให้กับเรือประมง และมีพื้นที่ป่าชายเลนทั้ง ๒ ริมฝั่งคลอง ทำให้ชุมชนในพื้นที่ดังกล่าวประกอบอาชีพได้ทั้งสองอย่าง คือ อาชีพประมงชายฝั่ง และอาชีพเกษตรกรรม รายได้จากการประกอบอาชีพประมงเฉลี่ยต่อครอบครัวประมาณปีละ ๑๕๐,๐๐๐ - ๒๕๐,๐๐๐ บาท จากการทำการเกษตรกรรม ประมาณปีละ ๑๒๐,๐๐๐ - ๒๐๐,๐๐๐ บาท และจากการค้าขายแบบธุรกิจชุมชน ประมาณปีละ ๑๒๐,๐๐๐ - ๒๐๐,๐๐๐ บาท

อ่าวทะเลปะเทวี ประกอบไปด้วย ๔ ตำบล ได้แก่ ตำบลปากคลอง ตำบลชุมโค ตำบลบางสน และตำบลสะพลี โดยมีความยาวของแนวชายฝั่งประมาณ ๖๒ กิโลเมตร มีระบบนิเวศป่าชายเลนที่สำคัญในพื้นที่ตำบลปากคลองและปากคลองบางสน ตำบลบางสน ระบบนิเวศเกาะต่าง ๆ อีกทั้งยังมีแนวกำแพงหินธรรมชาติที่เป็นทั้งแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งหากิน วางไข่ ของสัตว์ทะเล และระบบนิเวศชายฝั่งทะเลที่มีความหลากหลายระบบ อีกทั้งชายฝั่งทะเลปะเทวียังมีชุมชนที่เห็นความสำคัญของพื้นที่ได้รวมกลุ่มกันในการปกป้อง รักษา ดูแลเฝ้าระวังทรัพยากรทางทะเลอย่างสม่ำเสมอ ตัวบ่งชี้ถึงความสำคัญของชายฝั่งทะเลปะเทวี คือ ความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายของหอยมือเสือ ซึ่งสัตว์ทะเลชนิดนี้ชอบอาศัยอยู่ในแหล่งน้ำที่มีความบริสุทธิ์และความอุดมสมบูรณ์ของทะเลเท่านั้นถึงจะมีสัตว์น้ำชนิดนี้ ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ชนิดนี้ชุมชนชายฝั่งตำบลชุมโค ได้จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์หอยมือเสือ เพื่อเฝ้าระวัง อนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรหอยมือเสือให้อยู่คู่กับอ่าวทะเลปะเทวี สัตว์น้ำชนิดอื่น ๆ ที่สามารถบ่งชี้ถึงความอุดมสมบูรณ์ของชายฝั่งทะเลอ่าวปะเทวี ได้แก่ ปลาโลมา ปลาฉลามวาฬ ปลาฉลาม เต่าทะเลและพญานก อีกทั้งการที่ชุมชนชาวประมงในพื้นที่สามารถที่จะจับสัตว์น้ำได้เยอะอย่างต่อเนื่องของสัตว์น้ำเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็น ปูม้า ปลาทุ ปลาดู ปลาตะกวด ปลาอินทรี ปลาสาคร ปลาทู ปลาโหมงาม และปลาเก๋า เป็นต้น

ในช่วงครึ่งปีหลังของปี ๒๕๕๖ โครงการวิจัยยั่งยืนของชุมชนชายฝั่งตำบลบางสน และโครงการทียูเอฟ ชายด์ แคร้ เซนเตอร์ จังหวัดสมุทรสาคร เป็นการลงทุนเพื่อชุมชนตามแผนกลยุทธ์ด้านความยั่งยืนของบริษัท ไทยยูเนี่ยน โฟรเซน โพรดักส์ จำกัด (มหาชน) ทางบริษัทจึงได้ทำงานร่วมกับมูลนิธิสัมมาชีพในการสร้างสัมมาชีพชุมชน เพื่อเป็นการตอบโจทย์ด้านความยั่งยืนที่เป็นความท้าทายสองประการหลักที่บริษัททียูเอฟเผชิญอยู่ คือ การประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่ยั่งยืน และจริยธรรมต่อแรงงาน ด้วยงบลงทุนเบื้องต้นกว่า ๓.๑ ล้านบาท ด้วยประสบการณ์ที่มีมาอย่างยาวนานในฐานะหนึ่งผู้ผลิตอาหารชั้นนำของโลกและตระหนักดีว่าความยั่งยืนทางธุรกิจของบริษัท การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม และคุณภาพสิ่งแวดล้อม มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไม่อาจแยกได้ โดยให้นิยามความยั่งยืนของบริษัท หมายถึง ศักยภาพทางธุรกิจในการส่งเสริมพัฒนาการทางสังคม และปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในระยะยาว ซึ่งบริษัทใช้เป็นกรอบความคิดที่ทำให้เห็นถึงวิสัยทัศน์ และเส้นทางเดินไปสู่อนาคต

ด้วยความคิดในการทำงานร่วมกับชุมชนชายฝั่งที่เป็นผู้ใช้ประโยชน์ร่วมจากทรัพยากรทางทะเลซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่หล่อเลี้ยงมนุษยชาติ และเป็นแหล่งวัตถุดิบหลักของทียูเอฟ โครงการพัฒนาวิธีที่ยั่งยืนจึงเกิดขึ้นภายใต้แนวคิดการมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชนในการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ วางแผนและออกแบบเส้นทางสู่ความยั่งยืน ภายใต้บริบทความยั่งยืนที่ประกอบด้วยเศรษฐกิจชุมชน ทรัพยากรท้องถิ่น และวิถีชนบท ผลการดำเนินการปีหนึ่งเป็นที่น่าพอใจ เกินเป้าหมายที่ตั้งไว้ เพราะผู้รับผิดชอบโครงการของทียูเอฟ มีความแตกฉานทั้งแนวทางและวิถีปฏิบัติ และภาคชุมชนที่สามารถใช้จุดแข็งของภาคธุรกิจและภาคส่วนต่าง ๆ มาเติมเต็มแผนและแนวทางที่ยั่งยืนของชุมชนได้อย่างดีเกินคาด

ต่อมาเมื่อปี ๒๕๕๗ ได้มีกลุ่มนักธุรกิจจิตอาสา ได้รับทราบความต้องการของชาวบ้านตำบลบางสนในการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยเฉพาะปลาชนิดต่าง ๆ ให้กลับคืนมายังอ่าวบางสน รวมถึงเต่าทะเล ซึ่งเคยมาวางไข่ที่เกาะไข่ แต่ปัจจุบันลดน้อยลงมาก จึงได้เกิดเวทีพูดคุยร่วมกันระหว่างกลุ่มแกนนำชาวบ้าน กลุ่มนักธุรกิจจิตอาสา จาก (๑)สำนักงานพัฒนาสหกรณ์ สหกรณ์ออมทรัพย์กรมสรรพาวุธทหารเรือ จำกัด (๒) มหาวิทยาลัยพระจอมเกล้าธนบุรี (๓) มหาวิทยาลัยพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร และ (๔) บริษัท แบล็คแคนยอน (ประเทศไทย) จำกัด จึงได้เกิด “โครงการמצฉาสตรีท” ขึ้น เพื่อสร้างปะการังให้เป็นที่พักพิงของสัตว์น้ำวัยอ่อน และการฟื้นฟูปะการังใต้น้ำ เพื่อให้อ่าวบางสน กลายเป็นจุดท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนตามที่ชุมชนได้จัดทำแผนแม่บทการพัฒนาที่ยั่งยืน บนฐานเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปี ๒๕๕๗ - ๒๕๖๕ ซึ่งมีวิสัยทัศน์ว่า “บางสนน่าอยู่ : ด้วยพลังปัญญา พัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พื้นฐานทรัพยากรที่ยั่งยืน ใหมวลประชาอยู่เย็นเป็นสุข” ซึ่งจากการวิเคราะห์ศักยภาพ

ชุมชนร่วมกันพบว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นสิ่งที่น่าจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้ เพราะตรงกับความต้องการของหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

สิ่งที่เกิดขึ้น คือการขยายกลุ่มและการทำงานด้านการท่องเที่ยว จนเกิดเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน จากเดิมการจัดกระจายของใครของมัน ปัจจุบันมีการประสานการทำงานทั้งกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มโฮมสเตย์ เครือข่ายเด็กและเยาวชน เครือข่ายประมงชายฝั่ง ที่จะร่วมกันสร้างเศรษฐกิจของชุมชนร่วมกัน สิ่งที่ชุมชนขาดได้รับการเติมเต็มจากภายนอก เช่น การสร้างอาชีพ การพัฒนาگردมนำน้ำ เพื่อพานักท่องเที่ยวเดินทางไปยังเกาะไขโดยกลุ่มเด็กและเยาวชน การแปรรูปสินค้าพื้นบ้านของกลุ่มสตรีเพื่อจำหน่ายและเป็นอาหาร สำหรับนักท่องเที่ยวที่มาพักโฮมสเตย์ การฟื้นฟูวิถีวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวทำให้เกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น ด้วยศักยภาพของสถานที่ท่องเที่ยว เช่น ที่ดูเหยี่ยวอพยพที่เขาดินสอ ถ้ำนางทอง หาดทรายที่อ่าวบางสนซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่บริสุทธิ์ ประกอบกับอยู่ใกล้สนามบินชุมพร ทำให้ทุกฝ่ายเห็นโอกาสร่วมกันในการสร้างเศรษฐกิจชุมชนร่วมกัน

นับจากนี้ การขับเคลื่อนระบบสัมมาชีพชุมชนที่ได้ก่อตัวขึ้นที่ตำบลบางสนแล้วนั้น กำลังขยับขับเคลื่อนไปด้วยกัน เข้มแข็ง อ่อนบ่างในแต่ละกลุ่ม ตามความสนใจและการรับรู้ของคนบางสน สิ่งที่จะสะท้อนความสำเร็จของชุมชนก็คือ เศรษฐกิจโดยรวมของคนบางสน แต่สิ่งที่จะวัดได้โดยไม่ต้องอาศัยเครื่องมือที่ซับซ้อนคือ คนบางสนลดการเบียดเบียนตนเอง ลดการเบียดเบียนผู้อื่น และลดการเบียดเบียนสิ่งแวดล้อมได้จริงหรือไม่ เป็นคำถามที่คนบางสน ทีมผู้ประสานงาน นักธุรกิจจิตอาสา และมูลนิธิสัมมาชีพจะต้องช่วยกันค้นหาคำตอบร่วมกันต่อไป

๑) ความหมาย “สัมมาชีพ”

ในลักษณสูตร ปาฏิกวรรค เป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธลักษณะ มีเนื้อความที่สะท้อนให้เห็นความหมายของสัมมาชีพว่า “ภิกษุทั้งหลาย... ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ละมิจฉาอาชีวะแล้ว ดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ คือ เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง การโกงด้วยของปลอม การโกงด้วยเครื่องตวงวัด การรับสินบน การล่อลวง การตลบตะแลง การตัด (อวัยวะ) การฆ่า การจงงำการตีชิงวิ่งราว การปล้น และการขู่กรรโชก”^๗ หลักฐานชุดนี้สะท้อนให้เห็นลักษณะที่เป็นรูปธรรมชัดเจนว่าสัมมาอาชีวะเป็นอย่างไร โดยพระพุทธเจ้ายกตัวอย่างจากอดีตชาติของพระองค์ การตรัสเรื่องนี้ในช่วงต้นพุทธกาลในส่วนที่เป็นสัมมาอาชีวะมีการอธิบายรายละเอียดเพิ่มขึ้นว่า “สัมมาอาชีวะ เป็นไฉน ความมงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุเว้นจากมิจฉาอาชีวะ การไม่ทำ การเลิกทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุ (แห่งมิจฉาอาชีวะ) สัมมาอาชีวะ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรคนี้

^๗ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๐/๑๙๖.

เรียกว่า สัมมาอาชีวะ”^๔ หลักฐานชุดนี้เน้นให้เห็นการกระทำที่เป็นสัมมาที่เริ่มต้นมาจากภายในสู่ภายนอก และย้ำให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่า สัมมาอาชีวะเป็นส่วนประกอบที่แยกขาดจาก อริยมรรคองค์อื่น ๆ ไม่ได้ เสมือนเปลือกไม้แยกต่างหากจากต้นไม้ไม่ได้ หรือเส้นประแยกต่างหากจากถนนไม่ได้ หากจะนิยามตามหลักฐานแห่งพระไตรปิฎกดังที่กล่าวมา อาจสรุปได้ว่า สัมมาชีพ คือ ความมงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุเว้นจากการโกง รับสินบน ล่อลวง ตลบตะแลง เบียดเบียน ฆ่า จองจำ ตีชิงวิ่งราว ปล้น และขู่กรรโชก

คำว่า “สัมมาอาชีวะ” หมายถึง “การประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมายเลี้ยงชีพโดยชอบธรรม ทำด้วยความสุจริต และถูกต้องตามหลักศีลธรรม” ฉะนั้น คำว่า “สัมมาชีพ” จึงยึดแนวความหมายของคำว่า “สัมมาอาชีวะ” ข้างต้น โดยมีความหมายว่า “การทำมาหากินโดยไม่ได้เอากำไรสูงสุดเป็นตัวตั้งหรือเป็นเป้าหมายสุดท้าย และต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคม กล่าวคือ ความสุขของตนและคนทำงานรวมถึงประโยชน์ของผู้บริโภคและผู้รับบริการหลัก โดยไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อมและไม่มุ่งไปกระตุ้นตัณหาอันเป็นเหตุแห่งทุกข์” ซึ่ง นพ.ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายที่สั้นกระชับว่าหมายถึง “อาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และมีรายจ่ายน้อยกว่ารายได้” และหากนำมารวมกับคำว่า “ชุมชน” เป็น “สัมมาชีพชุมชน” จึงหมายถึง “ชุมชนที่มีการประกอบอาชีพโดยชอบ ซึ่งมีรายได้มากกว่ารายจ่าย โดยลดการเบียดเบียนตนเองผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ต้องมีความสอดคล้องกับวิถีของชุมชนเพื่อความมุ่งหมายในการสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชน”

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวถึงสัมมาอาชีวะในหนังสือ “พุทธธรรม ฉบับขยายความ” สรุปความได้ว่า คำว่า สัมมาชีพ โดยทางธรรมไม่ใช่เพียงการใช้แรงงานให้เกิดผลผลิตแล้วได้รับปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเป็นผลตอบแทนมาโดยชอบธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงการทำหน้าที่ความประพฤติการดำรงความถูกต้องอย่างหนึ่งอย่างใดที่ทำให้เป็นผู้สมควรแก่การได้ปัจจัยบำรุงเลี้ยงชีพด้วย เช่น การที่ภิกษุดำรงตนอยู่ในสมณธรรมแล้วได้ปัจจัย ๔ ที่ชาวบ้านถวาย ก็เป็นสัมมาชีพของภิกษุ หรือการที่ถูกประพฤติดนเป็นที่ดีสมควรแก่การเลี้ยงดูของพ่อแม่ก็พึงนับเป็นสัมมาชีพของลูก^๕

วคิน อินทสระ ได้กล่าวถึงเรื่องสัมมาอาชีวะในหนังสือ “หลักธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา” ความว่า สัมมาอาชีวะหมายถึงอาชีพสุจริตโดยตรง อาชีพอะไรก็ได้ที่สุจริต จัดเป็นสัมมาอาชีวะทั้งหมด หรือคือการเว้นมิจฉอาชีพทุกรูปแบบ ประกอบตนอยู่ในสัมมาชีพ การประกอบอาชีพใดก็ตามถ้าทุจริตในอาชีพนั้นก็ถือว่าเป็นมิจฉอาชีพ เป็นต้น เช่น มีอาชีพเป็นข้าราชการ แต่ทุจริต

^๔ อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๔๙๒/๓๗๔.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๗๗๙.

ในหน้าที่ ก็จะกลายเป็นมิจฉาชีพ เป็น สาวกของพระอริยะวันมิจฉาชีพต่าง ๆ แล้วประกอบแต่สัมมาชีพ ทำอาชีพของตนให้บริสุทธิ์สะอาดเรียกว่าอาชีพบริสุทธิ์ เป็นองค์สำคัญข้อหนึ่งของศีล และสรุปว่าสัมมาอาชีพจะเป็นมรรคองค์หนึ่งในแปดประการ อันมีอานุภาพอันวยประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติ ตั้งแต่ประโยชน์ส่วนตัว ครอบครัว และสังคมประเทศชาติ^{๑๐}

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงเรื่องสัมมาอาชีพไว้ในหนังสือ “อริสัจจากพระโอษฐ์ (ภาคปลาย)” ความว่า สัมมาอาชีพจะเป็นอริยะ ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตระ คือ การงด การเว้น การงดเว้น เจตนา เป็นเครื่องเว้นจากการนเลี้ยวชีวิตที่ผิด (มิจฉาอาชีพ) ของผู้มีอริยจิต ของผู้มีอนาสวจิต ของผู้เป็นอริยมังสมังคี ส่วนสัมมาอาชีพะ อันเป็นโลกิยะ คือ การละมิจฉาอาชีพะเสีย ได้แก่การโกง การหลอกลวง กระจประจบสอพลอ การบีบบังคับ การต่อลากับด้วยลามก ให้หาเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีพะของพระอริยสาวก และ ความหมายของคำว่า สัมมาอาชีพะ ซึ่งเคยแปลกันแต่เพียงว่าเลี้ยงชีวิตชอบ นั้น ที่แท้แล้วอาจจะขยายความออกไปได้ถึงคำว่า “การดำรงชีพชอบ” ซึ่งมีความหมายตั้งแต่ต่ำสุด ซึ่งเป็นเรื่องของฆราวาสสูงขึ้นไปตามลำดับๆ จนถึงการดำรงอยู่เพื่อการบรรลุมรรคผลนิพพานทีเดียว^{๑๑} นายแพทย์ประเวศ วะสี ปลุกกระแสนี้ให้หันกลับไปสู่อุดมคติพุทธในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน ท่านได้ให้หลักคิดและแนวทางในการประยุกต์หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับสัมมาชีพสรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนาใหม่ ไม่ใช่ใช้จิตพิเนาะ แต่มุ่งสร้างสัมมาชีพเต็มพื้นที่เป็นเป้าหมาย การมีสัมมาชีพเต็มพื้นที่คือปัจจัยของการอยู่ร่วมกันด้วยสันติ ทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข และการเจริญเติบโตบนพื้นฐานของคุณภาพ “...สัมมาชีพหมายถึงอาชีพที่ไม่เบียดเบียนตัวเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และมีรายจ่ายน้อยกว่ารายได้...สัมมาชีพจึงเป็นทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม และศีลธรรมพร้อมกันไปอย่างบูรณาการ”^{๑๒} โดยความหมายนี้ นายแพทย์ประเวศ วะสี เน้นย้ำให้เห็นว่า ยังมีสัมมาชีพกันมากเท่าใด เศรษฐกิจยิ่งดีขึ้น จิตใจยิ่งดีขึ้น สังคมยิ่งดีขึ้น สิ่งแวดล้อมยิ่งดีขึ้น และศีลธรรมยิ่งดีขึ้น ต่างจากจิตตีพีที่เมื่อจิตตีพีดีขึ้น อย่างอื่นอาจจะไม่ดีขึ้นเป็นเงาตามตัวเพราะจิตตีพีเป็นการวัดแบบแยกส่วน ดังกล่าวแล้ว ฉะนั้น การมีสัมมาชีพเต็มพื้นที่จึงเป็นตัววัดการพัฒนาที่ดีกว่าจิตตีพี...การมีสัมมาชีพ พอกินพอใช้ ทำให้ภูมิใจในตัวเอง มีศักดิ์ศรี ทำให้ไม่ยอมทำไม่ดี และการมีสัมมาชีพถ้วนหน้าทำให้ไม่เบียดเบียนกัน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ให้ทรรศนะเกี่ยวกับหลักการทั่วไปของสัมมาชีพะ

^{๑๐}วคิน อินทสระ, **หลักธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมดา, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐.

^{๑๑}พุทธทาส, **อริสัจจากพระโอษฐ์ ภาคปลาย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๙๓.๔.

^{๑๒}ประเวศ วะสี, **ชุดปฏิรูปประเทศไทย แนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศ สร้างสัมมาชีพเต็มพื้นที่ การมีสัมมาชีพเต็มพื้นที่คือรากฐานของความร่มเย็นเป็นสุข**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที คิว พี จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

๔ ประการ คือ “ในแง่ของเป้าหมายของอาชีพ ในแง่ของความต้องการของชีวิตในปัจจุบัน ในแง่ของสัมมาชีพในทางธรรม และในแง่วิธีการแสวงหาและใช้ทรัพย์” สรุปได้ว่า ชั้นพื้นฐานให้ทุกคนมีปัจจัยสี่เพียงพอไม่ใช่มั่งปั่งพร้อมบริบูรณ์ ประการที่สองความเพียงพอของปัจจัยสี่เป็นพื้นฐานในการพัฒนาจิตปัญญาให้ประณีตยิ่งขึ้น ประการที่สามสัมมาชีพในทางธรรม นอกเหนือจากการใช้แรงงานให้เกิดผลผลิตแล้วรับผลตอบแทนแล้ว ยังหมายถึงการทำหน้าที่ ความประพฤติ หรือการดำรงตนอย่างถูกต้องอีกด้วย และประการสุดท้ายทรัพย์มากน้อยไม่ใช่สาระสำคัญสิ่งสำคัญคือมีการแสวงหาและใช้จ่ายทรัพย์อย่างไร จากทรรณะดังกล่าวทำให้มองกว้างออกไปได้ว่า คำว่าสัมมาชีพ มิได้หมายเอาเพียงการประกอบอาชีพหรือหน้าที่การงานอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไป แต่หมายถึงการดำรงชีวิตที่ถูกต้องดีงามตามสถานะของแต่ละบุคคลก็ถือว่าเป็นสัมมาชีพ ดังที่ท่านให้ตัวอย่างเพิ่มเติมว่า “พระภิกษುದำรงตนอยู่ในสมณธรรม ลูกประพุดิตนเป็นลูกที่ดี ฯลฯ ก็จัดว่าเป็นสัมมาชีพ” นอกจากนี้ท่านยังยังวิเคราะห์เพิ่มเติมใน ๒ ประเด็น คือ ประเด็นแรก เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างแรงงานกับอาชีพและผลตอบแทน ของชีวิตคนสองกลุ่มคือ สำหรับคนทั่วไปกับสำหรับสมณะหรือผู้สละโลก ประเด็นที่สอง การใช้แรงงานในการผลิต ผลิตน้อย ทลายน้อย ผลิตมาก ทำลายมาก หรือบางอย่างมีผลผลิตมีค่าเป็นการทำลาย ตัวอย่างเหล่านี้สะท้อนให้เห็น “ความคับแคบไม่สมบูรณ์ของระบบเศรษฐศาสตร์และลัทธิเศรษฐกิจ” ที่สนใจเพียงการผลิตและบริโภคที่คำนวณนับเป็นตัวเลขได้ในทางวัตถุเท่านั้น ท่านยังให้มุมมองที่น่าสนใจในประเด็นเกี่ยวกับการผลิตและบริโภคในมิติของเศรษฐศาสตร์ทั่วไปอย่างน่าฟังว่า การคำนึงเพียงการผลิตให้มากกระตุ้นให้เกิดการบริโภคให้มากย่อมมีการทำลายทรัพยากรมาก ซึ่งควรมองให้เห็นคุณค่าของการผลิตน้อยและบริโภคน้อยที่มีการทำลายน้อยด้วย ดังที่ท่านให้ทัศนะว่า “เป็นการยุติธรรมหรือไม่ ที่จะกล่าวถึงหน้าที่ในการผลิตของคนโดยไม่พิจารณาถึงด้านบริโภคว่าเขาทำความสิ้นเปลืองแก่ทรัพยากรมากหรือน้อยเพียงใด และการมุ่งเน้นหน้าที่ในการผลิตนั้น เป็นการเกื้อกูลแก่ชีวิตและสังคมแท้จริงหรือไม่” ความประสบผลสำเร็จในด้านเศรษฐกิจตามหลักพุทธธรรมอาศัยหลักกามโลคิ ประกอบด้วยการแสวงหา การใช้ และการมีปัญญาที่จะทำ ให้เป็นอิสระ ซึ่งท่านสรุปว่า “ขยัน ไม่ประมาท ฉลาดจัดการ” อนึ่ง เส้นทางได้มาซึ่งทรัพย์มิใช่เรื่องง่าย ใ้ว่าขยันแล้วจะประสบผลสำเร็จ ต้องอาศัยเงื่อนไขหลายประการ โดยเฉพาะองค์ความรู้พื้นฐานที่จะทำให้แสวงหาทรัพย์ได้ ท่านแนะนำว่า “อุปกรณ์สำคัญของการประกอบสัมมาชีพ ก็คือ ศิลปวิทยา หรือศิลปะ (วิชาชีพ ฝีมือ ความเจตเจตงาน) ดังนั้นท่านจึงเตือนให้ชวนชวาศึกษา ศิลปวิทยา และให้บิดามารดาถือเป็นหน้าที่ ที่จะให้บุตรศึกษาเล่าเรียน” ทัศนะดังกล่าวสอดคล้องกับเหตุผลที่จำเป็นสำหรับการผลิตผลงานที่สูงส่ง สมควรได้รับผลตอบแทนที่มีคุณค่าสูงกว่าการใช้เพียงแค่ร่างกายทั่วไป แต่หลักการนี้ไม่ใช่สิ้นสุดเพียงมีศิลปะวิทยาการดีเท่านั้นหากแต่มีการเรียนรู้ กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์เกื้อกูลมากขึ้น นอกจากนี้ท่านได้ประมวลหลักมัจฉานวณิชา ๕ คือ การประกอบค้าขายที่ผิดหรือไม่ชอบธรรมไว้ว่า “วณิชา ๕ การค้าขายที่เป็นอภินิหารสำหรับอุบาสก ไม่

ควรประกอบ ได้แก่ สัตถวณิชชา ค้าขายอาวุธ สัตถวณิชชา ค้าขายมนุษย์ มังสวณิชชา ค้าขายเนื้อสัตว์ (เลี้ยงสัตว์ไว้ขาย) มัชชวณิชชา ค้าขายของเมา วิสวณิชชา ค้าขายยาพิษ”^{๑๓} จากทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)ที่ว่า “สัมมาชีพ มิได้หมายเอาเพียงการประกอบอาชีพหรือหน้าที่การงานอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไป แต่หมายถึงการดำรงชีวิตที่ถูกต้องดีงามตามสถานะของแต่ละบุคคลก็ถือว่าเป็นสัมมาชีพ” กับแนวคิด นพ.ประเวศ วะสีที่ว่า “สัมมาชีพหมายถึงอาชีพที่ไม่เบียดเบียนตัวเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และมีรายจ่ายน้อยกว่ารายได้...สัมมาชีพจึงเป็นทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม และศีลธรรมพร้อมกันไปอย่างบูรณาการ” ผู้วิจัยจึงผนวกเอาสองทัศนะมาเป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์ หรือเป็นเกณฑ์พิจารณาความเป็นมิฉฉาชีพหรือสัมมาชีพของกลุ่มคนเลี้ยงช้าง โดยให้คำนิยามสัมมาชีพ หมายถึง การประกอบอาชีพหรือหน้าที่การงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ตลอดถึงการดำรงชีวิตที่ถูกต้องดีงามตามสถานะของแต่ละบุคคล ไม่เบียดเบียนตัวเอง ผู้อื่น สิ่งแวดล้อม บูรณาการทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม สิ่งแวดล้อม และศีลธรรมพร้อมกัน ซึ่งนิยามดังกล่าวสะท้อนแนวคิดและความรับผิดชอบต่อคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมอย่างชัดเจน

สัมมาชีพ หมายถึง อาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และมีรายได้มากกว่ารายจ่าย เป็นความพยายามที่จะปรับจากการทำมาหากินเป็นทำมาค้าขาย โดยไม่ได้เอากำไรสูงสุดเป็นตัวตั้ง หรือเป็นเป้าหมายสุดท้าย และต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคม กล่าวคือ ความสุขของตนและคนทำงาน รวมถึงประโยชน์ของผู้บริโภค และผู้รับบริการเป็นหลัก

๔.๑.๒ กระบวนการขั้นตอนสร้างสัมมาชีพ

กรมการพัฒนาชุมชน^{๑๔} เป็นเจ้าภาพหลักในการขับเคลื่อนการสร้างสัมมาชีพชุมชนโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามแผนงานยุทธศาสตร์พัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และชุมชนเข้มแข็งของรัฐบาล ซึ่งตอบสนองนโยบายรัฐบาลเรื่อง การลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและการสร้างโอกาสเข้าถึงบริการของรัฐ โดยกำหนดพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินงาน จำนวน ๒๓,๕๘๙ หมู่บ้าน จากพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมายที่ผ่านการให้การศึกษาด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การสำรวจข้อมูลและจัดเวทีประชาคมทำแผนชุมชนในปี ๒๕๕๙ ตามแผนยุทธศาสตร์ การขับเคลื่อนการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคการเกษตรและชนบท (ยุทธศาสตร์ที่ ๑) เพื่อให้

^{๑๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฉลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๑๗๔.

^{๑๔}กรมพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย, **แนวทางสร้างสัมมาชีพชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : มปป. ๒๕๕๙), หน้า ๑๕.

ประชาชนกลุ่มเป้าหมายจำนวนหมู่บ้านละ ๒๐ คน รวม ๔๗๑,๗๘๐ ครอบครัว มีความรู้และสามารถประกอบสัมมาชีพได้ ด้วยการถ่ายทอดความรู้จากปราชญ์ชุมชนและทำให้ครัวเรือนเป้าหมายมีรายได้เพิ่มขึ้นเฉลี่ยไม่น้อยกว่า ร้อยละ ๓

กระบวนการสร้างสัมมาชีพชุมชนเป็นกระบวนการให้ชาวบ้านสอนชาวบ้าน ซึ่งมีโครงการที่ต้องดำเนินการต่อเนื่องสัมพันธ์กัน ใน ๓ ลักษณะคือ โครงการหลักจำนวน ๕ โครงการโครงการสนับสนุน จำนวน ๓ โครงการและโครงการยกระดับต่อยอดจำนวน ๗ โครงการโดยมีรายละเอียดดังนี้

โครงการหลัก จำนวน ๕ โครงการประกอบด้วย^{๑๔}

๑.โครงการพัฒนาผู้นำสัมมาชีพ :

๑.๑ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด ตรวจสอบปราชญ์ชุมชนเป้าหมายที่จะเข้ารับการอบรมตามหลักสูตร “วิทยากรผู้นำสัมมาชีพ” จากศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชน ซึ่งต้องตรงกับจำนวนหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงตามพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่ ๑ การส่งเสริมการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคการเกษตรและชนบท จำนวน ๒๓,๕๘๙ หมู่บ้าน ละ ๑ คน รวมทั้งสิ้น ๒๓,๕๘๙ คน และเป็นบุคคลเดียวกับฐานข้อมูลตามแบบรายงานปราชญ์ชุมชนหรือผู้ประสบความสำเร็จหรือเชี่ยวชาญในอาชีพเพื่อเตรียมเข้ารับการฝึกอบรมเป็นวิทยากรสัมมาชีพ ที่จังหวัดได้รวบรวมส่งให้กรมฯ เรียบร้อยแล้วหรือหากมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อจักได้บุคคลที่จะขับเคลื่อนสัมมาชีพชุมชนได้ ขอให้จังหวัดดำเนินการปรับปรุงแก้ไขฐานข้อมูลและแจ้งให้กรมฯ ทราบตามแบบทะเบียนข้อมูลที่มิวิทยากรสัมมาชีพชุมชน

๑.๒ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ แจ้งให้ปราชญ์ชุมชนเป้าหมายในหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงตามพื้นที่ความรับผิดชอบของยุทธศาสตร์ที่ ๑ จำนวน ๒๓,๕๘๙ หมู่บ้าน ละ ๑ คน เดินทางเข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตร “วิทยากรผู้นำสัมมาชีพ” ณ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นไปตามแผนการฝึกอบรมที่กรมการพัฒนาชุมชนกำหนด จำนวนรุ่นละ ๔ วัน เพื่อเพิ่มพูนทักษะด้านการถ่ายทอดความรู้และการจัดกระบวนการสัมมาชีพ และสามารถกลับไปทำหน้าที่เป็น “วิทยากรสัมมาชีพชุมชน” ในระดับหมู่บ้านได้อย่างมีคุณภาพ

๒. โครงการประชุมเชิงปฏิบัติการวิทยากรสัมมาชีพชุมชนระดับจังหวัด :

สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด ดำเนินการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการวิทยากรสัมมาชีพชุมชนระดับจังหวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างทีมปราชญ์ชุมชนตามประเภทอาชีพและวางแผนปฏิบัติการฝึกอาชีพให้กับประชาชนในหมู่บ้าน

^{๑๔} กรมพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย, แนวทางสร้างสัมมาชีพชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : มปป. ๒๕๕๙), หน้า ๙.

กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย ประชาชนชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกในหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงตามพื้นที่ความรับผิดชอบของยุทธศาสตร์ที่ ๑ และผ่านการอบรมหลักสูตร “วิทยากรผู้นำสัมมาชีพ” จำนวน ๒๓,๕๘๙ หมู่บ้านๆละ ๑ คน รวมทั้งสิ้น ๒๓,๕๘๙ คน

๓. โครงการเตรียมความพร้อมทีมวิทยากรสัมมาชีพชุมชนระดับหมู่บ้าน :

สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอส่งเสริมและสนับสนุนการจัดประชุมเตรียมความพร้อมทีมวิทยากรสัมมาชีพชุมชนระดับหมู่บ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างทีมวิทยากรสัมมาชีพชุมชนระดับหมู่บ้านให้มีความพร้อม สามารถจัดการฝึกอบรมอาชีพ ให้กับประชาชนในหมู่บ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วย ประชาชนชุมชนในหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงตามพื้นที่ความรับผิดชอบของยุทธศาสตร์ที่ ๑ การส่งเสริมการขับเคลื่อนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคเกษตรและชนบท จำนวน ๒๓,๕๘๙ หมู่บ้าน ๆ ละ ๕ คน รวมทั้งสิ้น ๑๑๗,๙๔๕ คน

๔. โครงการส่งเสริมการสร้างสัมมาชีพชุมชนในระดับหมู่บ้าน :

สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอส่งเสริมและสนับสนุนการส่งเสริมการสร้างสัมมาชีพชุมชนในระดับหมู่บ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมอาชีพตามแนวทางสัมมาชีพชุมชนแก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายผู้แทนครัวเรือนเป้าหมายที่ต้องการฝึกอาชีพในหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงตามพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่ ๑ จำนวน ๒๓,๕๘๙ หมู่บ้านๆ ละ ๒๐ คน รวมทั้งสิ้น ๔๗๑,๗๘๐ คน โดยเน้นผู้แทนครัวเรือนยากจนตามเกณฑ์ จปฐ. เป็นกลุ่มเป้าหมายแรก

๕. โครงการสนับสนุนการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มอาชีพ

สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ ดำเนินการสนับสนุนการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มอาชีพตามแนวทางสัมมาชีพชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ครัวเรือนสัมมาชีพที่ผ่านการพัฒนา มีการรวมกลุ่มจัดตั้งและพัฒนาเป็นกลุ่มอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้

กลุ่มเป้าหมาย ครัวเรือนสัมมาชีพชุมชนในหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงตามพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่ ๑ จำนวน ๒๓,๕๘๙ หมู่บ้าน ที่เลือกอาชีพเดียวกันหรือประเภทอาชีพเดียวกันและที่ผ่านการฝึกปฏิบัติอาชีพในระดับหมู่บ้านนำผลจากการฝึกปฏิบัติอาชีพไปประกอบอาชีพได้อย่างต่อเนื่องจำนวน ๒,๓๖๐ กลุ่ม (๑๐ % ของจำนวนหมู่บ้านเป้าหมาย)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ารูปแบบและกระบวนการสร้างสัมมาชีพชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการสนับสนุนและความร่วมมือจากชุมชนเพื่อขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านอาชีพของคนในชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้ ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าสัมมาชีพคือ ๑) สัมมาชีพคือ อาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม และมีรายจ่ายน้อยกว่ารายได้ เป็นการทำมาหากินโดยไม่ได้เอากำไรสูงสุดเป็นตัวตั้ง หรือเป็นเป้าหมายสุดท้าย และต้องคำนึงถึงความ

เป็นธรรมชาติทางสังคม กล่าวคือ ความสุขของตน และคนทำงาน รวมถึงประโยชน์ของผู้บริโภค และผู้รับบริการหลัก **๒) สัมมาชีพชุมชนเข้มแข็ง** คือชุมชนโดยประชาชนมีการประกอบอาชีพโดยชอบ ซึ่งมีรายได้มากกว่ารายจ่าย และนำรายได้ไปออมเพิ่มขึ้น ลดการเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ การดำรงชีวิตของประชาชนในชุมชนต้องสอดคล้องกับวิถีของชุมชนเพื่อความมุ่งหมายในการสร้างระบบเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน **๓) ปราชญ์ชุมชน** หมายถึง ผู้ที่ประกอบสัมมาชีพจนมีความรู้ความชำนาญในการประกอบอาชีพ หรือมีความเชี่ยวชาญในอาชีพนั้นๆ ประสบความสำเร็จและมีความมั่นคงในอาชีพ เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน พร้อมมีจิตอาสาที่จะถ่ายทอดและขยายผลไปยังบุคคลอื่น ๆ ในชุมชน

๖. ขั้นตอนการสร้างสัมมาชีพ

๑) การฝึกอบรมปราชญ์ เพื่อให้เป็น “ผู้นำสัมมาชีพชุมชน” สามารถเป็นปราชญ์วิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ เพื่อสร้างสัมมาชีพชุมชน โดย ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชน จำนวน ๑๑ แห่ง ของกรมการพัฒนาชุมชน เป็นหน่วยในการจัดฝึกอบรมปราชญ์ เพื่อเพิ่มพูนทักษะด้านการถ่ายทอดความรู้และการจัดกระบวนการสัมมาชีพในชุมชนของตนเอง จำนวนหมู่บ้านละ ๑ คน รวม ๒๓,๕๘๙ คน

๒) สร้างทีมปราชญ์สัมมาชีพชุมชน ให้ปราชญ์ผู้นำสัมมาชีพชุมชน ร่วมกับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและภาคีเครือข่าย แสวงหาทีมปราชญ์สัมมาชีพชุมชนที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ จัดประชุมและสร้างการเรียนรู้ เพิ่มอีกหมู่บ้านละ ๔ คน เพื่อเป็นทีมในการฝึกอาชีพ และไปส่งเสริม สนับสนุน กำกับ และติดตามให้ครัวเรือนเป้าหมาย จำนวนหมู่บ้านละ ๒๐ คน มีความรู้ในการทำอาชีพ สามารถพัฒนาตนเองและสร้างอาชีพได้

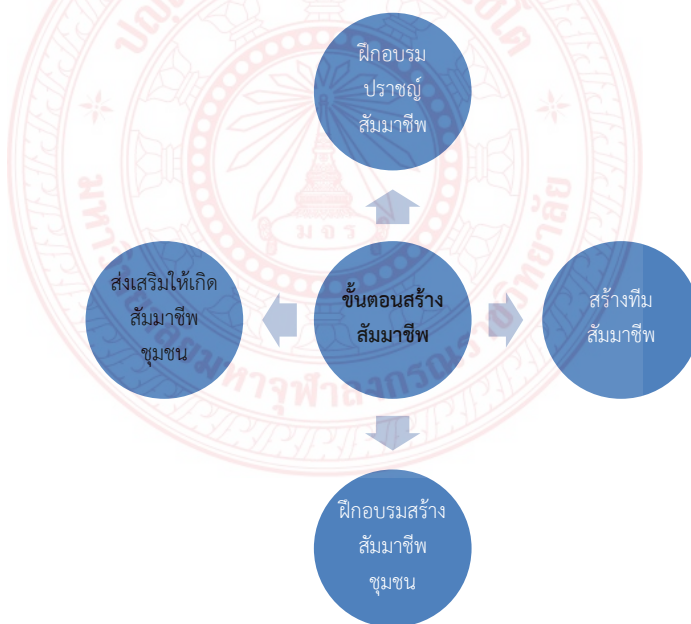
๓) ฝึกอบรมสร้างสัมมาชีพชุมชน เป้าหมายจำนวนหมู่บ้านละ ๒๐ คน ประกอบด้วย ผู้ที่ได้สำรวจความต้องการฝึกอาชีพไว้ที่หมู่บ้าน หรือครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ จปฐ. โดยปราชญ์ชุมชนที่เป็นวิทยากรผู้ถ่ายทอดประจำหมู่บ้านเป็นผู้ถ่ายทอดและฝึกอาชีพ ร่วมกับทีมปราชญ์ชุมชนของหมู่บ้าน หรืออาจเชิญวิทยากรปราชญ์ชุมชนในหมู่บ้านอื่น ๆ ในเขตจังหวัดเดียวกัน ถ้ามีอาชีพที่แตกต่างไปจากความรู้ของปราชญ์ชุมชนร่วมเป็นวิทยากร หรือมีการจัดไปศึกษาดูงานในศูนย์เรียนรู้ชุมชนหมู่บ้านอื่น ๆ ตามอาชีพ ที่ได้ฝึกอบรม ซึ่งกระบวนการถ่ายทอดความรู้เน้นแบบชาวบ้านสอนชาวบ้าน เน้นฝึกการปฏิบัติจริง ใช้วัสดุจริง ลักษณะอาชีพ อาจเป็นอาชีพหลัก อาชีพเสริม หรือ อาชีพใหม่ ก็ได้ ตัวอย่างการพัฒนาสัมมาชีพ เช่น

(๑) พัฒนาอาชีพหลักที่ทำอยู่เดิมให้มีรายได้มากขึ้น ด้วยการลดต้นทุน เปลี่ยนวิธีการ หรือการสร้างคุณภาพให้ผลผลิต หรือการทำแบบผสมผสานใช้ประโยชน์จากทุกส่วนของการผลิตหรือวัตถุดิบ มีผลผลิตตรงกับช่วงเวลาที่ต้องการ เช่น การทำนา ๑ ไร่ ได้ ๑ แสน ใช้ระบบน้ำหยด ปลุกผักออร์แกนิกส์ ปศุสัตว์ปลอดภัย เป็นต้น

(๒) การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร ปศุสัตว์ ไม้ตัดสดที่มีมากในชุมชนมาแปรรูปให้ตรงกับความต้องการของตลาด พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ บรรจุภัณฑ์ เพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิต

(๓) อาชีพที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับด้านการท่องเที่ยวชุมชน ตามศักยภาพ ของทรัพยากรและพื้นที่ของชุมชน เช่น การบริการนักท่องเที่ยว นวดแผนไทย สปา โฮมสเตย์ เป็นต้น

๔) การส่งเสริมให้เกิดสัมมาชีพมั่นคง แคนนำสัมมาชีพและปราชญ์ชุมชน รวมหมู่บ้านละ ๕ คน ต้องส่งเสริม ติดตามสนับสนุน และกำกับให้ ๒๐ ครอบครัว สามารถนำความรู้จากการฝึกอบรมไปประกอบอาชีพ ให้มีรายได้หรือลดรายจ่าย ได้อย่างต่อเนื่องร่วมกับผู้นำ กลุ่ม องค์กร และภาคีเครือข่ายในพื้นที่ โดยใช้ศักยภาพของทุนชุมชนและแผนชุมชน เป็นเครื่องมือในการบูรณาการหน่วยงาน ทรัพยากร และงบประมาณ เพื่อสนับสนุนครัวเรือนสัมมาชีพ ให้สามารถดำเนินการพัฒนาอาชีพ สร้างอาชีพได้ อย่างมั่นคง สร้างความเข้มแข็งโดยการรวมกลุ่ม พัฒนากลุ่มเข้าถึงแหล่งทุน พัฒนากลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนหรือ OTOP เชื่อมโยงหรือใช้แนวทางและองค์ความรู้ ให้ความร่วมมือในการพัฒนา เศรษฐกิจฐานรากจะมั่นคงและชุมชนเข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ซึ่งสามารถสรุปดังนี้

๔.๑.๓ ความสำคัญของการสร้างสัมมาชีพชุมชน

นพ.ประเวศ วะสี^{๑๖} ได้ชี้ให้เห็นว่า ในปัจจุบันประเทศไทยเกิดความเหลื่อมล้ำมหาศาล ส่งผลต่อปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองอย่างแก้ไขไม่ตก จึงเสนอให้หันกลับมาเข้าใจ “ภูมิสังคม”

^{๑๖}สถาปนิกรูปแห่งชาติ, สถาปนิกรูปแห่งชาติวาระปฏิรูปที่ ๒๘ : การปฏิรูประบบเพื่อสร้างเสริมชุมชนเข้มแข็ง : แผนปฏิรูปสัมมาชีพชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, พ.ศ. ๒๕๕๘), หน้า ๖.

ของประเทศไทยแล้วพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานทรัพยากรและฐานวัฒนธรรมของเรา “จะหายจนหมดประเทศและอาจถึงกับรวยแบบไม่รู้โรยก็ทำได้” โดยได้เสนอยุทธศาสตร์ ๓ ประการเพื่อแก้วิกฤตเศรษฐกิจ คือ (๑) ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจติดแผ่นดิน (๒) ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรม และ (๓) ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีสำหรับยุทธศาสตร์เศรษฐกิจติดแผ่นดิน นั้น นพ.ประเวศ วะสี ได้ให้ความหมายของคำว่า “เศรษฐกิจติดแผ่นดิน” ว่าหมายถึง “การสร้างสัมมาชีพเต็มพื้นที่ของคนทั้งแผ่นดินโดยเน้นที่เศรษฐกิจทรัพยากรของแผ่นดิน” และยังได้อธิบายต่อว่า การมีเป้าหมายสัมมาชีพเต็มพื้นที่กับเป้าหมายจีดีพีอย่างเดียวต่างกัน เพราะสัมมาชีพนั้นหมายถึง อาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมและมีรายจ่ายน้อยกว่ารายได้ สัมมาชีพจึงเป็นทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและศีลธรรมพร้อมกันไปการมีสัมมาชีพเต็มพื้นที่เป็นปัจจัยให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขและศีลธรรม และเมื่อคนทั้งประเทศหายจนจะมีอำนาจซื้อ มากจะทำให้เศรษฐกิจข้างบนตั้งอยู่บนฐานที่มั่นคง ไม่ใช่พึ่งแต่การส่งออกเป็นสำคัญ ซึ่งผันผวนและวิกฤตได้ง่ายตามเศรษฐกิจโลก

๔.๑.๔ หลักสัมมาชีพกับเศรษฐกิจพอเพียง

การสนับสนุนการสร้างสัมมาชีพชุมชน โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามแผนงานยุทธศาสตร์พัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและชุมชนเข้มแข็งของรัฐบาล ซึ่งตอบสนองนโยบายรัฐบาลเรื่อง การลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและการสร้างโอกาสเข้าถึงบริการของรัฐ โดยกำหนดพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินงาน จำนวน ๒๓,๕๘๙ หมู่บ้าน จากพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมายยุทธศาสตร์ที่ ๑ โดยกรมฯ ได้กำหนดให้องค์กรสำคัญ ๔ องค์กรทั้งในระดับประเทศ จังหวัด และอำเภอ ทำหน้าที่เป็นทีมสนับสนุนการสร้างสัมมาชีพชุมชน ได้แก่ คณะกรรมการบริหารสำนักงานกลางศูนย์ประสานงานองค์การชุมชนหรือคณะกรรมการศูนย์ประสานงานองค์การชุมชนระดับจังหวัด (คอช.จ)/ศูนย์ประสานงานองค์การชุมชนระดับอำเภอ (คอช.อ.)/ศูนย์ประสานงานองค์การชุมชนระดับตำบล (คอช.ต.) สมาคมผู้นำสตรีพัฒนาชุมชนไทยหรือคณะกรรมการพัฒนาสตรีจังหวัด (กพสจ.)/คณะกรรมการพัฒนาสตรีอำเภอ (กพสอ.)/คณะกรรมการพัฒนาสตรีตำบล (กพสต.) สมาคมผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนไทยหรือคณะกรรมการชมรมอาสาพัฒนาชุมชนระดับจังหวัด/อำเภอ และสมาคมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตหรือคณะกรรมการเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตระดับจังหวัด/อำเภอหรือผู้แทนคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต โดยดำเนินการโครงการสนับสนุน จำนวน ๓ โครงการ

๔.๑.๕ สัมมาชีพของชุมชนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์

จังหวัดสุรินทร์ได้ชื่อว่าเป็นจังหวัดที่มีหมู่บ้านเลี้ยงช้างหรือมีช้างเลี้ยงมากที่สุดในประเทศไทยสำหรับความเป็นมาของชุมชนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑.๕.๑ ความเป็นมาของชุมชนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์

จเร โสรฐี ได้เขียนหนังสือ “ตำนานช้างไทย” มีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า ช้างเป็นสัตว์ที่มีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในทางศาสนาพุทธอย่างมากมาย อย่างเช่น เมื่อครั้งพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นช้างพญาช้างฉัททันต์ หรือ ชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้าในจำนวน ๕๐๐ และอีกเหตุการณ์หนึ่งคือ ช้างนาพาคีรี เป็นช้างเผือกตกมันมีความดุร้าย ซึ่งพระเทวทัตปล่อยออกมาเพื่อทำร้ายพระพุทธเจ้า ระหว่างทาง ช้าง นาพาคีรีอาละวาดบ้านช่องชาวบ้าน และผู้คนแตกกระเจิง มั่นมุ่งตรงมาหาพระพุทธเจ้า และเมื่อมันวิ่งเข้าใกล้ตัวพระองค์ ความดุร้ายและอหังการได้หมดไป จากนั้นมันได้ก้มลงหมอบกราบพระพุทธเจ้าอย่างสำนึกผิด^{๑๗}

ณัฐภัทร จันทวิช ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ช้างต้น สัตว์มงคลแห่งจักรพรรดิ เล่ม 1” มีใจความสำคัญว่า ความเชื่อในพระพุทธศาสนา ช้างเป็นสัญลักษณ์ที่เป็นมงคลแห่งการบำเพ็ญบารมีและความศักดิ์สิทธิ์ ดังปรากฏในชาดกเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เคยเสวยพระชาติเป็นพระยาช้างที่ทรงบำเพ็ญบารมีในพระเวสสันดรชาดก พระเศวตมงคลหัตถีหรือพระยามงคลนาคในทุมเมธชาดก^{๑๘}

กังสดาล กนกหงส์ กล่าวว่า สถานการณ์ของความช้างและเลี้ยงช้าง เป็นการศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพวิถีความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อที่เกี่ยวกับการเลี้ยงช้าง สถานภาพของควาญช้าง ลักษณะการทำงาน การเลี้ยงช้าง อาหาร สภาพพื้นที่ และพฤติกรรมในการดูแลสุขภาพช้างในแต่ละกลุ่มอาชีพ^{๑๙}

ณัฐกานต์ ลิ้มสถาพร ได้กล่าวถึงหมอช้าง ไว้ในหนังสือ “ช้าง ภูมิรู้เรื่องช้างฉบับพิศดารที่สุด” สรุปความได้ว่า ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจับช้างจำนวนกว่า 200 เชือก มารวมกันไว้ที่คอกเพนียดทั้งกว้างและใหญ่ แต่จำนวนช้างทั้งหมดนี้ มีจำขอลงอยู่ 4 เชือก จึงทำให้ช้างเหล่านี้ เกิดทำร้ายกันขึ้นมา เพราะไม่ขอลงของตนเอง กระทั่งหมอช้างผู้ฉลาด ต้องใช้การจับกล่อมช้างด้วยภาษามอญ และทำให้ช้างทั้งหมดนั้น สงบลงได้^{๒๐}

สมเพลิน ชนะพจน์ กล่าวว่า ช้างเป็นสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนม มีงา มีวง มีสีเท่า กินพืชเป็นอาหาร และมีรูปร่างใหญ่โตกว่าสัตว์บกชนิดอื่นๆ และมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธโดยมีอิทธิพลต่อ

^{๑๗}จเร โสรฐี, *ตำนานช้างไทย*, (กรุงเทพมหานคร : พี.เจ. เพลท โปรดิวเซอร์, 2544), หน้า 47.

^{๑๘}ณัฐภัทร จันทวิช , *ช้างต้น สัตว์มงคลแห่งจักรพรรดิ เล่ม ๑* , (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๒๙), หน้า ๙.

^{๑๙}กังสดาล กนกหงส์, “การศึกษาสถานภาพควาญและช้าง ศึกษาเฉพาะกรณี ควาญและช้างเลี้ยงที่เป็นสมาชิกของมูลนิธิช้างแห่งประเทศไทย”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๖.

^{๒๐}ณัฐกานต์ ลิ้มสถาพร, *ช้าง ภูมิรู้เรื่องช้างฉบับพิศดารที่สุด*, พิมพ์ครั้งที่ ๒ , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ๒๒๒, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๑.

สังคมไทยในด้านต่างๆ^{๒๑} นอกจากนั้น ช้าง ยังเป็นสัตว์ซึ่งมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ในหลายลักษณะ ได้แก่ ความไม่ประมาท ความอดทน มงคล 38 ประการ ในรอยพระพุทธบาทชัยมงคลคาถา และบทบัญญัติแห่งวินัยสงฆ์ ในด้านบุคคลนั้น ช้าง ก็มีส่วนสัมพันธ์ต่อพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าพระโพธิสัตว์ พระพุทธสาวก พระภิกษุ และเป็นหนึ่งในแก้ว ๗ ประการ อันเครื่องหมายของพระจักรพรรดิ, ช้างในวรรณคดีพระพุทธศาสนา จึงมีอิทธิพลต่อสังคมไทย การศึกษาและเศรษฐกิจ มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในสังคมไทยร่วมสมัยนั้น ช้างเผือกเป็นสัญลักษณ์ประจำชาติไทย และมีวันช้างไทยซึ่งตรงกับวันที่ ๑๓ เดือนมีนาคมของทุกปี

สิริมา เจริญภัทร

เกสซ์ กล่าวว่า ชาวกวย ได้มีการเลี้ยงช้างมาเป็นเวลานานนับร้อยปีโดยการเลี้ยงช้างมีความสำคัญต่อชาวส่วยทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี และเศรษฐกิจ ในปัจจุบันการเลี้ยงช้างต้องประสบปัญหาต่างๆ^{๒๒}

ภาพที่ ๔.๑ อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีฯอดีตเจ้าเมืองสุรินทร์

๔.๑.๕.๒ วิถีชีวิตของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์

คนไทยโดยทั่วไปเรียกชาวกวยว่า “ส่วย” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่กระจัดกระจายทั่วไปและอาศัยอยู่เป็นกลุ่ม ๆ ในเขตอีสานตอนใต้ และอยู่หนาแน่นในจังหวัดสุรินทร์ศรีสะเกษบุรีรัมย์และจังหวัดอุบลราชธานี ตามลำดับ และยังปรากฏอยู่ประปรายในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามจังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดสุพรรณบุรี ชาวกวยในประเทศไทยมีจำนวนประชากรประมาณเกือบ ๓,๐๐,๐๐๐ คน^{๒๓} ส่วนใหญ่อาศัยปะปนอยู่ในชุมชนกับชาวเขมรและชาวลาว ต่อมามีการส่งเสริมประสานการมีส่วนร่วม มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม และปัจจุบันนี้กลายเป็นพื้นที่วัฒนธรรม

^{๒๑} สมเพลิน ชนะพจน์, “ช้างในวรรณคดีพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔๔.

^{๒๒} สิริมา เจริญภัทรเกสซ์, “ปัญหาการเลี้ยงช้างบ้านและการจัดการปัญหาของคนเลี้ยงช้างชาวกวย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๓} สมทรง บุรุษพัฒน์, สารานุกรมชนชาติกวย, (นครปฐม : โรงพิมพ์สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘), หน้า ๕๕.

ห้องถิ่นอีสานใต้ที่โดดเด่นแห่งหนึ่งของประเทศไทย ผู้วิจัยจะได้นำเสนอประวัติความเป็นมาของกวยที่นักปราชญ์ได้ศึกษาไว้ดังนี้

๔.๑.๕.๓ ความเป็นมาของชุมชน กวย

กวย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในอีสานที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร เรียกตัวเองตามสำเนียงหรือกลุ่มที่พูดว่า “กวย หรือ กวย หรือ โก้ย แปลว่า คน” ชาวกวยจัดรูปแบบอาศัยอยู่เป็นกลุ่มต่างๆ เช่น กวยดำ เหยย กวยบรู กวยเยอ กวยมลาวหรือกวยมลอ ชาวไทยโดยทั่วไปรู้จักกลุ่มชนชาตินี้ในอดีตว่า “ส่วย หรือเขมรป่าดง” ในอดีตก่อตั้งเป็นเมืองสุรินทร์ สังขะ ขุขันธ์ และรัตนบุรี ชาวกวยได้ส่งส่วยเป็นเครื่องบรรณาการแก่กรุงศรีอยุธยาเป็นประจำทุกปีในรูปของผลผลิตจากป่า จึงทำให้ชาวไทยและชาวไทยอีสาน (ลาว) เรียกชาวกวยว่า “ส่วย”^{๒๔} ชาวกวยมีนิสัยชอบย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง และไม่ชอบอยู่ภายใต้การปกครองของใคร ชาวกวยนี้สืบเชื้อสายจากคนรุ่นแรกๆ อาศัยอยู่ในพื้นที่ทางตอนเหนือของประเทศกัมพูชา และอีสานตอนใต้ ของประเทศไทย ก่อนที่กัมพูชา จาม และไทยเข้ามาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ ต่อมาชาวกวยมีความสัมพันธ์ด้านการแต่งงานระหว่างชาติพันธุ์กวยกับชาติพันธุ์อื่นๆ ที่เข้ามาอาศัยอยู่ในถิ่นเดียวกันและใกล้เคียงกันจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการปรับตัวทางสังคม มีวัฒนธรรมที่หลากหลาย จากการมีความสัมพันธ์ด้วยการแต่งงานกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ส่งผลต่อลักษณะทางชีวภาพของชาวกวยแตกต่างกัน เช่นมีรูปร่างสูง บ้างมีแขนขายาวจวมูกใหญ่ บ้างก็มีผิวพรรณสวย ชาวกวยบางกลุ่มมีรูปร่างลักษณะแข็งแรง กายา ชื่อสัตย์ ขยันหมั่นเพียร และชอบถ่อมตัว เมื่อพ.ศ. ๒๔๔๐ เอเจียน แอมอนิเย (A.Aymonier) ได้กล่าวถึงลักษณะนิสัยของชาวกวยว่า ชาวกวยเขตเมืองสังขะ (อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ปัจจุบัน) ชอบสอดรู้ สอดเห็น ไร่ เริง หูเบา ฉลาด แต่โกรธง่าย อย่างไรก็ตามมีชาวเขมรถิ่นไทยชาวไทยอีสานเขตอีสานตอนใต้ปัจจุบันนี้มองว่ากลุ่มชาติพันธุ์กวยเป็นผู้มีน้ำใจ เอื้ออาทรต่อกัน รักญาติพี่น้องกันดี เมื่อมีกิจกรรมในชุมชนเขาจะปรับตัวได้เร็วกว่าชาติพันธุ์เขมรและลาว

ชาวกวยมีการอพยพไปมาในพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ดินแดนตอนเหนือของเขมร และตอนใต้ของลาว ดังที่ พอล เลวี (Paul Levy) นักโบราณคดีชาวฝรั่งเศสได้กล่าวถึงนิทานปรัมปราซึ่งเป็นตำนาน (Myth) ของชาวกวยว่า แต่เดิมนั้นถิ่นฐานของชาวกวย ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของเมืองเหนือ เข้าสู่เขตลาวแถบแคว้นจำปาศักดิ์ แต่ต้องประสบกับภาวะน้ำท่วมอยู่บ่อยๆ ชาวกวยจึงอพยพเข้าสู่ที่ราบสูงโคราช หรือภาคอีสานของไทย เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ การเมืองบริเวณแถบนี้มีการเปลี่ยนแปลง เช่น สมัยเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูรสถาปนาอาณาจักรจำปาศักดิ์ (แคว้นจำปาศักดิ์) ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ชาวกวยที่อยู่ในเขตนครจำปาศักดิ์ได้อพยพหนีภัยทางการเมืองข้ามลำน้ำโขง เข้าสู่ภาค

^{๒๔}แอมอนิเย, เอเจียน,บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ. ๒๔๔๐. แปลโดย ทองสมุทร โดเรและสมหมาย เปรมจิตต์, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,๒๕๔๑),หน้า ๑๙.

อีสาน ทางแก่งสะพือ ซึ่งเดิมเรียกตามภาษาญวว่า แก่งกะชั้นผืด (แก่งงูใหญ่) ในเขตอำเภอโขงเจียม (โขงเจียม – ผุ่งซ่าง) แล้วแยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในพื้นที่ภาคอีสาน เช่น บ้านเจียงอี(บ้านซ่างปวย) ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ บ้านกระโพ – ตากลางตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์^{๒๕} จากการศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์ญวของ “ไซเดนฟาเดน (Seidenfaden)” เขาเป็นชาวเดนมาร์กได้รับราชการ ในยศ พ.ต.ต. ไซเดนฟาเดน เขาเป็นจเรตำรวจประจำมณฑลอุบลฯ ในช่วงตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สนใจกลุ่มชาติพันธุ์ญวในประเทศไทย เสนอว่ากลุ่มชาวญวมีสำเนียงพูดซ้ำเร็วแตกต่างกันแต่พื้นฐานในความหมายของคำ หรือข้อความสามารถฟังเข้าใจกันได้ รวมแล้วมีจำนวน 118,760 คน เช่น กลุ่มญวเยอ “Kui Yo” พูดภาษาญวเร็วกว่ากลุ่มอื่น ๆ เช่น พูดเร็วกว่ากลุ่มญวมะโล (Kui M, lo) และ ญวมะลัว (Kui M, loa) ซึ่งการอาศัยอยู่ร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ของชาวญวได้สะท้อนวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกัน การรับและผสมกลมกลืนวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ญวมีวัฒนธรรมอ่อนกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ จึงยอมรับวัฒนธรรมอื่นเข้ามาปะปนกับวัฒนธรรมของชาวญว เช่น เป็นส่วยลาวคือ ญว (ส่วย) ที่พูดลาวมีจำนวน ๑๔๖,๐๐๐ คน เป็นส่วยเขมรจำนวน ๓๓,๐๐๐ คน รวมทั้งสิ้น ๑๗๙,๐๐๐ คน^{๒๖} การศึกษาในเขตอีสานใต้พบว่า มีกลุ่มชาวญวบรูที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มญวเยอที่อำเภอไพรบึง กิ่งอำเภอศิลาลาด และอำเภอราศีเสล จังหวัดศรีสะเกษกลุ่มญวมะโล หรือกลุ่มญวมลัวที่อยู่กระจายทั่วไปในจังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดนครราชสีมาในเขตอำเภอห้วยแถลง และยังพบกลุ่มนี้อาศัยอยู่เป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในเขตอำเภอน้ำยืน อำเภอนาจะหลวย อำเภอสำโรง อำเภอเดชอุดม ในเขตจังหวัดอุบลราชธานีกลุ่มดังกล่าวนี้เป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด ส่วนญวซ่างหรือญวอจิงหรือญวซ่างพบอยู่เป็นกลุ่มในอำเภอท่าตูม อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ และอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์

^{๒๕}ศุภย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : กรณี เขมร ลาว ส่วย สุรินทร์, (กรุงเทพมหานคร : สารมวลชน,๒๕๓๓),หน้า ๑๒๐.

^{๒๖}Seidenfaden Erick. “The Kui People of Cambodia and Siam,” Journal of the Siam Society. 39(2) : 144 – 180 ; May, 1952. อ้างถึงใน วิลาศ โภธิสาร, การปรับตัวทางสังคมของชาวญวในบริบทพหุวัฒนธรรมเขตอีสานใต้,ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,๒๕๕๒)

ภาพที่ ๔.๒ พระครูประกาย ศูนย์คชอาณาจักร

บันทึกการเดินทางของเอเจียน แอมอนิเย เพื่อสำรวจหาศิลาจารึกในเขตแดนอีสานใต้ ได้กล่าวถึงประชากรซึ่งประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จำนวนมาก ความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ทรัพยากร ธรรมชาติ การค้าการขาย สถานที่ตั้งบ้านเมือง และการทำมาหาเลี้ยงชีพ ซึ่งสะท้อนให้เห็น

พฤติกรรมของชาวกูย ที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น ลาว เขมร ตัวอย่าง กล่าวถึงจังหวัดคุชัณ (ปัจจุบันคือจังหวัดศรีสะเกษ) ช่วง ค.ศ. ๑๘๘๔ ว่า มีจำนวนประชากรที่ขึ้นทะเบียนไว้ ๑๑,๐๐๐ คน จ่ายค่าภาษีอากรคนละ ๒ บาทต่อปีเมื่อมีครอบครัว ชายหนุ่มโสดไม่ต้องจ่ายค่าภาษีอากรทั้งหมดตกเป็น ๙๘ ชั่งและ ๕๘ บาทต่อปี ประชากรมีทั้งคนเขมร และลาว แต่ส่วนมากเป็นพวกเผ่ากูย ซึ่งจะต่างกันทางด้านภาษาพูด เรียกว่า ภาษาเมโล มะหาย อันตอระ และเยอ ซึ่งมีความหมายว่า “ไซ้” วิถีชีวิตของผู้คนที่นี่มีการค้าขาย วัว ควาย ม้า เขากวาง เขาควย หนังวัว และหนังควายและโดยมากก็มีครั้งซึ่งเป็นสินค้าสำคัญของจังหวัด มีพ่อค้าเงินจากโคราชมาซื้อเอาในราคาหาบหนึ่งต่อ ๘ - ๑๐ - ๑๒ บาท (ขณะนั้นมีการใช้เงินลาด เงินสด ๑๐ ลาด เท่ากับ ๑ สลึง ๔๐ ต่อ ๑ บาท) พวกเขาเอาผ้าฝ้ายมาขาย การขนส่งอาศัยกองคาราวานเกวียนเป็นหลัก ศูนย์ผลิตครั้งที่สำคัญของคุชัณนั้นอยู่รอบพนมเมรบาส “ภูฝ้าย” ซึ่งเป็นเทือกเขาที่มีลักษณะไม่สม่าเสมอ อยู่ห่างไปจากอำเภอเมืองไป ๑ วันโดยการเดินเท้า^{๒๗} ซึ่งให้เห็นว่าชาวกูยนั้นมีความลำบากมาเป็นเวลานานเพราะต้องเสียภาษีให้แก่รัฐสยาม (ไทย) มาโดยตลอด และได้มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ข้างเคียงคือ ลาวและเขมร และยังได้สร้างความสัมพันธ์กับผู้คนต่างแดนที่เข้ามาใหม่ที่เข้ามาหาซื้อสินค้าออกไปนอกท้องถิ่นคือ ชาวจีนที่มาจากโคราช และได้สัมผัสระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าด้วยเงินตราจึงเป็นจุดเริ่มกำเนิดต่อการปรับตัวในช่วงเวลาต่อมา

^{๒๗}แอมอนิเย, เอเจียน,บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ. ๒๔๔๐. แปลโดย ทองสมุทร โดเรและสมหมาย เปรมจิตต์, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,๒๕๔๑),หน้า ๑๖.

๔.๑.๕.๔ กลุ่มต่างๆ ของชาว กูย

ชาวกูยอาศัยอยู่เป็นกลุ่ม ๆ มีสำเนียงพูดแตกต่างกัน กลุ่มที่อยู่ใกล้เคียงกับชาติพันธุ์ไทยอีสานก็มีสำเนียงเป็นอย่างหนึ่ง เช่นชาวกูยที่อาศัยอยู่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษ จึงเรียกกลุ่มนี้ว่าลาวสวย และกลุ่มที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกับกลุ่มเขมรถิ่นไทยในจังหวัดสุรินทร์ เรียกว่า เขมรสวย มีรูปแบบการจัดกลุ่มเพื่อการดำรงชีพตามลักษณะสภาพพื้นภูมิแตกต่างกันไปแต่ละกลุ่มดังนี้^{๒๘}

๑) **กลุ่มชาวกูยเมโลหรือกูยมลาวหรือมะหลั่ว** การสำรวจของ แอมอนิเย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ เสนอว่า กลุ่มชาวกูยเมโลมีจำนวนมากว่ากลุ่มชาวกูยกลุ่มอื่นๆ เขาตั้งถิ่นฐานอยู่ในท้องที่อำเภอศีขรภูมิอำเภอสำโรงทาบ อำเภอสังขะ บางพื้นที่ของอำเภอจอมพระ และบางพื้นที่ของอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ อำเภอปราสาท อำเภอห้วยทับทัน อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ สำเนียงภาษาพูดแตกต่างกันบ้างแต่สื่อความหมายเข้าใจกันได้ เช่น เขตหมู่บ้านในตำบลตรึม ตำบลแดล อำเภอศีขรภูมิหมู่บ้านเขตตำบลสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ และเขตหมู่บ้านตำบลปราสาท อำเภอปราสาท จังหวัดศรีสะเกษ เขาเรียกตัวเองว่า “กูย” ส่วนหมู่บ้านในตำบลเสมิง ตำบลตระออม อำเภอสำโรงทาบตำบลตรมไพร ตำบลผักไหม อำเภอศีขรภูมิ และตำบล จอมพระ อำเภอจอมพระ และบางหมู่บ้านเขตอำเภอสนม จังหวัดสุรินทร์ บางหมู่บ้านเขตอำเภอห้วยทับทัน บางหมู่บ้านเขตอำเภออุทุมพรพิสัยบางหมู่บ้านเขตอำเภอขุขันธ์ บางหมู่บ้านเขตอำเภอกันทรลักษณ์ และหมู่บ้านเขตอำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ เขาจะไม่ออกเสียง “กูย” แต่เขาเรียกตัวเองว่า “กวย” ชาวกูยเมโลนี้ประกอบอาชีพทำไร่ทำนาเป็นสำคัญ เชื่อศาลผีบรรพบุรุษหรือศาลปู่ตา กลุ่มที่มีความเชื่อในผีบรรพบุรุษสูงมากคือชาวกูยเขตตำบลตรึม ตำบลแดล และตำบลสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ ตำบลพิมายและตำบลปราสาทจังหวัดศรีสะเกษ สิ่งที่เขาเชื่อนี้คือ ตะกวด ซึ่งเป็นสัตว์อันเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ และเป็นผีบรรพบุรุษผู้คุ้มครองความปลอดภัยแห่งชีวิต ชาวกูยเล่าว่ากลุ่มกูยเมโลนี้ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานมานานกว่ากลุ่มชาวกูยบรู ข้อพิจารณาหมู่บ้านเก่าที่ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่เป็นเวลานานจะตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่โคกเนินสูง ใกล้แหล่งน้ำที่เป็นห้วย หนองคลองบึง หรือมีสระน้ำโบราณสมัยอาณาจักรเขมรสร้างไว้ เช่น บ้านตรึม บ้านสำโรงทาบ บ้านแดล บ้านจอมพระ บ้านกระโพ-ตากกลาง บ้านเมืองสิง จังหวัดสุรินทร์ บ้านปราสาทเยอ บ้านปราสาท จังหวัดศรีสะเกษ ชาวกูยเมโลเขตอีสานใต้ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้ได้อพยพเคลื่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ เช่น ชาวกูยเขตตำบลตรึม ตำบลแดล อำเภอศีขรภูมิอพยพไปอยู่ในเขตอำเภอเมืองบุรีรัมย์ อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ หรือชาวกูยเขตตำบลตรึม ตำบลแดลอพยพ อำเภอศีขรภูมิ และเขตตำบลสำโรงทาบ อำเภอสำโรงทาบจังหวัดสุรินทร์อพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่ที่ อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา

^{๒๘}วิลาศ โภธิสาร, การปรับตัวทางสังคมของชาวกูยในบริบทพหุวัฒนธรรมเขตอีสานใต้, *ปรัชญาคุณิพนธ์* , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒), หน้า ๕๔.

ชาวภูยกี้อพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่นี้ว่า “บ้านใหม่” บ้านเดิมเรียกว่า “บ้านเก่า” บ้านของกลุ่มชาวภูยกี้อพยพไปตั้งถิ่นฐานใหม่นี้ พบว่าลักษณะการตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งต้นน้ำ และอาศัยอยู่ร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ลาว กลุ่มชาติพันธุ์เขมร และกลุ่มชาติพันธุ์โคราชชาวภูยกี้อพยพสามารถปรับตัวเองได้ดี เช่น สามารถใช้ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ได้ดี และประกอบอาชีพการทำนาเป็นสำคัญ

๒) กลุ่มชาวภูยกี้อพยพ กลุ่มชาวภูยกี้อพยพเป็นชนพื้นเมืองกลุ่มหนึ่งที่ตั้งใจอยู่ในกลุ่มภาษามอญ-เขมร เรียกตนเองว่า “กวย” มีความหมายว่า “คน” สำเนียงภาษาแตกต่างจากกลุ่มภูยกี้อพยพบ้าง แต่ก็สามารถสื่อความหมายเข้าใจกันได้ ชาวเขกอพยพมาจากเมืองอัตปือ แคว้นจำปาศักดิ์ประเทศลาว อพยพมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่บ้านคงโคก อำเภอราศีไศล จากนั้นก็แยกย้ายกันไปตั้งบ้านเรือนหาที่ทำมาหากินตามถิ่นต่างๆ ในเขตอำเภอราศีไศล กิ่งอำเภอศิลาลาด อำเภอไพรบึง อำเภอพยุห์ และอำเภอเมืองศรีสะเกษ ชาวเขกอพยพอยู่รวมกันเป็นชุมชน ทำมาหากินด้วยอาชีพการเกษตร และหาของป่าบริโภคใช้สอย มีการไปมาหาสู่กันระหว่างชาวเขกด้วยกันอยู่เสมอ จุดเด่นของชาวภูยกี้อพยพ คือมีความเหนียวแน่นในการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมทางภาษาของกลุ่มชนไว้เป็นอย่างดีสิ่งที่น่าสนใจอีกคือ มีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ

ตำนานของชาวภูยกี้อพยพมีอยู่ว่า พญากะตะศิลาเป็นหัวหน้านำคนเผ่าเขกอพยพมาโดยทางเรือ มาตั้งเมืองคงโคกหรือเมืองคงปัจจุบันนี้ ซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูลอุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำและเป็นเส้นทางคมนาคมในการติดต่อค้าขาย มูลเหตุในการตั้งชื่อเมืองอาจมาจากการที่พื้นที่เหล่านี้อาจมีป่ามะม่วงมาก่อนแล้ว หรือมีการปลูกไม้ผลที่ปลูกง่ายและให้ผลเร็วคือ มะม่วง ที่มีอยู่จำนวนมากจึงเรียกเมืองตนเองว่า เขยาศีคอง แปลว่า ต้นมะม่วง ต่อมาเพี้ยนเป็นเมืองคอง – เมืองคง ปัจจุบันนี้มีรูปปั้นกตะศิลา ที่บึงคงโคก บ้านหลุบโมก ตำบลเมืองคง อำเภอราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ เป็นที่เคารพของชาวเขก และมีการบวงสรวงในวันเพ็ญเดือนสามของทุกปี^{๒๔}

การเสนอของแอมอนิเยกล่าวไว้ว่า ชาวเขกเป็นกลุ่มชนหนึ่งที่อพยพมาจากพม่า มีการเคลื่อนย้ายตามเส้นทางของแม่น้ำซึ่งน่าจะเป็นแม่น้ำโขงเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ในแคว้นจำปาศักดิ์ก่อนและต่อ ๆ มาก็คือเคลื่อนย้ายเข้าสู่ปากแม่น้ำมูลเดินทางตามเส้นทางแม่น้ำมูล แล้วเข้ามาตั้งถิ่นฐานเขตเมืองโขง (น่าจะเป็นเมืองคองคือ อำเภอราศีไศลปัจจุบันนี้) ต่อมามีการเคลื่อนย้ายเข้าสู่พื้นที่อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ และทุกวันนี้มีชาวเขกอาศัยอยู่เป็นกลุ่มเขตตำบลปราสาทเขก อำเภอไพรบึง(เดิมเป็นเขตการปกครองของอำเภอขุขันธ์) “พวกเราไปถึงแหลมใต้ของดอนโขง (น่าจะเป็นดอนคอง) และก็เป็นแหล่งที่น้ำไหลแรงใช้เวลาหนึ่งชั่วโมงครึ่งเลยบั้งขึ้นตามดอน เพื่อจะไปหยุดพักนอนที่ด้านบนตรงหน้าวัดเมืองโขงซึ่งเป็นเมืองโขงได้สร้างขึ้นเป็นลักษณะพิเศษ บนกองดินที่ริมแม่น้ำมูล และมี

^{๒๔}คณะกรรมการดำเนินการจัดทำหนังสือวัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ฯจังหวัดศรีสะเกษ

กระท่อมอยู่ประมาณ ๘๐ หลัง ลึกเข้าไปภายในพื้นที่ ๑,๒๐๐ เมตรมีเมืองโขงเก่า มีกระท่อมเก่าอยู่ ๒๐ กว่าหลัง มีพวกชนเผ่ากวยเยีย อาศัยอยู่ที่บ้านท่าโพ เป็นหมู่บ้านที่มีกระท่อมอยู่ ๒๐ หลังตั้งอยู่เหนือขึ้นไปเล็กน้อย ห่างจากเมืองโขงไปประมาณ ๓ ไมล์ ไม่มีใครทราบว่า เพราะเหตุใดพวกชนเผ่ากวยเยียจึงอ้างว่า พวกเขามาจากประเทศพม่า มีคนบอกว่ามีพวกชนเผ่ากวยเยียอยู่แถว ๆ ... ไปทางทิศตะวันออกเมืองคูซัน ... เมืองโขงเก่าขึ้นกับศรีสะเกษ ในวัดมีพระภิกษุเป็นชนเผ่ากวยเยียเหมือนกันกับชาวบ้าน เหตุการณ์นี้จะต้องถูกบันทึกไว้ด้วยว่า ยากที่สุดที่ชนเผ่ากวยเยียจะเข้าอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ประชาชนของที่นี่ปรากฏว่าเป็นคนที่สวยงาม ...”^{๓๐} ข้อคิดเกี่ยวกับชาวกวยเยียเป็นกลุ่มชนที่มีความสัมพันธ์กับสายน้ำมาโดยตลอด จึงได้ข้อคิดการใช้ฐานชีวิตจากธรรมชาติที่เป็นแหล่งน้ำมาใช้ประโยชน์ เช่นการประกอบอาชีพในการ ทำนาทามริมฝั่งแม่น้ำมูล การมีประเพณีการแข่งขันเรือตามประเพณีแสดงถึงวิถีชีวิตที่ผูกพันต่อสังคมวัฒนธรรมเพื่อสืบทอดประเพณีในอดีตจนถึงปัจจุบัน การประกอบอาหารถนอมอาหารที่เกี่ยวกับปรุงแต่งปลาจ่อมปราง้าเพื่อเก็บรักษาอาหารไว้บริโภคในยามขาดแคลน อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ตามธรรมชาติไม่แน่นอนเนื่องจากพื้นที่ทำนาทามที่มีลักษณะการทำนาแบบเสี่ยงดวง เพราะผลการผลิตจากการทำนาที่ได้ผลผลิตน้อยเพราะเกิดจากน้ำท่วม น่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ชาวเยอที่เมืองคงหรือราชสีไศลต้องดิ้นรนอพยพย้ายไปตั้งถิ่นฐานใหม่ เช่น เคลื่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านปราสาทเยอตำบลปราสาทเยอ เขตอำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ

๓) กลุ่มชาวกวยมะไฮหรือกวยบรู ชาวกวยบรูในประเทศไทยมีที่บ้านเวินบีก ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม บ้านท่าลั้ง ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม และบ้านตามุย ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม ทั้ง ๓ หมู่บ้านดังกล่าวปัจจุบันอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดอุบลราชธานี

จากการสำรวจของสำนักงานการปกครองจังหวัดอุบลราชธานี ในเดือนธันวาคม ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ บ้านเวินบีกมีประชากร ๕๖๐ คน จำนวน ๑๒๑ หลังคาเรือน บ้านท่าลั้งมีประชากร ๓๐๘ คน จำนวน ๕๙ ครัวเรือน และบ้านตามุยมีประชากร ๔๕๗ คน จำนวน ๘๖ ครัวเรือน ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่รายรอบของชาวกวยบรูเป็นชาวไทยอีสาน เช่นกลุ่มไทยอีสานในตำบลโขงเจียมได้แก่ บ้านด่านเก่า ด่านใหม่ ห้วยสะคาม ห้วยเหว่ ตุงลู่ ห้วยปากแคน ห้วยหมากใต้ดอนสวรรค์ ท่าแพ ห้วยเหว่พัฒนา ๒ และผาประตูทอง รวมประชากรไทยอีสาน ๔,๖๘๒ คน และมีจำนวน ๑,๓๐๘ ครัวเรือน^{๓๑}

ชาวกวยบรูมีการตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่บริเวณเชิงเขาสูง ดังที่ Linda Marie Makowski เสนอว่า “The Suay (Kuy) are Reported to Live at Lower Altitudes in Valleys or Along the

^{๓๐}แอมอนิเย, เอเจียน, **บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ. ๒๔๔๐**, แปลโดย ทองสมุทรร โดเรและสมหมาย เปรมจิตต์, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๓๒.

^{๓๑}วิลาศ โทธิสาร, การปรับตัวทางสังคมของชาวกวยในบริบทพหุวัฒนธรรมเขตอีสานใต้, **ปรัชญาคุณิพนธ์**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒), หน้า ๖๐.

Borders of Plains and Subsist on Lowland Paddy Cultivation.”^{๓๒} มีแม่น้ำสายใหญ่คือแม่น้ำโขง บริเวณมีลำห้วยไหลจากเนินเขาไหลลงสู่แม่น้ำโขง มีป่าล้อมรอบชุมชน ผู้คนจึงใช้ชีวิตอยู่กับพื้นที่สภาพทางธรรมชาติอย่างแท้จริง สภาพธรรมชาติจึงเป็นแนวทางสร้างชุมชน และวิถีการดำเนินชีวิต เช่น การหาของป่ามาใช้ประโยชน์ การจับปลามาบริโภคเพื่อการดำรงชีวิต เป็นต้น

ชาวยุขมีความคิดที่หลากหลายตามธรรมชาติ เช่นคิดเกี่ยวกับพื้นที่เพื่อให้ความหมายแก่ชุมชน ตัวอย่างการตั้งชื่อหมู่บ้านตั้งชื่อตามสภาพภูมิประเทศ ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “เวินบึก” ตามลักษณะบริเวณน้ำท่วมของพื้นที่ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของแม่น้ำโขง เป็นบริเวณที่มีปลาชุกชุมในอดีตเรียกว่า “ปลาบึก” ชาวยุขนี้เดิมอาศัยอยู่ทางตอนเหนือของแขวงจำปาศักดิ์ในประเทศลาว เนื่องจากไม่สามารถทนต่อการขูดรีดภาษีและบีบบังคับแรงงานของฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาปกครองลาวในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๔๓๖ – ๒๔๕๗ ได้จึงอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงในดินแดนประเทศไทย และลาวกลุ่มที่อพยพมาดังกล่าว ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในดินแดนลาว แต่ยังมีชาวยุขกลุ่มเล็ก ๆ อีกกลุ่มหนึ่งได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้แก่ชาวยุขที่อาศัยอยู่บ้านท่าลั้งและเวินบึกในเขตอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

๔) กลุ่มชาวยุขดำหรือยุขอจิง (ยุขช้าง) ชาวยุขดำเคยเป็นชาวยุขที่มีบทบาทในการเลี้ยงช้าง เมื่อกล่าวถึงช้างน่าจะพิจารณาถึงพื้นที่การดำรงอยู่ และมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาตามพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง เทือกเขาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเทือกเขาอันนัมซึ่งเป็นเทือกเขาเป็นเส้นแนวเขตแดนระหว่างประเทศสาธารณประชาธิปไตยประชาชนลาว กับประเทศสาธารณสังคมนิยมเวียดนาม เทือกเขาพนมดงเร็กซึ่งเป็นรอยตะเข็บระหว่างชายแดนไทยอีสานกับประเทศกัมพูชา(ราชอาณาจักรกัมพูชา) พิจารณาได้จากประเพณีพิธีกรรมของชาวยุขในพิธี สู่ ขวัญ ที่ สะ ท่อน ให้เห็นความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีการเอ่ยถึงตำนานการสร้างโลกของคนอีสานเป็นมุขปาฐะเป็นการกล่าวถึงผีบรรพบุรุษเมื่อมีพิธีกรรมใน

ภาพที่ ๔.๓ ยุขอจิง บ้านตากกลาง จังหวัดสุรินทร์

^{๓๒}Markowski, Linda Marie. A Comparative of Kuy Varieties in Cambodia. Master of Arts in Linguistics Chiangmai : Payap University, 2005.อ้างถึงในวิลาศ โภธิสาร, การปรับตัวทางสังคมของชาวยุขในบริบทพหุวัฒนธรรมเขตอีสานใต้,ปรัชญาดุษฎีนิพนธ์,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,๒๕๕๒),หน้า ๖๐.

กิจกรรม “ปู่สังกะสา-ย่าสังกะสี” เชื่อว่าปู่แฉน ย่าแฉนหรือพระอินทร์ พระพรหมสร้างมนุษย์คู่แรกที่กลุ่มชาติพันธุ์มีจิตรสำนึกร่วมและยังสะท้อนถึงเรื่องราวท้าวสูงหรือขุนเจืองวีระบุรุษยิ่งใหญ่ที่ปรากฏแพร่หลายในกลุ่มชาติพันธุ์ในดินแดนอุษาคเนย์^{๓๓}

กลุ่มชาวกูยในเขตลาวตอนใต้ น่าจะเป็นกลุ่มหนึ่งที่ได้สืบทอดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ไว้ พบว่ามีประสบการณ์ในการณโพนช้างป่าดั่งที่เอเจียน แอมอนิเย กล่าวถึงวิธีการใช้ช้างต่อเพื่อควบคุมในการจับช้างป่า มีความเชื่อเกี่ยวกับ การร้ายคาถา เพื่อสำรวจบริเวณก่อนการจับช้างป่า การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมกลุ่มอย่างเคร่งครัด เช่นภรรยาที่รออยู่ทางบ้านขณะสามีออกไปโพนช้างป่าก็ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ความเชื่อ ในขณะที่สามีออกจับช้างป่า เช่น ภรรยาไม่ตัดผมของตนเอง ถ้าการจับช้างอยู่หากว่าเชือกข้างผูกข้างหลุดทำให้ช้างป่าหนีไปได้ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเช่นนี้ เชื่อว่า แม่บ้านที่อยู่เบื้องหลังของเหตุการณ์จากสาเหตุเกิดจากการทาน้ำมันเพื่อเสริมความสวยงาม^{๓๔} ชาวกูยดำหรือชวหรือกวยช้างหรือกวยอาจึงในเขตอีสานใต้ตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำสายใหญ่มีน้ำตลอดปี เช่นบริเวณปากชีน้อยไหลลงสู่แม่น้ำมูลเขตอำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ และอำเภอ สตึก จังหวัดบุรีรัมย์ เรียกว่า “วังทะเล” พื้นที่บริเวณนี้ยังมีโคกเนินสูง เหมาะแก่การตั้งบ้านได้ดีและมีสภาพพื้นที่โดยรอบเป็นป่าทาม ใกล้แหล่งน้ำเหมาะในการเลี้ยงช้าง เช่น บ้านกระโพ-ตากกลาง ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ บ้านโพนเงิน ตำบลท่าม่วง อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ และบ้านหนองบัวเจ้าป่า ตำบลนิคม อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันชาวกูยอาจึงตั้งถิ่นฐานริมฝั่งแม่น้ำมูลบริเวณวังทะเลยังประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง เป็นชาวกูยดำหรือชวในเขตอำเภอท่าตูม อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ และอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ส่วนป่าที่ยังใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงช้างได้บ้างคือป่าดงภูดิน และป่าดงสายทอและเป็นพื้นที่ป่าริมฝั่งแม่น้ำชีน้อย และน้ำมูล ชาวกูยดำหรือชวมีความผูกพันกับสภาพทรัพยากรธรรมชาติมาก เพราะป่าสร้างคุณประโยชน์ให้เขา ช้างที่จับได้นำมาฝึกให้เป็นช้างบ้านเพื่อให้รู้ภาษาชาวบ้านและใช้งานได้ที่สำคัญมีช้างแล้วเชื่อว่ามีรายได้ดี

กล่าวได้ว่าสภาพการตั้งถิ่นฐานของชาวกูยของแต่ละชุมชนแตกต่างกันของแต่ละพื้นที่วิถีชีวิตความเป็นอยู่มีการปรับเปลี่ยนตามบริบท ชาวกูยที่เคลื่อนตัวเข้าสู่พื้นที่ราบ ใช้ภูมิปัญญาเลือกความเหมาะสมของพื้นที่ทำประโยชน์ เช่น ชาวกูยใช้พื้นที่รอบชุมชนในการทำนา มีจัดการแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคและทำการเกษตร ให้ความสำคัญของปาววัฒนธรรมได้แก่ป้าช่าและเป็นป้าที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน กำหนดพื้นที่ใช้ในกิจกรรมของส่วนรวมเพื่อจัดทำพิธีกรรมร่วมกัน ได้แก่ปาดอนปู่ตาที่ชาวกูยมีความเชื่อว่าเป็นพระภูมิเจ้าที่ช่วยจัดระเบียบทางจิตใจของกลุ่ม เป็นพลังใจกับการ

^{๓๓} ดนุพล ไชยสินธุ์ และคณะ, **สิทธิชุมชนท้องถิ่นภาคอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : แชนโพร่ พรินต์ติ้ง, ๒๕๕๗), หน้า ๒๔๕-๒๔๖.

^{๓๔} แอมอนิเย, เอเจียน, **บันทึกการเดินทางในลาวภาคหนึ่ง พ.ศ. ๒๕๓๙**, แปลโดย ทองสมุทร โดเรและสมหมาย เปรมจิตต์, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๓๙.

ประกอบอาชีพทางการเกษตร และภูมิคุ้มกันโรค การตั้งบ้านเรือนชาวกูยที่อยู่ใกล้ชิดกันชี้ให้เห็นความผูกพันทางเครือญาติ พี่พวาค้ายกัน การเพิ่มประชากรได้ปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ใหม่ของชาวกูยคือ ได้เกิดหมู่บ้านใหม่รายรอบหมู่บ้านเก่า เมื่อธรรมชาติที่เคยมีป่าได้เปลี่ยนเป็นไร่เป็นนา ส่งผลให้ชาวกูยส่วนหนึ่งได้เคลื่อนย้ายไปตั้งไปบุกเบิกที่ทำกินใหม่

๔.๑.๕.๕ วิถีชีวิตของชาวกูย

สังคมชาวกูยก่อน พ.ศ.๒๔๘๔ ให้ความสำคัญเกี่ยวกับระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อม หากมองประวัติศาสตร์วิถีชีวิตชาวกูยเกี่ยวกับเรื่อง วิถีชีวิตการปรับตัวด้านระบบนิเวศที่สอดคล้องตามแนวคิดของบุญส่ง เลขะกุล^{๓๕} เสนอว่า สมัยอายุหิน ยังไม่รู้สึกลายไยดีไยร้ายอะไรกับป่าหรือต้นไม้ เพราะเขาอยู่ในถ้ำ เขากินแต่เนื้อสัตว์และผลไม้ป่า เขายังไม่รู้จักทำบ้านเรือนไม่รู้จักทำอะไรนา จึงยังไม่รู้จักรักหรือเกลียดป่านับป่า มาในยุคที่สอง พอรู้จักปลูกบ้านเรือน รู้จักบุกเบิกป่าทำอะไรทำนาได้ก็เห็นป่าเป็นเครื่องขัดขวางต่อความเจริญก็ตั้งหน้าจะทำลายป่าให้เตียนโล่งออกไปเท่าที่กำลัของตนจะทำลายได้ พอมาถึงยุคที่สาม คือโลกเจริญขึ้นถึงขั้นรู้จักค้าขาย รู้จักตัดไม้ไปขาย ก็ตั้งตาตัดกันเรื่อยไป ใครมีแรงตัดได้เท่าไร ชักลากได้แค่ไหนก็ตัดลากกันไปพอมมาถึงยุคที่สี่ ป่าชักจะเตียน ต้นไม้ดี ๆ ชักจะหมด ๆ ไป และพอดีกับมนุษย์เจริญขึ้นถึงขั้นรู้จักใช้คำว่าสมดุลจึงเริ่มรู้ตัว ต่อมาได้เกิด “กรมป่าไม้” เพื่อคิดแก้ไขจัดการสงวนป่าไว้ และหาวิธีบำรุงให้มันให้สมดุลแต่รัฐบาลยังล่าหลังอยู่มีแต่กฎหมายและโครงการมีแต่การทำลายป่าอยู่ต่อไปอย่างเดิม

เมื่อพิจารณาเหตุผลดังกล่าวเป็นวิธมองจากบทบาทของรัฐที่กระทำจากภายนอกชุมชน ซึ่งมีผลสะท้อนต่อการปรับตัวของชาวกูย เพราะพื้นที่อาศัยอยู่ของชาวกูยได้ปรับเปลี่ยนเลื่อนไหลตามบริบทตามมติของเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปความสำคัญต่อจึงต้องปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางด้านพิธีกรรม เพื่อสร้างอุดมการณ์ทางวัฒนธรรม ต่อมาได้กลายเป็นที่มาของกิจกรรมทางศีลธรรม ปัญญา และเกิดมีจิตสำนึกต่อถิ่น เช่น การใช้ศาลปู่ตาเป็นสัญลักษณ์ช่วยรักษาระบบนิเวศไว้ เป็นการแสดงออกทางสังคมวัฒนธรรมของชาวกูยที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม วิถีดำเนินชีวิต ที่สั่งสมประสบการณ์สืบทอดอย่างต่อเนื่อง และหล่อหลอมพิธีกรรม ปราชญ์การณที่สะท้อนและดำรงอยู่คือการต่อสู้การต่อรอง โดยอาศัยความเชื่อต่อรองทางด้านระบบนิเวศวัฒนธรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่นพิธีการทรงผีเกี่ยวกับการจัดการถึงสาเหตุของผู้คนขัดแย้งในชุมชน ทรงดูเกี่ยวกับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรงหาสาเหตุเกี่ยวกับสภาวะสุขภาพการเจ็บป่วยของชีวิต เป็นต้น

๑) วิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจ

ช่วงระยะเวลาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ของชาวกูยดังนี้

^{๓๕}บุญส่ง เลขะกุล, ธรรมชาตินานาชาติ, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๘-๑๕๙.

ระยะแรก สังคมของชาวกุกก่อนเคลื่อนย้ายจากพื้นที่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเข้าสู่อีสานตอนใต้เป็นสังคมชาวไร่ชาวนา ล่าสัตว์ มีความเชื่อเรื่องสภาพแวดล้อมสูง มีลักษณะเป็นสังคมที่พึ่งพิงกลายเป็นกาฝากจากธรรมชาติ เชื่อในผีปะกำเพื่อใช้เป็นเครื่องมือ ล่าช้างป่าหรือโพนช้างป่า มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและลาว รับความเชื่อหลากหลายปรับตัวเข้ากับเข้ากับพุทธ พราหมณ์และไสยศาสตร์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกุกในช่วงระยะที่สอง

ระยะที่สอง สังคมชาวกุกเข้าสู่ในเขตอีสานตอนใต้มีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและลาว เช่น ความสัมพันธ์ทางการแต่งงาน ปรับวิถีชีวิตการเคลื่อนย้ายจากที่สูงมาสู่ที่ราบลุ่ม เปลี่ยนจากการทำไร่มาเป็นการทำนาดำ ยังมีการล่าสัตว์ป่า หาของป่ามาตำรังสีพ มีความเชื่อศาสนาพุทธอย่างแนบแน่น เชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นว่า ผีसाง เทวดา นางไม้ และบริวารที่อยู่ข้างเคียงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เชื่อเรื่อง ตะกวด เต่า งู ปลา นก เป็นต้น

ระยะที่สาม เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากรัฐชาติ และการครอบงำจากสังคมและวัฒนธรรมจากส่วนกลาง มีการส่งข้าราชการมาปกครอง จัดการศึกษาให้กับชุมชนชาวกุก การแพทย์สมัยใหม่ ปรับเส้นทางคมนาคมที่สะดวกทั้งรถไฟ และเส้นทางถนนหนทาง สังคมเงินตา และเทคโนโลยีมีความสัมพันธ์ขัดแย้งกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ขัดแย้งเกี่ยวกับพรมแดนระหว่างรัฐไทยกับประเทศกัมพูชา วัฒนธรรมตะวันตกเข้าสู่ชุมชน สังคมชาวกุกยอมรับและปรับตามสังคมจากภายนอกชุมชน และยังรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อเดิม พุทธศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ เพราะศาสนาพุทธ พราหมณ์ไม่ปฏิเสธ ส่งผลให้สังคมชาวกุกมีความหลากหลายที่ซ้อนทับในวิถีชีวิตชาวกุก^{๓๖}

สภาพทางเศรษฐกิจชาวกุกก่อน พ.ศ.๒๕๔๘ ลักษณะเศรษฐกิจเป็นเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมเพราะชาวกุกมีจิตสำนึกกับพื้นที่เกี่ยวกับกิจกรรมพิธีกรรมการขออนุญาตจากพระภูมิเจ้าที่ มีการกล่าวถึงสิ่งที่ปรารถนา โดยมีการอ้างถึง เจ้าแม่ธรณี รุกขเทวดา อุทกเทวดา อากาศเทวดา ในพิธีกรรมต้องเตรียมเครื่องถวายในการเช่นสรวงด้วย เหล้า น้ำดื่ม อาหารคาวหวาน ผลไม้ดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น แสดงให้เห็นระบบคิดของชาวกุก ที่แสดงออกทางศีลธรรม จริยธรรม คุณธรรม สร้างเป้าหมาย การเข้ามามีบทบาทการจัดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ตลอดทั้งเครือญาติ และครอบครัว ซึ่งให้เห็นสังคมชาวกุกสมัยอดีตเป็นสังคมเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีอุดมการณ์เต็มไปดด้วยน้ำใจกับสังคมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเศรษฐกิจของชาวกุกเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียงซึ่งเป็นเศรษฐกิจแบบอุดมธรรม ซึ่งเป็นลักษณะทางเศรษฐกิจที่อ่อนน้อมกับทรัพยากรธรรมชาติ และมี

^{๓๖} Rote Sodesiri. The Changing Systems of belief of the Elephant Hunters of Surin, Thailand. The Degree of Master Western Australia : University of Western Australia, 1972. อ้างถึงใน วิลาศ โภธิสาร, การปรับตัวทางสังคมของชาวกุกในบริบทพหุวัฒนธรรมเขตอีสานใต้, ปรัชญาคุณุณีพนธ์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒), หน้า ๖๗-๖๘.

จิตสำนึกตลอดมาตั้งแต่จนถึงปัจจุบัน ซึ่งพบเห็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติแทบทุกหมู่บ้านของชาวกูย เช่น ศาลปู่ตาประจำหมู่บ้าน ศาลประจำไร่นา จู๊เพรียม ปู่ตาหนองน้ำ ที่ยังสะท้อนรูปแบบชาวกูยที่สั่งสมต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน เช่น ความอ่อนน้อมต่อสิ่งเหนือธรรมชาติเชื่อว่า จะช่วยคลบแคลให้เกิดฝนธรรมชาติตกตามฤดูกาล ช่วยปกป้องต้นไม้ธรรมชาติ เป็นพื้นที่พึ่งพาของสัตว์ป่าธรรมชาติและ พันธุ์พืชนานาชนิด และสอดคล้องกับแนวคิดของ อนันท์ กาญจนพันธุ์ ที่กล่าวว่า ทำหน้าที่เสมือนหนึ่งกลไกในการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เพื่อรักษาคุณภาพ และความมั่นคงของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง^{๓๗}

เศรษฐกิจชาวกูยมีการผลิตซ้ำ มีการเปลี่ยนผ่านอยู่ตลอดเวลา และก่อเกิดปัญญาสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น ความคิดชาวกูยบ้านตรึมเป็นความคิดที่สัมพันธ์กับความเชื่อ สอดคล้องทางสภาพภูมิศาสตร์ และธรรมชาติ ดังนั้นธรรมชาติเป็นปรากฏการณ์ที่ก่อให้เกิดความคิดทางกลไกทางสังคมชาวกูย ซึ่งสะท้อนรูปแบบในกิจกรรมของแต่ละช่วงในฤดูกาล ๑๒ เดือน ได้แก่

เดือนห้า ตะพระ (สร่งน้ำพระ) ช่วงนี้ชาวบ้านเตรียมเครื่องมือทำไร่นา

เดือนหก จัดแซจัดไซ (พิธีลงไร่ลงนาก่อนทำพิธีหว่านเมล็ดพันธุ์พืช) เช่นสรวงปู่ตาทุกแห่งที่มีในหมู่บ้าน งานขึ้นปีใหม่ บวชนาค แต่งงาน บุญบั้งไฟ

เดือนเจ็ด พิธีกรรมเกี่ยวกับเข้าทรงแล้วอัญเชิญตะกวดกลับเข้าสู่หมู่บ้าน (จะทำพิธีกรรมปีที่ต้นฤดูฝนไม่ตก)

เดือนแปด เข้าพรรษา ทำบุญทอดน้ำมัน นำผ้าอาบน้ำฝนไปถวายพระสงฆ์กลุ่มเครือญาติและชาวบ้านใกล้เคียงไปช่วยทำนาแก่ผู้ที่ทำนาเสร็จหลังคนอื่น

เดือนเก้า พระสงฆ์จำพรรษา สานลอบสานไซ ปลูกผักปักแพง ปลูกข้าวโพดจับปลาเพื่อถนอมอาหาร เช่น ทำปลาจ่อมเก็บใส่ไหเพื่อใช้รับประทานในเดือนอื่น ๆ

เดือนสิบ สารทน้อยและสารทใหญ่ จัดอาหารเลี้ยงผีบรรพบุรุษเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณ

เดือนสิบเอ็ด ออกพรรษา ขึ้น ๑๔ ค่ำแห่ดอกไม้ ขึ้น ๑๕ ค่ำตักบาตรเทโวดำข้าวเม่าถวายพระสงฆ์

เดือนสิบสอง ทำบุญลอยกระทง งานกฐิน แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่

พิธีกรรม ๑๒ เดือนของชาวกูยดังกล่าวข้างต้นนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือ เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับความอยู่รอดของคนที่มีความเชื่อในอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เกิดขึ้นจากความกลัว และความไม่รู้ต่าง ๆ แต่มีพลังผลักดันเพราะทำให้เศรษฐกิจของชาว

^{๓๗}อนันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ, พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรกระบวนทัศน์และนโยบาย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

กษัตริย์มีสมณพยานที่เกี่ยวกับความเชื่อผี พุทธ และพราหมณ์ หากว่าปีใดเกิดเหตุจากภัยธรรมชาติเช่น ฝนแล้ง พุทธกรรมแสดงออกมาเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการขอฝน มักจะเกิดขึ้นบ่อยครั้งในพื้นที่เขตอีสานตอนใต้ อาจกล่าวได้ว่าฤดูกาลทำให้เกิดความศรัทธาของสังคมเกษตรกรรมโดยพิจารณากิจกรรมตามประเพณี ๑๒ เดือน^{๓๘} และมีโลกทัศน์ผูกพันอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติโดยอาศัยธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันเป็นที่มาของฐานเศรษฐกิจ

จึงกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจของกษัตริย์ก่อน พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง เมื่อเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคมและการดำรงชีพ สังคมชาวภูมียังมีความพอใจกับวิธีการแก้ปัญหาโดยอาศัยการช่วยเหลือจาก “ผู้เชี่ยวชาญ” ด้านความเชื่อ ซึ่งเป็นผู้รู้ทางด้านพิธีกรรมที่เป็นพอมด หมอผี คนทรง หรือพระ เชื่อว่าบุคคลเหล่านี้มีความสามารถพิเศษในการติดต่อกับอำนาจที่เหนือกว่ามนุษย์ พิธีกรรมจึงเป็นพฤติกรรม มีบทบาท และมีความหมายต่อชีวิตเพราะเชื่อว่าทำพิธีกรรมแล้วจะมีผลต่อความสบายใจ โดยเฉพาะผลทางด้านจิตใจเพราะสามารถช่วยผ่อนคลายความเครียดต่อวิกฤติต่าง ๆ ในชีวิตได้ ดังนั้นเศรษฐกิจสมัยก่อน ๒๔๘๘ มีความสัมพันธ์ด้านความเชื่อพึ่งพาจากธรรมชาติ เชื่อว่าธรรมชาติมีพลังซึ่งแสดงออกมาเป็นปรากฏการณ์ ดังเช่น ฝนตก ฟ้าร้องฟ้าผ่า น้ำท่วม แห้งแล้ง หากว่าคนควบคุมไม่ได้ ต้องอาศัยบุคคลที่มีความรู้ความชำนาญมาทำพิธีกรรมและชาวภูมยเชื่อว่า การทำไร่ ทำนา ทอผ้า ตีเหล็ก ตีหม้อ ก่อสร้างบ้าน หรือพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตเกิดแก่ เจ็บ ตาย เป็นต้น ส่งผลให้การปฏิบัติงานมีความมั่นใจและพอใจในวิถีชีวิต

๒) วิถีชีวิตด้านสังคมและวัฒนธรรม

สภาพทางสังคมของชาวภูมยก่อน พ.ศ. ๒๔๘๘ เป็นสังคมที่มีการเคลื่อนย้ายอยู่เสมอเพื่อแสวงหาที่ดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก มีความชำนาญในการเดินป่า การล่าช้างเผือกช้าง การเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตอีสานตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เริ่มตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ – ๒๒๓๑) จนถึงรัชสมัยกรุงธนบุรี ชาวภูมยแต่ละกลุ่มที่อพยพมามีหัวหน้าของตัวเอง โดยมีชาวภูมยที่มาอยู่ก่อนชักชวนให้อพยพตามมา การอพยพได้หยุดลงในสมัยรัชการที่ ๔ ในเวลาต่อมา มีการโยกย้ายไปอยู่จังหวัดใกล้เคียง ได้แก่ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดมหาสารคาม ชาวภูมยในจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษเรียกหมู่บ้านที่ชาวภูมยโยกย้ายไปว่าเป็น “หมู่บ้านใหม่”^{๓๙}

^{๓๘}ปราณี วงษ์เทศ, ประเพณีสิบสองเดือนในประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมเพื่อความอยู่รอดของคน, (กรุงเทพมหานคร : พิษเนศ พรินต์ติ้ง เซนเตอร์, ๒๕๔๘), หน้า ๙-๑๐.

^{๓๙}สมทรง บุรุษพัฒน์, สารานุกรมชนชาติไทย, (นครปฐม : โรงพิมพ์สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘), หน้า ๔.

๓) ด้านการเมืองการปกครอง

สภาพทางด้านการเมืองและการปกครองก่อน พ.ศ. ๒๔๘๘ ชาวญวนแต่เดิมมีผู้นำปกครองที่ไม่เป็นทางการ เรียกว่า “โคตรหรือพ่อเต่า” แต่ละหมู่บ้านจะมีโคตรผัดหรือโคตรใหญ่หรือผู้ที่มีอาวุโสของแต่ละหมู่บ้าน มีบทบาทที่สำคัญเป็นผู้ให้แนวความคิดการแก้ปัญหา กิจกรรมสำคัญของชุมชนทั้งภายในชุมชน และนอกชุมชน แต่ลักษณะกลุ่มเป็นกลุ่มที่อยู่ลำพังตัวเอง สิ่งที่บ่งบอกลักษณะอดีตได้บ้างคือ ขนบธรรมเนียม ประเพณี เช่น ภาษา การแต่งกาย พิธีกรรมและความเชื่อเป็นต้น ปัจจุบันนี้ลักษณะสังคมเผ่าของชาวญวนนั้นได้ลบลบหายไปแล้ว เพราะได้สลายกลายเป็นสังคมชวา และสังคมชวากำลังผสมผสานกลายเป็นลักษณะของสังคมเมือง พื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ญวนน่าจะมีการสร้างสัญลักษณ์ด้านการปกครองร่วมกันมานาน เมื่อการปกครองที่มีรูปแบบการต่อการอยู่ร่วมกัน จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ที่มีคุณค่าที่พอใจร่วมกัน สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน ดังที่อาจารย์กองแก้ว วีระประจักษ์ ผู้เชี่ยวชาญจารึกได้ศึกษาอักษรธรรมที่ปราสาทศิขรภูมิว่า “เป็นเรื่องของเจ้านาย พระสังฆราชา และพระสงฆ์ สร้างกุศลอุทิศถวายพระธาตุเจดีย์สามองค์”^{๔๐} บ่งบอกถึงบริเวณอีสานใต้มีการสืบเนื่องทางสังคมวัฒนธรรมอย่างและการปกครองไม่ขาดระยะ แม้ว่าอารยธรรมขอมจะสิ้นสุดลงไปแล้วก็ตาม ยังมีสังคมที่เป็นบ้านเมือง มีชนชั้นปกครอง และพระสงฆ์ผู้ใหญ่ในระดับพระสังฆราชารับผิดชอบอยู่ได้ทำการเสริมสร้าง และฟื้นฟูโบราณสถานแต่เดิมให้เป็นศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาจนเกิดเป็นรูปแบบเฉพาะถิ่นและภูมิภาคขึ้น แล้วต่อมาก็มีกลุ่มพวกญวน และพวกลาวสร้างความสัมพันธ์ทางกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ร่วมกัน แต่พวกส่วย ข่า หรือพวกญวนยังมีความล้ำหลังทางวัฒนธรรมซ้ากว่ากลุ่มพวกอื่นๆ มีการปรับตัวค่อยเป็นค่อยไป กว่าจะลดความสำคัญในเรื่องความเชื่อถือผีมานับถือพุทธศาสนา และสร้างวัดวาอาราม มีการเรียนรู้หนังสือจากกลุ่มพวกลาวและกลุ่มพวกเขมรก็กินเวลานาน ต้องรับและเลียนแบบอย่างกลุ่มอื่นมาผสมผสาน ก่อนที่จะพัฒนาเป็นลักษณะเฉพาะคนหรือท้องถิ่นให้มีรูปแบบได้

ในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายอำนาจของพระราชอาณาจักรไทยได้แผ่ขยายเข้าสู่ในพื้นที่เขตอีสานใต้ ชาวญวนน่าจะรู้จักสภาพพลังอำนาจของกลุ่มตัวเองขณะนั้นดี เพราะเป็นกลุ่มที่เคยอยู่ภายใต้อำนาจของเจ้าเมืองจำปาศักดิ์มานาน เป็นกลุ่มชนที่แสวงหาหาความเป็นอิสระ เป็นกลุ่มชนหวังพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสังคมร่วมกัน สร้างกลุ่มทางสังคมมีลักษณะเป็นโคตรทั่วเขตอีสานใต้ กลุ่มโคตรนี้พึ่งพาอาศัยกันได้เมื่อมีเหตุจำเป็น เช่น โคตรตากะจะตั้งกลุ่มตั้งที่หม่อมอมรวงศ์วิจิตร เสนอเสนอในเอกสาร^{๔๑} “พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน เล่ม ๓” ว่า มีโคตร

^{๔๐}ศรีศักร วัลลิโภดม, “ศรีสะเกษเขตเขมรป่าดง,” เมืองโบราณ. ๑๕(๔) : ๔๘-๔๙ ; ตุลาคม – ธันวาคม, ๒๕๓๒.

^{๔๑}หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ว.ปฐมคนเนจร), “พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน,” ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๓ , (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๑๕๗-๑๕๙

ชาวกูยที่บ้านปราสาทสี่เหลี่ยมโคกลำดวนใหญ่ (ปัจจุบันคือบ้านดวนใหญ่ อำเภอวังหิน จังหวัดศรีสะเกษ) โคตรตาชะตังกลุ่มที่บ้านดงยาง (ปัจจุบันคืออำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์) โคตรเชียงปุมตั้งกลุ่มที่บ้านเมืองที่(ปัจจุบันคือบ้านเมืองที่ อำเภอมืองสุรินทร์ต่อมาย้ายไปตั้งกลุ่มที่บ้านคูศรีไผทสมันต์คือเมืองสุรินทร์ทุกวันนี้) โคตรเชียงสีตั้งกลุ่มอยู่ที่บ้านกุดหวาย(ปัจจุบันคืออำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์) โคตรเชียงสงตั้งกลุ่มอยู่ที่บ้านเมืองสิง อำเภोजอมพระจังหวัดสุรินทร์ และโคตรเชียงชัยตั้งกลุ่มอยู่ที่บ้านจารพัต อำเภอกีขรภูมิจังหวัดสุรินทร์ เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมราชาที่ ๓ (พระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์) พ.ศ. ๒๓๐๒ ทรงให้สองพี่น้องติดตามช้างเผือกแตกโรงเข้ามาในพื้นที่เขตอีสานใต้ และสองพี่น้องขอความช่วยเหลือจากกลุ่มโคตรชาวกูยจับช้าง กลุ่มโคตรชาวกูยให้ความช่วยเหลือจนสามารถจับได้และส่งคืนทางพระราชสำนักกรุงศรีอยุธยาจนสำเร็จ

จากการช่วยเหลือคราวนี้ชี้ให้เห็นว่า ชาวกูยต้องการสร้างสังคมเอื้ออาทรต่อกันหรือไม่ เพราะต่อมากองทัพไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระเจ้าตากสิน) ทรงขยายพระราชอาณาเขตและสร้างความมั่นคงพระราชอาณาจักรทรงเกณฑ์กองทัพเขตเมืองอีสานใต้ไปตีจำปาศักดิ์ และล้านช้างได้สำเร็จ และยังได้ผนวกหัวเมืองเขตเมืองสุรินทร์เข้าอยู่ภายใต้อำนาจพระราชอาณาจักรไทยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน นับได้ว่าชนชาติกูยเริ่มขาดความเป็นอิสระของตัวเองและตกอยู่ในช่วงเดียวกันที่รัฐปัตตานี (เขตแดนภาคใต้ของประเทศไทยปัจจุบัน) ซึ่งเดิมเคยเป็นอิสระเอกเทศ แต่ถูกยึดเป็นส่วนหนึ่งของสยามในสมัยแผ่นดินรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์^{๔๒}

เมื่อจักรวรรดินิยมขยายอำนาจสร้างอาณานิคมเข้าสู่เวียดนาม กัมพูชา และลาว รัฐไทยจึงมีนโยบายป้องกันพระราชอาณาจักรไทยให้พ้นจากการเป็นเมืองขึ้น กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในประเทศไทยจึงถูกผนวกเป็นสัญชาติไทย ดังเอกสารกล่าวว่า “... หากมีราษฎรมาติดต่อที่จะต้องใช้แบบพิมพ์ของทางราชการ ให้ปฏิบัติใหม่โดยกรอกในช่องสัญชาตินั้นว่า ชาตินี้บังคับสยามทั้งสิ้น ห้ามมิให้ลงหรือเขียนในช่องสัญชาติว่า ชาติลาว ชาติเขมร ส่วย (กูย) ผู้ไทย ฯลฯ ดังที่ได้ปฏิบัติมาแต่ก่อนเป็นอันขาด...”^{๔๓} ดังนั้นชาวกูยได้มีบทบาทต่อสังคมไทย-วัฒนธรรมไทยตามกฎหมายไทย การจัดรูปแบบการปกครองท้องถิ่นได้มีรูปแบบที่ชัดเจนขึ้น ในสมัยต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเพราะการจัดความรู้ความสามารถการปกครองตนเองลดบาทลงจากที่เคยมี “โคตร” เปลี่ยนมาเป็นผู้ใหญ่บ้าน และกำนัน^{๔๔} บทบาทที่สำคัญต่อมาของกลุ่มชาติพันธุ์กูยภายใต้กฎหมาย

^{๔๒} ธวัช ปุณโณทก, “ชุมชนหัวเมืองเขมรป่าดง,” ใน การสัมมนาวิชาการเรื่อง สุรินทร์มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย, (สุรินทร์ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓.

^{๔๓} เติม วิภาคย์พจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๔๖๔.

^{๔๔} ชูวงศ์ ฉายะบุตร, การปกครองท้องถิ่นไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์พรินต์ติ้งเซ็นเตอร์, ๒๕๓๙), หน้า ๕๕.

ไทยคือ เสียดาย และความเป็นทหารเกณฑ์ เมื่อรัฐจัดรูปแบบการปกครองสมัยใหม่กำหนดให้ผู้นำปกครองเป็นผู้ใหญ่บ้านเป็นกำนัน ในระยะแรกของการปกครองชาวบ้านมีความพอใจกับผู้นำที่มีความสามารถหลายอย่างเช่น การป้องกันความปลอดภัยของชุมชน และ พิธีกรรมตามความเชื่อของชาวบ้าน ยุทธวิธีที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมกับชุมชนด้านการใช้แรงงานร่วมกันเมื่อรัฐให้ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ กำหนดให้เงินตราเป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยนมีการซื้อขายสิ่งของ ค่านิยมของผู้ปกครองและชาวบ้านปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยเช่น รัฐกำหนดแผนการพัฒนาท้องถิ่น และจัดงบประมาณเข้าช่วยในการจัดการดำเนินการพัฒนา จุดนี้ได้ส่งผลกระทบต่อผู้นำในชุมชนชาวกูยคือ ผู้นำได้แยกส่วนที่เกี่ยวกับการพัฒนามี ผู้นำแบบธรรมชาติ คือเฒ่าจ๋าเป็นผู้นำในพิธีกรรมแบบเดิมกับผู้นำแบบทางการที่เกี่ยวข้องกับภายนอกชุมชนเช่น ผู้ใหญ่บ้าน หรือกำนัน เป็นผู้นำหลักการที่รัฐบังคับให้กำหนดวิถีชีวิตตามแบบรัฐ โดยเฉพาะการจัดเก็บภาษี การออกเอกสารสิทธิ์ที่ทำกิน การใช้ประโยชน์ในที่สาธารณะเพื่อประโยชน์แก่ทางราชการเป็นสำคัญ

ความรู้ความสามารถทางการปกครองของชาวกูยที่สืบทอดมานานอีกประการหนึ่ง คือ ให้อวด ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งความรู้ความสามารถ คุณธรรม จริยธรรม ตลอดทั้งความรู้ด้านการอาชีพ ผู้คนจะมาร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา บุญตามประเพณีของหมู่บ้าน หรืองานบุญที่สัมพันธ์เกี่ยวกับชีวิตของชาวบ้าน เช่น เกิด แก่ เจ็บ ตาย การแสดงธรรมเทศนาจึงเป็นรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่แสดงตัวตนกับการปกครอง และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ วัดยังมีแหล่งศาสนสถานที่สำคัญที่ชาวบ้านสร้างตำนานเกี่ยวข้องกับระหว่างศาสนา กับตำนานความสำคัญของแหล่งโบราณสถาน เช่น วัดบ้านปราสาทเขย มีตำนานผูกความสัมพันธ์เกี่ยวกับเรื่องการถวายเป็นเครื่องอุปโภคแก่ฝักรบบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว สะท้อนให้เห็นนามธรรมต่อการสร้างชีวิตและการอยู่ร่วมกันซึ่งเป็นผลดีทางการปกครองของชุมชน และปราสาทเขย ยังกลายเป็น ศาสนสถานเกี่ยวกับงานบุญประจำปีเดือน ๓ โดยการสร้างตำนานเกี่ยวกับความผูกพันกับการขอขมาคุณธรรมชาติที่เรียกว่า บุญข้าวจีพร้อมกันผนวกเข้ากับการทำบุญข้าวเปลือกพร้อมกันของหมู่บ้าน เพื่อให้เกิดพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจัดเป็นบุญประเพณีทุกปี บ่งบอกถึงการร่วมกันพัฒนาทั้งทางด้านจิตใจและพลังความสามัคคีที่เกื้อหนุนทางศาสนาพุทธพร้อม ๆ กัน

๔) ด้านความเชื่อและศาสนา

สภาพความเชื่อของชาวกูยทุกวันนี้ยังมีความเชื่อสูงในวิญญานฝักรบบุรุษเป็นความเชื่อที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีต เช่น ความเชื่อปู่ตาเผาจิวโดยเชื่อว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ทุกคนได้ช่วยกันรักษาวัฒนธรรมในความเชื่อนี้ไว้ เพราะเขาเชื่อว่ามีผลดีต่อสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน จึงมีการกระทำพิธีกรรมนี้อย่างต่อเนื่องทุกปี เช่น ประเพณีเซ่นสรวงพิธีกรรมในเดือน ๓ หรือเดือน ๖ โดยใช้พื้นที่มีต้นไม้ใหญ่และเป็นที่อยู่อาศัยของตะกวดซึ่งเป็นสัญลักษณ์ความดีของปู่ตาตายาย เชื่อว่า เป็น

“เผ่าเจ้า”^{๔๕} ช่วยปกป้องคุ้มครองธรรมชาติ ชีวิตผู้คนในหมู่บ้าน ตลอดทั้งทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ ของชาวบ้าน อำนาจประโยชน์สุขแก่ผู้กระทำความดีเป็นความเชื่อที่แนบแน่นอยู่ในจิตสำนึกของชาวภูยก การสืบทอดความเชื่อมาจากรุ่นสู่รุ่นพร้อมกับการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวภูยก โดยมีบุคคลที่เรียกขานนามว่า “ตาเผ่าเจ้า” ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชาวบ้านในการทำพิธีเช่นสรวงบูชา เพื่อความเข้าใจระหว่างปู่ตาเผ่าเจ้ากับผีบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว โดยแสดงความปรารถนาความต้องการด้วยสติปัญญา เช่น การทำนายเหตุการณ์ทางธรรมชาติ หรือสถานการณ์ของชุมชน และยังมีความสัมพันธ์กับการขัดเกลาเกี่ยวกับการจัดระเบียบการปกครองของชุมชน เช่น ให้ความสำคัญเรื่องความสงบความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย รู้รัก รู้สามัคคี ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ไม่เบียดเบียนกันซื้อสัตย์รักใคร่ปรองดองกัน เคารพอยู่ในโอวาทของผู้อาวุโสซึ่งเป็นรูปแบบที่ดีของชุมชนทางคุณธรรมจริยธรรม และยังเป็นฐานแนวทางหลักการปกครองประชาธิปไตยในระดับพื้นฐานของชุมชน

ความเชื่อจึงส่งผลต่อกำลังใจต่อการประกอบอาชีพในการทำนา เพราะเขาตั้งใจทำอะไร ทำนา เชื่อว่าจะได้ผลผลิตดีมีข้าวเต็มยุ้งเต็มฉางซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่สืบทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และยังเป็นกรอบความคิดของการเคารพสิทธิต่อระบบนิเวศ และสิ่งแวดล้อม เพราะความคิดของชาวภูยก เชื่อว่าผีบรรพบุรุษจะช่วยขัดเกลาชีวิตการอยู่ร่วมกัน เป็นลักษณะกฎหมายจารีตประเพณี นอกจากนี้แล้วชาวภูยกยังเชื่อเรื่องการทำนายเดี๋ยงไก่ ไช้ไก่ เดี๋ยงเต่า ในพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต และพืชผลที่ปลูกประจำปี เป็นเสริมเพิ่มพลังกำลังใจให้กับสุขภาพ เป็นภูมิคุ้มกันโรค ถ้าเผ่าเจ้าทำนายคางไก่ หรือคางเต่าดูแล้วคางไก่ คางเต่าไปทางด้วยกัน ก็ตีความเป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคี ถ้าดูไช้ไก่ ในพิธีแต่งงานเต็มบริบูรณ์ก็แสดงว่าคู่บ่าวสาวที่แต่งงานจะราบรื่นในการครองเรือน เหตุผลทางวิทยาศาสตร์มีหรือไม่นั้น ถ้าพิจารณาคางไก่ ชาวบ้านก็ตีความว่าความเชื่อว่าเป็นกรอบของสังคม ความประพฤติของคน เป็นต้น

๔.๑.๕.๖ วิถีชีวิตชาวภูยกเลี้ยงช้างบ้านตากกลางจังหวัดสุรินทร์

ชนชาวภูยกหรือชุมชนบ้านตากกลาง เป็นชุมชนชาวภูยกที่เก่าแก่ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน ตามประวัติศาสตร์ได้บันทึกไว้ว่า ชาวภูยกหรือชาวส่วยที่นี่ได้อพยพข้ามแม่น้ำโขงมาจากเมืองอัตปือแสนแป (แสนปาง) แขวงจำปาศักดิ์ ประเทศลาวในปัจจุบัน และลัดเลาะมาตามลำน้ำมูลเพื่อแสวงหาทำเลที่ตั้งที่มีความอุดมสมบูรณ์สำหรับ การเพาะปลูกและเหมาะสำหรับการเลี้ยงช้าง มีป่าขนานสองข้างและมี แม่น้ำสองสายไหลมาบรรจบกัน คือ แม่น้ำมูลและแม่น้ำชี เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการทำมาหากินและมีถิ่นฐานเป็นที่สุด มีความอุดมสมบูรณ์มาก

^{๔๕}วิลาศ โภธิสาร, การปรับตัวทางสังคมของชาวภูยกในบริบทวัฒนธรรมเขตนีสานใต้, ปรัชญาดุสิตนิพนธ์,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,๒๕๕๒),หน้า ๗๗-๗๘.

ชื่อหมู่บ้านตากกลางนี้มีที่มา บ้างก็สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านที่อยู่ตรงกลางระหว่างป่าทั้งสองข้าง หรือแม่น้ำสองสายที่ไหลมาบรรจบกัน บ้างก็เล่าลือว่ามาจากชื่อผู้นำชุมชนชื่อ “ตากกลาง” ชาวบ้านที่นี่จึงเรียกชุมชนตามชื่อผู้นำหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านตากกลาง” ซึ่งชื่อสันนิษฐานหลังนี้น่าจะใกล้เคียงที่สุดเพราะชุมชนแถบพื้นที่นี้มีมักจะตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อผู้ที่มาก่อตั้งบ้านหลังแรกหรือผู้นำชุมชน และเรียกชื่อหมู่บ้านตากกลางมาจนถึงปัจจุบันนี้

ในปัจจุบันชุมชนชาวกว๊านถูกพัฒนาให้กลายเป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ มีศูนย์ศึกษาที่มีกิจกรรมการแสดงของช่างแสนรู้สำหรับต้อนรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมประเพณีของชาวกว๊านที่สืบทอดต่อกันมาช้านาน และอยากให้มีการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมการเลี้ยงช้างให้อยู่สืบทอดตลอดไปสู่ชนรุ่นหลังได้ชื่นชม และเป็นที่ยู้งักทั่วไปของโลก หมู่บ้านตากกลางแห่งนี้ได้รับการขนานนามว่าเป็นหมู่บ้านช้างเลี้ยงที่ใหญ่ที่สุดในโลก และเป็นชุมชนพอเพียงที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมและศิลปวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของท้องถิ่นไว้อย่างเหนียวแน่นปัจจุบันชาวกว๊านได้ตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายอยู่ตามบริเวณลุ่มแม่น้ำชี-มูลในแถบภาคอีสาน และบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงในเขตลาวและกัมพูชาสำหรับในประเทศไทยมีชาวกว๊านส่วนใหญ่ตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ ชุมชนชาวกว๊านที่บ้านตากกลางที่ยังคงรักษามรดกทางอารยธรรมไว้อย่างเหนียวแน่น

จากการที่ทีมนักวิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลกลุ่มชาวกว๊านเลี้ยงช้างบ้านกระโพ บ้านตากกลาง และบ้านหนองบัว ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ที่กำหนดในการวิจัยครั้งนี้ในเห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนชาวกว๊านเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ ในพื้นที่บ้านตากกลาง บ้านกระโพ และบ้านหนองบัวนั้นมีกลุ่มชนอยู่ร่วมกัน ๓ กลุ่มคือกลุ่มเขมร กลุ่มลาวและกลุ่มกวย (ส่วย) ทั้ง ๓ กลุ่มนี้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งในด้านภาษา วัฒนธรรมและวิถีชีวิต จนปัจจุบันนี้คนเขมรก็สามารถพูดภาษาลาว ภาษาส่วนได้และคนลาวก็สามารถพูดภาษาเขมร ภาษาส่วยได้หรือคนกวย(ส่วย) ก็สามารถพูดภาษาเขมรหรือภาษาลาวได้ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมก็ไม่แตกต่างกันมากนักในปัจจุบันนี้ เพราะมีวัดมีศาสนาพุทธเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเหมือนกัน สิ่งที่ทำให้คนทั้ง ๓ กลุ่มมีการผสมกลมกลืนกันในด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตตามที่ทีมนักวิจัยได้สังเกตและสัมภาษณ์ก็คือพุทธศาสนาและการแต่งงานระหว่างกลุ่มทั้ง ๓ กลุ่ม นอกพุทธศาสนและการแต่งงานแล้วทีมนักวิจัยยังพบว่า การเลี้ยงช้างมีส่วนสำคัญทำให้มีการผสมกลมกลืนระหว่างวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชน แม้ในปัจจุบันนี้การมีช้างหรือการนำช้างมาเลี้ยงไม่ได้จำกัดอยู่แค่เฉพาะกลุ่มคนกวยหรือส่วยแล้วก็ตาม คนที่มีช้างเลี้ยงหรือครอบครัวที่มีช้างมีทั้งคนเขมร คนลาว การได้ช้างมาเลี้ยงก็อาจจะได้มาด้วยการซื้อขายหรือการได้มาเพราะเป็นมรดกตกทอดจากรุ่นพ่อสู่รุ่นลูก จากการแต่งงานระหว่างเขมร ลาว กวย ทำให้ชุมชนคนเลี้ยงช้างจากที่เป็นกลุ่มชาวกวยในเบื้องต้นสู่กลุ่มอื่นๆ ในชุมชน ถึงกระนั้นก็ตามทีมนักวิจัยพบว่าไม่ว่าจะเป็นคนเขมรหรือคนลาวเมื่อนำช้างมาเลี้ยงก็ต้องยอมรับวิถีและวัฒนธรรมความเชื่อของคนกวยเลี้ยงช้าง คือต้องเชื่อ

ในเรื่องของปะกำและความเชื่ออื่นๆ ที่เกี่ยวกับการเลี้ยงช้างซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวกูยเลี้ยงช้างที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ยุคโบราณ ทำให้ชุมชนคนเลี้ยงช้างมีความเชื่อ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมเป็นระเบียบแบบแผนอันเดียวกัน

๔.๒ ผลการวิจัยรูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในประเด็นกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยจะเริ่มจากการศึกษาประเด็นเรื่องความสุจริตก่อน ซึ่งความสุจริตนั้นเป็นคุณธรรมที่สำคัญในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ ตลอดถึงการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ความสุจริตจึงเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานที่คนในสังคมต้องมี เพราะถ้าคนในสังคมขาดความสุจริต สังคมนั้นย่อมประสบกับปัญหาต่างๆ มากมาย ทำให้สังคมวุ่นวายและไม่สงบได้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและนำไปสู่กระบวนการเสริมสร้างความสุจริตของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงความหมาย ความเป็นมาของความสุจริตดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ ความหมายของสุจริต

คัมภีร์อภิธานปทีปิกา ได้ให้ความหมายของสุจริตว่า

คำว่า สุจริต คือ (สุ+จร จรณ+อิ+ต) บุญ กุศล ความสุจริต กรรมดี. สุนทร จรณมสชาติ สุจริต กรรมที่มีการประพฤติที่ดี ชื่อว่าสุจริต โส กาเยน สุจริต จริตวา วาจาสุจริต จริตวา มนสา สุจริต จริตวา กายสุส เกทา ปรมมรณา สุคติ สคค โลก อุปปชเชยย เทวาน ดาวตังสาน สหพยต เขาประพุดติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริตแล้ว หลังจากตายไป จะพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ร่วมกับเทวดาชั้นดาวตังส์^{๔๖}

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้นิพนธ์ในหนังสือเรื่อง “หลักพระพุทธศาสนา” ว่า การประกอบความดี (สุจริต) หมายถึงการประกอบกระทำในปัจจุบัน ถ้าประกอบกระทำกรรมที่ดีที่ชอบอยู่ในปัจจุบัน กรรมชั่วที่ทำไว้ในอดีตก็อาจจะจบผลลงได้ แต่ถ้าในปัจจุบันนี้ประกอบกรรมชั่วเสียหายก็จะตัดผลของกรรมดีที่เคยทำมาแล้วด้วยเหมือนอย่างข้าราชการที่ทำงานโดยสุจริต แต่มาทำทุจริตขึ้นก็ตัดผลของกรรมดีที่เคยทำมา ในเมื่อการทำทุจริตในหน้าที่นั้นปรากฏขึ้น^{๔๗}

^{๔๖} พระมหาโมคัลลานเถระ, คัมภีร์อภิธานปทีปิกา, พระมหาสมปอง มุทิโต วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์, (แปลเรียบเรียง), คัมภีร์อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๒ - ๑๓๓.

^{๔๗} สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน), หลักพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุรวัดน์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของสุจริตว่า คำว่า สุจริต แปลว่า ความประพฤติดี ประพฤติชอบ ประพฤติถูกต้องตามคลองธรรม มี ๓ อย่าง คือ ๑)กายสุจริต ประพฤติชอบด้วยกาย ๒) วาสุจริต ประพฤติชอบด้วยวาจา ๓) มโนสุจริต ประพฤติชอบด้วยใจ^{๔๘}

พระมหาโพธิวงศาจารย์ ได้ให้ความหมายของสุจริตว่า สุจริต ความสุจริต ความประพฤติดี สุนทร จริต จรณมสฺสชาติ สุจริต กรรมที่มีการประพฤติดี (สุ+จริต)^{๔๙}

หยุด แสงอุทัย อธิบายว่า หลักสุจริตเป็นบทกฎหมายยุติธรรมหมายความว่า บทบัญญัติของกฎหมายที่ทำให้ผู้พิพากษามีดุลยพินิจบางประการที่จะวินิจฉัยคดีหรือข้อพิพาท โดยใช้วิจารณ์ฐานในการตัดสินคดีความไปตามข้อเท็จจริงเฉพาะเป็นกรณีๆ ไปเพื่อจะได้มีคำวินิจฉัยตามเจตนารมณ์ที่ตีเพื่อให้เกิดความยุติธรรม^{๕๐}

๔.๒.๒ ความหมายของสุจริตตามพุทธพจน์

ในอัครคัมภีร์ได้แสดงเรื่องการประพฤตสุจริตเป็นต้น ว่า แม้กษัตริย์ผู้ประพฤติกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ เพราะการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ แม้พราหมณ์. แม้แพศย์. แม่ศูทร. แม้สมณะผู้ประพฤติกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ เพราะการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๕๑}

ในลักขณสูตร พระพุทธเจ้าได้แสดงความสุจริตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์สมათานในกุศลธรรม สมათานมั่นคงในกายสุจริต (ประพฤติชอบด้วยกาย) ในวาสุจริต (ประพฤติชอบด้วยวาจา) ในมโนสุจริต (ประพฤติชอบด้วยใจ) ในการจำแนกทาน ในการสมათานศีล ในการรักษาอุโบสถ ในความเกื้อกูลมารดา ในความเกื้อกูลบิดา ในความเกื้อกูลสมณะ ในความเกื้อกูลพราหมณ์ ในความประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล และในกุศลธรรมอันยิ่งอื่นๆ อีก เพราะตถาคตได้ทำสังสมพอกพูนกรรมนั้น ทำกรรมนั้นให้ไพบุลย์แล้ว หลังจากตายแล้วตถาคตจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ครอบงำเทพเหล่าอื่นในเทวโลกนั้นด้วยฐานะ ๑๐

^{๔๘}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร:พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, บริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดริส จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๔๕๖.

^{๔๙}พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต, ศัพท์วิเคราะห์ พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๙๕๓.

^{๕๐}หยุด แสงอุทัย, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๔), หน้า ๘๓.

^{๕๑}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๓๖/๑๐๐.

คือ อายุทิพย์ วรรณะทิพย์ สุขุทิพย์ ยศทิพย์ ความเป็นใหญ่ทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โผฏฐัพพะทิพย์ จุตติจากเทวโลกนั้นแล้ว มาสู่ความเป็นอยู่อย่างนี้^{๕๒}

ในสัตตกถาร ได้แสดงความหมายของสุจริตว่า หมู่สัตว์ที่ประกอบด้วย ภายสุจริต วลีสุจริตโมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอรียะ มีความเห็นชอบ ชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ สัตว์เหล่านั้นหลังจากตายแล้วไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๕๓}

ในปุราณทศุตตนิทเทส ได้แสดงเรื่องการสำรวมวาจา ว่า คำว่า บุคคล เป็นผู้สำรวมวาจา นั้นแล ชื่อว่าเป็นมุณี อธิบายว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ละการกล่าวเท็จ เว้นขาดจากการกล่าวเท็จได้แล้ว คือเป็นคนพูดจริงตั้งมั่นในความสัตย์ มีถ้อยคำมั่นคง เชื่อถือได้ ไม่กล่าวคำหลอกลวงชาวโลกละวาจา ส่อเสียด เว้นขาดจากวาจา ส่อเสียดได้แล้ว ฟังจากข้างนี้แล้ว ไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ ฟังจากข้างโน้นแล้ว ไม่ไปบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่นี้ เป็นผู้สมานคนที่แตกแยกกัน หรือส่งเสริมคนที่มีประโยชน์ร่วมกัน มีความสามัคคีเป็นที่ชื่นชม ยินดีในความสามัคคี รื่นเริงในสามัคคีธรรม เป็นผู้กล่าววาจาก่อให้เกิดความสามัคคี ละวาจาหยาบ เว้นขาดจากวาจาหยาบได้แล้ว วาจาใด ไรโทษ สบายหู น่ารัก จับใจ แบบชาวเมือง คนส่วนใหญ่ชอบใจ พอใจ ก็กล่าววาจาเช่นนั้น ละการพูดเพื่อเจ้า เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้าได้แล้ว พูดถูกเวลา พูดจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย กล่าววาจา เป็นหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีต้นมีปลาย ประกอบด้วยประโยชน์ตามกาลอันสมควร ประกอบด้วยวีสุจริต ๔ กล่าววาจาปราศจากโทษ ๔ สถาน เป็นผู้งดแล้ว งดเว้นแล้ว เว้นขาดแล้ว ออกแล้ว สลัดออกแล้ว หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องแล้วกับเดรัจฉานกถา ๓๒ ประการ มีใจเป็นอิสระ (จากกิเลส) อยู่ ภิกษุ ย่อมกล่าวกถาวัตร ๑๐ ประการ คือ

๑. ย่อมกล่าวอัปปิจฉกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย)
๒. สันตุฎฐิกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ)
๓. ปวิเวกกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงัดกายใจ)
๔. อสังสัคคกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่)
๕. วิริยารัมภกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้มุ่งมั่นทำความเพียร)
๖. สีลกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล)
๗. สมานิกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตมั่น)
๘. ปัญญาถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา)
๙. วิมุตตติกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์)

^{๕๒}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๐๑/๑๖๓-๑๖๔.

^{๕๓}วิ.ป.(ไทย) ๘/๓๒๗/๔๘๔.

๑๐. วิมุตติญาณทัสสนกถา (ถ้อยคำที่ชักนำให้สนใจและเข้าใจเรื่องความรู้ ความเห็นใน ภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์) ย่อมกล่าวสติปัญญานกถา สัมมปปธานกถา อิทธิบาทกถา อินทริยกถา พลกถา โพชฌงคกถา มัคคกถา ผลกถา นิพพานกถา คำว่า ผู้สำรวจมาจา ได้แก่ ผู้สำรวจ เครื่องครัด คຸ້ມครอง ปกป้อง รักษาสังวร สงบ^{๕๔}

๔.๒.๓ ความหมายของสุจริตในทางตะวันตก

หลักสุจริตมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีวิวัฒนาการมาอย่างยาวนาน ดังนั้นเพื่อให้ทราบถึง ความหมาย บทบาทหน้าที่ของหลักสุจริต ผู้วิจัยจึงศึกษาความเป็นมา ความหมายของหลักสุจริต ในทางตะวันตกดังนี้

ในทางตะวันตก คำว่า “สุจริต” เป็นคำที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณตรงกับศัพท์ภาษาละติน ว่า “Bona Fides” ในภาษาเยอรมันใช้คำว่า “Treu und Glauben” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Good Faith” มีความหมายแปลเป็นภาษาไทยได้ว่า “หลักความซื่อสัตย์ และความไว้วางใจ”^{๕๕} คำว่าสุจริต เป็นคำที่มีความหมายกว้างเป็นนามธรรมและไม่อาจกำหนดหลักเกณฑ์ที่แน่นอนลงไปให้ชัดเจนได้ คำว่าสุจริตนี้ได้แทรกและปรากฏอยู่ในตัวบทบัญญัติของกฎหมายมากมายโดยเฉพาะในประมวล กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จนกลายเป็นหลักกฎหมายที่สำคัญที่เรียกว่า “หลักสุจริต” ซึ่งเมื่อพิจารณา จาก Black’law Dictionary แล้วจะพบว่ามีการอธิบายคำว่าสุจริต (Good Faith) ไว้ว่าหมายถึง สภาวะทางจิตใจ อันประกอบด้วย (๑) ความซื่อสัตย์ในความเชื่อถือหรือวัตถุประสงค์ (๒) ความ ซื่อตรงต่อหน้าที่หรือหนี้ของตน (๓) ความสอดคล้องกับมาตรฐานทางการค้าหรือธุรกิจใดๆ อันชอบ ด้วยเหตุผลในการต่อรองกันอย่างเป็นธรรมและ (๔) การไร้ซึ่งเจตนาหลอกลวงหรือแสวงหา ผลประโยชน์โดยมิชอบ หรือแม้แต่ในศาสนาเองก็มีความหมายพยายามอธิบายหลักสุจริต^{๕๖}

อริสโตเติลเห็นว่าหลักสุจริตที่ก่อให้เกิดความยุติธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ภายในความรู้สึกหรือ ภายในจิตใจของมนุษย์แต่ละคน แตกต่างกันไป ความยุติธรรมตามหลักสุจริตจะมีลักษณะกว้างๆ และ คลุมเครือ โดยบางกรณีการใช้กฎหมายในการปกครองอาจเกิดความไม่เป็นธรรมขึ้น อัน เนื่องมาจากลักษณะของกฎหมายที่เป็นหลักเกณฑ์ทั่วไป การนำเอากฎหมายมาปรับใช้เพื่อวินิจฉัย ปัญหาแต่ละกรณีอาจมีปัญหาได้

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าความหมายของสุจริตทั้งในด้านพุทธศาสนาและในด้าน ตะวันตกมีความหมายใกล้เคียงกันคือหมายถึงความประพฤติ ในด้านที่มีประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและ

^{๕๔} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๕/๒๕๗.

^{๕๕} ปรีดี เกษมทรัพย์, **หลักสุจริตคือหลักความซื่อสัตย์และความไว้วางใจ**, (อนุสรณ์งานพระราชทาน เพลิงศพ รศ.ดร.สมศักดิ์ สิงห์พันธุ์ : ม.ป.ป.๒๕๒๖), หน้า ๗๕.

^{๕๖} กมล ตันจินวัฒน์กุล, **หลักสุจริต**, (๒๕๕๕ พฤษภาคม – สิงหาคม : วารสารกระบวนยุติธรรม), หน้า

ผู้อื่น ในพุทธศาสนามีความหมายกว้างครอบคลุมไปถึง ๓ ส่วนด้วยกันคือความสุจริตทางกาย ทางวาจาและทางใจ

๔.๒.๔ ลักษณะของหลักสุจริต

คำว่า “สุจริต” มาจากคำในภาษาละตินเรียกว่า bona fides แปลว่า ความซื่อสัตย์หรือ สัจจะที่ต่ออย่างไรก็ตาม คำว่า “สุจริต” เป็นคำที่มีความหมายกว้างและยากที่จะกำหนดหลักเกณฑ์ที่แน่นอนลงไปให้ชัดเจนซึ่งศ.ดร.ปรีดีเกษมทรัพย์ได้อธิบายไว้ว่า “หลักสุจริตก็คือหลักความซื่อสัตย์และความไว้วางใจแต่การที่จะบอกว่า ความซื่อสัตย์และความไว้วางใจประกอบด้วยอะไรบ้างนั้นกล่าวได้ว่าทำได้ยากยิ่งและยอมรับกันว่าหลักสุจริตนั้นเป็นเรื่องของแนวคิด...”

๔.๒.๕ ประเภทของความสุจริตในพุทธศาสนา

ความสุจริตมี ๓ ประเภท คือ ประพฤติชอบด้วยกาย เรียกว่ากายสุจริต ประพฤติชอบด้วยวาจาเรียกว่า วาจาสุจริต ประพฤติชอบด้วยใจเรียกว่า มโนสุจริต

๑) กายสุจริตความประพฤติชอบด้วยกายสุจริต คือ การเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักขโมยในสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้แล้ว เว้นจากการประพฤติผิดในกาม ว่าลำดับนั้น มนุษย์เหล่านั้นจักปรึษากันอย่างนี้ว่า พวกเราสูญเสียสัญญาติมากมายเช่นนี้เพราะยึดถืออกุศลธรรมเป็นเหตุ ทางที่ดีพวกเราควรทำกุศล ควรทำกุศลอย่างไรดี ทางที่ดี พวกเราควรงดเว้นจากปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) ควรสมาทานประพฤติกุศลธรรมนี้ แล้วจึงพากันงดเว้นจากปาณาติบาตสมาทานประพฤติกุศลธรรมนี้ เพราะสมาทานกุศลธรรมเป็นเหตุ พวกเขาจักเจริญด้วยอายุบ้าง เจริญด้วยวรรณะบ้าง เมื่อพวกเขาเจริญด้วยอายุบ้าง เจริญด้วยวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ทั้งหลายที่มีอายุชั้ย ๑๐ ปี จักมีอายุชั้ยเพิ่มขึ้นเป็น ๒๐ ปี ลำดับนั้นมนุษย์เหล่านั้นจักปรึษากันอย่างนี้ว่า พวกเราเจริญด้วยอายุบ้าง เจริญด้วยวรรณะบ้าง เพราะสมาทานกุศลธรรมเป็นเหตุ ทางที่ดีพวกเราควรทำกุศลธรรมยิ่งๆ ขึ้นไปควรทำกุศลอย่างไรบ้าง พวกเราควรงดเว้นจากอกทินนาทาน (การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้) ควรงดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร (การประพฤติผิดในกาม) ฯลฯ เป็นต้น

ในวิมานวัตถุ มีข้อความตอนหนึ่งที่พระมหากัจจายนเถระทูลถามสุชาตกุมารทำให้สุชาตกุมารมีความเลื่อมใสได้สมาทานประพฤติกายสุจริตว่า พระมหามุนีวาจาของท่านงามจริงหนอน่าฟังไม่มีโทษมีแต่ประโยชน์เพราะท่านมีปัญญากล่าวแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ท่านยินดีอะไรจึงอยู่แต่ในป่า พระฤๅษีผู้องอาจข้าพเจ้าถามแล้วท่านโปรดบอกด้วยเถิด ข้าพเจ้าพิจารณาถ้อยคำของท่านแล้วจะประพฤติอย่างสม่าเสมอตามครรลองแห่งธรรมอันนำมาซึ่งประโยชน์ พระมหากัจจายนเถระทูลว่า พระราชากุมาร อาตมภาพขอการไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวงเว้นจากการลักขโมย การประพฤติผิดประเวณีและการดื่มน้ำเมาความงดเว้นความประพฤติชอบความเป็นพหูสูตความกตัญญู ธรรมเหล่านี้เป็นธรรมอันกุลบุตรพึงหวังในปัจจุบันอันวิญญูชนพึงสรรเสริญแท้พระราชโอรส พระองค์ทรงทราบเถิดว่า พระองค์ใกล้สวรรคตเหลืออีกไม่ถึง ๕ เดือนโปรดรีบเปลื้องตนเสียเถิด พระราชากุมารตรัสถาม

ว่า ข้าพเจ้านั้นพึงไปชนบทไหน ทำการงานอะไรและทำหน้าที่ของบุรุษอย่างไรหรือใช้วิชาอะไรจึงจะไม่แก่ไม่ตาย พระมหากัจจายนเถระทูลว่า พระราชาโอรส ไม่มีสถานที่ที่สัตว์ไปแล้วไม่พึงแก่ไม่พึงตาย ทั้งการงาน วิชาและหน้าที่ของบุรุษที่สัตว์ท ไปแล้วจะไม่พึงแก่ไม่พึงตายก็ไม่มีแม้ชนทั้งหลายที่มีทรัพย์ มากมีโภคสมบัติมากถึงจะเป็นกษัตริย์ผู้ครองแคว้น แคว้น มีทรัพย์และธัญญาหารมากมาย จะไม่แก่ไม่ตายก็ไม่มีเลย ถึงท่านผู้เป็นบุตรของชาวอันธกถุผู้ได้ศึกษาแล้ว มีความสามารถแก้กล้ำประหาร ข้าศึกได้แม้ท่านเหล่านั้นซึ่งเสมอด้วยสิ่งที่ยั่งยืนก็ต้องถึงความสิ้นอายุสลายไปแม้เหล่าชนที่เป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร จัณฑาล ปุกกุสะและชนประเภทอื่นโดยชาติกำเนิดซึ่งจะไม่แก่ไม่ตายไม่มีแม้เหล่าชนผู้ร้ายมนตร์พรหมจินดาเมืองค ๖๑ และเหล่าชนที่ใช้วิชาอื่นๆ จะไม่แก่ไม่ตายก็ไม่มีหนึ่ง แม้ ฤๅษีทั้งหลายผู้สงบสภารวมตนบำเพ็ญตบะก็ยังคงละทิ้งร่างกายไปตามกาลอันสมควรแม้พระอรหันต์ ทั้งหลายผู้อบรมตนแล้วทำกิจเสร็จแล้วไม่มีอาสวะสิ้นบุญและบาปก็ยังคงทอดทิ้งร่างกายนี้ไป พระราชา कुमारตรัสว่า พระมหามุนีศาสดาทั้งหลายของท่านเป็นสุภาสิต มีประโยชน์ ข้าพเจ้าโล่งใจ เพราะ เนื้อความที่เป็นสุภาสิตและขอท่านโปรดเป็นที่พึ่งที่ระลึกของข้าพเจ้าด้วยพระมหากัจจายนเถระทูลว่า ขอพระองค์จงอย่าทรงถึงอาตมภาพว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกเลยขอจงทรงถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดายุติธรรม ผู้มีความเพียรยิ่งใหญ่ผู้ซึ่งอาตมภาพถือเป็นที่พึ่งที่ระลึกแล้วพระองค์นั้นแหละว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกเถิด พระราชา कुमारตรัสถามว่า ท่านผู้นิรทุกข์พระศาสดาของท่านพระองค์นั้น ประทับอยู่ ณ ชนบทไหน ถึง ข้าพเจ้าก็จักไปเฝ้าพระชินเจ้าผู้หาบุคคลใดเสมอเหมือนมิได้ พระเถระถวายพระพรว่า พระศาสดาผู้ เป็นบุรุษอาชาไนย ทรงสมภพในราชวงศ์ของพระเจ้าโอกกากราชในชนบทด้านทิศตะวันตกออกพระองค์ เสด็จดับขันธปรินิพพานเสียแล้ว พระราชา कुमारตรัสว่า ท่านผู้นิรทุกข์ ถ้าพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธ เจ้าของท่านยังทรงพระชนม์อยู่ถึงไกลหลายพันโยชน์ ข้าพเจ้าก็จะพึงไปเฝ้าใกล้ๆ ให้จงได้ ท่านผู้นิร ทุกข์ แต่เพราะพระบรมศาสดาของท่านเสด็จดับขันธปรินิพพานเสียแล้วฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงขอถึง พระองค์ผู้มีความเพียรยิ่งใหญ่ ซึ่งเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก ข้าพเจ้าขอถึง พระพุทธเจ้ากับทั้งพระธรรมที่ยอดเยี่ยมและพระสงฆ์ซึ่งเป็นที่พึ่งที่ระลึกของเทวดาและมนุษย์ว่าเป็นที่ พึ่งที่ระลึก ข้าพเจ้าของดเว้นจากการฆ่าสัตว์โดยพลัน ของดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ในโลก ยินดีเฉพาะภรรยาของตน ไม่กล่าวเท็จ และไม่ดื่มน้ำเมา^{๕๗}

๒) วชิสุจิริต การประพาดิชอบด้วยวชิสุจิริต คือ ควรทิ้งดเว้นจากมุสาวาท (การพูดเท็จ) ควรทิ้งดเว้นจากปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด) ควรทิ้งดเว้นจากผรุสวาจา (การพูดคำหยาบ) ควรทิ้งด เว้นจากสัมผัปปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ) ฯลฯ เป็นต้น

ในลักขณสูตร ได้แสดงลักษณะการประพาดิชอบด้วยวชิสุจิริตของพระพุทธเจ้าว่า ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์

^{๕๗} พุ.วิ.(ไทย) ๒๖/๙๘๖-๑๐๐๖/๑๒๑-๑๒๔.

ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลกเพราะตถาคตได้ทำสังฆมกพจนกรรมนั้น ฯลฯ จุดจากเทวโลกนั้นแล้วมาสู่ความเป็นอย่างนี้ได้ลักษณะมหาบุรุษ ๒ ประการนี้ คือ (๑) มีพระโลมชาติเดียว (๒) มีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนงสีขาวอ่อนเหมือนนุ่น มหาบุรุษนั้นทรงสมบุรณ์ด้วยลักษณะ ๒ ประการนั้น ถ้าอยู่ครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ฯลฯ เมื่อเป็นพระราชาจะทรงได้อะไรเมื่อเป็นพระราชาจะเป็นผู้ที่คนหมู่มาก คือ พราหมณ์คหบดีชาวนิคมชาวชนบทโหราจารย์และมหาอำมาตย์ แม่ทัพนายกองราชองครักษ์ อำมาตย์บริษัทรักษาเศรษฐกิจการประพุดิตตาม เมื่อเป็นพระราชาจะทรงได้สิ่งดังกล่าวมานี้ ฯลฯ เมื่อเป็นพระพุทธรูปเจ้าจะทรงได้อะไร เมื่อเป็นพระพุทธรูปเจ้าจะเป็นผู้ที่คนหมู่มาก คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ประพุดิตตาม เมื่อเป็นพระพุทธรูปเจ้าจะทรงได้สิ่งดังกล่าวมานี้พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความนี้ไว้แล้ว

พระโบริณเถระทั้งหลายจึงกล่าวคาถาประพันธ์นี้ในเรื่องลักษณะมหาบุรุษนั้นว่า ในชาติก่อนๆ มหาบุรุษมีสัจปฏิญาณมีพระวาทาไม่เป็นสอง เว้นค าเหลวไหลไม่ตรัสให้คลาดเคลื่อนแก่ใครๆ ตรัสตามความจริงแท้แน่นอน มีพระอุณาโลมสีขาวอ่อนเหมือนนุ่น เกิดในระหว่างพระโขนงและไม่มีพระโลมชาติเกิดในขุมเดียวกัน ๒ เส้นทั่วพระศรีระสะพรั่งด้วยพระโลมชาติเดียวพวกผู้รู้พระลักษณะฉลาดในลางและนิมิตจำนวนมากมาประชุมกันแล้วทำนายมหาบุรุษนั้นว่า พระอุณาโลมตั้งอยู่ในตำแหน่งที่บ่งชัดว่า คนหมู่มากจะประพุดิตตามพระองค์ผู้มีลักษณะเช่นนี้มหาบุรุษแม้ทรงเป็นคฤหัสถ์ผู้เช่นนี้มหาชนก็ประพุดิตตามเพราะกรรมที่ทรงกระทำไว้มากในชาติก่อนแม้ทรงเป็นพระพุทธรูปเจ้าผู้ไม่มีความกังวลเป็นบรรพชิตผู้ยอดเยี่ยมประชาชนก็ประพุดิตตาม^{๕๘}

๓) มโนสุจริต ความประพุดิตชอบด้วยใจ คือ ควรละอภิชฌา (ความเพ่งเล็งอยากได้ของเขา) ควรละพยาบาท (ความคิดร้ายผู้อื่น) ควรละมัจฉาทิฎฐิ (ความเห็นผิด) ควรละธรรม ๓ ประการ คือ อหัมมราคะ วิสมโลภะ และมิจฉาธรรม ทางที่ดี พวกเราควรเกื้อกูลมารดา ควรเกื้อกูลบิดา ควรเกื้อกูลสมณะ ควรเกื้อกูลพราหมณ์ และควรประพุดิตอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลควรสมทานประพุดิตกุศลธรรมนี้ดังนี้ เขาเหล่านั้นจักเกื้อกูลมารดา เกื้อกูลบิดา เกื้อกูลสมณะ เกื้อกูลพราหมณ์ และประพุดิตอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล จักสมทานประพุดิตกุศลธรรมนี้ เพราะสมทานกุศลธรรมเป็นเหตุ พวกเขาจักเจริญด้วยอายุบ้าง จักเจริญด้วยวรรณะบ้าง เมื่อพวกเขาเจริญด้วยอายุบ้าง เจริญด้วยวรรณะบ้าง บุตรของมนุษย์ที่มีอายุชั้ย ๒๐ ปี จักมีอายุชั้ยเพิ่มขึ้นเป็น ๔๐ ปี บุตรของมนุษย์ผู้มีอายุชั้ย ๔๐ ปีจักมีอายุชั้ยเพิ่มขึ้นเป็น ๘๐ ปี บุตรของมนุษย์ผู้มีอายุชั้ย ๘๐ ปี จักมีอายุชั้ยเพิ่มขึ้นเป็น ๑๖๐ ปี บุตรของมนุษย์ผู้มีอายุชั้ย ๑๖๐ ปี จักมีอายุชั้ยเพิ่มขึ้นเป็น ๓๒๐ ปี บุตรของมนุษย์ผู้มีอายุชั้ย ๓๒๐ ปี จักมีอายุชั้ยเพิ่มขึ้นเป็น ๖๔๐ ปี บุตรของมนุษย์ผู้มีอายุชั้ย ๖๔๐ ปี จักมีอายุชั้ยเพิ่มขึ้นเป็น ๑,๒๘๐ ปี บุตรของมนุษย์ผู้มีอายุชั้ย ๑,๒๘๐ ปี จักมีอายุชั้ยเพิ่มขึ้นเป็น ๒,๕๖๐ ปี บุตรของมนุษย์ผู้มีอายุชั้ย ๒,๕๖๐ ปี จักมีอายุชั้ยเพิ่มขึ้นเป็น ๕,๑๒๐ ปี

^{๕๘}ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๓๒/๑๘๙.

บุตรของมนุษย์ผู้มีอายุขัย ๔,๐๐๐ ปีจักมีอายุขัยเพิ่มขึ้นเป็น ๘,๐๐๐ ปี บุตรของมนุษย์ผู้มีอายุขัย ๘,๐๐๐ ปี จักมีอายุขัยเพิ่มขึ้นเป็น ๒๐,๐๐๐ ปี บุตรของมนุษย์ผู้มีอายุขัย ๒๐,๐๐๐ ปี จักมีอายุขัยเพิ่มขึ้นเป็น ๔๐,๐๐๐ ปี บุตรของมนุษย์ผู้มีอายุขัย ๔๐,๐๐๐ ปี จักมีอายุขัยเพิ่มขึ้นเป็น ๘๐,๐๐๐ ปี เมื่อมนุษย์มีอายุขัย ๘๐,๐๐๐ ปี เต็มหญิงมีอายุ ๕๐๐ ปี จึงจักสมควรมีสามีได้^{๕๙}ในจตุกกวาร ได้แสดงถึงวิสุทธิธรรมมี ๔ อย่าง คือ ๑. พุดจริง ๒. พุดไม่ส่อเสียด ๓. พุดคำสุภาพ ๔. พุดพอประมาณ^{๖๐}

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าความสุจริตนั้นเป็นหลักธรรมที่สำคัญของพระพุทธศาสนา และความสุจริตตามหลักของพระพุทธศาสนานั้นต้องประกอบด้วย ๓ ส่วนคือ กายสุจริต ความสุจริตทางกาย วชิสุจริต ความสุจริตทางวาจา และ มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความสุจริตมีความสัมพันธ์วิถีชีวิตของมนุษย์อย่างมาก พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความสำคัญของความสุจริตไว้ดังต่อไปนี้

๔.๒.๖ ความสำคัญของสุจริต

ความประพฤติสุจริตจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของสังคมที่เจริญแล้วมีศีลธรรมอายุชั่วเกรงกลัวต่อผลของบาปกรรม สังคมนั้นก็จะมีแต่ความสุขความสงบและความเจริญ ความสุจริตเป็นพื้นฐานของความดีทุกอย่าง คนจะดีหรือไม่ดีให้ดูที่การประพฤติที่มีความสุจริตหรือไม่ สังคมใดก็ตามถ้าหากขาดความสุจริตแล้วสังคมนั้นก็ไม่ต่างอะไรจากสัตว์ทั้งหลาย ถือได้ว่าเป็นยุคที่เสื่อมที่สุดก็ได้ ความทุจริตผิดศีลธรรมเป็นสิ่งที่เลวร้ายที่สุด ไม่รู้ว่าอะไรดี อะไรไม่ดี อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ไม่มีความละเอียดต่อความชั่วกลัวบาปขาดจิตสำนึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น เรียกว่าประพฤติชั่ว ทางกาย วาจา และใจ

๔.๒.๗ พระสูตรที่กล่าวถึงความสุจริต

ความสุจริตมีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) มหาสีหนาทสูตร ได้แสดงผลของความประพฤติสุจริตและทุจริตว่า ตถาคตเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ (เคลื่อน) กำลังเกิดทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์ อันบริสุทธิ์ เห็นมนุษย์รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า หมู่สัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วชิทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะมีความเห็นผิดและชักชวนผู้อื่นให้ทำตามความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบายทุกคติ วินิบาต นรก แต่หมู่สัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วชิสุจริต และ

^{๕๙}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๕/๗๕-๗๗.

^{๖๐}วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๔/๔๕๗.

มโนสุจริตไม่กล่าวร้ายพระอริยะมีความเห็นชอบและชักชวนผู้อื่นให้ทำตามความเห็นชอบ พวกเขา
หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๖๑}

๒) อปัณณกสูตร ได้แสดงคุณแห่งการประพฤติชอบว่า พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย
บรรดาสถปนพราหมณ์ ๒ จำพวกนั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดผู้มีวาตะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า ทานที่ให้
แล้วมีผล ฯลฯ สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเอง
แล้วสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้งมีอยู่ในโลก สมณพราหมณ์เหล่านั้นพึงหวังข้อนี้ได้ คือ จักเว้นอกุศลธรรม ๓
ประการนี้ ได้แก่ (๑) กายทุจริต (๒) วจีทุจริต (๓) มโนทุจริต จักสมทานกุศลธรรม ๓ ประการนี้
ได้แก่ (๑) กายสุจริต (๒) วจีสุจริต (๓) มโนสุจริต แล้วประพฤติอยู่ ข้อนั้นเพราะเหตุไรเพราะสมณ
พราหมณ์เหล่านั้นเห็นโทษความต่ำทรามความเศร้าหมองแห่งอกุศลธรรมเห็นอานิสงส์ในเนกขัมมะอัน
เป็นฝ่ายผ่องแผ้วแห่งกุศลธรรม อนึ่งโลกหน้ามีเขาเห็นว่า โลกหน้ามีจริงความเห็นนั้นของเขา จึงเป็น
สัมมาทิฏฐิ โลกหน้ามีจริงเขาดำริว่า โลกหน้ามีจริง ความดำรินั้นของเขาจึงเป็นสัมมาสังกัปปะ โลก
หน้ามีจริงเขากล่าวว่า โลกหน้ามีจริง วาจาอันของเขาจึงเป็นสัมมาวาจา โลกหน้ามีจริงเขากล่าวว่า
โลกหน้ามีจริง ผู้นี้ชื่อว่าไม่ทำตนเป็นข้าศึกกับพระอรหันต์ผู้รู้แจ้งโลกหน้า โลกหน้ามี เขาทำให้ผู้อื่น
เข้าใจว่า โลกหน้ามีจริงการที่เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจเช่นนั้นเป็นการทำให้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริง และ
เขาย่อมไม่ยกตนข่มผู้อื่นด้วยการทำให้เข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงนั้น โดยนัยนี้เริ่มต้นเขาก็ละทิ้งความ
เป็นผู้ทุศีลแล้วตั้งตนเป็นคนมีศีลดีงาม เพราะสัมมาทิฏฐิเป็นปัจจัยกุศลธรรมเป็นอเนกเหล่านี้ คือ
สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา ความไม่เป็นข้าศึกกับพระอริยะการทำให้เข้าใจถูกต้องตามความ
เป็นจริงการไม่ยกตน การไม่ข่มผู้อื่นย่อมเกิดขึ้นด้วยประการอย่างนี้พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายใน
ลัทธิของสมณพราหมณ์เหล่านั้นวิญญูชนย่อมเห็นประจักษ์ชัดตั้งนี้ว่า ถ้าโลกหน้ามีเมื่อเป็นอย่างนี้บุรุษ
บุคคลนี้ หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าโลกหน้าไม่มีจริง คำของสมณพราหมณ์
เหล่านั้นจะจริงหรือไม่ก็ช่างเถิด เมื่อเป็นเช่นนั้น บุรุษบุคคลนี้ก็ย่อมได้รับคำสรรเสริญจากวิญญูชนใน
ปัจจุบันว่า เป็นบุรุษบุคคลผู้มีศีล เป็นสัมมาทิฏฐิ เป็นอติถิกวาตะ ถ้าโลกหน้ามีจริงบุรุษบุคคลนี้ก็
จะได้รับคุณในโลกทั้ง ๒ คือ (๑) ในปัจจุบันวิญญูชนย่อมสรรเสริญ (๒) หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในสุคติ
โลกสวรรค์อย่างนี้ อปัณณกธรรมนี้ที่บุคคลนั้นสมทานให้บริบูรณ์แล้วแพร่ดังไปทั้งสองฝ่ายย่อมละ
เหตุที่เป็นอกุศลได้ ด้วยประการอย่างนี้^{๖๒}

ในอปัณณกสูตร ได้แสดงโทษของความประพฤติผิดว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พราหมณ์
และคหบดีทั้งหลาย บรรดาสถปนพราหมณ์ ๒ จำพวกนั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดผู้มีวาตะอย่างนี้
มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสรวงก็ไม่มีผล ฯลฯ สมณ

^{๖๑}ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๑๔๘/๑๔๗.

^{๖๒}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๖/๙๙-๑๐๐.

พรหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้ง ก็ไม่มีในโลกสมณพรหมณ์เหล่านั้น พึงหวังข้อนี้ได้ คือ จักเว้นกุศลธรรม ๓ ประการนี้ ได้แก่ (๑) กายสุจริต (๒) วจีสุจริต (๓) มโนสุจริต จักสมათานอกุศลธรรม ๓ ประการนี้ ได้แก่ (๑) กายทุจริต (๒) วจีทุจริต (๓) มโนทุจริต แล้วประพฤติอยู่ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะสมณพรหมณ์เหล่านั้นไม่เห็นโทษ ความต่ำทรามความเศร้าหมองแห่งอกุศลธรรม ไม่เห็นอานิสงสีในเนกขัมมะอันเป็นฝ่ายผ่องแผ้วแห่งกุศลธรรม อนึ่งโลกหน้ามีแต่เขากลับเห็นว่า โลกหน้าไม่มี ความเห็นนั้นของเขาจึงเป็นมิจฉาทิฎฐิ โลกหน้ามี แต่เขาดำริว่า โลกหน้าไม่มี ความดำรินนั้นของเขาจึงเป็นมิจฉาสังกัปปะ โลกหน้ามี แต่เขากล่าวว่า โลกหน้าไม่มีวาทจันนั้นของเขาจึงเป็นมิจฉาวาทา โลกหน้ามีเขากล่าวว่า โลกหน้าไม่มี ผู้นี้ยอมทำตนเป็นข้าศึกต่อพระอรหันต์ผู้รู้แจ้งโลกหน้า โลกหน้ามีเขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจว่า โลกหน้าไม่มี การที่เขาทำให้ผู้อื่นเข้าใจเช่นนั้นเป็นการทำให้เข้าใจผิดจากความเป็นจริงและเขายังจะยกตนข่มผู้อื่นด้วยการทำให้เข้าใจผิดจากความเป็นจริงนั้นโดยนัยนี้เริ่มต้นเขาก็ละทิ้งความเป็นผู้มีศีลตั้งงามแล้ว ตั้งตนเป็นคนทุศีลเพราะมิจฉาทิฎฐิเป็นปัจจัยบาปอกุศลธรรมเป็นอนกเหล่านี้ คือมิจฉาทิฎฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาทา ความเป็นข้าศึกกับพระอรหันต์ทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิดจากความเป็นจริง การยกตนข่มผู้อื่นย่อมเกิดขึ้นด้วยประการอย่างนี้ พรหมณ์และคหบดีทั้งหลายในลัทธิของสมณพรหมณ์เหล่านั้นวิญญูชนยอมเห็นประจักษ์ชัดดังนี้ว่า ถ้าโลกหน้าไม่มี เมื่อเป็นอย่างนี้บุรุษบุคคลนี้หลังจากตายแล้วจักทำตนให้มีความสวัสดิ์ได้ ถ้าโลกหน้ามีจริงเมื่อเป็นอย่างนี้บุรุษบุคคลนี้หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในอบายทุกติ วินิบาต นรก ถ้าโลกหน้าไม่มีจริง คำของสมณพรหมณ์เหล่านั้นจะจริงหรือไม่ก็ช่างเกิดเมื่อเป็นเช่นนั้น บุรุษบุคคลนี้ยอมถูกวิญญูชนติเตียนได้ในปัจจุบันว่า เป็นบุรุษบุคคลผู้ทุศีล เป็นมิจฉาทิฎฐิ เป็นนัตถิกวาทะ ถ้าโลกหน้ามีจริง บุรุษบุคคลนี้จะได้รับโทษในโลกทั้ง ๒ คือ (๑) ในปัจจุบันถูกวิญญูชนติเตียนได้ (๒) หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรกอย่างนี้^{๖๓}

๓) สมณมุนตีกสูตร ได้แสดงสุจริตอันประกอบด้วยศีลว่า ศีลที่เป็นอกุศล เป็นอย่างไร คือ กายกรรมที่เป็นอกุศล วจีกรรมที่เป็นอกุศล การเลี้ยงชีพที่เป็นบาปเหล่านี้ เราเรียกว่า ศีลที่เป็นอกุศล ศีลที่เป็นอกุศลเหล่านี้มีอะไรเป็นสมุฏฐาน คือ แม้สมุฏฐานแห่งศีลที่เป็นอกุศลเหล่านั้น เราก็ได้กล่าวไว้แล้ว สมุฏฐานแห่งศีลนี้ควรกล่าวว่า มีจิตเป็นสมุฏฐาน จิตดวงไหนเล่า แท้จริงจิตมีหลายดวงมีหลายอย่างมีหลายประการ คือ จิตที่มีราคะ จิตที่มีโทสะ และจิตที่มีโมหะ ศีลที่เป็นอกุศลมีจิตเหล่านี้เป็นสมุฏฐานศีลที่เป็นอกุศลเหล่านี้ดับไปโดยไม่เหลือในที่ไหน คือ แม้ความดับแห่งศีลที่เป็นอกุศลเหล่านั้นเราก็ได้กล่าวไว้แล้ว ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ละกายทุจริต เจริญกายสุจริต ละวจีทุจริต เจริญวจีสุจริต ละ

^{๖๓}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๙๖/๙๘-๙๙.

มโนทุจริต เจริญมโนสุจริต ละมิจฉาอาชีวะเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ ศีลที่เป็นอกุศลเหล่านี้ดับไปโดยไม่เหลือในธรรมเหล่านี้^{๖๔}

ในเมตตคฺคฺมาณวปฺปญฺหานิทฺเทส ว่าด้วย โมนะยธรรม (ธรรมที่ทำให้เป็นมุนี) ว่า ธรรม ๓ ประการ คือ

๑. โมนะยธรรมทางกาย
๒. โมนะยธรรมทางวาจา
๓. โมนะยธรรมทางใจ

โมนะยธรรมทางกาย เป็นอย่างไร คือ การละกายทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมนะยธรรมทางกาย กายสุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมนะยธรรมทางกาย ญาณมีกายเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมนะยธรรมทางกาย กายปริญญา (การกำหนดรู้กาย) ชื่อว่าโมนะยธรรมทางกาย มรรคที่สหระคตด้วยปริญญา ชื่อว่าโมนะยธรรมทางกาย การละความกําหนดด้วยอํานาจความพอใจในกาย ชื่อว่าโมนะยธรรมทางกาย ความดับแห่งกายสังขาร การบรรลุดุคตถณาน ชื่อว่าโมนะยธรรมทางกาย นี้ชื่อว่าโมนะยธรรมทางกาย โมนะยธรรมทางวาจา เป็นอย่างไร คือ การละวจีทุจริต ๔ อย่าง ชื่อว่าโมนะยธรรมทางวาจา วจีสุจริต ๔ อย่าง ชื่อว่าโมนะยธรรมทางวาจา ญาณมีวาจาเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมนะยธรรมทางวาจา วาจาปริญญา (การกำหนดรู้วาจา) ชื่อว่าโมนะยธรรมทางวาจา มรรคที่สหระคตด้วยปริญญา ชื่อว่าโมนะยธรรมทางวาจา การละความกําหนดด้วยอํานาจความพอใจในวาจา ชื่อว่าโมนะยธรรมทางวาจา ความดับแห่งวจีสังขาร การบรรลุดุคตถณาน ชื่อว่าโมนะยธรรมทางวาจา นี้ชื่อว่าโมนะยธรรมทางวาจา โมนะยธรรมทางใจ เป็นอย่างไร คือ การละมโนทุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมนะยธรรมทางใจ มโนสุจริต ๓ อย่าง ชื่อว่าโมนะยธรรมทางใจ ญาณมีใจเป็นอารมณ์ ชื่อว่าโมนะยธรรมทางใจ จิตตปริญญา (การกำหนดรู้จิต) ชื่อว่าโมนะยธรรมทางใจ มรรคที่สหระคตด้วยปริญญา ชื่อว่าโมนะยธรรมทางใจ การละความกําหนดด้วยอํานาจความพอใจในจิต ชื่อว่าโมนะยธรรมทางใจ ความดับแห่งจิตตสังขาร การบรรลุดุคตถณาน ชื่อว่าโมนะยธรรมทางใจ นี้ชื่อว่าโมนะยธรรมทางใจ^{๖๕}

๔) ชักคฺวิสาณสุตฺตนิทฺเทส ว่าด้วยความเพียรที่ประกอบสุจริตที่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายได้เคยประพฤติมาแล้ว ว่า คำว่ามีความพากเพียรมั่นคงเข้าถึงเร็วแรงและกำลังแล้ว อธิบายว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้านั้น สมทานมั่นคงสมทานแน่วแน่ในกุศลธรรม คือ กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต การจำแนกทาน การสมทานศีล การรักษาอุโบสถ ความเกื้อกูลมารดา ความเกื้อกูลบิดา ความเกื้อกูลสมณะ ความเกื้อกูลพราหมณ์ ความเป็นผู้อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลฯ^{๖๖}

^{๖๔}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๖๔/๓๑๑-๓๑๒.

^{๖๕}ชฺ.จ. (ไทย) ๓๐/๒๑/๑๒๗.

^{๖๖}ชฺ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๕๔/๔๘๙.

ในอรรถสารสเถรียสหัสสานมปทาน ว่าด้วยผู้ประพาศธรรมสุจริต ว่าบุคคลควรประพาศธรรมให้สุจริตไม่ควรประพาศธรรมให้ทุจริตเพราะบุคคลผู้ประพาศธรรมย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า^{๖๗}

ในทุกนิกเขปะ ว่าด้วยธรรมที่ขาว สุจริต ไม่ทำให้เดือดร้อน ว่า ธรรมที่ขาว เป็นไฉน ความละอายบาปและความเกรงกลัวบาป ธรรมเหล่านี้ชื่อว่าธรรมที่ขาว กุศลธรรมแม้ทั้งหมดชื่อว่าธรรมที่ขาวธรรมที่ทำให้เราร้อน เป็นไฉน กายทุจริต วชิทุจริต และมโนทุจริต ธรรมเหล่านี้ชื่อว่าทำให้เราร้อน อกุศลธรรมแม้ทั้งหมดชื่อว่าทำให้เราร้อนธรรมที่ไม่ทำให้เราร้อน เป็นไฉน กายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต ธรรมเหล่านี้ชื่อว่าไม่ทำให้เราร้อน กุศลธรรมแม้ทั้งหมดชื่อว่าไม่ทำให้เราร้อน

ในทสกนิกเทส ว่าด้วยหลักธรรมสุจริต ว่า พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่ ข้อที่กายทุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนาน่าใคร่ น่าพอใจ นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่กายทุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้^{๖๘}

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ข้อที่วชิทุจริต ฯลฯ มโนทุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่วชิทุจริต ฯลฯ มโนทุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ข้อที่กายสุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่กายสุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ นี้แลเป็นฐานะที่มีได้

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ข้อที่วชิสุจริต ฯลฯ มโนสุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่วชิสุจริต ฯลฯ มโนสุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพร้อมด้วยกายทุจริต หลังจากตายแล้วจะพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกายทุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพร้อมด้วยกายทุจริต หลังจากตายแล้วจะพึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะกายทุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้ พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพร้อมด้วยวชิทุจริต ฯลฯ บุคคลผู้มีความพร้อมด้วยมโนทุจริต หลังจากตายแล้วจะพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะวชิทุจริตและมโนทุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพร้อม

^{๖๗} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๗๖/๕๑๖.

^{๖๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๔/๑๓๑๐-๑๓๑๒/๓๒๘.

พร้อมด้วยวจีทุจริต ฯลฯ บุคคลผู้มีความพร้อมด้วยมโนทุจริต หลังจากตายแล้วจะพึงเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก เพราะวจีทุจริตและมโนทุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพร้อมด้วยกายสุจริตหลังจากตายแล้วจะพึงเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกายสุจริตนั้น เป็นเหตุเป็นปัจจัย นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพร้อมด้วยกายสุจริต หลังจากตายแล้วจะพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกายสุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัยนี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพร้อมด้วยวจีสุจริต ฯลฯ บุคคลผู้มีความพร้อมด้วยมโนสุจริต หลังจากตายแล้วจะพึงเข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก เพราะวจีสุจริตและมโนสุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้มีความพร้อมด้วยวจีสุจริต ฯลฯ บุคคลผู้มีความพร้อมด้วยมโนสุจริต หลังจากตายแล้วจะพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะวจีสุจริตและมโนสุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้^{๖๙}

๕) ในสุจริตสูตร ว่าด้วยการประพติวจีสุจริต ๔ ประการคือ

๑. สัจจวาจา (พูดจริง)
๒. อปิสฺสนววาจา (พูดไม่ส่อเสียด)
๓. สันทวาจา (พูดอ่อนหวาน)
๔. มั่นตภาสา (พูดด้วยปัญญา)

ภิกษุทั้งหลาย วจีสุจริต ๔ ประการนี้แล^{๗๐}

๖) ติฎฐิสฺสูตร ว่าด้วยติฎฐิ ว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการย่อมดำรงอยู่ในนรกเหมือนลูกนำไปฝังไว้ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กายทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยกาย)
๒. วจีทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยวาจา)
๓. มโนทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยใจ)
๔. มิจฉาทิฎฐิ (ความเห็นผิด) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล

ย่อมดำรงอยู่ในนรกเหมือนลูกนำไปฝังไว้

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กายสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยกาย)

^{๖๙} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๐๙/๕๒๑-๕๒๒.

^{๗๐} อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔๘/๒๑๒.

๒. วจีสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยวาจา)

๓. มโนสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยใจ)

๔. สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมดำรงอยู่ในสรวรรคเหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้^{๗๑}

ในทิวาสสูตร ทุจจริตสูตร ว่าด้วยทุจจริตและสุจริต ว่าพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย วจีทุจจริต ๔ ประการนี้ คือ

๑. มุสาวาท (พูดเท็จ)

๒. ปิสุณาวาจา (พูดส่อเสียด)

๓. ผรุสวาจา (พูดคำหยาบ)

๔. สัมผัสปลลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ) ภิกษุทั้งหลาย วจีทุจจริต ๔ ประการนี้แล

ภิกษุทั้งหลาย วจีสุจริต ๔ ประการนี้ วจีสุจริต ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สัจจวาจา (พูดจริง)

๒. อปิสุณาวาจา (พูดไม่ส่อเสียด)

๓. สันทวาจา (พูดอ่อนหวาน)

๔. มั่นตภาสา (พูดด้วยปัญญา) ภิกษุทั้งหลาย วจีสุจริต ๔ ประการนี้แล^{๗๒}

ในพุทฺธยอฆาตปฏิวินยสูตร ว่าด้วยบุคคลผู้ประพฤติไม่บริสุทธิ์ ว่าบุคคลใดมีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ แต่ได้ช่องแห่งใจได้ความเลื่อมใสทางใจตามกาลอันควรความประพฤติทางกายที่ไม่บริสุทธิ์ของเขาส่วนใด ภิกษุไม่พึงใส่ใจส่วนนั้นในเวลานั้น แม้ความประพฤติทางวาจาที่ไม่บริสุทธิ์ของเขาส่วนใด ภิกษุก็ไม่พึงใส่ใจส่วนนั้นในเวลานั้นแต่การได้ช่องแห่งใจ ได้ความเลื่อมใสทางใจตามกาลอันควรของเขาส่วนใด ภิกษุพึงใส่ใจแต่ส่วนนั้นในเวลานั้น เปรียบเหมือนน้ำเล็กน้อยในรอยเท้าโค คนเดินทางมาถูกความร้อนกระทบ ร้อนอบอ้าว เหนื่อยอ่อนกระหายน้ำ เขาเกิดความคิดอย่างนี้ว่า น้ำเล็กน้อยมีอยู่ในรอยเท้าโคนี้ ถ้าเราจักกอบขึ้นดื่ม หรือใช้ภาชนะตักดื่มก็จักทำน้ำนั้นให้เหวบ้าง ให้ชุ่มบ้าง ให้ไม่ควรดื่มบ้าง ทางที่ดี เราควรจะคุกเข่าก้มลงดื่มอย่างโคแล้วจึงค่อยไปเถิด เขาจึงคุกเข่าก้มลงดื่มอย่างโคแล้วจึงจากไป ภิกษุพึงกำจัดอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้ ภิกษุพึงกำจัดอาฆาตในบุคคลผู้มีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์ มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ และไม่ได้ช่องแห่งใจไม่ได้ความเลื่อมใสทางใจตามกาลอันควรอย่างไร คือ บุคคลใดมีความประพฤติทางกายไม่บริสุทธิ์มีความประพฤติทางวาจาไม่บริสุทธิ์ และไม่ได้ช่องแห่งใจไม่ได้ความเลื่อมใสทางใจตามกาลอันควร ภิกษุพึงเข้าไปตั้งความกรรณา ความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ใน

^{๗๑} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๑๒/๓๓๒-๓๓๓.

^{๗๒} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๒๑/๓๓๘-๓๓๙.

บุคคลแม้เช่นนี้ว่า ท่านผู้นี้พึงละกายทุจริตแล้วเจริญกายสุจริตพึงละวจีทุจริตแล้วเจริญวจีสุจริต พึงละมโนทุจริตแล้วเจริญมโนสุจริต ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะท่านผู้นี้หลังจากตายแล้วอย่าไปเกิดในอบายทุกคติ วินิบาต นรก เปรียบเหมือนคนเจ็บป่วย มีทุกข์ เป็นไข้หนักเดินทางไกล แม้ข้างหน้าเขาก็มีบ้านอยู่ห่างไกล แม้ข้างหลังเขาก็มีบ้านอยู่ห่างไกลเขาไม่ได้อาหารที่เป็นสัปปายะ ยาที่ตรงกับโรคคนพยาบาลที่เหมาะสมและผู้ที่จะนำทางไปสู่บ้านคนบางคนที่เดินทางไกลพึงเห็นเขา จึงเข้าไปตั้งความกรุณาความเอ็นดูความอนุเคราะห์ในเขาว่า ท่านผู้นี้ควรจะได้อาหารที่เป็นสัปปายะ ยาที่ตรงกับโรคคนพยาบาลที่เหมาะสมและผู้นำทางไปสู่บ้าน ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าท่านผู้นี้อย่าถึงความพินาศเสียหาย ณ ที่นี้เลย ภิกษุพึงกำจัดอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้

๔.๒.๘ การพัฒนาความสุจริตในพุทธศาสนา

ในพระพุทธศาสนามีรูปแบบการพัฒนาความสุจริตดังต่อไปนี้

๑) สัมมาทิฏฐิจุดเบื้องต้นของการพัฒนาความสุจริต ในพุทธาคกุสูตร พระพุทธเจ้าได้แสดงหลักแห่งการประพาสสุจริตอันมีสัมมาทิฏฐิเป็นเบื้องต้นแก่พระอานนท์ว่า อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่กายทุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนาน่าใคร่ น่าพอใจ แต่เป็นไปได้ที่กายทุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่วจีทุจริต ฯลฯ เป็นไปไม่ได้ที่มโนทุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ แต่เป็นไปได้ที่วจีทุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปได้ที่มโนทุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่กายสุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ แต่เป็นไปได้ที่กายสุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่วจีสุจริต ฯลฯ เป็นไปไม่ได้ที่มโนสุจริตจะพึงเกิดผลที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ แต่เป็นไปได้ที่วจีสุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปได้ที่มโนสุจริตจะพึงเกิดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายทุจริตหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวจีทุจริตหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เพราะความเพียบพร้อมด้วยวจีทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัยแต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวจีทุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมโนทุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนทุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายสุจริต หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่

บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยกายสุจริต หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยกายสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย

รู้ชัดว่า เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวจีสุจริต ฯลฯ เป็นไปไม่ได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมโนสุจริตหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนสุจริตนั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัย แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยวจีสุจริต ฯลฯ แต่เป็นไปได้ที่บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยมโนสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะความเพียบพร้อมด้วยมโนสุจริตเป็นเหตุเป็นปัจจัย^{๗๓}

๒) ผู้ประพฤตีสุจริตย่อมมีความสุข โสมนัส ในพาลบัณฑิตสูตร ได้แสดงความโสมนัสของผู้ประพฤตีสุจริตว่า ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตย่อมเสวยสุขโสมนัสประการที่ ๒ นี้ในปัจจุบัน อีกประการหนึ่ง ในสมัยนั้นกรรมดีที่บัณฑิตทำ คือ การประพฤติกายสุจริต การประพฤติวจีสุจริต การประพฤติมโนสุจริตไว้ในกาลก่อน ย่อมคุ้มครองป้องกันบัณฑิตผู้อยู่บนตั่ง บนเตียง หรือนอนบนพื้นเปรียบเหมือนเงาของยอดภูเขาใหญ่ ย่อมบดบัง ครอบคลุมแผ่นดินใหญ่ในเวลาเย็น แม้ฉันทิ กรรมดีที่บัณฑิตทำ คือ การประพฤติกายสุจริต การประพฤติวจีสุจริต การประพฤติมโนสุจริตไว้ในกาลก่อน ก็ฉันทิเหมือนกัน ย่อมคุ้มครองป้องกันบัณฑิตผู้อยู่บนตั่ง บนเตียงหรือนอนบนพื้นดินในสมัยนั้น ในเรื่องนั้นบัณฑิตมีความคิดอย่างนี้ว่า เราไม่ได้ทำความชั่วไว้หนอไม่ได้ทำกรรมหยาบช้าไว้ ไม่ได้ทำกรรมเศร้าหมองไว้ เราทำแต่ความดี ทำแต่กุศล ทำแต่ที่ป้องกันสิ่งน่ากลัวไว้ เราตายแล้วจะไปสุคติของผู้ไม่ได้ทำความชั่วไว้ ไม่ได้ทำกรรมหยาบช้าไว้ ไม่ได้ทำกรรมเศร้าหมองไว้ ทำแต่ความดี ทำแต่กุศล ทำแต่ที่ป้องกันสิ่งน่ากลัวไว้ เขาย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ลำบากใจ ไม่รำไร ไม่ทูปอกคร่ำครวญไม่ถึงความหลงใหล

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตย่อมเสวยสุขโสมนัสประการที่ ๓ นี้ในปัจจุบัน ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตนั้นยังประพฤติกายสุจริต ประพฤติวจีสุจริต ประพฤติมโนสุจริต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลเมื่อจะกล่าวให้ถูกต้อง พึงกล่าวถึงสวรรค์นั้นแหละว่า เป็นสถานที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจโดยส่วนเดียว ภิกษุทั้งหลาย แม้การเปรียบเทียบว่าสวรรค์เป็นสุขก็ไม่ใช่ทำได้ง่าย^{๗๔}

๓) การประพฤตีสุจริตชื่อว่ารักตน ในปิยสูตรที่ ๔ ได้แสดงไว้เกี่ยวกับหลักของความประพฤตีสุจริต ว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันนี้ข้าพระองค์เข้าที่ลับพักผ่อนอยู่ได้เกิดความคิดอย่างนี้ว่า ชนเหล่าไหนหนอแลชื่อว่ารักตน ชนเหล่าไหน ชื่อว่าไม่รักตน ข้าพระองค์จึงได้เกิดความคิดต่อไปว่า ก็ชนเหล่าใดแลย่อมประพฤตีสุจริตด้วยกาย วาจา ใจ ชนเหล่านั้นชื่อว่าไม่รักตน ถึงแม้ชนเหล่านั้นจะพึง

^{๗๓}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๒๗-๑๓๑/๑๖๖-๑๖๙.

^{๗๔}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๓/๒๙๙-๓๐๐.

กล่าวอย่างนี้ว่า เรารักตน ถึงเช่นนั้น คนเหล่านั้นก็ชื่อว่าไม่รักตน ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ก็เพราะเหตุ
ว่า คนผู้ไม่รักใคร่กันยอมทำความเสียหายให้แก่ผู้ไม่รักใคร่กันได้โดยประการใด คนเหล่านั้นยอมทำ
ความเสียหายให้แก่ตนด้วยตนเอง ได้โดยประการนั้น ฉะนั้น คนเหล่านั้นจึงชื่อว่าไม่รักตน ส่วนว่าคน
เหล่าใดแลยอมประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจาใจ คนเหล่านั้นชื่อว่ารักตน ถึงแม้คนเหล่านั้นจะฟังกล่าว
อย่างนี้ว่า เราไม่รักตน ถึงเช่นนั้นคนเหล่านั้นก็ชื่อว่ารักตน ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ก็เพราะเหตุว่า คน
ผู้ที่รักใคร่กันยอมทำความดีความเจริญให้แก่ผู้ที่รักใคร่กันได้โดยประการใด คนเหล่านั้นยอมทำความดี
ความเจริญ ให้แก่ตนด้วยตนเองได้โดยประการนั้น ฉะนั้น คนเหล่านั้นจึงชื่อว่ารักตน ฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ถูกแล้วๆ มหาบพิตร เพราะว่าคนบางพวกยอมประพฤติทุจริต
ด้วยกาย วาจา ใจ คนเหล่านั้นไม่ชื่อว่ารักตน ถึงแม้พวกเขาจะกล่าวอย่างนี้ว่าเราทั้งหลายมีความรัก
ตน ถึงเช่นนั้นพวกเขาก็ชื่อว่าไม่มีความรักตน ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ก็เพราะเหตุว่า คนผู้ไม่รักใคร่กัน
ยอมทำความเสียหายให้แก่ผู้ไม่รักใคร่กันได้โดยประการใด พวกเขาเหล่านั้นยอมทำความเสียหายแก่
ตนด้วยตนเองได้โดยประการนั้น พวกเขาเหล่านั้นจึงชื่อว่าไม่รักตน ส่วนว่าคนบางพวกยอมประพฤติ
สุจริตด้วยกาย วาจา ใจ พวกเขาเหล่านั้นชื่อว่ารักตน ถึงแม้พวกเขาจะกล่าวอย่างนี้ว่า เราไม่รักตน ถึง
เช่นนั้นพวกเขาเหล่านั้นก็ชื่อว่ารักตน ข้อนี้เป็นเพราะเหตุไร ก็เพราะเหตุว่าคนผู้ที่รักใคร่กันยอมทำความ
ดีความเจริญให้แก่คนผู้ที่รักใคร่กันได้โดยประการใด พวกเขาเหล่านั้นยอมทำความดีความเจริญแก่ตน
ด้วยตนเองได้โดยประการนั้น ฉะนั้น พวกเขาเหล่านั้นจึงชื่อว่ารักตน ฯ

พระผู้มีพระภาคผู้พระสุคตศาสดา ครั้นตรัสวิยากรณ์ภาษิตนี้จบลงแล้ว จึงได้ตรัสคาถา
ประพันธ์ต่อไปอีกว่า ถ้าบุคคลพึงรู้ว่าตนเป็นที่รัก ไม่พึงประกอบด้วยบาป เพราะความสุขนั้นไม่เป็น
ผลที่บุคคลผู้ทำชั่วจะพึงได้โดยง่าย ฯ เมื่อบุคคลถูภุมระครอบงำ ละทิ้งภพมนุษย์ไปอยู่ ก็อะไรเป็น
สมบัติของเขา และเขายอมพาเอาอะไรไปได้ อนึ่ง อะไรเล่าจะติดตามเขาไปประดุจเงาติดตามตนไป
ฉะนั้น ฯ ผู้ที่มากเกิดแล้วจะต้องตายในโลกนี้ ย่อมทำ ทกรรมอันใดไว้ คือ เป็นบุญและเป็นบาปทั้งสอง
ประการ บุญและบาปนั้นแลเป็นสมบัติของเขา และเขาจะพาเอาบุญและบาปนั้นไป (สู่ปรโลก) อนึ่ง
บุญและบาปนั้น ย่อมเป็นของติดตามเขาไปประดุจเงาติดตามตนไป ฉะนั้น ฯ เพราะฉะนั้น บุคคลพึง
ทำกัลยาณกรรมสะสมไว้เป็นสมบัติในปรโลก (เพราะว่า) บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลาย
ในปรโลก^{๗๕}

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าความประพฤติสุจริตมี ๓ ทางคือ

๑. ความประพฤติสุจริตทางกายเรียกว่า กายสุจริต ได้แก่ การเว้นจากการฆ่าสัตว์ การ
เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยอาการแห่งลักขโมย การเว้นจากการประพฤติดินในกาม

^{๗๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๓๔-๓๓๙/๙๐๒๙๒.

ทั้งหลาย การประพุดิผิตประเวณี เว้นจากการทำชู้กับภรรยาหรือสามีผู้อื่นและคนที่ไม่ใช่ภรรยาหรือสามีของตนเอง บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางกาย พึงสำรวมกาย ละกายทุจริต แล้วพึงประพุดิกาย สุจริตการไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง และเว้นขาดจากการดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๒. ความประพุดิสุจริตทางวาจาเรียกว่า วจีสุจริต ได้แก่ การพูดคำจริงไม่โกหก หลอกลวง การพูดไม่พูดคำหยาบคำที่ไม่งามไม่น่าฟัง การพูดประสานมิตรไม่ยุ่งโยงให้คนทั้งสองฝ่ายแตกสามัคคีกัน การพูดมีที่อ้างอิงไม่พูดเพื่อเจ้าไม่มีสาระ บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางวาจา พึงสำรวมวาจา ละวจีทุจริตแล้ว พึงประพุดิวจีสุจริต เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือพูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ไม่หลอกลวงชาวโลก ไม่ฟังความฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้หรือไม่ฟังความฝ่ายโน้นแล้วมาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น

๓. ความประพุดิสุจริตทางใจเรียกว่า มโนสุจริต ได้แก่ บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางใจ พึงสำรวมใจ ละมโนทุจริตแล้ว พึงประพุดิมโนสุจริตไม่คิดพยาบาทปองร้ายใครๆ มีจิตประกอบด้วยเมตตา ไม่คิดเบียดเบียนใครๆ มีจิตประกอบด้วยกรุณา มีความเห็นถูกต้องตามครรลองคลองธรรม เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ควรละอภิชฌา คือความเพ่งเล็งอยากได้ของของเขา ควรละพยาบาทคือความคิดร้ายผู้อื่น ควรละมิจฉาทิฎฐิ คือความเห็นผิด ควรละธรรม ๓ ประการ คืออหัมมราคะความกำหนัดที่ผิดธรรม คือ ความกำหนัดในบุคคลที่ไม่สมควรกำหนัด เช่น แม่ พ่อ เป็นต้น

๔.๒.๙ รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตของชุมชนคนเลี้ยงช้าง

รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างผลผลิตเกี่ยวกับช้าง เป็นรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับช้าง ตั้งแต่เริ่มต้นเช่นการนำช้างมาเลี้ยงซึ่งอาจจะเป็นช้างที่ได้จากการเป็นมรดกตกทอดจากรุ่นสู่รุ่นหรือการซื้อช้างมาเลี้ยง กระบวนการเสริมสร้างผลผลิตที่เกี่ยวกับช้างจึงประกอบด้วย การเลี้ยงช้าง การซื้อขายช้าง การนำช้างไปแสดงหรือการแสดงช้างและผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับช้าง

แผนภูมิที่ ๔.๑ รูปแบบกระบวนการสร้างความสุจริตในอาชีพคนเลี้ยงช้าง

รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตของชุมชนเลี้ยงช้างมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๒.๙.๑ ความเชื่อ ข้อปฏิบัติในการออกไปคล้องช้างของชาวกูย

เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์กูย มีหลายกลุ่มดังที่เคยกล่าวมาแล้ว กลุ่มชาวกูยที่เลี้ยงช้างเรียกว่า กูยอาเจียงหรืออะจิง คือกลุ่มชาวกูยที่มีความรู้ความชำนาญในการจับช้าง เลี้ยงช้าง ฝึกช้าง ชาวกูยอะจิงนิยมเลี้ยงช้างโดยการออกไปคล้องช้างป่าซึ่งชาวกูยเรียกว่า “โพนช้าง”^{๗๖} และนำมาฝึกให้เชื่อง เพื่อใช้เป็นพาหนะและช้างเป็นมรดกตกทอดแก่ลูกหลาน การโพนช้างของชาวกูยใช้บ่วงบาศเรียกว่า “เชือกปะกำ” ทำจากหนังควาย เชือกปะกำเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่ามีดวงวิญญาณของบรรพบุรุษสิงสถิตอยู่ พระสมุห์หาญ ปณณารโธ กล่าวว่า “ทุกขั้นตอนที่เกี่ยวกับเชือกปะกำ ต้องให้ความเคารพนับถืออย่างจริงจัง ห้ามลบหลู่ดูหมิ่น ห้ามเหยียบย่ำ การเก็บเชือกปะกำต้องแยกมาเก็บไว้ที่ศาลปะกำหน้าบ้าน จะนำช้างเดินทางไปในที่ต่างๆ ต้องบอกกล่าวที่ศาลปะกำ และตอนกลับมาก็ต้องบอกกล่าวอีกเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว”^{๗๗} รูปแบบการจับช้างป่าเพื่อมาเลี้ยงของชาวกูยอจิงจังหวัดสุรินทร์นั้น มีตำแหน่งหรือหน้าที่ที่จะต้องรู้จักตั้งนี้คือ “หมอเฒ่า” หรือ

^{๗๖} สัมภาษณ์, หมิว ศาลางาม, หมอช้าง, บานตากกลาง อ.ท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๑.

^{๗๗} สัมภาษณ์, พระสมุห์หาญ ปณณารโธ, เจ้าอาวาสวัดป่าอาเจียง บ้านตากกลาง ต.กะโป อ.ท่าตูม จังหวัดสุรินทร์, ๒๕ กันยายน ๒๕๖๑.

“ครูบาใหญ่” เป็นผู้บัญชาการ รองลงมาคือ “หมอช้าง” ผู้ฝึกฝนทั้งในด้านคชกรรมและคชลักษณ์จนรอบรู้ชำนาญในการในการจับช้าง เลี้ยงช้างและดูแลช้าง สูดท้ายคือ “ควาญ” ที่เป็นแรงงานทั่วไปคอยช่วยเหลือหมอช้างและครูบาใหญ่

การคล้องช้างหรือจับช้างของไทยในสมัยโบราณนั้นแบ่งออกเป็น ๓ กระบวนการคือ การวังช้าง การโพนช้างและการจับในเพนียดหรือจับอย่างตำราหลวง

การจับช้างที่เรียกว่า “วังช้าง” คือการตั้งคอกจับช้างป่าหมดทั้งโขลงในคราวเดียว

การจับช้างที่เรียกว่า “การโพนช้าง” คือการใช้ช้างต่อออกไปไล่ต้อนจับช้างทีละตัว

ทั้งสองวิธีนี้เป็นการจับช้างที่มีมาในประเทศไทยตั้งแต่สมัยโบราณ

ส่วนการจับช้างในเพนียดคือการต้อนโขลงช้างป่าเข้าในเพนียดดวงพาดแล้วเลือกจับแต่ช้างบางตัวที่มีคุณลักษณะดี มีประโยชน์กับการใช้งานตามประสงค์ จากนั้นปล่อยช้างที่เหลือกลับคืนเข้าไปในป่า การจับช้างในเพนียดนี้จะเรียกว่า “การจับช้างอย่างตำราหลวง” เพราะไม่มีผู้ใดทำได้ นอกจากเป็นงานของหลวง กรมพระคชบาลเป็นผู้ดำเนินงานทุกอย่าง สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพสันนิษฐานว่าการจับช้างในเพนียด “ฉันเห็นว่าเป็นวิธีประดิษฐ์ขึ้นใหม่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อได้ตำรามาจากเมืองเขมร”^{๗๘}

ชาวอุยอจิงในจังหวัดสุรินทร์ จับช้างป่าโดยวิธีการโพนช้าง การโพนช้างหรือจับช้างของชาวอุยอจิงจังหวัดสุรินทร์ นอกจากเป็นงานใหญ่และสำคัญที่ชายชาวอุยอจิงในสมัยก่อนที่จะต้องเดินทางรอนแรมไปไกลจากบ้าน ไปเสี่ยงภัยในป่าดงพงไพรเท่านั้น หากแต่เป็นการนำตัวเองเข้าสู่จารีตอันเคร่งครัดที่แสดงถึงการให้ความเคารพนับถือวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ หรือผี หรืออำนาจอันเหนือธรรมชาติ อันประกอบด้วยพิธีกรรมอันหลากหลายและข้อปฏิบัติจำนวนมาก การเข้าสู่จารีตอันเคร่งครัดดังกล่าวมีจุดประสงค์ ๒ ประการคือ เพื่อความปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวงของผู้ที่ออกไปคล้องช้าง และเพื่อให้ประสบผลสำเร็จในการออกไปจับช้างป่า

การออกไปคล้องช้างของชายชาวอุยอจิงต้องออกไปด้วยหัวใจอันบริสุทธิ์เพราะมีข้อปฏิบัติในการออกไปคล้องช้างในป่ามากมายที่ต้องปฏิบัติทั้งผู้ที่ออกไปคล้องช้างและภรรยาที่อยู่ที่บ้านก็ต้องปฏิบัติตามกฎอันเคร่งครัดเช่นกัน การปฏิบัติตามกฎหรือตามความเชื่อที่ว่ามาก็เพื่อให้อำนาจเหนือธรรมชาติที่พวกเขาเคารพนับถือได้ช่วยปกป้องอันตรายในขณะที่พวกเขาคล้องช้างอยู่ในป่า

แบบแผน พิธีกรรม ข้อปฏิบัติ กฎเกณฑ์อันเคร่งครัดที่ชาวอุยอจิงได้สร้างขึ้นมานั้นเป็นแบบแผน กฎเกณฑ์และข้อปฏิบัติอันเฉพาะเจาะจงและเคร่งครัดที่ต้องปฏิบัติให้ได้ทั้งผู้ออกไปคล้อง

^{๗๘} ดำรง ราชานุภาพ, สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, **นิทานโบราณคดี**, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางเนียร ลพานุกรม. อ่างถึงใน อัมภวาค์ ชมดีและคณะ, ตำราคชศาสตร์ชาวบ้านชาวอุยเมืองสุรินทร์, (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๙.

ช่างและภรรยาครอบครัวที่อยู่ที่บ้าน เช่นเมื่อสามีออกไปคล้องช้างในป่าและต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ ความเชื่อในการคล้องช้างอย่างเคร่งครัด ฝ่ายภรรยาที่อยู่ที่บ้านก็มีข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติหลายประการ เช่นกัน เป็นต้นว่า ห้ามประดับตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประทีนโคมต่างๆ ห้ามนั่งบนธรณีประตู ห้ามต้อนรับแขกหรือคนแปลกหน้าบนเรือน ห้ามนำผู้ชายขึ้นบนเรือน เป็นต้น แบบแผนกฎเกณฑ์และข้อปฏิบัติทั้งหลายทั้งปวงถ้าสามารถปฏิบัติได้ ก็จะส่งผลให้การออกไปคล้องช้างประสบผลสำเร็จ ถ้าปฏิบัติไม่ได้เช่นภรรยาไม่สามารถปฏิบัติตามกฎเกณฑ์หรือแบบแผนที่วางไว้ได้ ก็จะส่งผลให้การออกไปคล้องช้างของสามีไม่ประสบผลสำเร็จหรืออาจเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตได้

แบบแผน พิธีกรรมข้อปฏิบัติทั้งหลายทั้งปวงที่ชาวภูยอจึงวางเป็นกฎไว้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความศรัทธาในพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือที่เขาเรียกว่า “ผี” อันเป็นความเชื่อในดินแดนอุษาคเนย์มาแต่โบราณ คำว่า “ผี” ในความเชื่อของชาวภูยอจึงไม่ได้หมายถึงวิญญาณหรือผี หากแต่หมายถึงอำนาจเหนือธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้

๔.๒.๙.๒ ความเชื่อในตำนาน “พระมอเฒ่า” ของชาวภูยอจึง

พระสมุห์หาญ ปณฺญารโ ได้เล่าถึงตำนานพระมอเฒ่า ซึ่งเป็นความเชื่อของชาวภูยอจึง ที่เกี่ยวกับการคล้องช้างไว้ว่า^{๗๙} พระมอเฒ่าคนสุดท้ายของชาวส่วยหรือชาวภูยอที่มีอาชีพคล้องช้างป่า มีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วทุกสารทิศในความสามารถเกี่ยวกับการจับช้างป่า ตั้งแต่ยังเป็นเด็กหนุ่มที่ยังไม่ได้แต่งงาน ต่อมาได้แต่งงานกับหญิงสาวชาวบ้านใกล้เคียงอยู่กันมาจนมีลูกชายหนึ่งคนชื่อ “ก่อง” หรือภาษาส่วยเรียกว่า “อาหก่อง” เป็นที่รักและห่วงใยของพ่อแม่เป็นอย่างมาก เมื่อเติบโตเข้าสู่วัยหนุ่มก็ได้รับตำแหน่ง “กำรวงปัด” (ครูบาใหญ่) ตามประเพณีที่มีพ่อเป็นพระมอเฒ่าโดยไม่ต้องไต่เต้าตามลำดับ โดยประเพณีที่สืบทอดกันมาได้กำหนดไว้ว่าผู้มีตำแหน่งสูงสุดในบรรดาหมอช้าง ถ้ามีลูกคนแรกเป็นชายให้หมอช้าง ทั้งหลายนำเอาเปลือกต้นกระโดนมารองรับตัวเด็กให้นอนพร้อมไปกับประกาศยกฐานะ หรือตำแหน่งหมอช้างคือ “กำรวงปัด” ให้โดยไม่ต้องผ่านขั้นตอนใดๆ แต่ถ้าลูกคนแรกเป็นผู้หญิงก็จะมีสิทธิพิเศษดังกล่าว

ก่องหรืออาหก่อง เป็นทายาทสืบทอดมรดกทุกอย่างต่อจากพระมอเฒ่าที่พ่อแม่ภาคภูมิใจมากเพราะ ตั้งแต่เล็กจนโตก่องเป็นเด็กดี มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่และขยันขันแข็ง พระมอเฒ่าจึงคิดที่จะถ่ายทอดวิชาทุกอย่างให้กับลูกชาย ให้มีความสามารถทุกอย่างโดดเด่นเหนือชายหนุ่มทุกคนในบ้าน

^{๗๙} สัมภาษณ์, พระสมุห์หาญ ปณฺญารโ, เจ้าอาวาสวัดป่าอ้าเจียง ต.กระโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๑

วันหนึ่งพระมอเฒ่าได้พาลูกและภรรยาออกไปเรียนรู้การคล้องช้างโดยไม่บอกใครเลย

เพราะต้องการตามใจลูกที่ไม่ต้องการให้ใครรู้หรืออาจเป็นเพราะความประมาทของ พระมอเฒ่า ด้วย ประกอบกับความเยอหยิ่งในความสามารถของตนเองที่ไม่มีใครเทียบเท่า จึงคิดว่าจะทำอะไร หรือทำอย่างไรก็ได้ ย้อนกลับไปในอดีต “อาห่ก่อง” เกิดเป็นลูกช้างป่า ถูกพระมอเฒ่าคล้องมาได้ เมื่อนำมาฝึกอย่างหนักในหมู่บ้านก็ทนกับสภาพสิ่งแวดล้อมไม่ได้จึงตรอมใจ

ภาพที่ ๔.๔ สัมภาษณ์พระสมุห์หาญ ปัญญาโร

ตาย แล้วกลับชาติมาเกิดเป็นลูกชายของพระมอเฒ่า อาห่ก่องสามารถจำชาติก่อนได้ทุกอย่างจึงคิดถึงแม่ช้างป่าตลอดเวลา โดยเฉพาะเวลาที่เห็นบรรดาหมอช้างออกไปคล้องช้างในป่าก็ยิ่งคิดถึงแม่มากขึ้น เมื่อกลับชาติมาเป็นคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้เกิดมาเป็นลูกของพระมอเฒ่าแล้ว ก็ได้โอกาสเหมาะที่รอคอยมานาน ในตอนที่พระมอเฒ่าจะพาภรรยาและตนออกไปคล้องช้าง ซึ่งตามธรรมเนียมแล้วการออกไปคล้องช้างในป่านั้น ได้ห้ามนำภรรยาไปด้วย นอกจากนี้ก็ห้ามให้ลูกนั่งบนช้างเชือกเดียวกันกับพ่อด้วย แต่พระมอเฒ่าก็ละเลยไม่ปฏิบัติตาม ซึ่งถือว่าผิดธรรมเนียมประเพณีอย่างร้ายแรง ทั้งนี้อาจเนื่องจากเชื่อว่าตนเองเป็นผู้มีตำแหน่งสูงสุด มีความสามารถที่จะดูแลภรรยาและลูกได้ นอกจากนี้ยังต้องการให้อาห่ก่องไม่ต้องลำบากในการหุงหาอาหารจึงให้ภรรยาไปคอยหุงหาอาหารให้ ที่สำคัญคือต้องการฝึกลูกชายให้เป็นคนเก่งโดยไม่ต้องการให้ใครรู้ก่อนออกไปคล้องช้างป่าและระหว่างการเดินทางไปคล้องช้างในป่าสัก อาห่ก่องได้ขอร้องให้พ่อคล้องเอาช้างผู้เป็นแม่ช้าง โดยให้เหตุผลว่าเมื่อคล้องได้แม่ช้างแล้วลูกช้างก็ต้องติดตามผู้เป็นแม่ ช้างมาด้วย แต่พระมอเฒ่าผู้เป็นพ่อได้บอกว่าโดยธรรมเนียมการคล้องช้างนั้นจะไม่คล้องเอา แม่ช้าง

การคล้องช้างจะคล้องเอาเฉพาะลูกช้าง เพราะต้องการให้แม่ช้างอยู่ในป่าเพื่อผลิตลูกช้างให้อีกต่อๆ ไป และถ้าคล้องเอาแม่ช้างไปด้วยจะทำให้การฝึกลูกช้างเป็นไปด้วยความยากลำบาก ลูกช้างจะคลอเคลียกับแม่ช้าง และไม่สนใจการฝึกซ้อม ความขัดแย้งระหว่างพ่อกับลูกเป็นอยู่เรื่อยๆ เพราะต่างคนต่างยืนยงเห็นของตนเอง ไม่มีใครยอมใคร เมื่อถึงบริเวณดงช้างพระมอเฒ่าได้นำภรรยาพร้อมด้วยสัมภาระต่าง ๆ ไปไว้ที่จันรมย์ (ที่พัก) ใกล้ต้นหว้าใหญ่ เพื่อให้ภรรยาเตรียมหุงหาอาหารไว้คอยตนกับลูกชาย โดยให้ภรรยาอยู่ตามลำพังเพียงผู้เดียวต่อนั้นพระมอเฒ่าก็เริ่มพิธีเบิกไพร (เปิดป่า) จัดหนึ่งปะกำมาวางบนหลังช้างไม้คันทันและอุปกรณ์ที่จำเป็น โดยให้อาห่ก่องเป็นมะ

นั่งท้ายบนข้างต่อ เสร็จแล้วก็พากันขับช้างเข้าสู่ป่าที่ข้างอาศัยอยู่ เดินทางไปได้ซักรี่ใหญ่พระมอ
 เฒ่าก็มองเห็นโขลงช้างใหญ่กำลังกินอาหารอยู่ ก็นอย่างเงิบๆ พระมอเฒ่าจึงได้ขับช้างอาสาเข้าไป
 กลุ่มช้างโขลงนั้นทันที บังเอิญว่าช้างโขลงนั้นมีแม่ช้างซึ่งในอดีตเคยเป็นแม่ของอาห่อง พร้อมน้องๆ
 และเพื่อนๆ อีกมากมายอยู่ด้วยกัน อาห่องเมื่อเห็นดังนั้นก็ตะโกน บอกพ่อให้คล้องเอาแม่ช้างโดยเร็ว
 หลายๆ ครั้ง แต่พระมอเฒ่าไม่สนใจเพราะต้องการคล้องลูกช้างเท่านั้น อาห่องได้เห็นพ่อไล่กวาด
 ลูกช้าง เห็นภาพที่แม่ช้างพยายามปกป้องลูกช้างให้วิ่งหนีโดยเร็ว ได้เห็นสภาพแม่ช้างที่ตกใจ เห็นแม่
 ช้างเหนื่อยหอบเพราะแม่ช้างแก่มาแล้วจึงตัดสินใจระโดดขี่หลังแม่ช้างไป ฝ่ายแม่ช้างเมื่อเห็นคน
 กระโดดขี่หลังก็ตกใจกลัวสุดขีดจึงเร่งความเร็วในการ วิ่งสุดชีวิต ทำให้ห่างออกไปไกลจากพระมอเฒ่า
 เรื่อยๆ ฝ่ายช้างต่อเมื่อไม่มีผู้ขี่หรือบังคับก็ไม่ใส่ใจที่จะวิ่งไล่กวาดโขลงช้าง อีกต่อไป ทางด้านพระมอ
 เฒ่าก็ตกใจที่เห็นอาห่องกระโดดขี่หลังแม่ช้างไป และด้วยความเป็นห่วงลูก พระมอเฒ่าก็ได้ร้องเรียก
 หาอาห่องๆๆ ไปเรื่อยๆ โดยไม่สนใจฝูงลูกช้างอีกต่อไป แต่กลับให้ช้างวิ่งตามแม่ช้างเพื่อติดตามหา
 อาห่อง ได้ยินเสียงอาห่องร้องตอบมาว่า กู๊ๆๆๆ แต่เสียงนั้นก็ห่างไกลออกไปเรื่อยๆ เพราะแม่
 ช้างเองก็รีบหนีให้เร็วสุดชีวิตเพราะมีคนอยู่บนหลังของตนเอง จนในที่สุด แม่ช้างที่อาห่องกระโดดขึ้น
 ขี่ก็หายไปพร้อมกับความมืดที่เริ่มปกคลุมป่า พระมอเฒ่าเสียใจมากและได้พยายามค้นหาอาห่อง
 ท่ามกลางความมืด แต่ก็ไม่มีวีแววและเสียงขานตอบจากลูกชายเลย เมื่อตีมากแล้วพระมอเฒ่าก็
 ตัดสินใจกลับไปหาภรรยาพร้อมช้างคู่ใจ ระหว่างทางก็ตัดพ้อว่าลูกทั้งพ่อแม่ที่แท้จริงไปได้ลงคอ ทั้งที่
 ตนเองหวังดีอยากให้ อาห่องเก่งกว่าคนอื่นๆ ทำไมลูกถึงไม่เข้าใจพ่อแม่เลยพระมอเฒ่าได้แต่รำให้มา
 ตลอดทาง เมื่อมาถึงต้นหว่าใหญ่ก็ได้ร้องเรียกภรรยาแต่ไม่มีเสียงใครตอบรับ ก็เข้าใจว่าภรรยาคงนอน
 หลับแต่เมื่อเดินเข้าไปหากก็ไม่เห็นภรรยานอนอยู่จริง เดินเรียกหาภรรยาไปเรื่อยๆ แต่ก็ไม่พบ ด้วยความ
 เหนื่อยล้าและความมืดปกคลุมไปทั่ว พระมอเฒ่าจึงตัดสินใจว่าจะตามหาภรรยาในตอนกลางวันแทน
 เมื่อถึงเวลาเช้าพระมอเฒ่าจึงเดิน ตามหาภรรยาตนเองอีกครั้ง ปรากฏว่าเจอเลือดและเศษเนื้อชิ้นเล็ก
 ชิ้นน้อยกระจายอยู่เป็นบริเวณกว้าง พระมอเฒ่าเกิดความสงสัยจึงเดินตามหาไปทั่ว ในที่สุดก็พบแขน
 ข้างหนึ่งของภรรยาอยู่บนพื้นที่มีเลือดกระจายอยู่ทั่ว บริเวณ จึงเข้าใจว่าเสียได้ก็กัดกินภรรยาของ
 ตนเองไปแล้ว พระมอเฒ่าทั้งตกใจและเสียใจเพิ่มเป็นเท่าทวีคูณ ได้แต่รำร้องไห้จนจะขาดใจตาย
 ตามลูกและภรรยาไปด้วย ความเสียใจบวกกับความเหนื่อยล้าของพระมอเฒ่าทำให้หมดกำลังที่จะคิด
 ทำอะไรต่อ ไป จึงได้นำแขนข้างหนึ่งของภรรยาขึ้นหลังช้างและนอนนิ่งๆ อยู่บนหลังช้างเพื่อให้ช้างพา
 กลับบ้าน

เมื่อถึงหมู่บ้านชาวบ้านต่างสงสัยว่าพระมอเฒ่าหายไปไหน ภรรยาและอาห่องหายไป
 ไหนเมื่อถูกชาวบ้านถามมาก ๆ ยิ่งไปตอกย้ำความเสียใจให้กับพระมอเฒ่ามากยิ่งขึ้น พระมอเฒ่าไม่
 ตอบชาวบ้านแต่อย่างใด ได้แต่บอกว่าตนเองไม่เหลืออะไรแล้ว จะเหลือก็เพียงแขนของนางเท่านั้น ทุก
 คนต่างดูสัณนิษฐานของพระมอเฒ่าที่อยู่บนหลังช้าง เมื่อทุกคนเห็นแขนข้างหนึ่งและอุปกรณ์อื่นๆ แต่ไม่

เห็นภรรยาและอาห่อกองลูกชายของพระมอเฒ่าก็คาดเดากันพอเข้าใจเรื่องราว ต่างๆ ได้บ้าง พระมอเฒ่าได้ฝากส่วนแขนของนาง (หมายถึงแขนของภรรยา) ให้ทุกคนช่วยกันจัดการแล้วแต่ความเหมาะสมด้วย

ส่วนคนที่จะไปคล้องช้างถ้าอยากได้ช้าง หรือทำอะไรเกี่ยวกับช้างก็ให้อาห่อกองทุกครั้ง เพราะอาห่อกองถือว่าเป็นเจ้าของช้างในป่าทั้งหมดไปแล้ว และก่อนสิ้นใจพระครูปะกำ (เป็นตำแหน่งรองจากพระมอเฒ่า) ได้เข้าไปกอดพระมอเฒ่าพร้อมกับจับหนังปะกำไว้ เป็นการรับมอบพิธีการคล้องช้างไว้ต่อจากพระมอเฒ่า โดยให้สัญญาว่าจะรักษาให้สุจริตและรักษาให้เคร่งครัด แต่ไม่ขอรับตำแหน่งเทียบเท่าพระมอเฒ่า จะขอรับเพียงตำแหน่งพระครูปะกำเท่านั้น ดังนั้นจึงจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันไม่มีตำแหน่งพระมอเฒ่า จะมีเพียงตำแหน่งครูบาใหญ่หรือตำแหน่งกำรวงปิด ซึ่งเป็นตำแหน่งที่รองลงมาเท่านั้น ต่อมาก็มีการประชุมหารือและตกลงกันในบรรดาหมอช้างว่าจะเอาแขนนางไว้ในบวง บาศก์ ทุกครั้งที่ทำหนังปะกำจึงเรียกบวงบาศก์ว่า “แขนนาง” และกิจกรรมที่เกี่ยวกับช้างทุกครั้งก็จะพูดถึงหรือเรียกหา “อาห่อกอง” มาจนถึงปัจจุบัน

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การคล้องช้างก็ไม่มีภรรยาหรือผู้หญิงติดตามไปด้วยเลย มีการบัญญัติว่าเป็นข้อห้ามที่ต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด รวมทั้งห้ามไม่ให้พ่อกับลูกชี้ช้างเชือกเดียวกันเด็ดขาด ก่อนออกไปคล้องช้างทุกคนต้องผ่านการทำพิธีชะปะชะปะเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจ ก่อนออกเดินทาง เมื่อคล้องช้างเสร็จแล้วแม้ว่าจะได้ช้างหรือไม่ได้ช้างมาด้วยก็ตามต้องมาทำ พิธีใหม่อีกครั้งเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจ ถ้าไม่ได้ช้างก็ต้องหาสาเหตุว่าใครทำผิดข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติใดบ้าง ถ้าไม่มีใครยอมรับก็จะถือว่าผู้ที่ทำผิดข้อห้ามนั้นจะมีอันเป็นไปเอง บางครั้งก็จะมีอาการเจ็บปวดหรือมีอันเป็นไปต่างๆ นานา ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีมาจนถึงทุกวันนี้

ตำนานพระมอเฒ่า หรือพระมอเฒ่านี้ ถูกเล่าไว้ในหลายสำนวนด้วยกัน เช่นว่า ก่องหรือกงเป็นผู้เริ่มคล้องช้างหรือต่อช้างเป็นคนแรกโดยขี่ควายไปต่อช้าง พอเห็นช้างป่าก็กระโดดจากหลังควายขึ้นขี่ช้างป่าพาวิ่งหายไปป่าลึก ผู้ที่ร่วมเดินทางไปด้วยช่วยกันตามหาและกู่ตะเอยเรียกว่า “ก่องเออย...” ก็จะได้ยินเสียงขานรับว่า “เออย...” อยู่ในป่าลึกและลึกเข้าไปอีก แต่ตามตัวไม่พบ ดังนั้นจึงถือว่าก่องเป็นเจ้าของป่า หมอช้างจึงต้องขอช้างจากก่องก่อนการจับช้างป่า ตำนานพระมอเฒ่าแม้เป็นเพียงเรื่องราวที่เล่าขานสืบต่อกันมาในหมู่ชาวภูยอจังหวัดสุรินทร์ แต่ก็สะท้อนถึงคติความเชื่อในการนับถือผีปะกำหรือพระครูปะกำของชาวภูยอจังหวัดสุรินทร์

จากการลงพื้นที่วิจัยของทีมนักวิจัยได้เห็นถึงสภาพจริงที่ชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ทั้ง ๓ ชุมชนจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หมอช้าง ความรู้ช้างและพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการเลี้ยงช้าง ทำให้ทราบว่าในสมัยก่อนการที่ชาวภูยหรือส่วยจะได้ช้างมาเลี้ยงนั้นผู้ชายชาวภูย ต้องออกไปคล้องช้างในป่า เป็นเวลาหลายเดือนเพื่อคล้องช้าง การที่ต้องออกไปคล้องช้างในป่าของชาวภูยนั้นทำให้เกิดความเชื่อ กฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนในการอยู่ร่วมกันและความเชื่อ

ที่มีร่วมกันคือความเชื่อผีปะกำหรือครูปะกำ เรื่องเล่าและตำนานต่างๆ ในการคล้องช้างเพื่อนำมาเลี้ยง ได้รับการถ่ายทอด สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน บางเรื่องแม้จะฟังดูเหมือนเป็นนิทานหรือตำนานเช่นตำนานพระมอเต๋มา แต่ก็เป็นเรื่องที่สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงวิถีของชาวกวยเลียงช้างในสมัยก่อนทำให้มีการนำมาปฏิบัติเช่นไม่คล้องช้างที่เป็นลูกช้างติดแม่ เพราะจะทำให้เกิดการพรากลูกพรากแม่อันเป็นการทำบาปต่อช้าง

๔.๒.๙.๓ แบบแผน กฎเกณฑ์ข้อปฏิบัติของการออกไปคล้องช้างป่า

กฎหรือข้อปฏิบัติเหล่านี้ ชาวช้างเรียกว่า “การเข้าปะกำ” ทุกคนทุกฝ่ายต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ผู้ใดละเมิดอาจถึงตายได้

ก. กฎหรือข้อปฏิบัติฝ่ายออกคล้องช้างป่า^{๘๐}

๑. ห้ามแต่งกายสวยงาม ให้ใส่เสื้อผ้าเก่าๆ (สมัยโบราณห้ามใส่เสื้อ)
๒. หลังพิธีเซ่นหนังปะกำแล้ว ห้ามขึ้นเรือนของตนอีกจนกว่าจะกลับมา และอัญเชิญหนังปะกำขึ้นไว้บนศาล
๓. ห้ามยุ่งเกี่ยวกับสตรีโดยเด็ดขาด ใครฝ่าฝืนจะถูกเสือกคาบไปกิน
๔. ห้ามใช้ผ้าขาวม้าโจกศรีชะขณะเดินทาง
๕. ต้องเคารพและเชื่อฟังหมอเต๋มาอย่างเคร่งครัด
๖. พูดกันโดยภาษาป่า หรือภาษาผีเท่านั้น ห้ามพูดภาษาพื้นบ้าน
๗. ห้ามพูดเท็จหรือมีความลับต่อกัน
๘. หมอช้างคนอื่นๆ ต้องเข้านอนหลังหมอเต๋มา ก่อนนอนต้องกราบไหว้หนังปะกำและครูบา
๙. เมื่อสูบบุหรี่ต้องบังแสงไฟ จะปล่อยให้แสงไฟให้เห็นไม่ได้
๑๐. ห้ามคล้องเอาลูกช้างป่าที่อยู่ระหว่างติดแม่เป็นอันขาด
๑๑. ห้ามไม่ให้ร้องรำทำเพลงหรือบรรเลงความสนุกสนานรื่นเริง และทะเลาะวิวาทกัน ตั้งแต่เดินทางไปจนกลับถึงบ้าน
๑๒. ห้ามไม่ให้เรียกชื่อเดิมถ้าเป็นหมอช้างต้องเรียกว่าปะกำ ตามด้วยชื่อช้างต่อ ถ้าเป็นมะ ต้องเรียกว่า อ้าย ตามด้วยชื่อช้างต่อ เช่น ช้างต่อชื่อพลายทองแดง เรียกหมอช้างว่า ปะกำทองแดง เรียกมะว่า มะอ้ายทองแดง
๑๓. ห้ามไม่ให้เอานิ้วมือชี้สิ่งหนึ่งสิ่งใดจนนิ้วมือเหยียดตรง ให้ชี้โดยวิ่งอปลายนิ้วเข้าหาตัว (เชื่อว่าโขลงช้างป่าจะเกลียดหนีหาย)

^{๘๐} อัจฉรงค์ ชมดีและคณะ, ตำราคชศาสตร์ชาวบ้านชาวกวยเมืองสุรินทร์, (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕๑-๑๕๓.

๑๔. เมื่อหยุดพักแรมที่ใด ต้องยกเชือกปะกำกลางวางบนพื้นดินทุกคราว และห้ามไม่ให้ข้าม
 ทรายเชือกปะกำ

๑๕. เมื่อหยุดพักแรม กองช้างทั้งหลายจะหยุดพักอยู่ทางหัวนอนของครุบาใหญ่ไม่ได้

๑๖. ต้องเช่นไหว้เชือกปะกำก่อนรับประทานอาหารเช้าเย็นทุกวัน

๑๗. ห้ามรับประทานเครื่องในสัตว์ (เว้นแต่ครุบาใหญ่กับหมอสวดคำ)

๑๘. เมื่อจะรับประทานอาหารเช้าต้องให้ครุบาใหญ่รับประทานก่อน

๑๙. เมื่อนั่งในที่พักแรม ต้องเอาหนังวัวหรือหนังควายรองนั่ง ถ้านั่งนอกที่พักแรมต้องหา
 ไปไม้รองนั่ง

๒๐. เวลาจะนอนต้องให้ครุบาใหญ่นอนก่อน หมอความจะนอนก่อนครุบาใหญ่ไม่ได้

๒๑. เมื่อเข้าคลองช้างป่า ห้ามไม่ให้ใส่เสื้อและนุ่งกางเกง ให้นุ่งแต่ผ้าโจงกระเบน

๒๒. มะทุกคนต้องมีเชือกผูกไม้ตีท้ายช้าง (ไม้งัก) ตีดีไว้สำหรับผูกขันธ์เอว เมื่อลาฝีป่าตง
 แล้วให้เอาเชือกที่คาดเอาเผาไฟ ถ้าไม่เผาไฟ ถือว่าเป็นเสนียดจันไร

ข. กฎหรือข้อปฏิบัติสำหรับผู้ที่อยู่ที่บ้าน (ภรรยา บุตร หลาน)

๑. ห้ามไม่ให้ปิดกวาดบ้านเรือนและที่นอน แต่ถ้ามีผงให้หยิบใส่กระบุงหรือตะกร้าไปทิ้ง
 ให้ไกลบ้าน เชื่อว่าการปิดกวาดบ้านเรือนเหมือนการปิดกวาดโคลงช้างให้เคล็ดไปไกล

๒. ห้ามขึ้นนั่งนอนบนที่นอนหมอนช้าง เชื่อว่าจะเป็กลางร้าย

๓. ห้ามไม่ให้รับแขกบนเรือน ที่พื้นดินใต้ถุนเรือนได้

๔. ห้ามตัดเล็บ ตัดผม

๕. ห้ามทาขมิ้น ทาแป้ง ผัดหน้า หรือใช้เครื่องสำอาง

๖. ห้ามสระผม หวีผม

๗. ห้ามไปนอนหรือค้างคืนที่บ้านอื่น

๘. ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวไม่ว่าหญิงหรือชาย ต้องไว้ผมยาว

๙. ถ้ามีคนมาถาม ห้ามขานรับขณะอยู่บนบ้าน ไม่ว่าจะเป็เวลาใด

๑๐. ให้กราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีสง่า เทวดา ก่อนเข้านอนทุกวัน

๑๑. ห้ามพูดเท็จ ดุด่าว่ากัน ด้วยถ้อยคำหยาบคาย

๑๒. ห้ามนุ่งผ้าใหม่

๑๓. เวลาหุงข้าว ห้ามชักฟืนออก ให้ต้นฟืนเข้าเตาเท่านั้น

๑๔. ขณะตัดหรือผ่าฟืน ห้ามใช้เท้าเหยียบ ให้ฟืนจนกว่าจะขาดไปเอง

๑๕. ให้ผู้ชายที่เป็นคนในครอบครัวเอาเหล้าไปเช่นโรงปะกำทุกเดือน เดือนละครั้ง
 จนกว่าขบวนโพนช้างจะกลับถึงบ้าน ส่วนผู้หญิงห้ามไม่ให้ขึ้นบนโรงปะกำ

ข้อห้ามเหล่านี้ผู้ที่อยู่ทางบ้านต้องปฏิบัติและรักษาไว้จนกว่าผู้ที่ไปจับช้างได้กลับมาถึงบ้าน ถ้าผู้ที่อยู่ทางบ้านไม่ปฏิบัติตามข้อห้าม ผู้ที่ไปจับช้างย่อมไม่ประสบผลและเกิดอันตรายเป็นต้นว่า

๑. จับช้างป่าไม่ได้
๒. เจ็บไข้ได้ป่วยจากไข้ป่าไข้ดง
๓. ตกช้างปางตาย
๔. ถูกช้างป่าบ้าคลั่งทำร้ายบาดเจ็บ หรือต้องทิ้งชีวิตไว้ในป่าดง
๕. ถูกผีสิงนางไม้เข้าสิงลุ่มเจ็บ กลายเป็นผีปอบไป
๖. ถ้าภรรยาไม่เชื่อสัจหรือนอกใจ คนไปจับช้างต้องตายจากการตกช้าง เสือโคร่งกัด หมี่ตะบป จนถึงสัตว์ป่าอื่นทำร้ายเป็นต้น

ในเรื่องการเข้ากรรมหรือถือผีปะกำในการออกไปคล้องช้าง ของชาวภูยอะจิงนั้น ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์คนในพื้นที่ดังนี้ “ในการออกไปคล้องช้างแต่ละครั้งต้องมีการถือปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ครูบาอาจารย์ตั้งไว้อย่างเคร่งครัด โดยทั่วไปเรียกว่าการเข้ากรรม ผู้ออกไปคล้องช้างก็เข้ากรรม ลูกเมียอยู่ที่บ้านก็ต้องเข้ากรรมหรือถือปฏิบัติเช่นเดียวกัน”^{๘๑} “การออกไปคล้องช้างแต่ละครั้งถ้าทางบ้านหมอหรือควาญมีเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ญาติตาย เมียมีไข้เป็นต้น หมอช้างหรือควาญช้างจะรู้ได้จากกลางบอกเหตุที่เกิดขึ้นโดยช้างต่อ เช่น บางคนเมียมีไข้ช้างต่อจะเข้าคร่อมต้นไม้ ถ้าคนทางบ้านตาย ช้างต่อจะเก็บพินมากองรวมกันไว้หลายๆ กอง แต่ยังไม่รู้ว่าเหตุนั้นจะเกิดขึ้นกับหมอช้างหรือควาญช้าง ต้องเสี่ยงทายโดยวิธีเสี่ยงผีปะกำ ก็จะได้รู้ว่าเหตุที่เกิดขึ้นกับใคร และเมื่อกลับถึงบ้านก็จะเกิดเหตุตามนั้น”^{๘๒} จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ากฎเกณฑ์หรือข้อปฏิบัติที่ผู้ออกไปคล้องช้างหรือคนอยู่ทางบ้านต้องปฏิบัติ นั้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าการออกไปคล้องช้างหรือการได้ช้างมาของภูยอะจิงนั้นเป็นสิ่งที่ต้องร่วมแรงร่วมกันใจกันทั้งผู้ไปคล้องช้างหรือญาติที่อยู่ทางบ้าน

ค. พิธีเบิกไพร (เซาะเพรียง) การแสดงความเคารพเจ้าป่าเจ้าดง

ในการออกไปคล้องช้างของชาวภูยอะจิงในสมัยก่อนนั้น เมื่อเดินทางถึงป่าหรือดงที่จะคล้องช้างแล้ว ครูบาใหญ่จะลงจากหลังช้างคุกเข่าให้ความเคารพพื้นแผ่นดิน และแสดงความเคารพเจ้าป่าเจ้าดง บอกกล่าวถึงจำนวนคนและจำนวนช้างในขบวนแล้วกล่าวเป็นคำสวดซึ่งเป็นมนต์คาถาว่า

“โอมเพนิก เบิกเพนิก แยกปะกำกรรม งามพระธรณี สิทธิสวาหะ” แปลว่า

“โอมเพนิก...หนทางที่จะไปอย่าได้มีอุปสรรคขวางกั้น...

เบิกเพนิก...(เบิกพระเนตร) ให้มองเห็นสิ่งต่างๆ ได้ชัดเจน อย่าได้มีสิ่งใดบดบังตา

^{๘๑} สัมภาษณ์, บุญมา ศาลางาม หมอช้าง วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๑.

^{๘๒} สัมภาษณ์ มีว ศาลางาม หมอช้าง, วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๑.

แยกปะกำววม...วางเชือกปะกำลงยังพื้นดิน
 งามพระธรณี...ฝากเชือกปะกำแก่พระแม่ธรณี
 สิทธิสวาทะ...พระแม่ธรณีได้รับเชือกปะกำไว้แล้ว”^{๘๓}

เมื่อทำพิธีเบิกไพรแล้ว ขบวนจับช้างเดินทางต่อไปในป่าดงที่จะจับช้างถึงต้นไม้ใหญ่ ครูบาใหญ่นั่งอยู่บนคอช้างต่อ ส้ารวมกิริยาทำจิตให้เป็นสมาธิแล้วสวดมนต์คาถาว่า

“พระแม่ธรณีเจ้าเอ๋ย อยู่แล้วหรือยัง สักกัจจัง วินาสสันติ” คาถานี้สวดสำหรับเบิกพระแม่ธรณี ขอให้คุ้มครองรักษาและกำจัดศัตรูอย่าให้มารบกวนตลอดเวลาที่อยู่ในป่าดง เมื่อหมอช้างลงจากหลังช้างมายังผืนแผ่นดินอันเป็นที่สถิตย์สถานของแม่พระธรณี ก่อนจะเคลื่อนย้ายเชือกปะกำลงจากหลังช้าง ต้องสวดคาถาว่า

“โอมเพนิก เบิกเพนิก แยกปะกำววม งามพระธรณี สิทธิสวาทะ” (สิทธิสวาทะ หมายถึงนำไปพร้อมซึ่งความสำเร็จ เป็นคาถาสำหรับเข้าป่าในเวลาจะเข้าทำการจับช้างป่า) ที่ทำอย่างนี้เพื่อว่าพระแม่ธรณีจะได้รับเชือกปะกำเข้าสู่อ้อมอกของท่านด้วยความเมตตา แล้วจึงเคลื่อนย้ายเชือกปะกำลงวางบนพื้นดิน ซึ่งจะต้องกระทำด้วยความเคารพ

ชาวภูยกะจึงให้การเคารพและนับถือเชือกปะกำเป็นอย่างมาก ในการสวดคาถาซึ่งเชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์นั้นต้องกระทำอย่างเคร่งครัด เคารพบนอบ ในการยกหรือถือเชือกปะกำเพื่อวางลงบนพื้นดินและการนำเชือกปะกำกลับขึ้นไปไว้บนหลังช้าง ต้องกระทำด้วยความเคารพและเต็มไปด้วยความเชื่อ ในการทำพิธีเบิกไพรของครูบาใหญ่ นั้นต้องใช้ภาษาป่าหรือที่เรียกว่าภาษาผีปะกำที่เรียกว่า “เซาะเพรียง” โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ ๒ ประการคือ

๑. เป็นการแสดงความเคารพเจ้าป่าเจ้าดง บอกกล่าวให้ช่วยปกป้องคุ้มครองขบวนจับช้าง ทั้งช้างต่อ หมอควาญช้างจากผองภัยอันอาจเกิดขึ้น ทั้งจากอำนาจเร้นลับ เช่น ผีสาววิญญานเช่น ผีโป่ง ผีโพรง ผีบอบ และสารพัดผี ทั้งจากสัตว์ป่า เช่น เสือ หมี ผึ้ง แตน แต่ หรืองู เป็นต้น และขอยออย่าให้ได้พบช้างป่า ช้างสีดาใหญ่ตกมันไล่คุ้มครองอันตราย ตลอดจนบอกกล่าวเจ้าป่าเจ้าดงให้ช่วยปิดป่าโรคภัยไข้เจ็บ โดยเฉพาะไข้ป่าไข้ดง (มาลาเรีย) รวมไปถึงเหตุการณ์อันไม่คาดหมายอื่นๆ เช่น การพลัดตกจากหลังช้างต่อขณะเข้าจับช้างป่า เป็นต้น

๒. เป็นการขออนุญาตเจ้าป่าเจ้าดงก่อนจะจับช้างป่า ด้วยความเชื่อและความเกรงขามว่าสรรพสิ่งในป่าดงล้วนแล้วแต่มีเจ้าของคอยคุ้มครองทั้งสิ้น (รวมทั้งช้างป่าอันหมายปองด้วย) จึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อขออนุญาตให้จับช้างป่าได้โดยง่าย

คนโบราณถือกันว่า การเดินทางรอนแรมไปยังแห่งหนตำบลใดไม่ว่าใกล้หรือไกล ไม่ว่าจะ เป็นขบวนจับช้างหรือขบวนเกวียนคาราวาน จำต้องบอกกล่าวเล่าความต่อเจ้าที่เจ้าทาง ณที่แห่งนั้น

^{๘๓} สัมภาษณ์, มิ้ว ศาลางาม, บ้านตากกลาง อ.ท่าตูม จังหวัดสุรินทร์, วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๑.

เสมอ เมื่อจัดการทุกอย่างทุกอย่างและได้ที่พักแรมแล้ว ครูบาใหญ่บอกกับหมอควาญ ๓ - ๔ คน ให้ไปหาสัตว์ป่ามาประกอบอาหารรับประทานและเพื่อเป็นเครื่องเช่นสรวงบวงพาลี (เว้นแต่จะระเซ้ ห้ามเด็ดขาด) และให้หมอควาญจัดตั้งศาลเล็กๆ ขึ้นหลังหนึ่งบนทำเลอันเหมาะสม ทำด้วยเครื่องผูกอย่างง่ายๆ พร้อมกับบากไม้ ๒ ท่อน วางไว้บนศาลเป็นสัญลักษณ์แทนเจ้าป่าเจ้าดง

ครั้นเวลาล่วงไปจนเมื่อหมอควาญได้สัตว์ป่ามาอาจเป็นกวาง เก้ง อีเห็น ไก่ป่า หมูป่า ฯลฯ ต้องนำมามอบให้ครูบาใหญ่ แล้วครูบาใหญ่จึงสั่งให้ประกอบอาหารตามประสงค์ จากนั้นครูบาใหญ่ก็จะประกอบพิธีเบิกไพร โดยนำเครื่องเช่นสรวงบวงพาลีอันประกอบด้วย ๑) อาหารที่ปรุงขึ้นจากเนื้อสัตว์ที่หามาได้ ๒) ข้าวสุก ๓) เทียน ๒ เล่ม ๔) ยาสูบ ๒ มวน ๕) กรวยใบไม้ใส่หมากพลู ๒ กรวย จัดวางบนศาล (เครื่องเช่นนี้หากไม่มีเทียนก็ไม่เป็นไร)

ควาญ (มะ) ทุกคนต้องเอาเชือกหรือสายคาดเอวที่ผูกกับไม้ตีท้ายช้าง (ไม้งัก) รวมทั้งไม้คั้นจามวางไว้หน้าศาล

ครูบาใหญ่กล่าวคำบวงพาลีว่า “ตาเอย...โม ซี บาย...โม แนะ...ชม ออยนี้ว เจีย ลออ..โมนิ่ง แพน เตีย โส็ก...โม ชม จับต้อม เรีย บาน เรือล เคนีย...ซี รุจ เฮอย...โกน เจา โจล รัว จับ ต้อมเรีย ออย บาน..ก็้อม ออย เต็ง กรุน ก็้อม ออย รัวเจีย” แปลความหมายได้ว่า “ตาเอย...ปู่ตายายเอ๋ย

จากการสัมภาษณ์ทีมผู้วิจัยพบว่า การที่จะได้ช้างมาเลี้ยงในสมัยก่อนนั้นมีความยากลำบากและอันตราย ด้วยเหตุดังกล่าวชาวภูยกุยก์ที่ออกไปคล้องช้างจึงต้องมีระบบในการปกครองโดยมีครูบาใหญ่เป็นหัวหน้าทีมและมีตำแหน่งในการปกครองขณะที่ออกไปคล้องช้างลดหลั่นกันลงไป นอกจากนี้ยังต้องมีพิธีกรรมตามความเชื่อ เช่นพิธีเบิกไพรซึ่งเป็นพิธีที่ทำให้เป็นขวัญกำลังใจแก่คณะที่ออกไปคล้องช้าง พิธีกรรมดังกล่าวแม้ปัจจุบันจะไม่มีแล้ว แต่ในสมัยก่อนที่ยังมีการออกไปคล้องช้างพิธีเบิกไพรนี้ถือว่ามีสำคัญต่อคณะที่ออกไปคล้องช้างเป็นอย่างมาก

๔.๒.๙.๔ สถานที่ในการไปคล้องช้าง

ช้างมักจะอยู่รวมกันเป็นโขลง อยู่ตามป่าทึบ และช้างเป็นสัตว์ขี้ร้อน ตามธรรมชาติแล้วมักจะหากินอยู่ใกล้ๆแหล่งน้ำ เมื่อกินอาหารอิ่มก็จะลงเล่นน้ำ โดยมีแหล่งที่ชาวส่วยนิยมไปคล้องช้างมี ๓ แหล่ง^{๘๔}

๑. บริเวณดงดิบด้านเหนือของสาธารณรัฐกัมพูชาประชาธิปไตย
๒. พื้นที่แนวป่าลึกจังหวัดเลย บริเวณอำเภอวังสะพุง เขตดงลาน
๓. แขวงจำปาศักดิ์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

สำหรับแหล่งที่ชาวภูยกุยก์นิยมไปคล้องช้างมากที่สุด คือ บริเวณป่าดงดิบของประเทศ

^{๘๔}จักรวาล พรหมบุตร, ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพชุมชนคนเลี้ยงช้างโบราณในเขตพื้นที่บ้านตากกลาง อำเภอน้ำหนาว จังหวัดสุรินทร์, การค้นคว้าอิสระ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘), หน้า ๔๕-๔๖.

กัมพูชาประชาธิปไตย เนื่องด้วยสาเหตุหลายประการคือ

๑. ประเทศเขมรนั้น เป็นแหล่งที่มีช้างชุกชุมมาก โดยเฉพาะแถบเสียมราฐ พระตะบอง
๒. ภูมิประเทศของเขมรนั้น ส่วนมากเป็นที่ราบ ซึ่งเหมาะแก่การตามช้างและไล่คล้องช้าง

ป่า

๓. เมื่อลงทุนไปแล้วก็ได้รับผลตอบแทนเกินคาด ทั้งนี้ประเทศเขมรเก็บค่าธรรมเนียมช้างที่คล้องได้ตัวละไม่เท่าไร และเมื่อนำช้างไปขายจะได้ราคางามทีเดียวชาวเขมรมีการคล้องช้างเช่นเดียวกับชาวส่วยของไทย ผิดแต่วิธีนั้นแตกต่างกันไป โดยมากหมอช้างเขมรนิยมคล้องช้างโดยทางเรือมากกว่าที่จะเสี่ยงคล้องทางบกเหมือนชาวกวย เพราะทางเรื่อนั้นปลอดภัยกว่า

ในปัจจุบันไม่สามารถคล้องช้างได้อีกแล้วทั้งในแถวชายแดนกัมพูชา และแม้แต่การทำ การคล้องช้างในเมืองไทย โดยเฉพาะในเมืองไทยนั้นช้างกำลังสูญพันธุ์ไปหมดแล้ว เนื่องจากสาเหตุหลายประการคือ ปัญหาทางสายพันธุ์ของช้างที่อ่อนแอลง เนื่องจากช้างในปัจจุบันขาดโอกาสที่จะพัฒนาสายพันธุ์ตามธรรมชาติ การที่ความเจริญของสังคมเมืองขยายตัวอย่างรวดเร็วทำให้พื้นที่ป่าเคยอุดมสมบูรณ์ถูกทำลาย ชุมชนมนุษย์เริ่มเข้าไปรุกรานป่าที่ครั้งหนึ่งเคยเชื่อมต่อกันเป็นผืนใหญ่ แต่ในปัจจุบันป่าถูกขอยออกเป็นผืนเล็กผืนน้อย ช้างป่าเคยอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของป่าหากินถูกรบกวนจากการรุกรานทำลายป่าของมนุษย์ ช้างแต่ละโขลงหมดโอกาสที่จะเดินทางเคลื่อนย้ายแลกเปลี่ยนสายพันธุ์กันดังที่เคยเป็นมาแต่กาลก่อน มีผลให้ต้องผสมพันธุ์กันในหมู่สายเลือดที่ใกล้เคียง ทำให้สายพันธุ์ของช้างในแต่ละพื้นที่อ่อนแอลงเรื่อยๆ การที่คุณภาพของสายพันธุ์ต่ำลง ทำให้เกิดโรคระบาดในหมู่ช้างมากขึ้น ประชากรของช้างจึงลดลงอย่างน่าวิตก

๔.๒.๙.๕ เครื่องมือในการคล้องช้าง

เครื่องมือในการออกไปคล้องช้าง เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องเตรียมไป เพื่อให้การคล้องช้างดำเนินไปได้ด้วยดี จะได้ไม่เป็นการยุ่งยากภายหลัง หากเตรียมไว้พร้อมแล้วจะใช้ก็ใช้สะดวก แต่ถ้าหากเตรียมไว้ไม่พร้อมก็อาจจะทำให้เกิดความยุ่งยาก ถ้าหากไปถึงป่าแล้ว เครื่องมือและอุปกรณ์ต่างๆ จะประกอบไปด้วย

๑. **หนังปะกำ** หรือเชือกปะกำบ่วงบาศ ที่ทำด้วยหนังควายแห้ง เชือกปะกำถือว่าเป็นสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรกของชาวกวยในการคล้องช้าง หนังปะกำนี้จะเป็นที่สิงของดวงวิญญาณ ปู ยา ตา ยาย ครูบาอาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่เชื่อว่ามียู่ หนังปะกำถือว่าเป็นเครื่องมือจับช้างที่สำคัญที่สุดประจำตระกูล คนในตระกูลจะต้องเคารพนับถือ และเชื่อกันว่าผีปะกำสามารถบันดาลให้โชคดีหรือโชคร้ายในการคล้องช้างได้ สิ่งที่ต้องระมัดระวังในการปฏิบัติต่อหนังปะกำคือ ห้ามเหยียบ หรือห้ามผู้หญิงหรือผู้ที่ไม่ใช่สายโลหิตแตะต้องหรือขึ้นไปในศาลปะกำถ้าละเมิดข้อห้ามดังกล่าวถือว่าเป็นผิดครู หรือผิดปะกำ อาจมีผลร้ายต่อผู้ไปคล้องช้าง เช่น เป็นบ้า เสียสติ วิกจริต เจ็บป่วย หรืออาจได้รับอันตรายได้ โดยปกติแล้วเชือกปะกำจะเก็บรักษาไว้บนศาลปะกำ ซึ่ง

มีลักษณะคล้ายศาลปูตา มีเสา ๔ ต้น ยกพื้นสูงประมาณ ๒ เมตร แยกออกจากตัวบ้านต่างหาก ส่วนใหญ่จะอยู่ทางหน้าบ้านมีฝาและหลังคาหันแดดกันฝน ในศาลนอกจากจะมีหนึ่งปะกำแล้วก็จะมีเครื่องเช่นต่าง ๆ โดยเฉพาะเหล่าจะขาดไม่ได้ แต่การเช่นใหญ่จะเป็นเครื่องควาเฉพาะในช่วงที่จะออกจากบ้านเท่านั้น

๒. ทามคหรือทาม เป็นเชือกหนังขนาดใหญ่ สำหรับใช้ผูกคอช้างป่าที่คล้องได้แล้ว มีเงื่อนที่จะสวมรัดคอช้างป่า ทามนี้จะทำจากหนังหรือหวายพันเกลียว ๖ เกลียว หรือ ๘ เกลียว ทามคมี ๒ เส้น สำหรับสวมคอช้างป่าเส้นหนึ่ง อีกเส้นหนึ่งสำหรับผูกติดกับต้นไม้ที่ใช้เป็นหลักในการยึดช้างเชลยที่คล้องได้แล้ว ระหว่างทาม ๒ ด้าน จะมีเชือกร้อยรัดทามไว้พอดีกับคอช้างเชลย มีโซโยงติดกันด้วยการหั่นซึ่งมีลักษณะเป็นห่วงสำหรับยึดโซไว้กับทามเพื่อป้องกันมิให้โซทามปิดรัดคอช้าง

๓. สลก หรือ ซอก มีลักษณะคล้ายทามค แต่จะใช้กับช้างต่อสำหรับผูกปลายหนังปะกำอีกข้างหนึ่งไว้กับคอช้างต่อ เพื่อป้องกันมิให้ช้างป่าที่คล้องได้แล้วหลุดหนีไปได้ สลกทำด้วยหนังพันเป็นเกลียว ๓ เกลียวที่ปลายทั้งสองข้างทำเป็นห่วง

๔. ขนั๊ก ทำด้วยเหล็กเส้นบิดเป็นเกลียวต่อกันเป็นห่วง ๓ ห่วง ๒ ท่อน รูปร่างคล้ายเหล็กบังเหียนม้า ใช้เชือกป่านหรือปอเหนียวขนาดประมาณเส้นผ่านศูนย์กลาง ๑ - ๒ เซนติเมตร ยาว ๔ - ๕ เซนติเมตร สอดในห่วงตอนที่ต่อท่อนเกลียวเหล็กกับห่วงรับเชือกอีกข้างละห่วง ชายทั้งสองข้างผูกบรรจบกันสวมคอช้างสำหรับให้หมอช้างซึ่งขี่คอช้างอาศัยหัวแม่เท้าสอดคืบเชือกขนั๊กเป็นหลักมันไม่ให้ผลัดตกเมื่อช้างวิ่งไล่ช้างป่า ขนั๊กจึงมีประโยชน์เช่นเดียวกันกับโคลนที่อานม้า

๕. โยง มีทั้งโยงเล็กโยงใหญ่ ทำด้วยหนังบิดเป็นเกลียว ๒ - ๓ เส้น สำหรับใช้ผูกเชื่อมต่อผูกติดหรือมัดช้าง โดยใช้โยงสวมเข้ากับขาของช้าง

๖. สนามมูก ทำด้วยหนังเย็บเป็นถุง สำหรับใส่เครื่องกินเครื่องใช้

๗. ไม้คั้นจาม เป็นไม้เนื้อแข็ง (ไม้แก่น) มีเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑ - ๑.๕ นิ้ว ยาวประมาณ ๕ เมตร ที่ปลายด้านหนึ่งสำหรับเหน็บเชือกหนังปะกำที่ทำเป็นบ่วงเพื่อคล้องเท้าช้าง

๘. ไม้้งก เป็นไม้เนื้อแข็ง (ไม้แก่น) รูปร่างคล้ายค้อน ยาวประมาณ ๕๐ - ๖๐ เซนติเมตร ปลายด้านหนึ่งเจาะรูเพื่อร้อยเชือก สำหรับผูกข้อมือของควาญช้าง มิให้หลุด เป็นเครื่องมือของควาญ (มะ) สำหรับตีท้ายช้างเพื่อเร่งความเร็วในขณะไล่ช้างป่า

๙. กาทัน หรือ เตือง เป็นห่วงเหล็กใหญ่และเล็กติดกัน เตื่อยสลักเล็กสอดไว้ในรูปขอบห่วงใหญ่ ปลายสลักเป็นแป้นติดไว้เพื่อกันหลุด ใช้เป็นหัวต่อระหว่างทามคช้างกับห่วงโซ่ เพื่อโยงทามทั้งสองที่ล่ามมัดคอช้างเชลยไว้กับต้นไม้ ป้องกันมิให้โซทามรัดคอช้าง

๑๐. สะแนงเกล เป็นเขาควายตากแห้งใช้เป่าเพื่อเป็นอาณัติสัญญาณให้แกกัน ซึ่งจะเป่าสะแนงเกลใน ๓ โอกาสด้วยกันคือ โอกาสออกไปคล้องช้าง หมอช้างแต่ละคนจะออกหมู่บ้านไปจะต้องเป่าสะแนงเกลเพื่อแสดงว่าตนออกจากหมู่บ้านแล้ว โอกาสอยู่ในป่า ขณะที่หมอช้างออกไป

คล้องช้าง ในตอนกลางคืนผู้ที่อยู่ในคณะจะต้องเป่าเพื่อแสดงที่ตั้งของคณะ เป็นการป้องกันมิให้หมอช้างหลงทาง โอกาสออกจากป่า ภายหลังที่เสร็จจากการคล้องช้างแล้ว หมอช้างจะกลับบ้าน เมื่อพร้อมแล้วก็จะเป่าสัญญาณให้ทุกคนออกจากป่า เพื่อให้ญาติพี่น้องได้ทราบว่ากลับมาแล้ว

๔.๒.๙.๖ การจัดระบบการปกครองในการไปคล้องช้าง

การออกไปคล้องช้างป่าแต่ละครั้ง เพื่อให้มีความเป็นระเบียบ ความสะดวกแต่ประสบผลสำเร็จ จึงมีการจัดวางตำแหน่งต่างๆ ซึ่งตำแหน่งนั้นจะมีการเปลี่ยนตัวบุคคลทุกครั้งไป ทั้งนี้และทั้งนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถเป็นประการสำคัญ อาวุโส เป็นประการรองถัดมา โดยมีการแบ่งระดับของบุคคลและอำนาจดังนี้

๑. มะหรือจา มีหน้าที่เป็นผู้ช่วยความชูช้าง ชีตอนท้ายช้าง ถือว่าเป็นคนรับใช้ที่จะต้องเชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้บังคับบัญชาอย่างเข้มงวด มะหรือจา จะต้องไม่สูบบุหรี่ขณะขี่ช้างหรือประกอบพิธีกรรมจะกินอวัยวะของสัตว์ป่าไม่ได้ เช่น ขา หัว เครื่องใน ขณะที่ไปคล้องช้างต้องอยู่เป็นผู้คอยรับใช้ครุบาใหญ่ตามที่ครุบาใหญ่สั่ง

๒. หมอสะเดียงหรือสะเดียง เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการควบคุมช้างและมีประสบการณ์ในการจับช้างป่ามาแล้ว มีความรู้เรื่องภาษาป่า หรือภาษาผีสะเดียงขี่ช้างตรงคอและทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยสะดำ สะเดียงสูบบุหรี่ในขณะที่มีช้างไม่ได้เป็นความอยู่เบื้องซ้าย

๓. หมอสะดำ ทำหน้าที่ในตำแหน่งความชูช้าง เรียกว่า ความอยู่เบื้องขวา ซึ่งมีฐานะสูงขึ้นมาอีก ด้วยความสามารถและประสบการณ์ในการจับช้างป่า ๑๑ - ๑๕ เชือก บางทีเรียกว่า “หมอใหญ่”

๔. ครุบา เป็นหมอช้างใหญ่ เป็นหัวหน้าในกลุ่มหมอช้าง ครุบาอาจได้รับอนุญาตจากครุบาใหญ่ให้คล้องช้างตามลำพังได้

๕. ครุบาใหญ่ (ภาษาผีปะกำ เรียกว่า กำหลวงพืด) เป็นหมอช้างใหญ่สูงสุด บางทีเรียกว่า “ปติยาย” หรือ “บติยาย” หรือ “หมอเฒ่า” เป็นหัวหน้าใหญ่ ครุบาใหญ่เป็นผู้ประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ทุกพิธี เป็นผู้พิพากษาเมื่อเกิดกรณีพิพาทเรื่องช้าง เป็นผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจทุกประการในการออกจับช้างป่า เป็นผู้ป้องกันภัยอันตรายจากภูตผี ปีศาจ ในการออกจับช้างแต่ละครั้ง ครุบาใหญ่ต้องจับช้างให้ได้ ๑ เชือก

จากการที่ได้รับตำแหน่งใดๆนั้นต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของจำนวนช้างป่าที่หมอช้างแต่ละคนจะต้องคล้องให้ได้ดังนี้

ถ้าคล้องช้างงาเอก (ช้างงาเดียว) จะได้เลื่อนตำแหน่งเป็น กำหลวง มีสิทธิ์และอำนาจพาลูกน้องของตนแยกออกไปเป็นกำหลวงใหม่ได้ โดยไม่ขึ้นต่อกำหลวงเดิม เพราะชาวภูยกูยถือว่าช้างงาเอกเป็นช้างที่หายาก มีกำล้งมาก วันหนึ่งๆ สามารถออกไปหากินได้ ๓๐ เดือน และถือว่าผู้คล้องได้ช้างงาเอก ๑ เชือก ดีเท่ากับช้างธรรมดา ๓๐ เชือก

ถ้าคล้องได้ข้างขวา จะเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นหนึ่งตำแหน่ง และถือว่าผู้คล้องข้างขวาได้ ๑ เชือก เท่ากับข้างธรรมดา ๑๕ เชือก ถ้าคล้องได้ข้างอุทาม (คือข้างบ้านที่หนีไปอยู่ป่า) จะได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นไปอีกหนึ่งตำแหน่งเช่นเดียวกัน ถือว่าผู้คล้องข้างอุทามได้ ๑ เชือก จะเท่ากับคล้องข้างธรรมดา ๗ เชือก ถ้าคล้องข้างธรรมดาได้ ๑ เชือก จะไม่ได้เลื่อนตำแหน่งใดๆ ถ้าคล้องข้างได้ ๗ เชือก หรือเท่ากับคล้องข้างอุทามได้ ๑ เชือก ก็จะได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นหนึ่งตำแหน่ง ถ้าคล้องข้างธรรมดาได้ ๓๕ เชือก หรือเท่ากับคล้องข้างเอกได้ ๑ เชือก ก็จะได้เลื่อนตำแหน่งเป็น กำหลวงนอกจากนี้ในขณะที่กำลังอยู่ในป่า หมอช้างมีศักดิ์ ฐานะและสิทธิต่างๆไม่เหมือนกัน

ครุบาใหญ่จะปกครองคณะหมอช้าง แบ่งเป็นชมรมย่อยๆ ในแต่ละชมรมจะมีตำแหน่งแต่ ละตำแหน่งทำการปกครองและบังคับกันตามลำดับชั้น โดยแต่ละชมรมจะสร้างที่พักของตนตาม ที่ต่างๆ เช่น โคนต้นไม้ หรืออาจหาไม้ไผ่มาทำเพิงง่ายๆ หลังคามุงด้วยหญ้าหรือใบไม้เป็นที่พักชั่วคราว เพิงของหมอเผ่าจะจัดสร้างไว้ด้านหน้าบริเวณทางเข้าชมรมและทุกชมรมจะมีกฎเกณฑ์บังคับ เครื่องครัดมากดังนี้

๑. ทุกคนจะต้องเคารพเชื่อฟัง และคอยรับใช้หมอเผ่าให้ได้รับความสะดวกสบายทุกเวลา ให้หมอเผ่านอนก่อน ทุกคนจึงจะนอนได้

๒. หมอสะดำ หรือหมอใหญ่ ทำหน้าที่หัวหน้าชมรมเล็กๆ จะมีสิทธิพิเศษซึ่งลูกจ้างใน ชมรมต้องเชื่อฟัง และรับใช้หมอสะดำ เช่นเดียวกับหมอเผ่า

๓. เวลารับประทานอาหาร ต้องให้หัวหน้าเริ่มรับประทานอาหารก่อน ลูกน้องจึงจะรับประทาน ได้

๔. เวลานอน หมอสะดำนอนด้านขวา หมอเสดียงนอนข้างซ้าย หมอจาและหมอมะ นอน ด้านปลายเท้า ให้หมอสะดำนอนก่อน ผู้อื่นจึงนอนได้นับได้ว่าตำแหน่งแต่ละตำแหน่งต่างก็มี ความสำคัญ มีหน้าที่แตกต่างกันไปสามารถเลื่อนฐานะขึ้นไปได้ตามความสามารถ

๔.๒.๙.๗ พิธีกรรมหลังจับข้างป่าได้

เมื่อจับข้างป่าได้แล้ว ผู้เป็นครุบาใหญ่หรือหมอเผ่าจะทำพิธี “สะปะข้างป่า” เพื่อปัดรัง ควาญไล่ผีป่าเขมรที่เรียกว่า “มะเร็งกงเวียร”^{๘๕} ออกจากตัวข้างป่า โดยใช้กิ่งไม้ หรือผ้าขาวม้าปัดที่ หลังข้างเขลยบริการรรมคาถาพร้อมเสกน้ำมนต์โปรดข้างป่า เป็นพิธีอันเชิญผีसाง นางไม้ ผีป่า ผีตง ทั้งหลายออกจากข้างป่า ซึ่งเรียกว่า “เทวะดำ” ให้กลายเป็นข้างบ้าน “อะจิง” (ภาษาส่วย) อยู่ใน ความอารักขาของ “ผีปะกำ” โดยในตอนท้ายของพิธีครุบาใหญ่ (กำหลวงพืด) จะร่ายมนต์ว่า “เกรก กร่าง เกรก ให้พิ้งจักพัก ใหนักจักบั๊กแดง ให้แสงเท่าหัวละมาน คนดักดานปันหมักน้ำเต้าพุง มือเขา

^{๘๕} ชื่น ศรีสวัสดิ์, การเลี้ยงช้างของชาวไทย-กวย (ส่วย) ในจังหวัดสุรินทร์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ เจมส์ เอช ดับเบิลยูทอมสัน. ๒๕๒๙), หน้า ๑๑๕.

ออกไปหากิน มือแลงกะมาถู่ม” อาจกล่าวได้ว่า หลังจากที่คล่องข้างป่าได้แล้ว ก็จะต้องทำพิธีอย่างหนึ่งเพื่อปัดเป่าไล่ผีให้ออกไปจากตัวข้างป่า พร้อมทั้งบอกกล่าวกับเทพยดา เทพอารักษ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายว่าถึงเวลาแล้วที่พวกตนจะเดินทางกลับบ้าน เพื่อความสวัสดิภาพของพวกที่มาคล่องข้าง

๔.๒.๙.๘ การเลี้ยงช้างของชุมชนคนเลี้ยงช้างสุรินทร์

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าการเลี้ยงช้างของชุมชนคนเลี้ยงช้างนับว่าเป็นการรับมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ ทุกบ้านที่เลี้ยงช้างจะมีศาลปะกำประจำบ้าน และจะต้องเลี้ยงช้างสืบทอดกันมาเรื่อยๆ จนถึงรุ่นลูกหลาน ถ้าเลิกเลี้ยงจะผิดปะกำ ครอบครัวจะไม่อยู่เย็นเป็นสุข เมื่อคนในครอบครัวจำเป็นต้องเดินทางออกจากหมู่บ้านไม่ว่าจะไปทำงานต่างจังหวัด ไปสมัครงานไปค้าขายหรือเรียนต่อ ก่อนออกเดินทางจะทำพิธีเช่นไหว้ปะกำ จะประสบความสำเร็จและเดินทางปลอดภัยทุกคน เมื่อกลับมาถึงบ้านแล้วต้องทำพิธีเช่นไหว้ตามที่ได้บนบานเอาไว้ หรือถ้าบ้านไหนแต่งงานแต่งงานสัก ก็จะต้องเช่นไหว้ศาลปะกำ เพื่อเป็นการบอกกล่าวเช่นเดียวกัน จะทำให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุขและมีความเจริญรุ่งเรือง

จากการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลสัมภาษณ์กลุ่มคนเลี้ยงช้างที่บ้านตากกลาง ศูนย์คชศึกษาและศูนย์คชอาณาจักร นายนิติ ศาลางาม เจ้าของช้างที่เข้าร่วมโครงการศูนย์คชอาณาจักรได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ไว้ว่า^{๕๖}

“การเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ปัจจุบันนี้ไม่เหมือนแต่ก่อน สมัยปู่ย่าหรือสมัยที่พ่อผมเลี้ยงเขาเลี้ยงเพื่อใช้งานในบ้านหรือในหมู่บ้าน การซื้อขายก็ซื้อขายกันในกลุ่มคนเลี้ยงช้าง หรือในกลุ่มญาติกันเอง ส่วนมากช้างที่ได้มาก็เป็นมรดกตกทอดจากพ่อแม่สู่ลูกอย่างช้างของผมก็เป็นช้างมรดกที่พ่อแม่มอบให้ การเลี้ยงเพื่อธุรกิจในสมัยก่อนมีน้อย แต่ปัจจุบันนี้การเลี้ยงช้างเปลี่ยนไปมากกว่าแต่ก่อน มีการเลี้ยงช้างเพื่อธุรกิจมากขึ้น คือคนที่มีเงินอยากเลี้ยงช้างเพราะเห็นว่าคนมีช้างมีรายได้ดี ก็เอาเงินมาซื้อช้าง ตัวเองไม่เลี้ยงเอง จ้างคนอื่นเลี้ยงให้ก็มี จากนั้นก็นำช้างไปอยู่ในปางช้างบ้าง ที่เรียกว่าไปหากินข้างนอก ให้ช้างทำเงินให้ตัวเองเช่นไปเดินขายของ ไปแสดงในสวนสัตว์ต่างๆ ซึ่งสมัยก่อนการนำช้างไปขายสินค้าหรือไปอยู่ในสถานที่ที่มีนักท่องเที่ยวเช่นสวนนงนุช หรือเกาะช้างเป็นต้นจะทำให้มีรายได้ดี แต่ทุกวันนี้ก็ไม่ดีเหมือนก่อนแล้วตั้งแต่มีกฎหมายที่เกี่ยวกับช้างออกมาเช่นการซื้อขายช้างก็ทำได้ลำบาก ช้างต้องไปขึ้นทะเบียนให้ถูกต้อง ฝรั่งนักท่องเที่ยวก็ไม่ค่อยนิยมนั่งช้าง เพราะมีการรณรงค์เรื่องการทรมานสัตว์ ทำให้คนเลี้ยงช้างหากินลำบาก ช้างไม่มีงาน ก็ไม่มีเงินซื้ออาหารให้ช้าง ต้องนำช้างกลับบ้านก็มาเข้าร่วมโครงการกับศูนย์คชศึกษาบ้าง มาร่วมโครงการกับศูนย์

^{๕๖} สัมภาษณ์, นายนิติ ศาลางาม, เจ้าของช้าง, คนเลี้ยงช้าง ศูนย์คชอาณาจักร จังหวัดสุรินทร์ วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๑

คชอาณาจักรบ้าง เพราะที่ศูนย์ให้เงินเดือนข้างให้สถานที่เลี้ยงช้าง ผมและครอบครัวนำข้างเข้าร่วมโครงการศูนย์คชอาณาจักร ทางศูนย์ให้เงินเดือนข้างและให้ที่ดินเลี้ยงช้างเชือกละ ๔ ไร่ เพื่อปลูกพืชสำหรับเลี้ยงช้าง ให้ที่ดินปลูกบ้าน นอกจากนี้เจ้าของข้างยังมีรายได้จากการรับงานอื่นๆ อีกเช่นงานประเพณีต่างๆ งานบวช งานข้างสุรินทร์ งานแห่ต่างๆ เหล่านี้รายได้ที่เกิดขึ้นเป็นของเจ้าของข้าง ภายในศูนย์คชอาณาจักรก็มีบริการให้นั่งท่องเที่ยวข้างชมธรรมชาติได้ด้วย ก็ถือว่าเป็นโครงการที่ดี ทำให้ได้อยู่บ้านกับครอบครัว ไม่ต้องนำข้างออกไปอยู่ที่อื่น” พ่อมิ ศาลางาม ได้กล่าวถึงการเลี้ยงช้างไว้ว่า^{๘๗} “การเลี้ยงช้างไม่เหมือนกับการเลี้ยงสัตว์อย่างอื่น การเลี้ยงช้างมีรูปแบบการเลี้ยงที่เฉพาะตัว มีพิธีกรรมความเชื่อที่แตกต่างจากสัตว์อื่นมาก พ่อเลี้ยงช้างมาตั้งแต่จำความได้ เคยออกไปคล้องช้างกับพ่อ (ปู่) ถ้าบวชการไปคล้องช้างต้องเดินทางในป่า นอนในป่า ต้องเป็นคนหูไวคล่องแคล่ว เชื้อฟังคุบใหญ่หรือผู้ใหญ่ในขบวนที่ไปคล้องช้าง ไม่ทำผิดคำสั่งของคุบใหญ่ มีพิธีกรรมมากมายในการไปคล้องช้าง เมื่อได้ข้างมาเลี้ยงที่บ้านแล้วก็มีพิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงช้างอีก ต้องไม่ให้ผิกระเปียบหรือข้อกำหนดที่ตั้งไว้ การเลี้ยงสัตว์อื่นเช่นเลี้ยงหมูเลี้ยงแมวในบ้านไม่ต้องมีพิธีกรรมและข้อห้ามเหมือนการเลี้ยงช้าง ทั้งนี้เพราะเราถือว่าข้างเป็นสัตว์ใหญ่เป็นสัตว์ที่พิเศษหรือเป็นสัตว์มงคลนั่นเอง” นายสุดใจ อินทร์ทอง กำนันตำบลกะโพได้กล่าวถึงการเลี้ยงช้างไว้ว่า^{๘๘} “พ่อของผมคือพ่อมิ อินทร์ทองท่านเคยไปคล้องช้างในสมัยก่อนได้เคยพูดถึงการออกไปคล้องช้างของชาวภูยี่ว่าสมัยก่อนเขาออกไปคล้องช้างกันเพื่อนำข้างมาขายบ้าง นำมาเป็นสัตว์เลี้ยงในครอบครัวข้างเป็นเหมือนคนในครอบครัว บางครั้งก็นำข้างมาเพื่อการทำงานหนักการชักลากไม้ การใช้เป็นพาหนะในการเดินทางเมื่อก่อนไม่มีรถออกจากบ้านตากกลางบ้านกะโพเข้าไปในตัวเมืองท่าตูมหรือไปในจังหวัดก็ได้ใช้ข้างในการเดินทาง นอกจากนี้ก็เวลามีงานเช่นงานบวช งานมงคลที่ต้องใช้ข้างเข้าร่วมขบวนแห่ ครอบครัวที่มีข้างจึงมีรายได้เพิ่มจากงานประจำหรือการทำงาน ข้างจึงเป็นสัตว์ที่เหมือนคนในครอบครัว ช่วยทำงานหารายได้เข้ามาในครอบครัว ทำให้ข้างเป็นที่รักของทุกคน ใครที่มีข้างก็แสดงออกถึงความเป็นผู้มีอำนาจบารมี แต่การเลี้ยงช้างก็ไม่ใช่ง่ายเลยเพราะต้องปฏิบัติตามความเชื่อในการเลี้ยงช้างที่มีมาและสืบทอดกันมาตั้งแต่ดั้งเดิมเช่นเมื่อได้ข้างมาแล้ว จะด้วยการไปจับมาเอง หรือการซื้อข้างมาเลี้ยง เจ้าของข้างต้องปชิตี พิธีเกาะและพิธีไหว้ศาลปะกำเพื่อเป็นการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้การเลี้ยงข้างประสบความสำเร็จคือเป็นข้างเลี้ยงง่าย ฝึกง่าย ข้างไม่ตาย การเลี้ยงช้างจึงไม่เหมือนเลี้ยงสัตว์อื่นๆ เพราะมีพิธีกรรมและขั้นตอนในการเลี้ยงมาก” **ตาบุญมา แสนดี** คุบใหญ่ ได้กล่าวถึงการเลี้ยง

^{๘๗} สัมภาษณ์,พ่อมิ ศาลางาม,เจ้าของข้าง,คนเลี้ยงช้าง ศูนย์คชอาณาจักร จังหวัดสุรินทร์ วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๑

^{๘๘} สัมภาษณ์,นายสุดใจ อินทร์ทอง,กำนันตำบลกะโพ,เจ้าของข้าง,คนเลี้ยงช้าง บ้านกะโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๑

ข้างไว้ว่า^{๘๘} “หลังจากที่ไปคล้องข้างมาได้แล้ว ก็นำมาเลี้ยงก่อนการเลี้ยงข้างต้องมีพิธีกรรมเช่นศาลปะกำเพื่อให้ข้างเลี้ยงง่ายไม่ตีไม่มีโรคภัย การเลี้ยงข้างในสมัยก่อนก็เลี้ยงเหมือนวัวเหมือนควายปล่อยให้กินหญ้ากินต้นไผ่ตามไร่นาตามนา ให้ลูกขายนำข้างไปเลี้ยงเหมือนเลี้ยงวัวควายทั่วไป ตอนเย็นก็นำข้างมาบ้าน ผูกข้างไว้ในโรงข้างหรือใต้ถุนบ้าน ส่วนมากบ้านชาวภูยกุยเลี้ยงข้างจะมีได้ถุนสูง เลี้ยงข้างจนข้างคุ้นเคยกับคนเลี้ยงหรือกับคนในครอบครัว เลี้ยงอยู่เป็นปีจากนั้นก็เริ่มสอนข้าง ฝึกหัดข้าง ในสมัยก่อนก็ฝึกให้คุ้นเคยกับคน ให้หัดลากไม้ หัดแสดงท่าทางต่างๆ เป็นต้น คนเลี้ยงข้างต้องไม่ตีไม่เหน็บ ในขณะออกไปเลี้ยงข้าง หรือนำข้างไปเลี้ยง ต้องไม่พูดคำหยาบในขณะที่เลี้ยงข้าง ต้องมีความระมัดระวัง สังเกตอาการข้างให้ออกกว่าข้างมีอาการอย่างไรจะได้ออกตัวได้ เพราะบางครั้งข้างตื่นตกใจหรือมีอาการเครียดอาจทำร้ายคนที่อยู่ใกล้ได้” นายสิงห์ แสนดี ได้กล่าวถึงการเลี้ยงข้างไว้ว่า^{๘๙} “ปัจจุบันนี้การเลี้ยงข้างไม่เหมือนสมัยก่อน สมัยก่อนตอนผมเป็นเด็กก็เลี้ยงเหมือนวัวควายในบ้านปล่อยให้กินตามทุ่งตามไร่ แต่ปัจจุบันนี้กลุ่มคนเลี้ยงข้างต้องนำข้างไปเลี้ยงตามศูนย์เช่นศูนย์คชศึกษาและศูนย์คชอาณาจักร ข้างต้องมีการลงทะเบียนครอบครัวไหนหรือใครมีข้างก็ต้องนำไปลงทะเบียนให้ชัดเจนว่ามีข้างที่เชือกมีอยู่ที่ไหนบ้าง ถึงแม้ว่าไม่ได้เข้าร่วมกลุ่มกับสองศูนย์ที่ว่ามาแต่ก็ต้องลงทะเบียนข้าง ที่ทำอย่างนี้เพื่อแก้ปัญหาข้างเร่ร่อน แก้ปัญหาการเลี้ยงข้างแล้วไปเบียดเบียนคนอื่น”

จากการลงพื้นที่เป้าหมายในการวิจัยและสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าของข้าง คนเลี้ยงข้างที่อยู่ในชุมชนคนเลี้ยงข้าง ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของการเลี้ยงข้างในสมัยปัจจุบันกับข้อมูลการเลี้ยงข้างของชุมชนภูยกุยเลี้ยงข้างในสมัยก่อน ปัจจุบันการเลี้ยงข้างมีหน่วยงานรัฐเข้ามาช่วยดูแลในการเลี้ยง เข้ามาช่วยแก้ปัญหาในเรื่องข้างเร่ร่อน เวลาข้างเกิดเจ็บป่วยหรือได้รับอันตรายก็มีหน่วยงานของรัฐเข้ามาช่วยเหลือมีการรักษาด้วยเครื่องมือที่ทันสมัย ไม่ต้องพึ่งแต่ยาสมุนไพรหรือรักษาตามมีตามเกิดเหมือนสมัยก่อน แต่ถึงกระนั้นการเลี้ยงข้างในปัจจุบันก็ยังต้องมีพิธีกรรมเกี่ยวกับข้างเช่นพิธีเช่นไหว้วีปะกำ พิธีบวงสรวงต่างๆ ความเชื่อเกี่ยวกับข้างของชุมชนคนเลี้ยงข้างก็ยังเหมือนเดิมเมื่อสมัยก่อน แม้ปัจจุบันจะไม่มี การออกไปคล้องข้างแล้ว ข้างที่เลี้ยงในปัจจุบันบางส่วนเป็นข้างมรดกที่ได้รับจากรุ่นสู่รุ่น หรือไม่ก็เป็นข้างที่ซื้อมาเลี้ยง ผู้วิจัยจึงสรุปเป็นเบื้องต้นได้ว่ากลุ่มคนเลี้ยงข้างในจังหวัดสุรินทร์มี ๒ กลุ่มคือ ๑)กลุ่มคนเลี้ยงข้างดั้งเดิม คือเลี้ยงข้างจากการที่รุ่นปู่หรือรุ่นพ่อออกไปคล้องข้างไปจับข้างแล้วนำข้างมาเลี้ยงแล้วเป็นมรดกตกทอดสู่รุ่นลูกหลาน ๒)กลุ่มคนเลี้ยงข้างที่ไม่ได้

^{๘๘}สัมภาษณ์,ดาบุญมา แสนดี,หมอปะกำข้าง,เจ้าของข้าง,คนเลี้ยงข้าง บ้านกะโพ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุรินทร์ วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๑.

^{๘๙}สัมภาษณ์,นายสิงห์ แสนดี,เจ้าของข้าง,คนเลี้ยงข้าง บ้านหนองบัว อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุรินทร์ วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๑.

ข้างมาจากมรดกตกทอดแต่ไปซื้อข้างมาเลี้ยง กลุ่มนี้มีเงินไปซื้อข้างมาเลี้ยงเพราะมองเห็นโอกาสในการที่จะได้รายได้จากข้าง

๔.๒.๙.๙ การฝึกข้างของชุมชนคนเลี้ยงข้างสุรินทร์

ข้างเอเชียหรือข้างอินเดียเป็นสัตว์ฉลาด จำเก่ง ตามปกติข้างที่ได้รับการฝึกหัดแล้วจะเป็นสัตว์ที่เชื่อง เชื่องฟัง ชื่อสัตว์ เป็นสัตว์น่ารัก ในหนังสือ New Standard Encyclopedia^{๙๑} และหนังสือหลายเล่มกล่าวว่า ข้างถูกฝึกให้เป็นข้างศึกเป็นครั้งแรกในประเทศอินเดีย เมื่อ ๒๐๐๐ กว่าปีมาแล้ว ในปี ๒๑๘ ก่อนคริสตศักราช โดยที่ฮันนิบา (Hannibal) แม่ทัพเมืองการ์เธจอัน อยู่ในทวีปแอฟริกาเหนือ ได้ขี่ข้างข้ามเทือกเขาแอลป์เพื่อยกทัพไปตีกรุงโรม ประเทศอิตาลี แต่ชาวอูยจะทำการฝึกข้างให้เชื่อง เพื่อให้ประโยชน์หลายอย่าง เช่น ลากขุม ฝึกให้ใกล้ชิด หยอกล้อ เล่นกับเด็ก แสดงกายกรรมต่างๆใช้ในการบันเทิงหรือใช้ในงานแสดง เป็นต้น

สำหรับวิธีการฝึกข้างของชาวอูย อาจแบ่งได้เป็น ๓ ระยะดังนี้

ระยะที่ ๑ การฝึกข้างจะเกิดขึ้นภายหลังจากที่พวกหมอข้างพักผ่อนได้ประมาณ ๑ อาทิตย์หรืออาจจะเริ่มจากผูกข้างป่าทิ้งไว้ประมาณ ๙-๑๐ วันแล้ว หมอข้างจะมีการประชุมเตรียมการหาฤกษ์ยาม มีการเซ่นสรวงหนังปะกำของแต่ละคน ทั้งนี้เพื่อให้การฝึกข้างเป็นไปได้อย่างปลอดภัย มีการไปชุมนุมกันที่บริเวณสนามฝึกข้าง ช่วยกันสร้างเขื่อน สำหรับฝึกข้าง และสร้างศาลสำหรับเซ่นไหว้ การฝึกข้างเริ่มด้วยการเซ่นพระภูมิเจ้าที่ เพื่อขออนุญาตฝึกข้างในบริเวณนั้น หมอเฒ่าจะสั่งให้หมอข้างขึ้นข้างต่อไปเทียบข้างป่าเขลยงไปใกล้เขื่อนเพื่อสวม “ปลอกขา” ทั้งคู่หน้าและคู่หลัง ปลอกขามักทำด้วยหวายหรือเชือกขนาดใหญ่ พันเป็นเกลียวมีเชือกถ่วงตรงกลาง เพื่อให้ข้างก้าวเดินไม่ถนัด เป็นวิธีทรมานข้างให้เชื่องและป้องกันไม่ให้ข้างหนี ก่อนจะสวมปลอกขาให้ข้าง หมอข้างจะถือกระถางข้าวสุก ๓ กระถาง มาร้องเรียกพี่ป่าเขมรที่เรียกว่า “มะเม็งกงเวียร” ให้ออกมารับข้าวที่อยู่ในกระถางเป็นการปัดรังควาน และเมื่อเรียกพี่ป่าออกมาแล้วจึงสวมปลอกขาข้างโดยพยายามใส่ข้างป่าให้ติดเขื่อนมากที่สุด ถ้าจะสวมปลอกขาคู่หน้าก็เอาเชือกที่เรียกว่า “อู้อ้าง” มามัดรวมตัวส่วนหน้าของข้างเลย เพื่อกันไม่ให้ข้างนอน เมื่อสวมปลอกขาคู่หน้าเสร็จ ก็เลื่อนเชือกมามัดตอนส่วนท้ายเพื่อสวมปลอกขาคู่หลัง เวลาใส่ปลอกขาหมอข้างจะใช้เหล็กตีเล็บให้เจ็บ เพื่อให้ข้างยกขาขึ้นและสวมปลอกได้ง่ายขึ้น หมอข้างจะไล่ผีป่าและสวมปลอกได้ง่ายขึ้น หมอข้างจะไล่ผีป่าและสวมปลอกขาให้ข้างทีละเชือกแล้วนำไปผูกไว้ที่เดิม

ระยะที่ ๒ หลังจากทีปล่อยข้างป่าที่ใส่ปลอกแล้วประมาณ ๓ วัน หมอข้างจะพาข้างป่าเขลยมาเข้าเขื่อน เพื่อถอดปลอกขาแล้วก็เลือกฝึกตามใจชอบเพราะระยะนี้ข้างเริ่มเชื่องแล้ว หลังจาก

^{๙๑}อ้างถึงใน จักรวาล พรหมบุตร, ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพชุมชนคนเลี้ยงข้างโบราณในเขตพื้นที่บ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์, การค้นคว้าอิสระ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘), หน้า ๕๖.

ฝึกเสร็จก็นำช่างมาเข้าเชื่อนเพื่อสวมปลอกขาแล้วนำไปผูกไว้ตามเดิม ในระยะนี้ไม่ว่าช่างป่าจะไปทีใด จะต้องมิช่างต่อกอยควบคู่อยู่เสมอ เพราะช่างต่อเป็นตัวอย่างที่ดีที่คอยชักนำให้ช่างที่ฝึกใหม่ทำตามใจคนฝึก พอคุ้นกับช่างต่อแล้ว เมื่อมันเห็นช่างต่อเข้ากับคนฝึกก็ยอมให้คนฝึกเข้าใกล้ชิดโดยลำดับ ในระยะหลังๆเมื่อเห็นว่าช่างเชื่องพอที่จะไม่ทำอันตรายหรือไม่พยายามหนีกับป่าแล้วผู้ฝึกก็สามารถฝึกหัดช่างป่าได้โดยลำพัง โดยไม่ต้องใช้ช่างต่อ ปลอกขาและทามคอกก็สามารถถอดออก เมื่อช่างป่าเชื่องแล้วเจ้าของก็สามารถนำไปใช้ทำงานต่างๆได้

เชื่อน หมายถึง สถานที่สำหรับฝึกช่าง มีลักษณะเป็นรั้วไม้แข็งแรง โดยใช้ต้นไม้ใหญ่เป็นหลัก มีเสาไม้ขนาดใหญ่พอสมควร ๒ ต้น ปักเป็นแนวเดียวกับต้นไม้และให้ห่างกันพอสมควร นำไม้ขนาดเล็กมาตีเป็นรั้ว ๒ ชั้น เพื่อให้ต้นไม้และเสาไม้มั่นคง บนกิ่งไม้ใหญ่จะต้องมีเชือกหนังขนาดใหญ่ ซึ่งเรียกว่า “อู้อ่าง” ใช้สำหรับมัดตัดตัวช่างไม่ให้หมอบในขณะที่ใส่ปลอกขา

ข้อสำคัญในการฝึกช่างก็คือ พยายามให้ช่างทำในสิ่งที่สอนซ้ำๆกับทุกวันเพื่อจะทำให้ช่างจำได้ หากช่างจำได้แล้วมันจะไม่วันลืมเลย ซึ่งการฝึกในระยะนี้ถ้าเป็นช่างที่ไม่ดีก็ฝึกให้เชื่องได้ภายในระยะเวลา ๑ เดือน แต่ถ้าเป็นช่างที่ดีก็ใช้เวลาฝึก ๒ - ๓ เดือนจึงจะเชื่อง

สำหรับภาษาที่ใช้บอกคำสั่งสำหรับใช้ช่างปฏิบัติตามนั้น ต้องใช้ภาษาเฉพาะเช่น

คุณ	แปลว่า	ถอย
เฮา	แปลว่า	หยุด
ตรุม	แปลว่า	นอน

ระยะที่ ๓ เป็นระยะที่หมายถึงการฝึกช่างป่าซึ่งขณะนี้ได้กลายเป็นช่างที่มีความเชื่องและความชำนาญเฉพาะอย่าง การฝึกในระยะนี้อาจแยกได้เป็น ๒ กรณี คือ

กรณีแรกถ้าหากเจ้าของช่างไม่ต้องการขายช่าง แต่จะเลี้ยงให้เป็นช่างต่อเพื่อใช้ในการคล้องช้างครั้งต่อไป จะมีการบำรุงช่างให้มีร่างกายสมบูรณ์จะไม่พยายามใช้ช่างให้ทำงานด้านอื่นเลย นอกจากยกของ แบกของ เล็กๆน้อยๆเท่านั้น

กรณีที่สองถ้าหากมีการซื้อขายช่าง ผู้ซื้อจะเป็นผู้ฝึกในขั้นนี้ เช่น ถ้าผู้ซื้อต้องการซื้อช่างเพื่อไปลากซุง เขาก็จะหัดให้ชำนาญในการลากซุงโดยเฉพาะ เป็นต้น

มีผู้ทำการศึกษาในเรื่องของภาษาผี โดยให้ข้อสังเกตไว้ดังนี้

๑. คำที่ใช้บอกความหมายได้หลายอย่าง เช่น “จาว” หมายถึง การประหารและอาจจะหมายถึง การตีรันฟันแทง ยิง ตัด หรือ ฆ่า ก็ได้

๒. บางคำนำภาษาไทยมาใช้ แต่นำเอาไปใช้ในความหมายอีกอย่างหนึ่ง เช่น “ชาย” สำหรับดักสัตว์ ภาษาผีเรียก “เชือกบาส” “ตุ๋ราย เก่ง กล้า พริก” ภาษาผีเรียก “ใจดี” “งาม” ภาษาผีเรียก “ชี้เหร่”

ในเรื่องคำพูดที่ให้มีความหมายกลับตรงกันข้ามเช่นนี้ คล้ายกับที่ไทยเราพูดเหมือนกัน เช่น เวลาเราเห็นเด็กๆ หน้าตาน่ารัก เรามักจะพูดในสิ่งที่ตรงกันข้ามว่า “น่าเกลียดน่าชัง”

๓. บางคำใช้ภาษาบาลีเป็นคำนำแล้วใช้คำไทยตามหลัง เช่น

พ่อ	ภาษาผีเรียก	กันโหนพ่อ
แม่	ภาษาผีเรียก	ตำแหลกแม่
น้องชาย	ภาษาผีเรียก	เชลยน้อง
น้องสาว	ภาษาผีเรียก	ตำแหลกหญิง

คำว่า “กระจอก” ใช้นำหน้าคำที่เป็นสัตว์ ๔ เท้า เช่น

หมี	ภาษาผีเรียก	กระจอกหมี
สุนัข	ภาษาผีเรียก	กระจอกหมา
ลิง	ภาษาผีเรียก	กระจอลิง
ชะมด	ภาษาผีเรียก	กระจอชะมด

คำว่า “สะแอน” ใช้นำหน้าชื่อสัตว์ “นก” เช่น

ไก่	ภาษาผีเรียก	สะแอนไก่
นกยูง	ภาษาผีเรียก	สะแอนนกยูง
เป็ด	ภาษาผีเรียก	สะแอนเป็ด

คำว่า “เชลย” ใช้นำหน้าชื่อแสดงเพศชายของคน นำหน้าชื่อ พืชและผลไม้บางชนิดเช่น

ลูกชาย	ภาษาผีเรียก	เชลยลูก
หลานชาย	ภาษาผีเรียก	เชลยหลาน
ลูกเขย	ภาษาผีเรียก	เชลยลูกเขย
ปลวก	ภาษาผีเรียก	เชลยปลวก
บวบ	ภาษาผีเรียก	เชลยบวบ
แตง	ภาษาผีเรียก	เชลยแตง
อ้อย	ภาษาผีเรียก	เชลยอ้อย
หัวมัน	ภาษาผีเรียก	เชลยหัวมัน
หัวหอม	ภาษาผีเรียก	เชลยหัวหอม
กระเทียม	ภาษาผีเรียก	เชลยหัวหอม

คำว่า “ตำแหลก” ใช้นำหน้าชื่อแสดงเพศหญิงของคน

ผู้หญิง	ภาษาผีเรียก	ตำแหลก
แม่	ภาษาผีเรียก	ตำแหลกแม่
น้องสาว	ภาษาผีเรียก	ตำแหลกน้อง

ช้างพัง	ภาษาฝึเรียก	ตำแหลก
ลูกสาว	ภาษาฝึเรียก	ตำแหลกลูกสาว
ลูกสะใภ้	ภาษาฝึเรียก	ตำแหลกลูกสะใภ้
คำว่า “เสนียด” นำหน้าชื่อผักและสิ่งที่เป็นพืชผลบางอย่าง เช่น		
ผัก	ภาษาฝึเรียก	เสนียดผัก
สายบัว	ภาษาฝึเรียก	เสนียดสายบัว
ชิง	ภาษาฝึเรียก	เสนียดชิง

๔. มีบางคำที่คล้ายภาษาเขมร แต่ก็มเป็นส่วนย่อย เช่น

แสะ (ม้า)	ภาษาฝึเรียก	กระแซ
กระเบี้ย (ควาย)	ภาษาฝึเรียก	กระปือ
คู (วัว)	ภาษาฝึเรียก	โค
สดำ (ขว)	ภาษาฝึเรียก	สดำ
ขวาง (ซ้าย)	ภาษาฝึเรียก	เฉลียง
บะ (หัก)	ภาษาฝึเรียก	บะ

๕. คำว่า “สำโพน” ใช้ นำหน้าคำเขมร หมายถึง เครื่องนุ่งห่ม เช่น คอ (กางเกง) ภาษาฝึเรียก สำโพนคอสไบ (ผ้าสะไบ) ภาษาฝึเรียก สำโพนสไบ อาว (เสื่อ) ภาษาฝึเรียก สำโพนอาว

๖. คำพูดที่เป็นประโยคในภาษานั้น เกิดจากเอาคำในภาษาฝึมาต่อกันซึ่งยากแก่การเข้าใจ เช่น

ปาตะนะเซงอวน	หมายถึง	เอาข้างต่อลงน้ำ
ปาตะนะเคลียะอวน	หมายถึง	เอาข้างต่อกินน้ำ
ไปโหมตเปิงลอยดู	หมายถึง	ไปติดตามรอยข้าง
จักดาวจะนำเมลาก	หมายถึง	ก็วันจะไป
ส่วนประโยคที่มีคำในภาษาอื่นปนด้วย เช่น		
อย่าเลิม	หมายถึง	อย่างเอ็ดอึง
อยู่ตรงพะแนก	หมายถึง	อยู่ตรงหน้า
เข้ามาจ้อนนๆ	หมายถึง	เข้ามาใกล้ๆ
อยู่ด่านใด	หมายถึง	อยู่ที่ไหน
จำเนียรด่าน	หมายถึง	ออกเดินทาง

คำศัพท์อื่นๆ เช่น

กินข้าว	ภาษาฝึเรียก	เข็ยะกรวด
ต้นพลู	ภาษาฝึเรียก	กกสะลาพลู

อาบน้ำ	ภาษาผีเรียก	ผาดอวน
ข้างบ้าน	ภาษาผีเรียก	ถ่านะ
ข้างป่า	ภาษาผีเรียก	ทเวะด้า
เกลือ	ภาษาผีเรียก	จี้ยี้
มีด	ภาษาผีเรียก	จัมรวยเปด
ผ้าขาวม้า	ภาษาผีเรียก	ฮือซิกผวด
เรือ	ภาษาผีเรียก	ฮิมเพรียง
คน	ภาษาผีเรียก	หมาหนุด
ลำห้วย บึง	ภาษาผีเรียก	ลองจาว
คล้องข้างป่า	ภาษาผีเรียก	กูปทเวะด๊ะ

จากการที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ชุมชนคนเลี้ยงช้างบ้านตากกลาง บ้านกะโปและบ้านหนองบัว โดยเฉพาะที่ศูนย์คชศึกษาและศูนย์คชอาณาจักร

๔.๒.๙.๑๐ การแสดงของช้าง

ประวัติของงานช้างหรือการแสดงของช้าง เริ่มขึ้นครั้งแรก ในวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๓ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านช้างได้มีการจัดงานฉลองที่ว่าการอำเภอใหม่ และนายอำเภอในขณะนั้นได้เชิญชวนให้ชาวกูยที่มีอาชีพเลี้ยงช้างได้นำช้างของตนมาจัดแสดง และจัดขบวนแห่ช้างให้ประชาชนทั่วไปได้ชม ซึ่งได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไปอย่างมาก และกลางคืนจะมีมหรสพสมโภชตลอดคืน และได้กลายเป็นงานช้างประจำปีของจังหวัดสุรินทร์ และโด่งดังไปทั่วโลก งานช้างจังหวัดสุรินทร์จัดขึ้นประมาณกลางเดือน พฤศจิกายนของทุกปีและมีงานกาชาดจังหวัดจัดแสดงประมาณ ๑ สัปดาห์ ส่วนงานแสดงช้างจะเป็นช่วงวันเสาร์และอาทิตย์ จากผลการจัดงานแสดงของช้างดังกล่าว ได้รับความสนใจจากชาวต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ทางองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จึงได้รายงานเสนอต่อคณะรัฐมนตรี เพื่อพิจารณาให้งานแสดงของช้างเป็นงานประจำปีของชาติ และคณะรัฐมนตรี ได้มีการประชุมเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๕ เป็นต้นมา งานแสดงของช้างจังหวัดสุรินทร์จึงกลายเป็นงานประจำปีของชาติ และเป็นงานประเพณีที่มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาจังหวัดสุรินทร์จนกระทั่งปัจจุบัน

๔.๒.๙.๑๑ ผลิตรักข์ที่เกี่ยวกับข้าง

ผลิตรักข์ที่เกี่ยวกับข้างที่มีจำหน่ายอยู่ในปัจจุบันมีหลากหลายชนิดประกอบด้วย

๑) ผลิตรักข์ที่เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นมงคล

จากการที่มีความเชื่อว่าข้างเป็นสัตว์มงคล เป็นสัตว์ใหญ่ที่มีคุณต่อบ้านเมือง และเป็นสัตว์ที่สามารถเข้าใจภาษามนุษย์ได้มากที่สุด การเลี้ยงข้างของชาวกูยจังหวัดสุรินทร์นอกจากจะมีรายได้จากการนำข้างไปแสดงหรือไปร่วมพิธีในงานบุญตามประเพณี ณ สถานที่ต่างๆ รายได้จากการซื้อขายข้างแล้ว ชุมชนคนเลี้ยงข้างหรือยังมีรายได้จากการจำหน่ายหรือผลิตสินค้าที่เกี่ยวกับข้างออกวางจำหน่าย ซึ่งสินค้าที่เกี่ยวกับข้างและเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไปประกอบด้วย

ภาพที่ ๔.๕ สินค้าเกี่ยวกับข้างสุรินทร์

(๑) ตะขอข้าง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คชกุกศ หรือ อังกุศ หรือ อังกุศะ คือ ขอสับข้าง อันเปรียบเสมือนสิ่งมงคลและอาวุธประจำกายของควาญข้าง เพื่อที่จะใช้สังการข้างให้ทำตามคำสั่ง อย่างที่เราสามารถพบเห็นกันได้ทั่วไป ซึ่งบางที่เรียกว่า ตะขอข้างบ้าง ขอสับข้างบ้าง จากการศึกษาเอกสารพบว่า คชกุกศหรือตะขอสับข้างนั้นถือเป็น ๑ ใน ๘ สิ่งมงคลของพราหมณ์ เป็นหนึ่งในอาวุธสำคัญของพระพิฆเนศวรเจ้า สังเกตได้จากรูปปั้นหรือภาพวาดโบราณ ที่พระพิฆเนศวรจะถือตะขอข้างเอาไว้ในมือ อันเป็นเครื่องหมายถึงการขจัดเสียซึ่งอุปสรรค ขจัดภัย และเป็นบารมีมหาอำนาจเป็นมหามงคลอีกด้วยเป็นอาวุธของพระพุท พระพุทเป็นเทวดานพเคราะห์ที่เป็นสุภเคราะห์ หรือดาวดี ให้ผลในทางอ่อนโยนไพเราะสุภาพ อ่อนโยน กริยามรรยาทเรียบร้อย วาจาไพเราะอ่อนหวาน มรรยาทสวยงามน่าเอ็นดู เป็นดาวที่มีวุฒิสอง ฉลาดในเชิงพูด มีลีนเป็นนักการพูด เป็น "เจ้าแห่งวาทีศิลป์" มีความคิดละเอียดสุขุม

ภาพที่ ๔.๖ ตะขอข้างสุรินทร์

ดังนั้น คชกุกศหรือตะขอสับข้าง ย่อมเป็นเครื่องหมายแห่ง บารมี อำนาจวาสนา ความสำเร็จ ขจัดอุปสรรค สมควรที่ผู้ที่เคารพศรัทธาในพระพิฆเนศวรหรือต้องการความสำเร็จในเรื่องต่างๆจะบูชาไว้ และยังหมายถึงการเป็นผู้มีวาทีศิลป์ พูดจาหวานล่อมมีคณับถือเชื่อฟัง อันเป็นลักษณะของพระพุท เนื่องจากเป็นอาวุธประจำของพระพุท ผู้ที่เกิดวันพุท หรือต้องมีการเจรจาท้องคุมนคน ต้องมีลูกน้อง ลูกค้า ต้องใช้คำพูดหรือบุคลิกในการติดต่อเจรจาท่าการทำงาน ก็ควรที่จะได้มีบูชาไว้

คชกุศหรือตะขอสับข้างเป็นของมงคลมีพลังที่เปี่ยมไปด้วย มนต์ขลังแห่งครูปะกำ ที่สามารถค้าคุณดวงชะตา และข่มสรรพอาถรรพ์ คุณไสย และสิ่งไม่ดีต่างๆ ได้อย่างยอดเยี่ยม

ผู้วิจัยได้เดินสำรวจร้านค้าที่วางขายสินค้าเกี่ยวกับข้างที่ศูนย์คชศึกษาพบว่าทุกร้านต้องมีคชกุศหรือตะขอสับข้าง **นางสาวอนุธิดา ศาลางาม** เจ้าของร้านขายของที่ระลึกในศูนย์คชศึกษา กล่าวว่า^{๙๒} “ตะขอข้างเป็นสินค้าที่ขายดีนักท่องเที่ยวนิยมซื้อเป็นของที่ระลึกหรือเอาไปฝากญาติผู้ใหญ่ ตะขอสับข้างมีหลายขนาดให้เลือกมีทั้งเล็กและใหญ่ ราคาแตกต่างกันตามขนาดของตะขอโดยเริ่มตั้งแต่หลักร้อยถึงหลักพันแล้วแต่ขนาดของตะขอและความสวยงาม”

(๒) พระงาช้าง งาช้าง สัญลักษณ์ความบริสุทธิ์ เป็นมงคล ความเชื่อในพลังอำนาจ ช่วยฟื้นฝ่าอุปสรรค แคล้วคลาดจากภัยอันตราย เอาชนะเหล่าศัตรูหมู่มารได้ จึงมีผู้แสวงหาเพื่อมีไว้ในครอบครอง หนึ่งในตำนานเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของงาช้างคือเรื่องราวของ "ปรสุราม" องค์อวตารของวิษณุเทพ ใช้ชวานที่ขี้มมาจาก "พระคิวง" ขวางใส่ "พระคณศ" พระองค์จำใจต้องใช้งาช้างซ้ายรับชวานนั้น งาช้างนั้นจึงเรียกว่า "งากำจัด" เกิดเป็นความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเหตุที่ "พระคณศ" ทรงมีความกตัญญูเป็นอย่างยิ่งในตัวพระบิดา หากครั้งจะต่อสู้กันไปก็อาจทำได้ แต่จะมีประโยชน์อะไรกับการทำลายฤทธิ์เดชของอาวุธซึ่งเป็นของบิดาตนเอง การบูชาข้าง ถือว่าเริ่มต้นที่เคารพต่อเทวดา นอกจากนี้ คุณค่าของ "งา" ยังมาจาก ลำดับสายพันธุ์ เกิดความเชื่อที่ว่า "งา" ที่ได้จากข้างออกศึก จะทำให้ผู้ครอบครองชนะการทำศึกทุกครั้ง

สำหรับคนไทยทุกยุคทุกสมัยจะมีความเชื่อ และการครอบครองงาช้างว่าข้างไทยมี "องค์" คอยปกป้อง จึงนิยมนำข้างมาบูชาในวัด ไนโบสถ์ ส่วนหนึ่งนิยมให้เป็นของกำนัลแก่ "เจ้านาย" เพราะถือเป็นผู้มีบุญญาธิการ

(๓) ปะคำข้าง ปะคำข้างก็เช่นเดียวกับพระงาช้าง คือเจ้าของข้างจะนำข้างไปแกะไปสร้อยปะคำเพื่อแขวนคอถือเป็นเครื่องประดับก็ได้เป็นเครื่องรางก็ได้

๒) ผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับเครื่องประดับ

(๑) แหวนงาช้าง นอกจากจะนำข้างไปแกะเป็นพระหรือเป็นปะคำแล้ว ยังนิยมนำข้างมาแกะเป็นแหวนเพื่อสวมนิ้ว ถือเป็นเครื่องประดับและเครื่องรางได้เช่นกัน

^{๙๒}สัมภาษณ์,นางสาวอนุธิดา ศาลางาม,เจ้าของข้าง,เจ้าของร้านขายของที่ระลึก บ้าตากกลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ วันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๖๑.

(๒) แหวนหางช้าง คนโบราณเชื่อว่า ช้างเป็นสัตว์ใหญ่ที่แสดงถึงอำนาจ ผู้ที่มีหางช้างพก

ติดตัวจะปลอดภัยแคล้วคลาดจากอันตรายต่างๆ เวลาที่ต้องเข้าป่าและยังมีความหมายในแง่ของอำนาจ จัดเป็นเครื่องรางอีกอย่างที่ยอดนิยมมาตั้งแต่สมัยโบราณ เครื่องรางช้างที่ทำจากขนหางช้าง ว่ากันว่าสามารถป้องกันคุณไสยได้ทุกชนิด จึงมีผู้นิยมนำมาทำแหวน กำไล หรือพกติดตัวไว้ ลำพังแค่ขนหางช้างอย่างเดียว ซึ่งคนโบราณไม่ได้เรียนอาคมจะพกขนจากหางช้างติดตัวอยู่เสมอ นับว่าเป็นเครื่องรางของขลัง

ภาพที่ ๔.๗ สินค้าเกี่ยวกับช้างสุรินทร์

ปิดเป่ารังควานจากภูตผีปีศาจและสัตว์ร้ายป้องกันคุณไสยต่างๆ ในยามที่ต้องเดินทางไกล คนโบราณเชื่ออีกว่าถ้าบูชาดีขนหางช้างจะทำให้สามารถหยั่งรู้พิษภัยต่างๆ ล่วงหน้าด้วยอย่างสัมผัสที่หก และป้องกันมิให้เกิดขึ้นได้

สำหรับผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับช้างเช่นพระงาช้าง แหวนงาช้าง หรือปะค่างาช้างที่มีจำหน่ายในศูนย์ศึกษาหรือในแหล่งอื่น ๆ ที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับช้างในจังหวัดสุรินทร์ หรือที่อื่น ในปัจจุบันนี้จะหาผลิตภัณฑ์ที่ทำหรือแกะจากงาช้างนั้นไม่ค่อยมีแล้วในปัจจุบัน เนื่องจากมีกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองสัตว์ จะมีแต่แหวนหางช้างที่ยังเป็นหางช้างจริง ๆ อยู่ นอกนั้นก็อาจจะทำจากกระดูกช้างหรือวัสดุอย่างอื่น

๔.๒.๙.๑๒ รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างองค์ความรู้

การถ่ายทอดวิชาความรู้จากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งเป็นสิ่งสำคัญ แต่โดยมากจะต้องมีกฎเกณฑ์ให้ถือปฏิบัติ เช่นเดียวกับในกลุ่มผู้เลี้ยงช้างชาวไทยภูเขาที่นี่ ได้มีกฎข้อหนึ่งที่สำคัญคือการห้ามพ่อถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ลูกชายโดยตรงไม่ว่ากรณีใด ๆ ทั้งสิ้น จะสามารถทำได้โดยการที่พ่อสอนให้ผู้อื่นก่อน อาจจะเป็นญาติสนิทมิตรสหาย ผู้ที่ได้รับความไว้วางใจ หรือจะเป็นใครก็ได้แล้วแต่จะพิจารณาเห็นสมควร จากนั้นลูกจึงจะไปขอรับการสืบทอดอีกต่อหนึ่งได้ สิ่งหนึ่งที่ลูกสามารถกระทำได้คือ แอบฟังอยู่ข้างล่างในขณะที่ผู้เป็นพ่อกำลังถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ผู้อื่นอยู่ แต่จะนั่งเสมอกันไม่ได้ โดยมีเหตุผลสำคัญของข้อห้ามนี้คือ

๑. เป็นข้อปฏิบัติที่มีมานานแล้วตั้งแต่บรรพบุรุษ
๒. วิชาอาคมที่ถ่ายทอดให้จะไม่ศักดิ์สิทธิ์ ไม่เกิดความขลัง
๓. ทำให้เกิดเป็นलगไม่ตีว่าผู้ที่เป็นบิดาจะมีอันเป็นไป จะอยู่ได้ไม่นาน

สำหรับควาญช้างใหม่นั้น จะต้องมีการเรียนรู้ในเรื่องของการฝึกช้าง โดยเฉพาะจะต้องเป็นคนที่มีความกล้าและรู้ใจช้างเป็นอย่างดี รวมไปถึงในเรื่องประสบการณ์และปัจจุบันที่สำคัญอีก

หลายอย่างรวมอยู่ด้วย แต่ในเรื่องของการคุ้นเคยกับช้างจะไม่ค่อยเป็นอุปสรรคเท่าไรนัก เนื่องจากในหมู่บ้านแห่งนี้มีช้างอยู่เป็นจำนวนมาก หลายคนจึงมีความคุ้นเคยกับช้างอยู่เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

๔.๓ ผลการวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์

จากการศึกษาเอกสารในทางพระพุทธศาสนาและลงพื้นที่สัมภาษณ์สังเกตสภาพจริงของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ พบว่าความสุจริตเป็นพื้นฐานของความดีทุกอย่าง คนจะดีหรือไม่ดีให้ดูที่การประพฤติว่ามีความสุจริตหรือไม่ สังคมใดก็ตามถ้าหากขาดความสุจริตแล้วสังคมนั้นก็ไม่ว่าอะไรจากสัตว์ทั้งหลาย ถือได้ว่าเป็นยุคที่เสื่อมที่สุดก็ได้ ความทุจริตผิดศีลธรรมเป็นสิ่งที่เลวร้ายที่สุดไม่ว่าอะไรดี อะไรไม่ดี อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ไม่มีความละเอียดต่อความซื่อสัตย์บาปขาดจิตสำนึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น เรียกว่า ประพฤติชั่ว ทางกาย วาจา และใจความประพฤติสุจริตจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของสังคมที่เจริญแล้วมีศีลธรรมอายุชั่วเกรงกลัวต่อผลของบาปกรรม สังคมนั้นก็จะมีแต่ความสุขความสงบและความเจริญ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องความสุจริตในพุทธศาสนาผู้วิจัยขอกล่าวถึงหลักความสุจริตในพุทธศาสนา ดังนี้

๔.๓.๑ วิเคราะห์สัมมาชีพคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์

ผลการศึกษารูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ สรุปได้ ๔ ประเด็น ได้แก่ ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการออกไปคล้องช้างป่า การจัดการระบบการปกครองในการไปคล้องช้าง ข้อปฏิบัติหลังจับช้างป่าได้ และข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนเลี้ยงช้างที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการออกไปคล้องช้างป่า กฎหรือข้อปฏิบัติเหล่านี้ ชาวช้างเรียกว่า “การเข้าปะกา” ทุกคนทุกฝ่ายต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ผู้ใดละเมิดอาจถึงตายได้ จำแนกเป็น ๓ ประเภทคือ ข้อปฏิบัติของผู้ที่ออกไปคล้องช้างป่า ข้อปฏิบัติสำหรับผู้ที่อยู่ที่บ้าน และการเบิกไพร (ก) ข้อปฏิบัติของผู้ที่ออกไปคล้องช้างป่า^{๙๓} มีทั้งหมด ๒๒ ข้อ ดังนี้ (๑) ห้ามแต่งกายสวยงาม ให้ใส่เสื้อผ้าเก่าๆ (สมัยโบราณห้ามใส่เสื้อ) (๒) หลังพิธีเช่นหนังปะกาแล้ว ห้ามขึ้นเรือนของตนอีกจนกว่าจะกลับมา และอัญเชิญหนังปะกาขึ้นไว้บนศาล (๓) ห้ามยุ่งเกี่ยวกับสตรีโดยเด็ดขาด ใครฝ่าฝืนจะถูกเสือกคาบไปกิน (๔) ห้ามใช้ผ้าขาวม้าโพกศรีษะขณะเดินทาง (๕) ต้องเคารพและเชื่อฟังหมอเฒ่าอย่างเคร่งครัด (๖) พูดกันโดยภาษาป่า หรือภาษาผีเท่านั้น ห้ามพูดภาษาพื้นบ้าน (๗) ห้ามพูดเท็จหรือมีความลับต่อกัน (๘) หมอช้างคนอื่นๆ ต้องเข้านอนหลังหมอเฒ่า ก่อนนอนต้องกราบไหว้หนังปะกา และครุบา (๙) เมื่อสูบบุหรี่ต้องบังแสงไฟ จะปล่อยให้แสงไฟให้เห็นไม่ได้ (๑๐) ห้ามคล้องเอาลูกช้างป่าที่อยู่ระหว่างติดแม่เป็นอันขาด (๑๑) ห้ามไม่ให้ร้องราทาเพลงหรือบรรเลงความสนุกสนานรื่นเริงและทะเลาะวิวาทกันตั้งแต่เดินทางไปจนกลับถึงบ้าน (๑๒) ห้ามไม่ให้เรียกชื่อเดิมถ้าเป็นหมอช้างต้องเรียกว่าปะกา ตามด้วยชื่อช้างต่อถ้าเป็นมะต้องเรียกว่า อ้าย ตามด้วยชื่อช้าง (๑๓) ห้ามไม่ให้เอานิ้ว

^{๙๓} อัจฉาภรณ์ ชมดีและคณะ, ตาราคชาศาสตร์ชาวบ้านชาวกูยเมืองสุรินทร์, (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๑๕๑ - ๑๕๓.

มือชี้สิ่งหนึ่งสิ่งใดจนนิ้วมือเหยียดตรง ให้ชี้โดยวิ่งอปลายนิ้วเข้าหาตัว (เชื่อว่าโขลงช้างป่าจะเทลิทหนีหาย) (๑๔) เมื่อหยุดพักแรมที่ใด ต้องยกเชือกปะกาลวางบนพื้นดินทุกคราว และห้ามไม่ให้ข้ามกรายเชือกปะกา (๑๕) เมื่อหยุดพักแรม กองช้างทั้งหลายจะหยุดพักอยู่ทางหัวนอนของครุบาใหญ่ไม่ได้ (๑๖) ต้องเช่นไหว้เชือกปะกาก่อนรับประทานอาหารเช้าเย็นทุกวัน (๑๗) ห้ามรับประทานเครื่องในสัตว์ (เว้นแต่ครุบาใหญ่กับหมอสวด) (๑๘) เมื่อจะรับประทานอาหารเช้าต้องให้ครุบาใหญ่รับประทานก่อน (๑๙) เมื่อนั่งในที่พักแรม ต้องเอาหนังวัวหรือหนังควายรองนั่ง ถ้านั่งนอกที่พักแรมต้องหาใบไม้รองนั่ง (๒๐) เวลาจะนอนต้องให้ครุบาใหญ่นอนก่อน หมอความจะนอนก่อนครุบาใหญ่ไม่ได้ (๒๑) เมื่อเข้าคั้งช้างป่า ห้ามไม่ให้ใส่เสื้อและนุ่งกางเกง ให้นุ่งแต่ผ้าโจงกระเบน(๒๒) มะทุกคนต้องมีเชือกผูกไม้ตีท้ายช้าง (ไม้กง) ตีไว้สำหรับผูกบันเอว เมื่อลาฝีปาดงแล้วให้เอาเชือกที่คาดเอาเผาไฟ ถ้าไม่เผาไฟ ถือว่าเป็นเสียดจันไร ข. ข้อปฏิบัติสำหรับผู้ที่อยู่ที่บ้าน (ภรรยา บุตร หลาน) (๑) ห้ามไม่ให้ปิดกวาดบ้านเรือนและที่นอน แต่ถ้ามีผิงให้หิยบใส่กระบุงหรือตะกร้าไปทิ้งให้ไกลบ้าน เชื่อว่าการปิดกวาดบ้านเรือนเหมือนการปิดกวาดโขลงช้างให้เทลิทไปไกล (๒) ห้ามขึ้นนั่งนอนบนที่นอนหมอช้าง เชื่อว่าจะเป็ลางร้าย (๓) ห้ามไม่ให้รับแขกบนเรือน ที่พื้นดินใต้ถุนเรือนได้ (๔) ห้ามตัดเล็บ ตัดผม (๕) ห้ามทาขมิ้น ทาแป้ง ผัดหน้า หรือใช้เครื่องสำอาง (๖) ห้ามสระผม หวีผม (๗) ห้ามไปนอนหรือค้างคืนที่บ้านอื่น (๘) ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวไม่ว่าหญิงหรือชาย ต้องไว้ผมยาว (๙) ถ้ามีคนมาถาม ห้ามขานรับขณะอยู่บนบ้าน ไม่ว่าจะเป็ลเวลาใด (๑๐) ให้กราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีสง เหวตา ก่อนเข้านอนทุกวัน (๑๑) ห้ามพูดเท็จ ดุด่าว่ากัน ด้วยถ้อยคำหยาบคาย (๑๒) ห้ามนุ่งผ้าใหม่ (๑๓) เวลาหุงข้าว ห้ามซักฟืนออก ให้ดินฟืนเข้าเตาเท่านั้น (๑๔) ขณะตัดหรือผ่าฟืนห้ามใช้เท้าเหยียบ ให้ฟืนจนกว่าจะขาดไปเอง (๑๕) ให้ผู้ชายที่เป็นคนในครอบครัวเอาเหล่าไปเช่นโรงปะกาทุกเดือน เดือนละครั้ง จนกว่าขบวนโพนช้างจะกลับถึงบ้าน ส่วนผู้หญิงห้ามไม่ให้ขึ้นบนโรงปะกา ข้อห้ามเหล่านี้ผู้ที่อยู่ทางบ้านต้องปฏิบัติและรักษาไว้จนกว่าผู้ที่ไปจับช้างได้กลับมาถึงบ้าน ค. เบิกไพร ในการหาพิธิเบิกไพรของครุบาใหญ่นั้นต้องใช้ภาษาป่าหรือที่เรียกว่าภาษาผีปะกาที่เรียกว่า “เซาะเปรียง” โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ ๒ ประการ คือ (๑) เป็นการแสดงความเคารพเจ้าป่าเจ้าดง บอกกล่าวให้ช่วยปกป้องคุ้มครองขบวนจับช้าง ทั้งช้างต่อ หมอความช้างจากผองภัยอันอาจเกิดขึ้น เช่น ผีสงวิญญาน สัตว์ป่า ไข้ป่า เป็นต้น (๒) เป็นการขออนุญาตเจ้าป่าเจ้าดงก่อนจะจับช้างป่า ด้วยความเชื่อและความเกรงขามว่าสรรพสิ่งในป่าดงล้วนแล้วแต่มีเจ้าของคอยคุ้มครองทั้งสิ้น จึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อขออนุญาตให้จับช้างป่าได้ โดยง่ายการประกอบพิธีเบิกไพร จัดตั้งศาลเล็กๆ สำหรับประกอบพิธีเช่นบวงสรวง โดยนำเครื่องเช่น สรวงอันประกอบด้วย อาหารที่ปรุงขึ้นจากเนื้อสัตว์ที่หามาได้ ข้าวสุก เทียน ๒ เล่ม ยาสูบ ๒ มวน กรวยใบไม้ใส่หมากพลู ๒ กรวย จัดวางบนศาล (เครื่องเช่นนี้หากไม่มีเทียนก็ไม่เป็นไร) ความ (มะ) ทุกคนต้องเอาเชือกหรือสายคาดเอวที่ผูกกับไม้ตีท้ายช้าง (ไม้กง) รวมทั้งไม้คั้นจามวางไว้หน้าศาล ครุบาใหญ่กล่าวคำบวงสรวงว่า “ตาเอย...โม ซี้ บาย...โม เนะ...ชม ออยนี้ว เจีย ลอย..โม นิง แพน เตีย เล็ก...โม ชม จับด้อม เรีย บาน เรี้อล เคนีย...ซี้จูจ เฮอย...โกน เจา โจล รัว จับ ด้อมเรีย ออย บาน..ก้อม ออย เด็จ กรุน ก้อม ออย รัวเจีย” ในการออกไปคั้งช้างของชาวกูยอาเจียงในสมัยก่อนนั้น เมื่อเดินทางถึงป่าหรือดงที่จะคั้งช้างแล้ว ครุบาใหญ่จะลงจากหลังช้างคุกเข่าให้ความเคารพพื้นแผ่นดิน และแสดงความเคารพเจ้าป่าเจ้าดง บอกกล่าวถึงจำนวนคนและจำนวนช้างในขบวนแล้วกล่าวเป็นคา

สวดซึ่งเป็นมนต์คาถา “โอมเพนิท เบิกเพนท แยกปะกาทวม งวมพระธรณีสิทธิสวาหะ”^{๙๔} เมื่อทำพิธี เบิกไพรแล้ว ขบวนจับข้างเดินทางต่อไป ชาวภูยอาเจียงให้การเคารพและนับถือเชือกปะกาเป็นอย่างมาก ในการสวดคาถาซึ่งเชื่อว่าศักดิ์สิทธิ์นั้นต้องกระทำอย่างเคร่งครัด เคารพนบถนอบ ในการยกหรือ ถือเชือกปะกาเพื่อวางลงบนพื้นดินและการนำเชือกปะกากลับขึ้นไปไว้บนหลังข้าง ต้องกระทำด้วยความเคารพและเต็มไปด้วยความเชื่อ แหล่งที่ชาวภูยอะเจียงนิยมไปคล้องข้างมากที่สุด คือ บริเวณป่าตง ดิบของประเทศกัมพูชาแถบเสียมราฐ พระตะบอง ง. เครื่องมือในการออกไปคล้องข้าง เครื่องมือและ อุปกรณ์ต่างๆ ประกอบไปด้วย หนังสปะกา เป็นที่สิงของดวงวิญญาณ ปู ยา ตา ยาย ครูบาอาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายทามคหรือทาม สลก หรือ ซอก ชนัง โยง สนามมูก ไม้คั้นจาม ไม้งัก กاهرัน หรือ เตื่อง และสะเนงเกล

๒) การจัดระบบการปกครองในการไปคล้องข้าง การออกไปคล้องข้างป่าแต่ละครั้ง มี

การจัดวางตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ ดังนี้ (๑) มะหรือจา มีหน้าที่เป็นผู้ช่วยควาญข้าง (๒) หมอสะเตียง หรือสะเตียง เป็นผู้ที่มีความชำนาญในการควบคุมข้างและมีประสบการณ์ในการจับข้างป่ามาแล้ว มีความรู้เรื่องภาษาป่า (๓) หมอสะด้า หรือ “หมอใหญ่” ทำหน้าที่ในตำแหน่งควาญข้าง เรียกว่า ควาญ เบื้องขวา ซึ่งมีฐานะสูงขึ้นมาอีก มีความสามารถและประสบการณ์จับข้างป่า ๑๑ - ๑๕ เชือก (๔) ครูบา เป็นหมอข้างใหญ่ เป็นหัวหน้าในกลุ่มหมอข้าง ครูบาอาจได้รับอนุญาตจากครูบาใหญ่ให้คล้องข้างตามลาพึงได้ (๕) ครูบาใหญ่ (ภาษาผีปะกาเรียกว่า กาลหลวงพืด) เป็นหมอข้างใหญ่สูงสุด บางทีเรียกว่า “ปติยาย” หรือ “บัตติยาย” หรือ “หมอเฒ่า” เป็นหัวหน้าใหญ่ ครูบาใหญ่เป็นผู้ประกอบพิธีทางไสยศาสตร์ทุกพิธี เป็นผู้พิพากษาเมื่อเกิดกรณีพิพาทเรื่องข้างเป็นผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจทุกประการ ในการออกจับข้างป่า เป็นผู้ป้องกันภัยอันตรายจากภูตผี ปีศาจ การพิจารณาเลื่อนลำดับตำแหน่ง ขึ้นอยู่กับความสามารถในการจับข้างเป็นสำคัญ มีข้อปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ในช่วงของการออกจับข้างป่า ดังนี้ (๑) ทุกคนจะต้องเคารพเชื่อฟัง และคอยรับใช้หมอเฒ่าให้ได้รับความสะดวกสบายตลอดเวลาให้ หมอเฒ่านอนก่อน ทุกคนจึงจะนอนได้ (๒) หมอสะด้า หรือหมอใหญ่ ทาหน้าที่หัวหน้าขมรมเล็กๆ จะมีสิทธิพิเศษซึ่งลูกจ้างในขมรมต้องเชื่อฟัง และรับใช้หมอสะด้า เช่นเดียวกับหมอเฒ่า (๓) เวลา รับประทานอาหาร ต้องให้หัวหน้าเริ่มรับประทานก่อน ลูกน้องจึงจะรับประทานได้ (๔) เวลานอน หมอสะด้านอนด้านขวาหมอสะเตียงนอนข้างซ้าย หมอจาและหมอมะนอนด้านปลายเท้า ให้หมอสะด้า นอนก่อน ผู้อื่นจึงนอนได้

ในหัวข้อนี้จากการลงเก็บข้อมูลภาคสนามพบประเด็นปัญหาตำแหน่งระดับสูง คือ ครูบา และครูบาใหญ่ กำลังจะหมดไป ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อคชศาสตร์ในอนาคต นายกิติเมศวร์ รุ่งธนเกียรติ นายกองการบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ให้ความเห็นในการรักษาสืบทอดคชศาสตร์ว่า “ตอนนี้ครูบาเหลือน้อยเต็มที (ตำแหน่งสูงในการคล้องข้างป่า) เคยเสนอแนวคิดในช่วง ครม.สัญจรกับท่านปลัดกระทรวง เหมือนกันว่า น่าจะจัดตั้งคู่มือคล้องข้าง เพราะตอนนี้ข้างป่าล้นแล้ว มันจะมีข้างนักเลงนำโขลงออก อาละวาด ถ้ามีการโยกเอาข้างป่ามาเป็นข้างบ้าน แล้วจากข้างบ้านเป็นข้างลาดตระเวน”^{๙๕} ใน

^{๙๔} อ่างแล้ว มีว ศาลางาม,

^{๙๕} นายกิติเมศวร์ รุ่งธนเกียรติ, "เที่ยวสุรินทร์ ถิ่นข้าง กับขบวนแห่งสุดท้ายและเลี้ยงข้างใหญ่ที่สุดในโลก".

ประเด็นนี้ถ้าทำได้นอกจากจะลดความกดดันของการกำกับควบคุมข้างป่าแล้วยังจะส่งผลดีต่อการสืบทอดคชศาสตร์ได้ด้วย เพราะตำแหน่งการจับข้างป่าต่างๆ พิจารณาจากคุณสมบัติประสบการณ์ในการจับข้างป่าได้เป็นสำคัญ

๓) ข้อปฏิบัติหลังจับข้างป่าได้ หลังจับข้างป่ามาได้ชาวภูยอาเจียงมีแนวปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

(๑) พิธี “สะปะข้างป่า” เพื่อปัดรังควาญไล่ผีป่าเขมรที่เรียกว่า “มะเร็งกงเวียร”^{๙๖} เป็นพิธีอันเชิญผีสิง นางไม้ผีป่า ผีดงทั้งหลายออกจากข้างป่า ให้กลายเป็นข้างบ้านอยู่ในความอารักขาของ “ผีปะกา” พร้อมทั้งบอกกล่าวกับเทพยดา เทพอารักษ์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายว่าถึงเวลาแล้วที่พวกตนจะเดินทางกลับบ้าน เพื่อความสวัสดิภาพของพวกที่มากล้องข้าง (๒) การฝึกข้างของชุมชนคนเลี้ยงช้างสุรินทร์ การฝึกข้างของชาวภูย อาจแบ่งได้เป็น ๓ ระยะดังนี้ ระยะที่ ๑ การฝึกข้างจะทำขึ้นภายหลังจากกลับจากจับข้างป่ามาได้ประมาณ ๙ - ๑๐ มีการเช่นสรวงหนังปะกาของแต่ละคน จัดพื้นที่สนามฝึกข้าง เช่นพระภูมิเจ้าที่ แล้วเริ่มกระบวนสวม “ปลอกขา” ข้างป่าเชลยทั้งคู่หน้าและคู่หลัง ทำควบคู่ไปกับการไล่ผีป่าและสวมปลอกขาให้ข้างที่ละเชือกแล้วนำไปผูกไว้ที่เดิม ระยะที่ ๒ หลังจากปล่อยข้างป่าที่ใส่ปลอกแล้วประมาณ ๓ วัน หมอข้างจะพาข้างป่าเชลยมาเข้าเขื่อน เพื่อถอดปลอกขาแล้วก็เลือกฝึกตามใจชอบเพราะระยะนี้ข้างเริ่มเชื่องแล้ว หลังจากฝึกเสร็จก็นำข้างมาเข้าเขื่อนเพื่อสวมปลอกขาแล้วนำไปผูกไว้ตามเดิม ในระยะนี้จะใช้ข้างต่อคอยควบคุมและเป็นแบบอย่างอยู่เสมอ ใช้เวลาประมาณ ๑ เดือน แต่ถ้าเป็นข้างที่ดื้อก็ใช้เวลาฝึก ๒ - ๓ เดือนจึงจะเชื่อง มีภาษาที่ใช้บอกคำสั่งสำหรับใช้ข้างปฏิบัติตามนั้น ต้องใช้ภาษาเฉพาะ เช่น คุณ-ถอย เฮา-หยุด ตрум-นอน เป็นต้น ระยะที่ ๓ เป็นระยะที่หมายถึงการฝึกข้างป่าซึ่งขณะนี้ได้กลายเป็นข้างที่มีความเชื่องและความชำนาญเฉพาะอย่าง การฝึกในระยะนี้อาจแยกได้เป็น ๒ กรณี คือ กรณีแรกถ้าหากเจ้าของข้างไม่ต้องการขายข้าง แต่จะเลี้ยงให้เป็นข้างต่อเพื่อใช้ในการคล้องข้างครั้งต่อไป จะมีการบำรุงข้างให้มีร่างกายสมบูรณ์จะไม่พยายามใช้ข้างให้ทำงานด้านอื่นเลย นอกจากยกของแบกของเล็กน้อยเท่านั้น กรณีที่สองถ้าหากมีการซื้อขายข้าง ผู้ซื้อจะเป็นผู้ฝึกในขั้นนี้เช่น ถ้าผู้ซื้อต้องการซื้อข้างเพื่อไปลากซุง เขาก็จะหัดให้ชำนาญในการลากซุงโดยเฉพาะ เป็นต้น (๓) การดูแลข้างของชุมชนคนเลี้ยงช้างสุรินทร์ ข้างเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ ทุกบ้านที่เลี้ยงข้างจะมีศาลปะกาประจำบ้าน และจะต้องเลี้ยงข้างสืบทอดกันมาเรื่อยๆ จนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน ถ้าเลิกเลี้ยงจะผิดปะกา ครอบครัวจะไม่อยู่เย็นเป็นสุข เมื่อคนในครอบครัวจำเป็นต้องเดินทางออกจากหมู่บ้านไม่ว่าจะไปทำงานต่างจังหวัด ไปสมัครงานไปค้าขายหรือเรียนต่อ ก่อนออกเดินทางจะทาพิธีเช่นไหว้ปะกา จะประสบความสำเร็จและเดินทางปลอดภัยทุกคน เมื่อกลับมาถึงบ้านแล้วต้องทาพิธีเช่นไหว้ตามที่ได้บนบานเอาไว้ หรือถ้าบ้านไหนแต่งงานแต่งงานสัก ก็จะต้องเช่นไหว้ศาลปะกา เพื่อเป็นการบอกกล่าวเช่นเดียวกัน จะทำให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุขและมีความเจริญรุ่งเรือง

๔) ข้อปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนเลี้ยงข้างที่เปลี่ยนแปลง วิถีความเป็นอยู่ของชาวภูยเริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างมากหลังการสร้างเส้นทางรถไฟผ่านสุรินทร์ ดังข้อมูลที่ว่า “หลังจากที่รัฐบาลตัดเส้นทางรถไฟเข้าสู่บริเวณจังหวัดสุรินทร์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ปรากฏว่ามีสินค้าจากโรงงาน

^{๙๖} ชื่น ศรีสวัสดิ์, การเลี้ยงช้างของชาวไทย-ภูย (ส่วย) ในจังหวัดสุรินทร์, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเจมส์ เอชดับเบิลยูทอมสัน, ๒๕๒๙), หน้า ๑๑๕.

เข้ามามีบทบาทต่อชุมชนชาวกูย...การค้าขายที่ใช้เงินทำให้ระบบเงินตราเป็นสิ่งจำเป็น และมีผลกระทบต่อน้ำใจของผู้คนลดลง...ที่สำคัญมากที่สุดคือ การละทิ้งวัฒนธรรมของชาวกูยในอดีตไป เช่น ภาษาพูด ประเพณีแห่ตะกวด”^{๙๗} การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตคนทุกกลุ่ม รวมถึงกลุ่มคนเลี้ยงช้าง ซึ่งต้องปรับตัวอย่างมาก จากการเลี้ยงช้างรับจ้างดาเนินชีวิตภายในชุมชน ต้องออกแสวงหาทรัพย์ยังต่างแดน เกิดมหกรรมช้างเตะฟุตบอล การแสดงช้างตามสถานที่ต่างๆ ฯลฯ เมื่อเกิดปัญหาความไม่สมดุลระหว่างวิถีช้างกับวิถีเมืองจึงทำให้เกิดโครงการนาช้างคืนถิ่น โดยมีศูนย์คชศึกษารองรับ แต่เมื่อโครงการเดิมไม่เพียงพอต่อการรับมือกับปัญหาช้างสมัยใหม่ได้เพียงพอ จึงทำให้เกิดโครงการคชอาณาจักรเปิดโลกใหม่สร้างทางเลือกให้กับชุมชนคนเลี้ยงช้างมากยิ่งขึ้น ดังนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ให้ข้อมูลที่เป็นแนวทางของช้างในจังหวัดสุรินทร์ในอนาคตว่า “สุรินทร์ได้รับงบประมาณจากรัฐดาเนินการ “เนรมิต “โลกของช้าง” สุดยิ่งใหญ่หนึ่งเดียวในโลก (Elephant World) คาดว่าจะแล้วเสร็จสามารถเปิดเข้าชมได้ ในวันช้างไทย เดือนมีนาคม ๒๕๖๓ โครงการนี้จะป็นนิเวศน์ของประเทศไทย สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในประเทศไทยได้มากยิ่งขึ้น ”^{๙๘} นอกจากนี้นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “ศูนย์คชอาณาจักรจะมี ๓ ส่วนใหญ่คือ หอดูช้าง มิวเซียม และลานวัฒนธรรม ส่วนที่เป็นลานวัฒนธรรมสามารถนั่งและดูการคล้องช้างได้ ทำให้ได้รับรางวัลยูเนสโก” จากการลงสังเกตข้อมูลภาคสนามและเก็บข้อมูลสัมภาษณ์กลุ่มคนเลี้ยงช้างที่บ้านกระโพธิ์ ตากลาง ตาทิตย์ หนองบัว ศูนย์คชศึกษา และโครงการคชอาณาจักร ได้ข้อมูลดังนี้ นายนิรุติ ศาลางามเจ้าของช้างที่เข้าร่วมโครงการศูนย์คชอาณาจักรได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ไว้ว่า “การเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์รุ่นพ่อถอยหลังไปเลี้ยงช้างเพื่อใช้งานในบ้านหรือในหมู่บ้าน การซื้อขายก็ซื้อขายกันในกลุ่มคนเลี้ยงช้างหรือในกลุ่มญาติกันเอง ส่วนมากช้างที่ได้มาก็เป็นมรดกตกทอดจากพ่อแม่สู่ลูก แต่ปัจจุบันเปลี่ยนไปเป็นการเลี้ยงช้างเพื่อธุรกิจมากขึ้น คือ คนที่มีเงินอยากเลี้ยงช้างเพราะเห็นว่าคนมีช้างมีรายได้ดี ก็เอาเงินมาซื้อช้างจ้างคนอื่นเลี้ยงให้ก็มี จากนั้นก็นำช้างไปหากินข้างนอกเพื่อสร้างรายได้ให้ตัวเอง เช่น ไปแสดงในสวนสัตว์ต่างๆ ไปอยู่ในปางช้าง เดินขายสินค้า หรือไปอยู่ในสถานที่ที่มีนักท่องเที่ยว เป็นต้น แต่ทุกวันนี้รายได้เริ่มลดลง นับตั้งแต่มีกฎหมายที่เกี่ยวกับช้างออกมา เช่น การซื้อขายช้างก็ทำได้ลำบาก ช้างต้องไปขึ้นทะเบียนให้ถูกต้อง ฝรั่งนักท่องเที่ยวก็ไม่ค่อยนิยมนั่งช้างเพราะมีการรณรงค์เรื่องการทรมานสัตว์ ทำให้คนเลี้ยงช้างหากินลำบาก ช้างไม่มีงานก็ไม่มีเงินซื้ออาหารให้ช้าง ต้องนาช้างกลับบ้านร่วมศูนย์คชศึกษาบ้าง โครงการศูนย์คชอาณาจักรบ้าง เพราะที่ศูนย์ให้เงินเดือนช้างให้สถานที่เลี้ยงช้าง ผนนาช้างเข้าร่วมโครงการศูนย์คชอาณาจักร ทางศูนย์ให้เงินเดือนช้างและให้ที่ดินเลี้ยงช้างเชือกละ ๔ ไร่ เพื่อปลูกพืชสำหรับเลี้ยงช้าง ให้ที่ดินปลูกบ้าน นอกจากนี้เจ้าของช้างยังมีรายได้จากการรับงานอื่น ๆ อีก เช่น งานประเพณีต่างๆ งานบวช งานช้างสุรินทร์ งานแห่ต่างๆ เหล่านี้รายได้ที่เกิดขึ้นเป็นของเจ้าของช้าง ภายในศูนย์คชอาณาจักรมีบริการให้นั่งท่องเที่ยวช้างชมธรรมชาติได้ด้วย ก็ถือว่าเป็นโครงการที่ดี ทำให้ได้อยู่บ้านกับครอบครัว ไม่ต้องนาช้างออกไปอยู่ที่อื่น”

^{๙๗} กรมศิลปากร, ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์, หน้า ๑๐๕ - ๑๐๖.

^{๙๘} นายกิติเมศวร์ รุ่งธนิเกียรติ, "เที่ยวสุรินทร์ ถิ่นช้าง กับขบวนแห่สุดอลังการและเลี้ยงช้างใหญ่ที่สุดในโลก".

พอมิ ศาลางาม ได้กล่าวถึงการเลี้ยงช้างไว้ว่า “การเลี้ยงช้างไม่เหมือนกับการเลี้ยงสัตว์อย่างอื่น การเลี้ยงช้างมีรูปแบบการเลี้ยงที่เฉพาะตัว มีพิธีกรรมความเชื่อที่แตกต่างจากสัตว์อื่นมาก พ่อเลี้ยงช้างม ตั้งแต่จากความได้ เคยออกไปคล้องช้างกับพ่อ (ปู่) ลาบากณะการไปคล้องช้างต้องเดินทางในป่า นอนในป่า ต้องเป็นคนหูไวคล่องแคล่ว เชื้อฟังกุบาใหญ่หรือผู้ใหญ่ในขบวนที่ไปคล้องช้าง ไม่ทาผิดคำสั่งของกุบาใหญ่ มีพิธีกรรมมากมายในการไปคล้องช้าง เมื่อได้ช้างมาเลี้ยงที่บ้านแล้วก็มีพิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงช้างอีก ต้องไม่ให้ผิดระเบียบหรือข้อกำหนดที่ตั้งไว้ การเลี้ยงสัตว์อื่นเช่นเลี้ยงหมูเลี้ยงแมวในบ้าน ไม่ต้องมีพิธีกรรมและข้อห้ามเหมือนการเลี้ยงช้าง ทั้งนี้เพราะเราถือว่าช้างเป็นสัตว์ใหญ่เป็นสัตว์ที่พิเศษหรือเป็นสัตว์มงคลนั่นเอง” จากข้อมูลภาคสนามในเบื้องต้น ทำให้มองเห็นว่าธุรกิจทุนนิยมได้ทำลายระบบชีวิตคนเลี้ยงช้างแบบดั้งเดิม ความผูกพันระหว่างคนกับช้างก็เปลี่ยนไป บีบคั้นให้เขาเป็นต้องออกแสวงโชคในต่างแดน เมื่อเส้นทางแสวงโชคคับแคบลงต้องนำช้างกลับบ้านเข้าร่วมศูนย์คชศึกษาบ้าง โครงการคชอาณาจักรบ้าง เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาชีวิตที่ดี ในอดีตการคล้องช้างต้องเสี่ยงชีวิต รอนแรมในป่า ยากลำบากทั้งคนเดินทางและคนอยู่ที่บ้าน ด้วยกฎระเบียบที่เข้มงวด การเลี้ยงช้างและฝึกช้างก็ยุ่งยากลำบากไม่แพ้กัน สิ่งเหล่านี้จึงสร้างความผูกพันคนเลี้ยงช้างที่ลึกซึ้ง มีระเบียบพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องมากมาย ซึ่งต่างกับการเลี้ยงช้างเชิงธุรกิจในปัจจุบัน ทุกอย่างจบลงอย่างง่ายตายด้วยระบบเงินตรา ด้วยเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็ความยุ่งยากของวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ความสะดวกสบายด้วยระบบทุนนิยม สภาพโครงสร้างทางภูมิศาสตร์ ความเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย ฯลฯ ย่อมผลักดันให้การดำเนินชีวิตของกลุ่มคนเลี้ยงช้างเปลี่ยนแปลงและปรับตัวเพื่อรอดอย่างมาก โดยเฉพาะการปรับตัวเข้ากับโลกทุนนิยม โลกยุคใหม่ ซึ่งโลกยุคดังกล่าวมีพื้นที่สำหรับการดำรงชีวิตของกลุ่มคนเลี้ยงช้างน้อยลงไปเรื่อย ๆ

๔.๓.๒ วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์

จากการวิเคราะห์พบว่ารูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์เป็นรูปแบบการเลี้ยงช้างที่มีกฎเกณฑ์ ความรับผิดชอบที่ประกอบด้วย (๑) หลักธรรมในพระพุทธศาสนาคือหลักความเมตตา ความอดทน หลักธรรมดังกล่าวถูกใช้อย่างมากสำหรับการดำเนินชีวิตร่วมกันของสิ่งมีชีวิต ไม่เพียงแต่คนกับช้างเท่านั้น การปฏิบัติต่อกันระหว่างคนต่อคน หรือคนต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหมดทั้งมวลย่อมอาศัยหลักแห่งเมตตาธรรมต่อกันจึงจะอยู่อย่างเกื้อกูลกัน มีความเห็นอกเห็นใจกัน ให้ความรัก ความสงสารต่อกัน มีไมตรีต่อกัน ไม่เอาเปรียบ ไม่เบียดเบียนข่มเหงกัน และมีความอดทนอดกลั้นเมื่อยามมีการกระทบกระทั่งกัน สิ่งมีชีวิตทุกชนิดมีพื้นจิตอย่างเดียวกัน คือ รักตัวกลัวตาย คุณธรรมชุดนี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งและใช้ได้ไม่จำกัดกาล และเกิดผลดีต่อการอยู่ร่วมกันของสิ่งมีชีวิตเสมอ (๒) รูปแบบกฎเกณฑ์ที่กลุ่มชนคนเลี้ยงช้างได้วางไว้เป็นหลักคือความเชื่อความศรัทธาใน “ปะกำ” เป็นรากฐานให้กับระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติเกี่ยวกับช้างทั้งหมด ที่คนเลี้ยงช้างและคนในครอบครัวต้องปฏิบัติตาม ความเชื่อในปะกำหรือเชือกปะกำเป็นสิ่งสำคัญมากเป็นอุปกรณ์มงคลชั้นสูงที่ใช้ในการคล้องช้างป่า จึงมีการเก็บรักษาไว้อย่างดีที่ศาลปะกำเชือกปะกำ ส่วนใหญ่ทำมาจากหนังควายสามเส้นมาพันเกลียวกันคนที่จะทำเชือกปะกำกรีดหนังควายได้ จะต้องเป็นครูบาหรือหมอช้างเท่านั้นเชือกปะกำ มีความสำคัญมากถ้าเช่นไหว้ไม่ดี ก็จะทำให้เกิดความอัปมงคล เหตุร้าย กับทั้งคนและช้างของตัวเอง และกฎเกณฑ์อีกอย่างหนึ่งที่กลุ่มคน

เลี้ยงช้างต้องปฏิบัติก็คือ (๓) “คะลำ” เป็นข้อห้ามในการกระทำแสดงออกต่างๆ หรือสิ่งต้องห้าม ต้องเว้น ห้ามประพฤติปฏิบัติ ไม่สมควรที่จะกระทำ ทั้งกาย วาจาและใจ หากละเลย หรือล่วงละเมิดจะเป็นอัปมงคล เป็นบาปกรรม นาความเสื่อมเสีย และอาจเกิดอันตรายแก่บุคคลที่ฝ่าฝืนรวมทั้งมีผลต่อสังคมที่อยู่ด้วย ดังนั้นคะลำจึงเป็นดังมาตรการหรือข้อห้ามในการควบคุมความประพฤติของคนเลี้ยงช้างและเป็นกฎเกณฑ์ในการจัดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนคนเลี้ยงช้างอีกด้วย ข้อคะลำที่สำคัญที่สุดก็คือคนเลี้ยงช้างหรือครอบครัวของคนเลี้ยงช้างต้องไม่พุดหยาบคายต่อช้างและต้องซื่อสัตย์สุจริตต่ออาชีพคนเลี้ยงช้างและต้องไม่ผิดลูกผิดเมียคนอื่น หลักความเชื่อในปะกำและหลักคะลำจึงเป็นกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างสุรินทร์ เนื่องจากชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์มีหลักในการเลี้ยงช้าง การฝึกช้างและการนาช้างออกทางงานหรือจัดการแสดงช้างในสถานที่ต่างๆ การขายผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับช้างแก่นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจทั่วไป ทำให้คนเลี้ยงช้างหรือคนที่มีช้างไว้ในครอบครองมีรายได้พอเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัวได้ และจากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตความรับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยงช้าง พบว่าชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์มีรูปแบบการเลี้ยงช้างและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตในอาชีพการเลี้ยงช้างโดยอาศัยหลักธรรมทางพุทธศาสนา และหลักความเชื่อเกี่ยวกับปะกำและข้อคะลำต่าง ๆ ในการเลี้ยงช้างหรือการปฏิบัติต่อช้าง ทำให้ช้างมีสถานะเป็นหนึ่งในสมาชิกของครอบครัวช้างเป็นเหมือนลูก เป็นเหมือนพี่น้องและเป็นเหมือนบิดามารดาของคนเลี้ยงช้างหรือครอบครัวที่มีช้าง รูปแบบการเลี้ยงช้างของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์จึงมีรูปแบบแตกต่างไปจากการเลี้ยงสัตว์อื่น ๆ กระแสแนวคิดใหม่เกี่ยวกับ “ช้างเสรี” ส่งผลกระทบต่ออาชีพคนเลี้ยงช้างมากน้อยเพียงใด ในประเด็นนี้มุมมองของคนโลกสวยยังอยู่คนละด้านกับกลุ่มคนที่เลี้ยงช้างที่มีมาตั้งแต่โบราณกาล มองจากแง่มุมของชาวช้าง คนที่มีความสามารถในการจับช้างป่า ตลอดถึงการนาช้างป่ามาฝึกฝนจนเชื่อสามารถช่วยงานได้ นับว่าเป็นคนที่มีคาถาอาคมและความสามารถสูง เป็นบุคคลที่ได้รับความยกย่องเชิดชู และถือเป็นความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ในชีวิตก็ว่าได้ ในช่วงเวลาที่เพิ่งผ่านมากการเป็นผู้มีฝีมือในจับช้างเผือกแล้วขึ้นนาวายในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็ได้รับการอวยยศ คนที่มีความสามารถในการจับช้างป่าได้จึงเป็นคนที่พิเศษกว่าคนทั่วไป หากกฎหมายระเบียบ แบบแผนข้อบังคับ มิใช่เครื่องมือจากัดสิทธิ์ลดทอนเสรีภาพ แต่เป็นสิ่งที่เกื้อกูลอำนวยความสะดวกให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติภาพ ฉันทิ ไช้และตะขอ ก็มีไช้เครื่องมือจองจ่าหรือสัญลักษณ์แห่งทหารูณกรรม หากแต่เป็นอุปสรรคในการฝึกและกำกับควบคุมช้างให้อยู่ร่วมกับมนุษย์ได้อย่างผาสุก ฉันทิ การนำช้างป่ามาฝึกให้เป็นช้างบ้านและเลี้ยงดูด้วยความรักเสมือนสมาชิกในครอบครัว เป็นกิจกรรมสำคัญในการดำเนินเพื่อชีวิตรอดของมนุษย์กลุ่มหนึ่งที่ชื่อว่า “กวยอาเจียง” ความเป็นอยู่ร่วมกันพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับช้างมีมาก่อนแนวคิดเรื่องช้างเสรีหลายศตวรรษ คงต้องให้เวลาพอสมควรในจุดบรรจบระหว่างแนวคิด “กลุ่มช้างเสรี” กับ “กลุ่มช้างเลี้ยง” ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้ดูจะนำไปสู่วิกฤตน้อยกว่าปัญหาว่า ลูกหลานของกลุ่มคนเลี้ยงช้างให้ความสนใจในอาชีพคนเลี้ยงช้างน้อยลง ซึ่งเมื่อขาดทายาทสืบต่อวิถีคนเลี้ยงช้างจะเป็นไปอย่างไรในอนาคต จะอย่างไรก็ตาม “กวยอาเจียง” กลุ่มคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ ไม่เพียงแต่จัดว่าเป็นสัมมาชีวะที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว หรือมีความแปลกแตกต่างจากสัมมาชีพกลุ่มอื่นๆ ของคนบนเปลือกโลกนี้เท่านั้น หากแต่ยังสะท้อนคุณค่าและความหมายแห่งภูมิปัญญาด้านคชศาสตร์ที่ลึกซึ้งอีกด้วย

๔.๔ องค์ความรู้

จากการศึกษาเกี่ยวกับสัมมาชีพของคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ สามารถสรุปประเด็นเป็นองค์ความรู้ในการศึกษาวิจัยซึ่งสามารถนำไปต่อยอดในการพัฒนาสัมมาชีพได้ดังต่อไปนี้

ประเด็นที่หนึ่ง พัฒนาการของโลกยุคใหม่ ได้เปลี่ยนแปลงเปลือกโลกให้มีพื้นที่สำหรับกลุ่มคนเลี้ยงช้างเหลือน้อยลง ทุนนิยมผลักดันให้กิจกรรมของกลุ่มคนเลี้ยงช้างกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือสินค้าบริการแห่งยุคสมัย หมู่บ้านช้างเป็นแหล่งสัมมาชีพในอีกรูปแบบหนึ่งที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวตลอดถึงการอบรมสั่งสอนสืบทอดภูมิปัญญาคชศาสตร์ที่มีมาตั้งแต่บรรพกาลประยุกต์เข้ากับความรู้สมัยใหม่เพื่อชีวิตรอดจึงเป็นความจำเป็น กอปรกับอุปนิสัยดั้งเดิมของชุมชนชาวกูยที่รักอิสระ ชอบผจญภัย รักความเป็นธรรมชาติ ไม่ชอบการเอาใจเอาเปรียบ เอื้อเฟื้อ โอบอ้อมอารี ฯลฯ ทำให้กลุ่มกูยอาเซียนเป็นนักบริการที่ดี ไม่มุ่งหวังเพียงกำไรและขาดทุนด้วยระบบเงินตรา ให้การบริการด้วยความเต็มใจ จึงสร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว ทำให้เกิดรายได้หมุนเวียน กลับไปหล่อเลี้ยงกลุ่มคนเลี้ยงช้างรวมถึงการเลี้ยงดูช้างให้อุดมสมบูรณ์ มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต

ประเด็นที่สอง ช้างในฐานะแหล่งท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ หมู่บ้านช้างคือแหล่งท่องเที่ยวสำคัญบนเส้นทางการท่องเที่ยว ๑ ช่อง ๒ แผ่นดิน ระหว่างนครวัด-นครธม กับโลกของช้างจังหวัดสุรินทร์ เป็นสิ่งมหัศจรรย์ (amazing) ๓ ประการรวมกัน ความเป็นเมืองช้างของจังหวัดสุรินทร์ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้าสู่ประเทศไทยได้จำนวนไม่น้อยต่อปี สร้างรายได้ให้กับประเทศและจังหวัดมหาศาล ดังนั้น ช้างจึงเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญและสร้างความมั่งคั่งยั่งยืนให้กับประเทศ

ประเด็นที่สาม ฝึปะกำ ซึ่งเป็นแกนกลางเชื่อมโยงวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิตทุกมิติเข้าด้วยกัน ดังนั้น ฝึปะกำ จึงเป็นแม่บทในการกำหนดรูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อสังคม เกิดเป็นระเบียบแบบแผน ข้อปฏิบัติหลายประการที่เป็นข้อห้าม ข้อขะล่ำ มนต์คาถา ตลอดถึงเครื่องมือหรือพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับช้าง เช่น พิธีการเข้าประกำ เสาะเพรียง สะปะช้างป่า เป็นต้น ทุกขั้นตอนล้วนเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ครอบคลุมนกยูงอาเซียนทั้งหมด

ประเด็นที่สี่ ปัจจุบันกลุ่มคนเลี้ยงช้างมีการปรับตัวในการดำรงชีวิตให้เข้ากับโลกสมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยตระหนักถึงการเป็นนักบริการที่ดี บนพื้นฐานความสุจริตและรับผิดชอบต่อ รักษาคุณค่าและความหมายแห่งภูมิปัญญาคชศาสตร์ไว้ได้

ประเด็นที่ห้า ทางเลือกทางรอด ในปัจจุบันหลังการนำช้างคืนถิ่น กลุ่มคนเลี้ยงช้างมี ๓ ทางเลือก คือ ๑) ศูนย์คชศึกษา ๒) โครงการคชอาณาจักร และ ๓) อยู่อย่างเสรีในวิถีดั้งเดิม ในขณะเดียวกันกับปัญหาใหม่ที่กำลังเกิดขึ้น เช่น กฎหมายเกี่ยวกับช้างและกระแสแนวคิดช้างเสรีของกลุ่มอนุรักษ์ช้างและสิ่งแวดล้อมเพื่อนำช้างกลับสู่ธรรมชาติ จะส่งผลกระทบต่อกลุ่มสัมมาชีพคนเลี้ยงช้างดั้งเดิมมากน้อยเพียงใด ตลอดถึงเงื่อนไขปัจจัยต่างๆ ของโลกหลังยุคใหม่จะนำกลุ่มคนเลี้ยงช้างไปสู่บทสรุปของในอนาคตอย่างไร เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงสัมพันธ์เกี่ยวกับองค์ความรู้ที่กล่าวมา จึงสรุปเป็นแผนภูมิ ๔.๑ ดังนี้

แผนที่ ๔.๔

ชุมชนเลี้ยงช้างบ้านกระโพ ตากลาง หนองบัว ทาติตย์^{๑๐๐}

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเกี่ยวกับสัมมาชีพและความสุขจิตของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์สามารถนำไปต่อยอดสร้างมูลค่าเพิ่มทางด้านสังคม ชุมชน สามารถก่อให้เกิดวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และสร้างเศรษฐกิจให้เกิดแก่ชุมชนคนเลี้ยงช้างและชุมชนใกล้เคียงได้

^{๑๐๐}ภาพภาคสนามจาก ปตท.ชุมพลบุรี อาเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓.

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) ศึกษาหลักสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ ๒) ศึกษารูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ ๓) วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้แนวคิด ๑)หลักสัมมาชีพชุมชน ๒) รูปแบบและกระบวนการสร้างสัมมาชีพชุมชน ๓) ความสุจริตและความรับผิดชอบต่อชุมชนเป็นกรอบการวิจัย พื้นที่วิจัย คือชุมชนคนเลี้ยงช้างในตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ กลุ่มคนเลี้ยงช้าง ข้าราชการ ผู้นำท้องถิ่น ในตำบลกระโพรวม ๑๕ คน โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี ๒ ชนิด คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสังเกต วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาแล้วเขียนพรรณนาเชิงบรรยาย ผลการวิจัยมีข้อสรุปดังนี้

๕.๑ สรุป

๑. หลักสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้แนวคิด ๑)หลักสัมมาชีพชุมชน ๒) รูปแบบและกระบวนการสร้างสัมมาชีพชุมชน ๓) ความรับผิดชอบต่อชุมชนเป็นกรอบการวิจัย พื้นที่วิจัย คือชุมชนคนเลี้ยงช้างในตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ กลุ่มคนเลี้ยงช้าง ข้าราชการผู้นำท้องถิ่น ในตำบลกระโพรวม ๑๕ คน โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี ๒ ชนิด คือแบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสังเกต วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาแล้วเขียนพรรณนาเชิงบรรยาย

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า หลักสัมมาชีพคือการประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมายเลี้ยงชีพโดยชอบธรรม ทำด้วยความสุจริต ไม่เบียดเบียนตนเองและเบียดเบียนคนอื่นถูกต้องตามหลักศีลธรรม หลักสัมมาชีพนั้นก็คือหลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมรรค ๘ คือหนทางแห่งการพ้นทุกข์ หลักสัมมาชีพ (สัมมาอาชีวะ) ในพุทธศาสนาก็คือการหาเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต เว้นจากทุจริตทั้งทางกาย วาจา และใจ ดังนี้ ๑)การเลี้ยงชีพชอบทางกาย จัดเป็นกายกรรมฝ่ายกุศล และเป็นการประกอบสัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการ ดังนี้ (๑) เว้นจากการลักขโมย ทุจริตคดโกง (๒) เว้นจากอบายมุข (๓) เว้นจากมิถฉนวนฉินชา คือ การค้าขายไม่ชอบธรรม การค้าขายที่ผิดศีลธรรม หรืออกรรมวิঘ्नฉินชา หมายถึง การค้าขายที่ชาวพุทธไม่ควรทำ ๒) การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา จัดเป็นกุศลกรรมและเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นสัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการ ดังนี้ (๑)การไม่โกหก หลอกลวงเลี้ยงชีพโดยดำเนินชีวิตอย่างมีสำจะ รักษาความสัตย์ (๒) การไม่พูดส่อเสียดเลี้ยงชีพ คือ การเว้นจากการใช้คำพูด ยุยงให้คนอื่นแตกแยกกันหรือเข้าใจผิดกัน เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง (๓)

การไม่พูดคำหยาบเลวร้าย (๔) การไม่พูดเพ้อเจ้อเลวร้าย คือ ให้อภัยจากการดำเนินชีวิตด้วยอาศัย วาจาที่ไร้สาระไร้แก่นสาร ไม่เพน ธรรมและไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เนื่องจากคำพูดที่เพ้อเจ้อนั้นทำให้ผู้ฟังหลงผิด เข้าใจผิดได้ (๕) การไม่ประจบเลวร้าย คือ เว้นจากการใช้วาจาประจบสอพอนผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง (๖) การไม่บังคับขู่เข็ญเลวร้าย วาจาที่ข่มขู่ผู้อื่นไปเพื่อการข่มขู่หรือ บังคับขู่เข็ญเพื่อแสวงหาผล ประโยชน์จากบุคคลอื่นด้วยความไม่ชอบธรรม ๓) การเลวร้ายชอบทางใจ จัดเปนมโนกรรมฝ่ายกุศลซึ่งเปนนวาทที่นำไปสู่ความสุขสงบภายใน เปนการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการ ดังนี้ (๑) การไม่โลภอยากได้ทรัพย์สินของคนอื่นเลวร้าย มีสภาพจิตที่สามารถควบคุมความโลภไว้ได้คือ ไม่โลภอยากได้ของคนอื่นในทางที่ไม่ชอบไม่ควร คิดเลวร้ายวางแผนดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกต้อง ชอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม (๒) การไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลวร้าย เปนการควบคุมสภาพจิตใจ ต่อความพยายาม ป้องกันผู้อื่นเพื่อหวังเอาแต่ประโยชน์สวนตน ใหม้จิตใจเมตตา คิดเอื้อเฟื้อประโยชน์แก่ผู้อื่น อันจะนำไปสู่การแสวงหาประโยชน์ที่ถูกต้องเหมาะสมและไม่ส่งผลกระทบต่อผู้อื่นให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย (๓) การไม่คิดเอาเปรียบคนอื่นเลวร้าย คือ เว้นจากการคิดหาโอกาสเพื่อตัดดวงเอาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นเพื่อเลวร้ายตนเอง การเลวร้ายชอบทางใจจัดเปนมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุดเพราะเปนต์นต่อให้การดำเนินชีวิตภายนอกเปนนไปแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม เพราะการกระทำภายนอกต่างๆสืบเนื่องมาจากภายในจิตใจ

การประกอบอาชีพในสังคมไม่ว่าจะเป็นอาชีพอะไรก็ตามถ้าต้องการประสบความสำเร็จในอาชีพที่ทำ ผู้ประกอบอาชีพนั้นต้องทำด้วยความซื่อสัตย์หรือซื่อตรงต่ออาชีพของตนเมื่อแต่ละคนมีความซื่อสัตย์หรือซื่อตรงต่ออาชีพตนเองไม่ ไม่ประกอบอาชีพที่เบียดเบียนตนเองและคนอื่นแล้ว เมื่อรวมกันมากขึ้นก็จะกลายเป็น “ชุมชนสัมมาชีพ” ซึ่งหมายถึง “ชุมชนที่มีการประกอบอาชีพโดยชอบซึ่งมีรายได้มากกว่ารายจ่ายโดยลดการเบียดเบียนตนเองผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ ต้องมีความสอดคล้องกับวิถีของชุมชนเพื่อความมุ่งหมายในการสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชน”

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าอาชีพคนเลี้ยงช้างเป็นอาชีพที่ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ต้องเริ่มตั้งแต่การเข้าป่าไปคล้องช้างของคนเลี้ยงช้างในสมัยก่อนที่ต้องมีความเชื่อ ความซื่อตรงและความมุ่งมั่นในการจับช้าง เมื่อได้ช้างมาแล้วก็ต้องเลี้ยงดูช้างเหมือนกับเลี้ยงดูลูกของตนเอง ช้างเป็นสมาชิกในครอบครัวที่คนเลี้ยงช้างต้องให้ความรัก ความเอาใจใส่ คนเลี้ยงช้างหรือครอบครัวคนเลี้ยงช้างมีหลักความเชื่อที่นอกจากหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับ “ปะกำ” หรือ “ผีปะกำ” นอกจากนี้ยังมีความเชื่อและหลักปฏิบัติที่เรียกว่า “คะลำ” ซึ่งเป็นเสมือนกฎเกณฑ์ที่คนเลี้ยงช้างต้องปฏิบัติตาม ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดละเมิดกฎเกณฑ์ที่วางไว้เกี่ยวกับปะกำหรือคะลำแล้ว ก็จะต้องได้รับโทษหรือทำมาหาเลี้ยงชีพไม่ก้าวหน้าไม่เจริญรุ่งเรืองได้

๒. รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ จากการศึกษาวิจัยพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ภูมิมียหลายกลุ่มด้วยกัน กลุ่มที่เรียกมี

อาชีพจับช้างและเลี้ยงช้างไว้ใช้งานเรียกว่ากลุ่ม “กวยอะจิง” คือกลุ่มชาวกวยที่มีความรู้ความชำนาญในการจับช้าง เลี้ยงช้าง ฝึกช้าง ชาวกวยอะจิงนิยมเลี้ยงช้างโดยการออกไปคล้องช้างป่าซึ่งชาวกวยเรียกว่า “โพนช้าง” และนำมาฝึกให้เชื่อง เพื่อใช้เป็นพาหนะและช้างเป็นมรดกตกทอดแก่ลูกหลาน การโพนช้างของชาวกวยใช้บ่วงบาศเรียกว่า “เชือกปะกำ” ทำจากหนังควาย เชือกปะกำเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่ามีความวิญญานของบรรพบุรุษสิงสถิตอยู่ พระสมุห์หาญ ปณญารโธ กล่าวว่า “ทุกขั้นตอนที่เกี่ยวกับเชือกปะกำ ต้องให้ความเคารพนับถืออย่างจริงจัง ห้ามลบหลู่ดูหมิ่น ห้ามเหยียบย่ำ การเก็บเชือกปะกำต้องแยกมาเก็บไว้ที่ศาลปะกำหน้าบ้าน จะนำช้างเดินทางไปในที่ต่างๆ ต้อง บอกกล่าวที่ศาลปะกำ และตอนกลับมาก็ต้องบอกกล่าวอีกเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว” รูปแบบการจับช้างป่าเพื่อมาเลี้ยงของชาวกวยอะจิงจังหวัดสุรินทร์นั้น มีตำแหน่งหรือหน้าที่ที่จะต้องรู้จัก ดังนี้คือ “หมอเฒ่า” หรือ “ครูบาใหญ่” เป็นผู้บัญชาการ รองลงมาคือ “หมอช้าง” ผู้ฝึกฝนทั้งในด้านคุณธรรมและคุณลักษณะจนรอบรู้ชำนาญในการในการจับช้าง เลี้ยงช้างและดูแลช้าง สุดท้ายคือ “ควาญ” ที่เป็นแรงงานทั่วไปคอยช่วยเหลือหมอช้างและครูบาใหญ่ การออกไปคล้องช้างของชาวกวยต้องออกไปด้วยหัวใจอันบริสุทธิ์เพราะมีข้อปฏิบัติในการออกไปคล้องช้างในป่ามากมายที่ต้องปฏิบัติทั้งผู้ที่ออกไปคล้องช้างและภรรยาที่อยู่ที่บ้านก็ต้องปฏิบัติตามกฎอันเคร่งครัดเช่นกัน ความเชื่อในหลักกฎเกณฑ์ของปะกำและคะลำจึงเป็นกระบวนการสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างสุรินทร์ ทำให้อาชีพคนเลี้ยงช้างสุรินทร์เป็นสัมมาชีพ

กฎหรือข้อปฏิบัติฝ่ายออกคล้องช้างป่าประกอบด้วย ๑) ห้ามแต่งกายสวยงาม ให้ใส่เสื้อผ้าเก่าๆ (สมัยโบราณห้ามใส่เสื้อ) ๒) หลังพิธีเช่นหนังปะกำแล้ว ห้ามขึ้นเรือนของตนอีกจนกว่าจะกลับมา และอัญเชิญหนังปะกำขึ้นไว้บนศาล ๓) ห้ามยุ่งเกี่ยวกับสตรีโดยเด็ดขาด ใครฝ่าฝืนจะถูกเสียดาบไปกิน ๔) ห้ามใช้ผ้าขาวม้าโพกศรีชะขณะเดินทาง ๕) ต้องเคารพและเชื่อฟังหมอเฒ่าอย่างเคร่งครัด ๖) พูดกันโดยภาษาป่า หรือภาษาผีเท่านั้น ห้ามพูดภาษาพื้นบ้าน ๗) ห้ามพูดเท็จหรือมีความลับต่อกัน ๘) หมอช้างคนอื่นๆ ต้องเข้านอนหลังหมอเฒ่า ก่อนนอนต้องกราบไหว้หนังปะกำและครูบา ๙) เมื่อสูบบุหรี่ต้องบังแสงไฟ จะปล่อยให้แสงไฟให้เห็นไม่ได้ ๑๐) ห้ามคล้องเอาลูกช้างป่าที่อยู่ระหว่างติดแม่เป็นอันตราย ๑๑) ห้ามไม่ให้ร้องรำทำเพลงหรือบรรเลงความสนุกสนานรื่นเริง และทะเลาะวิวาทกัน ตั้งแต่เดินทางไปจนกลับถึงบ้าน ๑๒) ห้ามไม่ให้เรียกชื่อเดิมถ้าเป็นหมอช้างต้องเรียกว่าปะกำ ตามด้วยชื่อช้างต่อ ถ้าเป็นมะ ต้องเรียกว่า อ้าย ตามด้วยชื่อช้างต่อ เช่น ช้างต่อชื่อพลายทองแดง เรียกหมอช้างว่า ปะกำทองแดง เรียกมะว่า มะอ้ายทองแดง ๑๓) ห้ามไม่ให้เอานิ้วมือชี้สิ่งหนึ่งสิ่งใดจนนิ้วมือเหยียดตรง ให้ชี้โดยวงอปลายนิ้วเข้าหาตัว (เชื่อว่าโคลงช้างป่าจะเตลิดหนีหาย)

๑๔) เมื่อหยุดพักแรมที่ใด ต้องยกเชือกปะกำลงวางบนพื้นดินทุกคราว และห้ามไม่ให้ข้ามกรายเชือก
 ปะกำ ๑๕) เมื่อหยุดพักแรม กองช้างทั้งหลายจะหยุดพักอยู่ทางหัวนอนของครุบาใหญ่ไม่ได้ ๑๖) ต้อง
 เช่นไรเชือกปะกำก่อนรับประทานอาหารเช้าเย็นทุกวัน ๑๗) ห้ามรับประทานเครื่องในสัตว์ (เว้นแต่
 ครุบาใหญ่กับหมอสวด) ๑๘) เมื่อจะรับประทานอาหารเช้าต้องให้ครุบาใหญ่รับประทานก่อน ๑๙) เมื่อ
 นิ่งในที่พักแรม ต้องเอาหนังวัวหรือหนังควายรองนั่ง ถ้านั่งนอกที่พักแรมต้องหาใบไม้รองนั่ง ๒๐) เวลา
 จะนอนต้องให้ครุบาใหญ่นอนก่อน หมอควาญจะนอนก่อนครุบาใหญ่ไม่ได้ ๒๑) เมื่อเข้าค้ำช้างป่า
 ห้ามไม่ให้ใส่เสื้อและนุ่งกางเกง ให้นุ่งแต่ผ้าโจงกระเบน ๒๒) มะทุกคนต้องมีเชือกผูกไม้ตีท้ายช้าง (ไม้
 ก) ตีดีไว้สำหรับผูกบันเอว เมื่อลาฝึกป่าดงแล้วให้เอาเชือกที่คาดเอาเผาไฟ ถ้าไม่เผาไฟ ถือว่าเป็น
 เสนียดจันไร

กฎหรือข้อปฏิบัติสำหรับผู้ที่อยู่ที่บ้าน (ภรรยา บุตร หลาน) ๑) ห้ามไม่ให้ปิดกวาด
 บ้านเรือนและที่นอน แต่ถ้ามีผงให้หยิบใส่กระบุงหรือตะกร้าไปทิ้งให้ไกลบ้าน เชื่อว่าการปิดกวาด
 บ้านเรือนเหมือนการปิดกวาดโคลงช้างให้เกล็ดไปไกล ๒) ห้ามขึ้นนั่งนอนบนที่นอนหมอนข้าง เชื่อว่าจะ
 เป็นลากร้าย ๓) ห้ามไม่ให้รับแขกบนเรือน ที่พื้นดินใต้ถุนเรือนได้ ๔) ห้ามตัดเล็บ ตัดผม ๕) ห้ามทา
 ขมิ้น ทาแป้ง ผัดหน้า หรือใช้เครื่องสำอาง ๖) ห้ามสระผม หวีผม ๗) ห้ามไปนอนหรือค้างคืนที่บ้านอื่น
 ๘) ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวไม่ว่าหญิงหรือชาย ต้องไว้ผมยาว ๙) ถ้ามีคนมาถาม ห้ามขานรับขณะอยู่
 บนบ้าน ไม่ว่าจะเป็นเวลาใด ๑๐) ให้กราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีสงฆ์ เทวดา ก่อนเข้านอนทุกวัน ๑๑)
 ห้ามพูดเท็จ ตูตว่ากัน ด้วยถ้อยคำหยาบคาย ๑๒) ห้ามนุ่งผ้าใหม่ ๑๓) เวลาหุงข้าว ห้ามชักฟืนออก
 ให้ดินฟืนเข้าเตาเท่านั้น ๑๔) ขณะตัดหรือผ่าฟืน ห้ามใช้เท้าเหยียบ ให้ฟืนจนกว่าจะขาดไปเอง ๑๕)
 ให้ผู้ชายที่เป็นคนในครอบครัวเอาเหล้าไปเช่นโรงปะกำทุกเดือน เดือนละครึ่ง จนกว่าขบวนโพนช้างจะ
 กลับถึงบ้าน ส่วนผู้หญิงห้ามไม่ให้ขึ้นบนโรงปะกำ ข้อห้ามเหล่านี้ผู้ที่อยู่ทางบ้านต้องปฏิบัติและรักษา
 ไว้จนกว่าผู้ที่ไปจับช้างได้กลับมาถึงบ้าน ถ้าผู้ที่อยู่ทางบ้านไม่ปฏิบัติตามข้อห้าม ผู้ที่ไปจับช้างยอมไม่
 ประสพผลและเกิดอันตราย

การปฏิบัติตามกฎหรือตามความเชื่อที่ว่ามากก็เพื่อให้อำนาจเหนือธรรมชาติที่พวกเขา
 เคารพนับถือได้ช่วยปกป้องอันตรายในขณะที่พวกเขาคล้องช้างอยู่ในป่า แบบแผน พิธีกรรม ข้อปฏิบัติ
 กฎเกณฑ์อันเคร่งครัดที่ชาวกวยอจึงได้สร้างขึ้นมานั้นเป็นแบบแผน กฎเกณฑ์และข้อปฏิบัติอัน
 เฉพาะเจาะจงและเคร่งครัดที่ต้องปฏิบัติให้ได้ทั้งผู้ออกไปคล้องช้างและภรรยาครอบครัวที่อยู่ที่บ้าน
 เช่นเมื่อสามีออกไปคล้องช้างในป่าและต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ความเชื่อในการคล้องช้างอย่าง
 เคร่งครัด ฝ่ายภรรยาที่อยู่ที่บ้านก็มีข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติหลายประการเช่นกัน เป็นต้นว่า ห้ามประดับ

ตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประทีนโคมต่างๆ ห้ามนั่งบนธรณีประตู ห้ามต้อนรับแขกหรือคนแปลกหน้าบนเรือน ห้ามนำผู้ชายขึ้นบนเรือนเป็นต้น แบบแผนกฎเกณฑ์และข้อปฏิบัติทั้งหลายทั้งปวงถ้าสามารถปฏิบัติได้ ก็จะส่งผลให้การออกไปคล้องช้างประสบผลสำเร็จ ถ้าปฏิบัติไม่ได้เช่นภรรยาไม่สามารถปฏิบัติตามกฎเกณฑ์หรือแบบแผนที่วางไว้ได้ ก็จะส่งผลให้การออกไปคล้องช้างของสามีไม่ประสบผลสำเร็จหรืออาจเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ แบบแผน พิธีกรรมข้อปฏิบัติทั้งหลายทั้งปวงที่ชาวกุยอจึงวางเป็นกฎไว้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความศรัทธาในพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือที่เขาเรียกว่า “ผี” อันเป็นความเชื่อในดินแดนอุษาคเนย์มาแต่โบราณ คำว่า “ผี” ในความเชื่อของชาวกุยอจึงไม่ได้หมายถึงวิญญาณหรือผี หากแต่หมายถึงอำนาจเหนือธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้

๓. วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ จากการวิเคราะห์พบว่ารูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์เป็นรูปแบบการเลี้ยงช้างที่มีกฎเกณฑ์ ความรับผิดชอบที่ประกอบด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาคือหลักความเมตตา ความอดทน นอกจากนี้ยังมีรูปแบบกฎเกณฑ์ที่กลุ่มคนเลี้ยงช้างได้วางไว้เป็นหลักคือความเชื่อความศรัทธาใน “ปะกำ” และ “คะลำ” ที่คนเลี้ยงช้างและคนในครอบครัวต้องปฏิบัติตาม ความเชื่อในปะกำหรือเชือกปะกำเป็นสิ่งสำคัญมากเป็นอุปกรณ์มงคลชั้นสูงที่ใช้ในการคล้องช้างป่า จึงมีการเก็บรักษาไว้อย่างดีที่ ศาลปะกำเชือกปะกำ ส่วนใหญ่ทำมาจากหนังควายสามเส้นมาพันเกลียวกันคนที่จะทำ เชือกปะกำ กรีดหนังควายได้ จะต้องเป็นครูบาหรือหมอช้างเท่านั้นเชือกปะกำ มีความสำคัญมากถ้าเช่นไรไหมตี ก็จะทำให้เกิดความอัปมงคล เหตุร้าย กับทั้งคนและช้างของตัวเอง และกฎเกณฑ์อีกอย่างหนึ่งที่กลุ่มคนเลี้ยงช้างต้องปฏิบัติก็คือ “คะลำ” เป็นข้อห้ามในการกระทำแสดงออกต่างๆ หรือสิ่งต้องห้าม ต้องเว้น ห้ามประพฤติปฏิบัติ ไม่สมควรที่จะกระทำ ทั้งกาย วาจาและใจ หากละเลย หรือล่วงละเมิดจะเป็นอัปมงคล เป็นบาปกรรม นำความเสื่อมเสีย และอาจเกิดอันตรายแก่บุคคลที่ฝ่าฝืนรวมทั้งมีผลต่อสังคมที่อยู่ด้วย ดังนั้นคะลำจึงเป็นดังมาตรการหรือข้อห้ามในการควบคุมความประพฤติของคนเลี้ยงช้างและเป็นกฎเกณฑ์ในการจัดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนคนเลี้ยงช้างอีกด้วย ข้อคะลำที่สำคัญที่สุดก็คือคนเลี้ยงช้างหรือครอบครัวของคนเลี้ยงช้างต้องไม่พูดหยาบคายต่อช้างและต้องซื่อสัตย์สุจริตต่ออาชีพคนเลี้ยงช้างและต้องไม่ผิดลูกผิดเมียคนอื่น หลักความเชื่อในปะกำและหลักคะลำจึงเป็นกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงช้างสุรินทร์

๕.๒ อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างสัมมาชีพของกลุ่มคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ นำไปสู่การอภิปรายผล ดังต่อไปนี้

กระแสแนวคิดใหม่เกี่ยวกับ “ช้างเสรี” ส่งผลกระทบต่ออาชีพคนเลี้ยงช้างไม่น้อยเพียงใด ในประเด็นนี้มุมมองของคนโลกสวยยังอยู่คนละด้านกับกลุ่มคนที่เลี้ยงช้างที่มีมาตั้งแต่โบราณกาล มองจากแง่มุมของชาวช้าง คนที่มีความสามารถในการจับช้างป่า ตลอดถึงการนำช้างป่ามาฝึกฝนจนเชื่อสามารถช่วยงานได้นับว่าเป็นคนที่มีคาถาอาคมและความสามารถสูง เป็นบุคคลที่ได้รับความยกย่องเชิดชู และถือเป็นความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ในชีวิตก็ว่าได้ ในช่วงเวลาที่พื้ผ่านมาการเป็นผู้มีฝีมือในจับช้างเผือกแล้วขึ้นนาถวายในสมัยรัชกาลที่ ๕ ก็ได้รับการอวยยศ คนที่มีความสามารถในการจับช้างป่าได้จึงเป็นคนที่พิเศษกว่าคนทั่วไป หากกฎหมายระเบียบ แบบแผน ข้อบังคับ มิใช่เครื่องมือจำกัดสิทธิ์สิทธิรอนเสรีภาพ แต่เป็นสิ่งที่เกื้อกูลอำนวยความสะดวกให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติภาพ ฉันท ไช้และตะขอ ก็มีใช้เครื่องมือจองจำหรือสัญลักษณ์แห่งทารุณกรรมหากแต่เป็นอุปกรณ์ในการฝึกและกำกับควบคุมช้างให้อยู่ร่วมกับมนุษย์ได้อย่างผาสุก ฉันทนั้น การนำช้างป่ามาฝึกให้เป็นช้างบ้านและเลี้ยงดูด้วยความรักเสมือนสมาชิกในครอบครัว เป็นกิจกรรมสำคัญในการดำเนินเพื่อชีวิตรอดของมนุษย์กลุ่มหนึ่งที่ชื่อว่า “กูดอเจียง” ความเป็นอยู่ร่วมกันพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับช้างมีมาก่อนแนวคิดเรื่องช้างเสรีหลายศตวรรษ คงต้องใช้เวลาพอสมควรในจุดบรรจบระหว่างแนวคิด “กลุ่มช้างเสรี” กับ “กลุ่มช้างเลี้ยง” ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้ดูจะนำไปสู่วิกฤตน้อยกว่าปัญหาว่า ลูกหลานของกลุ่มคนเลี้ยงช้างให้ความสนใจในอาชีพคนเลี้ยงช้างน้อยลง ซึ่งเมื่อขาดทายาทสืบทอดวิถีคนเลี้ยงช้างจะเป็นไปอย่างไรในอนาคต จะอย่างไรก็ตาม “กูดอเจียง” กลุ่มคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ ไม่เพียงแต่จัดว่าเป็นสัมมาชีพที่มีอัตลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว หรือมีความแปลกแตกต่างจากสัมมาชีพกลุ่มอื่น ๆ ของคนบนเปลือกโลกนี้เท่านั้น หากแต่ยังสะท้อนคุณค่าและความหมายแห่งภูมิปัญญาด้านคชศาสตร์ที่ลึกซึ้งอีกด้วย เกี่ยวกับ “ผีปะกา” ถือเป็นความเชื่อพื้นฐานหรือเป็นแกนกลางของกิจกรรมเกี่ยวกับช้างทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางออกไปคล้องช้างป่าการฝึกฝนช้าง การเลี้ยงช้าง การนำช้างเข้าร่วมพิธีหรือใช้ในกิจกรรมการงานต่าง ๆ ต้องมีการเซ่นไหว้ผีปะกาก่อนเสมอ “ทุกขั้นตอนที่เกี่ยวกับเชือกปะกา ต้องให้ความเคารพนับถืออย่างจริงจัง ห้ามลบหลู่ดูหมิ่น ห้ามเหยียบย่ำ การเก็บเชือกปะกาต้องแยกมาเก็บไว้ที่ศาลปะกาหน้าบ้าน จะนาช้างเดินทางไปในที่ต่าง ๆ ต้องบอกกล่าวที่ศาลปะกา และตอนกลับมาก็ต้องบอกกล่าวอีกเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว” จากพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับผีปะกานำไปสู่หลักปฏิบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับช้าง ซึ่งมีลักษณะเป็นระเบียบแบบแผน ข้อปฏิบัติข้อห้าม ที่เรียกว่า “คะลำ” เช่น ห้ามพูดคำหยาบ คำพ่อแม่ และผิดลูกเมียคนอื่นเป็นต้น สิ่งเหล่านี้ ถ้าไม่ปฏิบัติตามก็มีโทษทั้งแก่ตนเองและครอบครัว ทำให้ไม่เจริญในการประกอบอาชีพชาวเอเซีย

ตะวันออกเฉียงใต้มีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับผี-พราหมณ์-พุทธ ผสมผสานปนเปกัน และความเชื่อผีเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของชาติพันธุ์กวย สำหรับกวยอาเจียงผิปะกา เป็นผีที่ได้รับความเชื่อถือสูงสุดในบรรดาผีทั้งหมด เกี่ยวกับ “คชลักษณ์” ลักษณะสำคัญของช่าง มีพื้นฐานความเชื่อในพุทธศาสนา เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญบารมีและความศักดิ์สิทธิ์ของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ที่ปรากฏในชาดกซึ่งกล่าวถึงลักษณะที่เป็นมงคลของช่าง ในประเด็นนี้ทำให้เรื่องราวเกี่ยวกับช่างมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนา อนึ่งชาวกวยอาเจียง ก็เป็นพุทธศาสนิกชนที่เข้มแข็งกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นจึงปรากฏพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับช่าง เช่น ประเพณีบวชนาคช่าง บิณฑบาตหลังช่าง การทำบุญอุทิศให้ช่าง สุสานช่างในวัดป่าอาเจียง เป็นต้น ในเรื่องคชลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาจึงจัดเป็นอัตลักษณ์สำคัญประการหนึ่งของกลุ่มคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ เป็นระดับความเชื่อที่ต่อจากความเชื่อดั้งเดิม คือ ผิปะกา เกี่ยวกับ “คชศาสตร์” ชาติพันธุ์กวยมีภูมิปัญญาที่โดดเด่นหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นด้านเครื่องแต่งกาย อาหาร สิ่งปลูกสร้างที่อยู่อาศัยแกลมอ ฯลฯ หนึ่งในงานภูมิปัญญาที่หลากหลายเหล่านั้น คือภูมิความรู้เกี่ยวกับช่างของชาวกวยอาเจียง ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางไปคล้องช้างป่า การฝึกฝนช่าง การเลี้ยงช้าง ตลอดจนการใช้ชีวิตคลุกคลีอยู่ร่วมกับช่าง ฯลฯ ที่ถูกถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังโดยผ่านพิธีกรรมสำคัญ การบอกเล่า การอบรมสั่งสอน ทำให้เกิดภูมิปัญญาด้านคชศาสตร์ จัดเป็นอัตลักษณ์สำคัญของชาวกวยอาเจียง เกี่ยวกับ “วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกวยอาเจียง” ถ้าในสมัยโบราณ การดำรงชีวิตประจำวันก็คล้ายกับชาติกวยกลุ่มอื่น ไม่ว่าจะเป็นด้านภาษา การแต่งกาย ที่อยู่อาศัย การรักษาพยาบาล แต่ที่เป็นอัตลักษณ์แปลกแตกต่างจากกลุ่มชนอื่นอย่างเห็นได้ชัดเจน คือ การเป็นอยู่ที่ผูกพันกับช่าง ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับช่าง เช่น การเช่นไหว้ผิปะกา การผูกข้อต่อแขนด้วยเส้นไหม เป็นต้น ในปัจจุบัน สำหรับกวยอาเจียงที่เลี้ยงช้างไว้ประจำตระกูลระดับบารมีไม่สังกัดในหน่วยงานใด มีความเป็นอยู่อย่างอิสระ รับจ้างทั่วไป ส่วนกลุ่มคนเลี้ยงช้างที่สังกัดศูนย์คชศึกษา เน้นการฝึกฝนช่างเพื่อแสดงภายในศูนย์ฯ ซึ่งมีทุกวันวันละ ๒ รอบ เข้าบายแท๊กซี่ช่างสำหรับนักท่องเที่ยว และการขายสินค้าผลิตภัณฑ์ ส่วนกลุ่มคนเลี้ยงช้างที่สังกัดในโครงการคชอาณาจักร เน้นการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เรียนรู้อยู่กับช่าง โหมสเตย์เชื่อมโยงกับบริษัททัวร์ ฯลฯ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนเลี้ยงช้างสุรินทร์ที่เดินทางไปแสวงโชคยังที่ต่าง ๆ ในลักษณะรวดเร็วพเนจรไปเรื่อย ๆ หรือนำช่างสังกัดในสถานที่ท่องเที่ยว หรือนำช่างเดินทางไปปักหลักทำธุรกิจจนประสบความสำเร็จก็มาก เช่น ปางช้างไทรโยค กาญจนบุรี เป็นต้น กลุ่มคนเลี้ยงช้างจะมีความเป็นอยู่ที่แตกต่างไปจากกลุ่มชนอื่น ๆ เพราะมีช่างอยู่ข้างเคียงเสมอ มีกิจวัตร ตลอดจนพิธีกรรมที่แปลกไปจากคนกลุ่มอื่น จึงจัดเป็นอัตลักษณ์สำคัญประการหนึ่ง ซึ่งหน่วยงานทั้งสองแห่งมีสวัสดิการเกื้อหนุนความเป็นอยู่ของคนเลี้ยงช้าง ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ช่างด้วยระบบธุรกิจการท่องเที่ยว แตกต่างกันบ้างตรงที่ศูนย์คชศึกษาเน้นการแสดงช่าง แท๊กซี่ช่าง ขายสินค้าผลิตภัณฑ์ช่าง ในขณะที่โครงการคชอาณาจักรเน้นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ธรรมชาติ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ โหมสเตย์ นับว่า

แนวทางการดำเนินการเกี่ยวกับสัมมาชีพคนเลี้ยงช้างน่าจะเป็นทางออกที่เหมาะสมในยุคปัจจุบัน ส่วนจะประสบความสำเร็จแค่ไหนขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพของแต่ละกลุ่มเป็นสำคัญ พัฒนาการเกี่ยวกับช้างในจังหวัดสุรินทร์ เป็น ๓ ระยะ ดังนี้

ระยะแรกก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐ (ยุคสังคมนาเกษตรโบราณ) ช้างถูกนำมาเป็นสัตว์เลี้ยงตามธรรมชาติ เป็นสมาชิกของครอบครัวถูกใช้งานเช่นเดียวกับสัตว์อื่นที่มนุษย์เลี้ยงเพื่อใช้งาน เช่น วัวลากเกวียน ควายไถนา ช้างลากหิน ช้างลากซุงช้างสงคราม ฯลฯ ช้างเป็นแทบทุกอย่างที่มนุษย์ให้เป็น พึ่งพากันระหว่างช้างคนเลี้ยงช้างช้างเลี้ยงคน วิถีแห่งช้างก่อเกิดมนต์คาถาสำหรับคนเลี้ยงช้างที่มีความขลังและศักดิ์สิทธิ์

ระยะที่สอง ประมาณช่วงเวลา พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๖๐ เป็นยุคทุนนิยมเริ่มครอบงำ สิ่งที่ตามมา คือ ธุรกิจช้างแสดง ช้างเร่ร่อนพเนจร ช้างรับจ้างทัวร์ป่า ฯลฯ เมื่อกระแสทุนนิยมรุนแรงขึ้น นักธุรกิจเริ่มเข้ามาเป็นเจ้าของช้างมากขึ้น เงินตราเข้ามามีส่วนในวิถีชีวิตมากขึ้นแต่ความสุขน้อยลง มนต์คนเลี้ยงช้างเริ่มเสื่อมคลาย ระยะที่สาม กำหนดประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๐ เป็นต้นมา เป็นช่วงที่โลกทัศน์เกี่ยวกับช้างเปลี่ยนไปอย่างมาก เกิดแนวคิดช้างเสรี การปลดตะขอช้าง ปลอยช้างคืนสู่ธรรมชาติ กฎหมายเกี่ยวกับช้างคุมเข้มมากขึ้น เช่น ไซเตส (CITES) ในเขตตัวเมืองเป็นสถานที่โคจรสำหรับช้าง ยกเว้นการเข้าร่วมงานพิธีที่มีช้างเป็นส่วนประกอบ ฯลฯ เหล่านี้คือสิ่งที่กำลังเป็นอยู่ส่งผลกระทบต่อวิถีคนเลี้ยงช้างทั้งด้านบวกและด้านลบ แต่ที่แน่แน่คือหลายสิ่งหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไป เช่น ช้างอาจจะไม่ใช่สมาชิกในครอบครัวอีกต่อไป ช้างจะไม่ใช้สัตว์เลี้ยงที่ถูกใช้งานหนักอีกต่อไป ช้างจะไม่ใช่นักแสดงอีกต่อไป ช้างจะอยู่ตามธรรมชาติในอาณาจักรช้าง ในสวนช้างเปิด เป็นต้น ศูนย์กษัตราศาสตร์และโครงการคชอาณาจักร เสมือนสวัสดิการแห่งรัฐ รวมถึงแนวทางของกลุ่มอนุรักษ์ช้างและสิ่งแวดล้อม ที่ยื่นมือมาหาทางออกช่วย พอจะเป็นความหวังให้กับคนเลี้ยงช้างสุรินทร์ แต่วิถีดั้งเดิมของคนเลี้ยงช้าง จะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร กลุ่มคนเลี้ยงช้างจะเป็นอยู่อย่างไร ภาพบางส่วนที่เห็นได้จากภาคสนาม คือลูกหลานกลุ่มคนเลี้ยงช้างให้ความสนใจในอาชีพคนเลี้ยงช้างน้อยลง วงจรปฏิจจสมบุบาทช้างสุรินทร์จะดำเนินไปเช่นไร เป็นปัญหาที่รอถูกกันต่อไป

สำหรับคณะผู้วิจัยพบคำตอบว่า เมื่อโลกยุคใหม่เปลี่ยนแปลงเปลือโลกให้มีพื้นที่สำหรับกลุ่มคนเลี้ยงช้างเหลือน้อยลง ทุนนิยมผลักดันให้กิจกรรมของกลุ่มคนเลี้ยงช้างกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือสินค้าบริการแห่งยุคสมัย หมู่บ้านช้างเป็นแหล่งสัมมาชีพในอีกรูปแบบหนึ่งที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว การปรับตัวของกลุ่มคนเลี้ยงช้างเพื่อสร้างความสมดุลในการดำรงชีวิตให้เข้ากับโลกสมัยใหม่อย่างเหมาะสมลงตัว ตลอดถึงการอบรมสั่งสอนสืบทอดภูมิปัญญาศาสตร์ที่มีมาตั้งแต่บรรพกาล ประยุกต์เข้ากับความรู้สมัยใหม่เพื่อชีวิตรอดจึงเป็นความจำเป็น กอปรกับอุปนิสัยดั้งเดิมของชุมชนชาวกูยที่รักอิสระ ชอบผจญภัย รักความเป็นธรรมชาติ ไม่ชอบการเอารัดเอาเปรียบ เอื้อเฟื้อ โอบอ้อมอารี ฯลฯ ทำให้กลุ่มกูยอาศัยเป็นนักบริการที่ดี ไม่มุ่งหวังเพียงกำไรและขาดทุนด้วยระบบเงินตรา ให้การ

บริการด้วยความเต็มใจ จึงสร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว ทำให้เกิดรายได้หมุนเวียน กลับไปหล่อเลี้ยงกลุ่มคนเลี้ยงช้างรวมถึงการเลี้ยงดูช้างให้อุดมสมบูรณ์ มีความมั่นคงในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี ดังนั้นการปรับตัวให้มีพื้นที่อยู่ในโลกอย่างสมสมัย แม้จะส่งผลต่อโครงสร้างความเป็นอยู่ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป แต่ก็ไม่ได้ทำลายรากเหง้าของชาวภูเขาเยี่ยงให้สูญเสียดุลยภาพแต่ประการใด นี่คือการปรับตัวในปัจจุบัน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ได้ขอค้นพบองค์ความรู้เกี่ยวกับอาชีพของคนเลี้ยงช้างที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมในพุทธศาสนาคือหลักความเมตตา ความอดทนและความกตัญญูกตเวที นอกจากนี้ยังได้พบหลักความเชื่อในเรื่องปะกำและกฎเกณฑ์เกี่ยวกับคล้ำที่เป็นองค์ความรู้สำคัญเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของชุมชนคนเลี้ยงในจังหวัดสุรินทร์ องค์ความรู้ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพได้ สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้

๑. ควรวิจัยเกี่ยวกับหลักความเชื่อในเรื่องปะกำและคะลำของคนเลี้ยงช้างโดยขยายวงการวิจัยออกถึงกลุ่มคนเลี้ยงช้างกลุ่มอื่นหรือในประเทศเพื่อนบ้านว่ามีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องปะกำหรือคะลำหรือไม่

๒. ควรวิจัยเกี่ยวกับอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการคล้องช้าง การเลี้ยงช้าง หรืออุปกรณ์ที่ใช้เกี่ยวกับช้างว่าสามารถนำมาประยุกต์ใช้หรือทำเป็นสินค้าได้หรือไม่

บรรณานุกรม

- กรมพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย. **แนวทางสร้างสัมมาชีพชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : มปป. ๒๕๕๙.
กฤษณพงศ์ กีรติกร. **พัฒนาความรู้สู่สัมมาชีพ**. เอกสารสัมมนาวิชาการ. สำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค).
- กมล ตันจันต์วัฒนกุล. **หลักสูตรจิต**. (๒๕๕๕ พฤษภาคม – สิงหาคม : วารสารกระบวนยุดิธรรม
คณะกรรมการดำเนินการจัดทำหนังสือวัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ฯ จังหวัดศรีสะเกษ
วัฒนธรรมพัฒนาทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดศรีสะเกษ.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๔.
- จเร โสระฐี. **ตำนานช้างไทย**. กรุงเทพมหานคร: วันชนะ, ๒๕๔๔.
- ชื่น ศรีสวัสดิ์. **การเลี้ยงช้างของชาวไทย-กูย (ส่วย) ในจังหวัดสุรินทร์**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเจมส์
เอช ดับเบิลยูทอมสัน, ๒๕๒๙.
- บุญชู ชงนำชัยมา. **สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง**. ปทุมธานี: สยามทองกิจ
, ๒๕๔๐.
- บุญส่ง เลขะกุล. **ธรรมชาตินานาชาติ**. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป, ๒๕๕๕.
- ปราณี วงษ์เทศ. **ประเพณีสิบสองเดือนในประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมเพื่อความอยู่รอดของคน**.
กรุงเทพมหานคร : พิฆเนศ พรินต์ติ้ง เซนเตอร์, ๒๕๔๘.
- دنوپل ไชยสินธุ์ และคณะ. **สิทธิชุมชนท้องถิ่นภาคอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : แชนโพร์ พรินต์ติ้ง
, ๒๕๔๗.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๕. นนทบุรี : เพิ่มทรัพย์การ
การพิมพ์ , ๒๕๕๓.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **สู่การศึกษาแนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : กระทรวง
ศึกษาธิการ, ๒๕๔๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลด์คิม
ทอง ๒๕๔๔.
- พุทธทาสภิกขุ. **อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคปลาย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ , ๒๕๕๓.
- พระมหาโมคัลลานเถระ. **คัมภีร์อภิธานปทีปิกา**. พระมหาสมปอง มุทิโต วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์,
(แปลเรียบเรียง). คัมภีร์อภิธานวรรณนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร:
พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, บริษัท สำนักพิมพ์แพิท์แอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๖.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์. (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ.๙. ราชบัณฑิต. **ศัพท์วิเคราะห์ พจนานุกรมเพื่อ
การศึกษาพุทธศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๘.

- ทองใบ ศรีสมบัติ. **การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเลี้ยงช้างและการประกอบอาชีพเลี้ยงช้างของหมู่บ้านช้าง จ.สุรินทร์**. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : สาขาวิชาไทยคดีศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, พ.ศ. ๒๕๓๕.
- ปรีดี เกษมทรัพย์. **หลักสุจริตคือหลักความซื่อสัตย์และความไว้วางใจ**. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ รศ.ดร.สมศักดิ์ สิงห์พันธุ์ : ม.ป.ป. ๒๕๒๖.
- ประเวศ วะสี. **เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางการพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิหมอชาวบ้าน ๒๕๔๔.
- ชนิดา พันเต็ม. **จากป่าดงสู่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย**. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔.
- มรดกไทย โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย. **ช้างราชพาหนะ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสตาร์ปริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒.
- ธวัช ปุณโณทก. **ชุมชนหัวเมืองเขมรป่าดง**. ในการสัมมนาวิชาการเรื่อง สุรินทร์มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย. สุรินทร์ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, ๒๕๓๖.
- เต็ม วิชาคย์พจนกิจ. **ประวัติศาสตร์อีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐.
- ชูวงศ์ ฉายะบุตร. **การปกครองท้องถิ่นไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : พิษณุพรินต์ติ้งเซ็นเตอร์, ๒๕๓๙.
- วศิน อินทสระ. **หลักธรรมอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ธรรมดา, ๒๕๔๔.
- นายกรัฐมนตรี. สำนัก. **สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจเพียง**. กรุงเทพมหานคร: คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๐.
- ณัฐภัทร จันทวิช. **ช้างต้น สัตว์มงคลแห่งพระจักรพรรดิ เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๒๙.
- ณัฐกานต์ ลิ้มสถาพร. **ช้าง ภูมิรู้เรื่องช้างฉบับพิศดารที่สุด**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ๒๒๒, ๒๕๓๗.
- ศรัณย์ ทองปาน. **ช ช้าง กับ ค คน**. กรุงเทพมหานคร: สารคดี, ๒๕๕๐.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์. **วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล : กรณี เขมร ลาว ส่วย สุรินทร์**. กรุงเทพมหานคร : สารมวอลชน, ๒๕๓๓.
- สถาปณัฐแห่งชาติ. **สถาปณัฐแห่งชาติวาระปฏิรูปที่ ๒๘ : การปฏิรูประบบเพื่อสร้างเสริมชุมชนเข้มแข็ง : แผนปฏิรูปสัมมาชีพชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, พ.ศ. ๒๕๕๘.
- สมทรง บุรุษพัฒน์. **สารานุกรมชนชาติไทย**. นครปฐม : โรงพิมพ์สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘.
- สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน). **หลักพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุรวัฒน์, ๒๕๕๒.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.
๒๕๕๗).

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน
พ.ศ. ๒๕๕๘. กรุงเทพมหานคร:กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (อัด
สำเนา

สมคิด พรหมจรรย์. เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสานใต้ : ความอยู่รอดของชุมชนท่ามกลางกระแสความ
เปลี่ยนแปลง. มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ๒๐(๓) : ๕๓-๕๘. พ.ศ. ๒๕๕๖

เสรี พงศ์พิศ. ฐานคิด จากแผนแม่บทวิสาหกิจชุมชน. กรุงเทพมหานคร:เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๕๘.

สุเมธ ตันติเวชกุล. ดร. เบื้องพระยุคลบาท. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๔.

สุเมธ ตันติเวชกุล. ดร. ๒๐๙ คำสอนพอเศรษฐกิจพอเพียง หนังสือเฉลิมพระเกียรติเฉลิมฉลอง
พระชนมายุ ๘๑ พรรษา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑.

ศรีศักร วัลลิโภดม. ศรีสะเกษเขตเขมรป่าดง. เมืองโบราณ. ๑๕(๔) : ๔๘-๕๙ ; ตุลาคม - ธันวาคม,
๒๕๓๒.

หม่อมอมรวงศ์วิจิตร (ม.ว.ปฐมคเนจร). พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน. ในประชุมพงศาวดารเล่ม
๓. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๖.

หยุด แสงอุทัย. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง
, ๒๕๕๔.

อภิชัย พันธเสน. ดร. พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์
สาขาต่างๆ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรกระบวนทัศน์และ
นโยบาย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๓.

แอมอนิเย เอเจียน. บันทึกการเดินทางในลาวภาคสอง พ.ศ. ๒๕๔๐. แปลโดย ทองสมุทร โดเรและ
สมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.

อัษฎางค์ ชมดีและคณะ. ตำราคหศาสตร์ชาวบ้านชาวภูเมืองสุรินทร์. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม :
กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๖.

งานวิจัย

กังสตาล กนกหงส์. การศึกษาสถานภาพความอยู่และช้าง ศึกษาเฉพาะกรณี ความอยู่และช้างเลี้ยงที่
เป็นสมาชิกของมูลนิธิช้างแห่งประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๔.

จักรลาล พรหมบุตร. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพชุมชนคนเลี้ยงช้างโบราณในเขต
พื้นที่บ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์. การค้นคว้าอิสระ. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘.

บริษัท ทีม คอนซัลติ้ง เอนจิเนียริง แอนด์ แมเนจเม้นท์ จำกัด. การศึกษาความเหมาะสมโครงการ
สร้างโลกใหม่ให้ช้างไทย. รายงานผลการวิจัย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ทีมคอนซัลติ้ง เอน
จิเนียริง แอนด์ แมเนจเม้นท์ จำกัด, เสนอต่อการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, พ.ศ. ๒๕๕๓

- ประทีป ชุมพลและคณะ. ศักยภาพและปัจจัยในจิ้งสุรินทร์เพื่อส่งเสริมโครงการโลกใหม่ของช้าง
อย่างยั่งยืน. รายงานผลการวิจัย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.
- วราภรณ์ กอบพันธ์. พฤติกรรมของควาญช้าง. วิทยานิพนธ์. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙.
- วิลาศ โภธิสาร. การปรับตัวทางสังคมของชาวกูยในบริบทหุบเขาคีรีตัน. ดุษฎีนิพนธ์.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒.
- สุมาลี พุมภิญโญและคณะ. สถานการณ์ด้านการผลิต การตลาดโอกาสทางการตลาด และกลยุทธ์
ทางการตลาดของสินค้าศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านภายใต้โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์
กรณีศึกษาดอกไม้ประดิษฐ์ จังหวัดนครราชสีมา และอ่างทอง. วิทยานิพนธ์. บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๔๕.
- สมเพลิน ชนะพจน์. ช้างในวรรณคดีพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- สิริมา เจริญภัทรเกษัช. ปัญหาการเลี้ยงช้างบ้านและการจัดการปัญหาของคนเลี้ยงช้างชาวกูย.
วิทยานิพนธ์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘.
- ศรีไพร พริ้งเพราะ. การพัฒนาการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้าน สังคมเศรษฐกิจ และ
วัฒนธรรมของชุมชน: บูรณาการการจัดการแสดงของช้างในบ้านตากกลาง ต.กระโพ อ.ท่า
ตูม จ. สุรินทร์. วิทยาสตรมหาบัณฑิต : สาขาวิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, พ.ศ.
๒๕๔๗.

ภาคผนวก ก

เครื่องมือวิจัย

แบบบันทึกการสัมภาษณ์การวิจัย

เรื่อง

การเสริมสร้างสัมมาชีพของคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์

(ข้อมูลของบุคคลที่สัมภาษณ์)

1.1 ชื่อ

- ชื่อ/นามสกุล.....
- ที่อยู่บ้านเลขที่..... หมู่บ้าน.....
- ตำบล.....อำเภอ.....
- จังหวัด.....

1.2 การศึกษา

- ประถม.....
- มัธยม.....

1.3 อาชีพ

- ราชการ.....
- ค้าขาย.....
- เกษตรกร.....
- รับจ้าง.....
- อื่นๆ.....

1.4 ขนาดของชุมชน

- จำนวนคนในชุมชนทั้งหมด.....คน
- แบ่งเป็นเพศชาย.....คน เพศหญิง.....คน
- แบ่งเป็นผู้นำชุมชน.....คน
- ศาสนสถาน.....แห่ง
- สถานศึกษา.....แห่ง

1.5 สถานที่สัมภาษณ์

- เมือง.....
- วันที่.....
- เวลาเริ่มต้น.....เวลาสิ้นสุด.....

(ส่วนที่ใช้สัมภาษณ์บุคคลทั่วไป)

คำถามหลักปฏิบัติของคนเลี้ยงช้าง

๑. ขั้นตอน วิธีในการนำช้างมาเลี้ยง มีข้อปฏิบัติอย่างไร

- การไปคล้องช้าง
- การซื้อช้างมาเลี้ยง
- ช้างมรดก

๒. ขั้นตอนวิธีในการเลี้ยงช้าง มีข้อปฏิบัติอย่างไร

- ลูกช้าง, ช้างหนุ่ม, แม่ช้าง, พ่อช้าง

๓. ขั้นตอนวิธีในการฝึกช้าง มีข้อปฏิบัติอย่างไร

- ลูกช้าง, ช้างหนุ่ม, แม่ช้าง, พ่อช้าง

๔. ข้อปฏิบัติในการเป็นคนเลี้ยงช้าง หรือเป็นควาญช้าง

๕. การดูแลรักษาช้างเวลาเจ็บป่วย

๖. อาชีพเลี้ยงช้างสามารถยึดเป็นอาชีพหลักของครอบครัวได้หรือไม่

๗. หลักจริยธรรมของคนเลี้ยง

๘. นโยบายภาครัฐเกี่ยวกับอาชีพคนเลี้ยงช้าง

๙. ปัญหาอุปสรรคในการประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง

๑๐. อุปกรณ์ในการเลี้ยงช้าง

คำถามเครือข่ายผู้ประกอบการเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์

๑. มีการจัดตั้งเครือข่ายคนเลี้ยงช้างหรือไม่

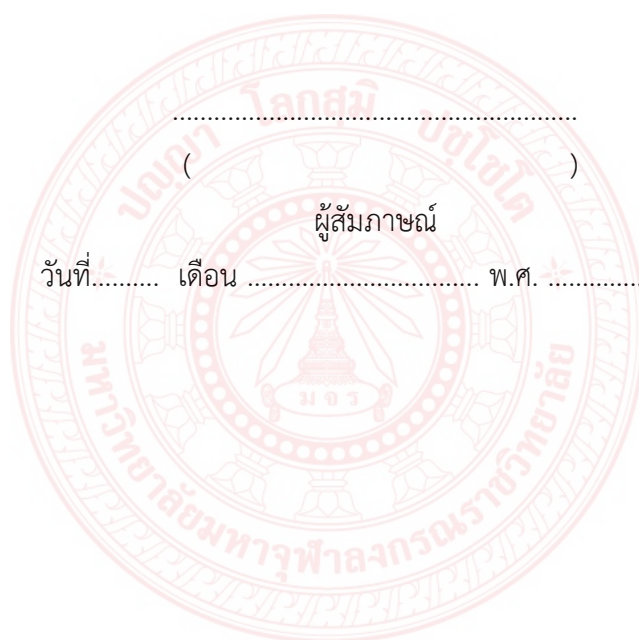
๒. มีการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงช้างอย่างไร

๓. นโยบายภาครัฐเกี่ยวกับเครือข่ายคนเลี้ยงช้าง

คำถาวรแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบของกลุ่มคนเลี้ยงช้าง

๑. รูปแบบเกี่ยวกับผลิตผลของการเลี้ยงช้าง
๒. รูปแบบกระบวนการเสริมสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับช้าง
๓. รูปแบบกระบวนการเสริมสร้างคุณธรรมเกี่ยวกับอาชีพเลี้ยงช้าง
 - คุณธรรมในการเลี้ยงช้าง
 - คุณธรรมในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับช้าง

.....
(.....)
ผู้สัมภาษณ์
วันที่..... เดือน พ.ศ.

ภาคผนวก ข

หนังสือเชิญ/บันทึกข้อความ/รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

ที่ พิเศษ/๒๕๖๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์

๑๕ มีนาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลวิจัย

เรียน.....

สิ่งที่แนบมาด้วย สำเนาโครงการวิจัย ๑ ชุด

ตามที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ได้อนุมัติโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๐ เรื่อง “สัมมาชีพ : แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความ สุจริตและความรับผิดชอบต่อการประกอบอาชีพของประชาชนในจังหวัดสุรินทร์” และเรื่อง “การเสริมสร้าง เครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียน” ความทราบแล้วนั้น คณะผู้วิจัยเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้สำหรับให้คำตอบเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ ดังนั้นเพื่อให้การรวบรวมข้อมูลและสรุปผลการศึกษาค้นคว้าวิจัยเป็นไปตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว จึงขออนุญาตสัมภาษณ์/ สัมมนาในกลุ่มในวันที่..... เดือน..... ๒๕๖๒ ช่วงเวลา ๐๙.๐๐ – ๑๑.๓๐ น.

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ด้วยความนับถือ

(พระธรรมโมลี)

รองอธิการบดีวิทยาเขตสุรินทร์

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

๑. พระสมุห์หาญ	ปณญารโ	เจ้าอาวาสวัดป่าอาเจียง ต.กระโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
๒. กำเนิดสุดใจ	อินทร์ทอง	บ้านกระโพ ต.กระโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
๓. นายภาสกร	อรสุญ	ผู้จัดการโครงการคชอาณาจักร
๔. นายสิงห์ทอง	หอมหวาน	สารวัตรกำนัน บ้านกระโพ ต.กระโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
๕. ตาบุญมา	แสนดี	หมอช้าง บ้านตากกลาง ต.กระโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
๖. นายศิริศักดิ์	ร่วมพัฒนา	นายก อบต.กระโพ ต.กระโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
๗. นายติสพงษ์	นับวันดี	ปลัด อบต.กระโพ ต.กระโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
๘. พระครูสุวรรณโพธิคุณ		เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ทอง บ้านกระโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
๙. พ่อมี	ศาลางาม	หมอช้าง บ้านตากกลาง ต.กระโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
๑๐. นายนิติ	ศาลางาม	คนเลี้ยงช้าง เจ้าของช้าง ต.กระโพ อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
๑๑. พ่อมี	ศาลางาม	คนเลี้ยงช้าง เจ้าของช้าง
๑๒. นายประไพ	โมกหอม	คนเลี้ยงช้าง เจ้าของช้าง บ.หนองบัว อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
๑๓. นายทองสุข	มะลิงาม	คนเลี้ยงช้าง เจ้าของช้าง บ.หนองบัว
๑๔. นายแสวง	บุญเหลือ	คนเลี้ยงช้าง เจ้าของช้าง บ.หนองบัว
๑๕. พ่อไธ้	ศาลางาม	หมอช้าง บ้านตากกลาง

ภาคผนวก ค
รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

ภาคผนวก ง
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๖๓

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า พระราชวิมลโมลี, ผศ.ดร. ตำแหน่ง เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์วัดศาลาลอย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “การเสริมสร้างสัมมาชีพคนเลี้ยงช้าง จังหวัดสุรินทร์” ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ พระอธิการเวียง กิตติวัฒน์ โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน
- การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธานุศาสตร์
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนา

สิ่งประดิษฐ์

- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ มกราคม จนถึง พฤษภาคม ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดีดังนี้คณะสงฆ์และประชาชนจังหวัดสุรินทร์ สามารถนำหลัก สัมมาชีพ แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบในการประกอบอาชีพไป ประยุกต์ใช้ได้ ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(พระราชวิมลโมลี)

ตำแหน่ง เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๖๓

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า รศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ตำแหน่ง ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หน่วยงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์จังหวัดสุรินทร์ ขอรับรองว่า ได้มีการนำผลงานวิจัย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง “การเสริมสร้างสัมมาชีพชุมชนคนเลี้ยงช้าง จังหวัดสุรินทร์” ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของ พระอธิการเวียง กิตติวัฒนโณ โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน
- การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนา

สิ่งประดิษฐ์

- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ มกราคม จนถึง พฤษภาคม ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดีดังนี้คณะสงฆ์และประชาชนจังหวัดสุรินทร์ สามารถนำหลักสัมมาชีพ แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบในการประกอบอาชีพไปประยุกต์ใช้ได้ ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(รศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์)

ตำแหน่ง ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป

ภาคผนวก จ

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุม วัตถุประสงค์	ผลกระทบ
๑.ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ/ ทุติยภูมิจากพื้นที่ที่ ทำการศึกษา	ทราบถึงข้อมูล ประวัติความเป็นมา โครงสร้างทางวัฒนธรรมของชาวภู ยอจึงเลี้ยงช้างและอัตลักษณ์ชุมชน คนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์	ข้อที่ ๑-๒	ทำให้สามารถวิเคราะห์วิถีชีวิต รูปแบบกระบวนการเสริมสร้าง ความสุจริตและความรับผิดชอบ ของชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัด สุรินทร์
๒.การสำรวจพื้นที่ เป้าหมายในการศึกษา	ทราบถึงพื้นที่ที่ใช้สำหรับศึกษา ได้ เห็นสภาพจริงของชุมชน วิถีชีวิต สภาพการเลี้ยงช้างของชุมชนคน เลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์	ข้อที่ ๑-๒-๓	ทำให้สามารถวิเคราะห์ กระบวนการเสริมสร้างความ สุจริตและความรับผิดชอบของ ชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัด สุรินทร์
๓.การเก็บข้อมูลด้วย แบบสอบถาม/การ สังเกตที่เกิดขึ้นในแต่ละ พื้นที่ในการศึกษา	ได้แนวทาง ข้อมูล ประเพณี วัฒนธรรมเช่นการเลี้ยงช้าง การดูแล ช้าง การฝึกสอนช้าง การจำหน่าย สินค้าเกี่ยวกับช้าง	ข้อ ๑-๒-๓	ทำให้เห็นข้อมูล กิจกรรมที่ ชุมชนคนเลี้ยงช้างในแต่ละพื้นที่ กระทำการร่วมกันเช่นการเลี้ยงช้าง การดูแลช้าง และวัฒนธรรมอื่น และการคงไว้ซึ่งความเชื่อ วิถี ชีวิตประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิม ของตนเอง
๔. การสัมภาษณ์เชิงลึก พระสงฆ์ หมอช้าง คน เลี้ยงช้าง และหน่วยงาน ราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับช้าง	ได้ทราบประวัติความเป็นมา ข้อมูล วิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมของ ชุมชนคนเลี้ยงช้าง การปฏิบัติ เกี่ยวกับการคล้องช้าง การเลี้ยงช้าง วิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่มีส่วน เกี่ยวข้องกับช้าง	ข้อ ๒-๓	ทำให้ทราบถึงกระบวนการการ เสริมสร้างความสุจริตและความ รับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยง ช้างจังหวัดสุรินทร์

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย (Output/Outcome/Impact)

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลु วัตถุประสงค์	ผลกระทบ
๕. ข้อเสนอแนะอื่นๆ	ทราบถึงข้อเสนอแนะทั้งในเชิงนโยบายและระดับปฏิบัติในส่วนของพื้นที่ในการศึกษาทั้งในด้านการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์	ข้อที่ ๑-๒-๓	ทำให้ได้ ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชนในมิติต่างๆ ทั้งในด้านการเรียนรู้การเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์
๖. รายงานฉบับสมบูรณ์	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ทั้ง ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาหลักสัมมาชีพของชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ ๒) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์ ๓) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์	ข้อที่ ๑-๒-๓	ได้รายงานวิจัยที่มีคุณค่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยและการส่งเสริมการเรียนรู้ กระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อชุมชนคนเลี้ยงช้างจังหวัดสุรินทร์

๑.ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย (สัดส่วน ๘๐ %)

ชื่อภาษาไทย	พระอธิการเวียง กิตติวณฺโณ,ผศ.ดร.
Name in English	Phra Athikarn Weang Kittiwanno, Dr.
ที่อยู่ปัจจุบัน	เลขที่ ๒๐๕ ซอยมิตรภาพ ๒๐ แขวง/ตำบลในเมือง เขต/อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา รหัสไปรษณีย์ ๓๐๐๐๐ โทร. ๐๘๖-๑๒๓-๕๖-๒๘
ที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๓๙	พธ.บ.(การสอนสังคัม) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ.๒๕๔๔	M.A. (PaliLiterature) Banaras Hindu University India
พ.ศ. ๒๕๔๙	Ph.D. (Pali& Buddhist Studies) Banaras Hindu University India
ผลงานวิจัยที่ผ่านมา	

๒.ประวัติผู้ร่วมวิจัย (สัดส่วน ๑๐ %)

ชื่อภาษาไทย	พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ,รศ.ดร.
Name in English	Phrakrupariyativisuttikun
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดโพธิ์พิภพาราม อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ โท.
ที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

ประวัติการศึกษา

พธ.บ. (บริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 M.A. (Philosophy) University of Madras, India
 พธ.ด. Ph.D. (Pali & Buddhism) University of Madras, India

ผลงานวิจัยที่ผ่านมา

- พ.ศ. ๒๕๕๔ การใช้หลักพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พึ่งตนเองกลุ่มแม่ค้าแม่ค้า อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์”. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พ.ศ. ๒๕๕๕ การศึกษารูปแบบและคุณค่าของเหตุผลในการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน.ทุนสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ผู้ร่วมวิจัย)
- พ.ศ. ๒๕๕๘ คุณค่าและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวิถีชีวิตของชุมชน “เขมร-ลาว-กวย” กลุ่มแม่ค้า อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์”. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (หัวหน้าโครงการวิจัย)

๓.ประวัติผู้ร่วมวิจัย (สัดส่วน ๑๐%)

ชื่อภาษาไทย	นายธีรทิพย์ พวงจันทร์
Name in English	Theerathip Phaungchanrta
สถานที่เกิด	๑๑๖ หมู่ ๓ บ้านสำโรง ตำบลหนองสนิท อ.จอมพระ จ.สุรินทร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	๒๑ หมู่ ๑๕ บ้านระไซร์ ต.เจนีง อ. เมือง จ. สุรินทร์
ที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๒๘	นักธรรมชั้นเอก วัดเขาพุทธโคดม อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี
พ.ศ. ๒๕๓๖	เปรียญธรรม ๖ ประโยค วัดศาลาลอย อ.เมือง จ.สุรินทร์
พ.ศ. ๒๕๓๙	พุทธศาสตรบัณฑิต (รัฐศาสตร์บริหารรัฐกิจ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๔	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยขอนแก่น